

DOBOS GYULA ISTVÁN

ELLENFORRADALOM ÉS RESTAURÁCIÓ
TOLNA MEGYÉBEN

1919 - 1922

Bölcészdoktori disszertáció

1984.

T A R T A L O M J E G Y Z É K

OLDAL

I. AZ ELLENFORRADALOM HATALOMRAJUTÁSA ÉS BERENDEZ- KEDÉSE TOLNA MEGYÉBEN

1. A közigazgatás restaurálása, a kormánybizto- si intézmény	1 2
2. Megtorlás, megfélemlítés, megelőzés	15
a/ A különítményesek garázdálkodása	15
b/ Birósági eljárások /az ötös tanács itéle- tei/	19
c/ Szervezetek, egyesületek, körök működésé- nek korlátozása	22
d/ Internálások, rendőri felügyelet alá he- lyezések	25
e/ Egyéb megtorlási formák	31
3. Hatalmi vetélkedések: közigazgatás és hadse- reg kapcsolata	32
4. A törvényhatósági bizottság 1919. novemberi ülése	35
5. A fegyveres erők feltöltése: "toborzások"-so- rozások	37
a/ A Magyar Nemzeti Hadsereg	37
b/ Rendőrség, csendőrség kiépítése, megerősí- tése	52
6. Ellenforradalmi szervezetek működése	56

II. AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER "TÖRVÉNYESÍTÉSE": AZ 1920-AS NEMZETGYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁSOK

59

	OLDAL
<u>III. A MEGYE GAZDASÁGI ÉLETE, SZOCIÁLIS VISZONYOK</u>	101
1. Tolna megye földrajzi helyzete, település- szerkezete, lakossága	102
2. Az ipar Tolna megyében	105
3. Mezőgazdaság	112
a/ A cselédszerződések módosítása	114
b/ Gabonabegyűjtés, rekvirálás, ellátás, szociális helyzet	117
c/ A Nagyatádi-féle földreform végrehajtása Tolnában. Az első gazdálkodási tapasza- latok	143
4. Pénzromlás, infláció, bankjegyforgalmi prob- lémák a megyében	159
<u>IV. A KÉT VÁLASZTÁS KÖZÖTTI IDŐSZAK NÉHÁNY KÉRDÉSE</u>	170
1. Témák a vármegyei közgyűlés előtt	171
2. Restauráció a szerbektől visszakapott közsé- gekben	173
3. Királykérdés	177
4. A vitézi rend kialakítása	179
5. Kisérletek a karhatalom megerősítésére	188
a/ Polgárőrség	188
b/ Nemzeti Munkavédelem	190
6. A Bethlen-Peyer paktum után	197
<u>V. TÖRVÉNY HELYETT RENDELET: AZ 1922-ES VÁLASZTÁ- SOK ESEMÉNYEI ÉS JELENTŐSÉGE</u>	205
<u>VI. ÖSSZEFOGLALÁS</u>	269

	OLDAL
<u>VII. FÜGGELEK</u>	278
1. Rövidítések	278
2. Jegyzetek	
a/ I. fejezet	279
b/ II. fejezet	294
c/ III. fejezet	309
d/ IV. fejezet	317
e/ V. fejezet	320
3. Névmutató	325

I.

AZ ELLENFORRADALOM HATALOMRAJUTÁSA ÉS BERENDEZKEDÉSE TOLNA MEGYÉBEN

Az ellenforradalom győzelme, a tőkés restauráció nagyfokú terrorral ment végbe.

"1919. augusztusában, amikor a burzsoázia ismét visszaszerelte a hatalmat, az államhatalom minden eszközét és a hatalom birtoklásából adódó egyéb - törvényes és törvénytelen - eszközöket igénybe vette, hogy minél súlyosabb vereséget mérjen a magyar munkásosztályra, a parasztságra és a dolgozó emberekkel együttérző és együtt cselekvő értelmiségre és más társadalmi csoportokra." /1./

A Peidl és a Friedrich-kormány legelső ténykedése volt mindazon rendeletek érvénytelenítése, amelyek a Tanácsköztársaság alatt születtek. Már augusztus másodikán megszüntették a Tanácsköztársaság alatt elkövetett politikai cselekményekért indított eljárásokat. Rendeletileg augusztus 3-án felszámolták a Tanácsköztársaság belső karhatalmát, a vörösőrséget. Egy nappal később hatálytalanították a lakbérékkel és lakásrekvirálásokkal kapcsolatos intézkedéseket és azonnali hatállyal beszüntették a lakások rekvirálását.

Augusztus 7-én a Friedrich-kormány hatálytalanította a földköztulajdonba vételéről szóló rendelkezést.

Már a Peidl-kormány megszüntette a forradalmi törvényszékeket és helyébe visszaállította a polgári bíróságokat. Friedrich rendeletére az ítélőtáblák székhelyén működő törvényszékek mellett külön tanácsot, ún. öttagú tanácsot állítottak fel azzal a céllal, hogy kommunista szervezkedés,

lázítás, hazaárulás címén indított vádügyekben gyorsított eljárást folytassanak le.

A sort az egészségügyi intézmények magántulajdonba való visszaadása, a bérek március 21. előtti szintre való csökkentése, a munkanélküli segély megszüntetése, a lakáskisajátítások felülvizsgálata követte.

1. A közigazgatás restaurálása, a kormánybiztosi intézmény

A közigazgatás restaurálását az 1919. augusztus 8-án megjelent rendelet a dualizmus idején kialakult formáknak megfelelően szabályozta. A rendelet értelmében mindazon önkormányzati szervek /törvényhatósági bizottság, közigazgatási bizottság, községi képviselőtestület, városi tanács, községi előljáróság/ és személyek, akik 1918. október 30-án az előző testületek választott vagy kinevezett tagjaiként működtek, kötelesek voltak működésüket haladéktalanul megkezdeni. Kivételt csak a nyugdíjaztatás vagy bűnvádi, illetve fegyelmi eljárás miatti felfüggesztés jelenthett. /2./

E rendelkezésből és a végrehajtási utasításból egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a kormány nemcsak a tanácsköztársaság, de a polgári demokratikus forradalom változásait is elfogadhatatlannak tartotta. A mindössze néhány napos Friedrich-kormány egyetlen tollvonással érvénytelenítette az 1919. februári részleges, tisztségkiegészítő választások eredményeit.

E rendelkezés az uralkodó osztály korábbi közigazgatási pozíciójának visszaállítását jelentette. Az ellenforradalmi rendszer egész fennállása idején közigazgatási téren a jogfolytonosságot hangoztatta - miközben a hatalomrajutás után

Horthy és a fővezérség olyan államrendszer kiépítésén fáradozott, amely az uralkodó osztálynak félelmetes, sokáig sokkoló hatású, forradalomnak még a lehetőségét is kizárta. Természetesen a közigazgatásban ezen rendelet megjelentetésével még a kívánatos rendet nem tudták biztosítani. "A dunántúli részek legtöbb megyéjében chaotikus állapotok vannak." -írta Beleznay, a fővezérség mellé kirendelt belügyi megbízott. /3./

Egyes megyékben nemcsak a központi, de a járási állások is betöltetlenek voltak. Mind a fővezérségnek, mind a kormánynak égetően sürgőssé vált a közigazgatás mielőbbi tényleges újjászervezése. A hiányzó létszám pótlása mellett nem kevésbé volt fontos feladat az apparátus "felfrissítése."

E kérdés volt a minisztertanács 1919. augusztus 20-i ülésének fő napirendje. A kormány elképzelésének lényegét a fővezérség és a katonai csoportok mellé beosztandó küldöttek jelentették. Szándékukban állt a fővezérség mellé 4 személyt /2 belügyi, 1 csendőrségi és egy külügyi/ delegálni. E négy főn kívül a dunántúli 3 karhatalmi csoportparancsnokság mellé 1-1 belügyi kiküldöttet kívántak küldeni. Konkrét személyi elképzeléseik is voltak. Így Lehár ezredes csoportja mellé szombathelyi székhellyel Vas, Zala, Sopron és Moson megyékre kiterjedő hatáskörrel Sigrayt, Sréter ezredes csoportjához Siófok székhellyel Veszprém, Győr, Komárom, Fejér és Esztergom vármegyékre kiterjedő hatáskörrel Dr. Törököt tervezték belügyi kiküldötnék.

A harmadik helyre, - Bernátsky tábornok csoportja - mellé dombóvári vagy kaposvári székhellyel Somogy, Tolna és Baranya vármegyékre kiterjedő hatáskörrel Bartal Aurélt tartották a legalkalmasabb belügyminiszteri kiküldötnék.

A fővezérlethez nem jelölt ki a minisztertanács ülése személyeket, hanem úgy vélték helyesnek, ha erről a bel- illetve külügyminiszter külön tárgyal a fővezérséggel. Tervük szerint a fővezérlethez delegált külügyi kiküldött hatósági jogkör nélküli összekötő szerepet lát el a külügyminisztérium és a fővezérség között. Szerepe pusztán közvetítő, tájékoztató szerep, hiszen a fővezérség külpolitikát nem csinált.

Az ugyancsak a fővezérségnél tartózkodó belügyi kiküldött illetékességi területe az egész Dunántúlra kiterjedt. Hozzá tartozott a 3 karhatalmi csoportparancsnokságnál lévő 1-1 belügyi megbízott munkájának irányítása.

Az előzőekben említett hivatalos személyek /elvileg/ mellérendelt viszonyban voltak a fővezérlettel, illetve a csoportparancsnoksággal, a valóságban "kötelesek voltak tevékenységüket és hatáskörükből folyó intézkedéseiket a parancsnokok intencióihoz és rendelkezéseikhez teljesen alkalmazni." /4./

Ez a helyzet már eleve a kormány Horthy előtt való főhajtását sugallta. A kiküldöttek kötelesek az állam jólétére irányuló parancs kivételével a parancsnokok utasításait végrehajtani. Joguk van egyet nem értésüket kifejezni és ezt írásban is rögzíteni.

A fővezérlet és a belügyminisztérium összekötője a csendőrségi küldött is.

A fővezérség elképzelése eltért a kormány véleményétől. Sürgetően szükségesnek tartották a kormánybiztosi rendszer kiépítését. Ebben látták a közigazgatás hatékony és gyors újjászervezésének egyetlen lehetőségét. A valóságban a Friedrich-kormány eredeti elképzelése szintén ezzel megegyező

volt. A kormánybiztosi rendszer jogalapjait az 1912. évi LXIII. tc. adta. /5./ Friedrichék korábbi elképzelése akkor módosult, amikor a fővezérség székhelyét Szegedről Siófokra tette át és a kormánytól függetlenül kezdett hozzá az ellenforradalmi hadsereg szervezéséhez. Friedrichék úgy vélték, hogy a kiküldöttek /bel- és külügyi megbízottak/, akiknek hata-
táskörét, feladatait a kormány szabja meg, a fővezérséggel szembeni hatalmi harcban a kormány számára kedvezőbb pozíci-
ót jelentenek, mint a kormánybiztosi rendszer.

A meglepő az volt, hogy a fővezérség mellé delegált belügyi megbízott is a fővezérség elképzeléseit támogatta. Jelenté-
sében hosszan ecsetelte azt a helyzetet, amelybe a közigazga-
tási apparátus került a világháború és a forradalmak követ-
keztében. Az apparátust hiányosnak, szétzüllöttnek és megbiz-
hatatlannak minősítette. Ezen helyzet felszámolására egy olyan
ember kell, "aki a megyei központ lelke, a végrehajtó hata-
lom tejhatalmú feje, aki egyrészt intézkedik, másrészt ellen-
őriz. Ilyen ember lenne a kormánybiztos." /6./ A továbbiak-
ban javasolta, hogy a "három katonai csoportnak megfelelő ha-
tókörben működő kormánybiztos legyen egyben a környező me-
gyék kormánybiztosainak, székhely megyéje tisztikarának el-
lenőrzője és a területi katonai csoport közigazgatási tanács-
adója is. A fővezérlet mellett pedig egy dunántúli kormány-
biztost célszerű kinevezni."

Sréter kerületi parancsnok már szeptember 2-án levélben kér-
te a fővezérlettől a tarthatatlan kettős helyzet mielőbbi
felszámolását. Az egyes vármegyékben tapasztalható hanyagság,
rendetlenség kiküszöbölésére a parancsnokság mellé nem köz-
igazgatási tanácsadót, hanem tényleges hatalommal rendelkező
kormánybiztost kell állítani.

Arra hivatkozott, hogy a háború esetére alkotott kivételes rendelkezés, amely a kormánybiztosok hatáskörét, a katonai parancsnokokkal való együttműködését szabályozta, ma is érvényben van. A megyék élére is a helyi viszonyokat jól ismerő, kipróbált szakembereket kell kinevezni, akik a kormány és a fővezérlet rendeleteinek gyors és pontos végrehajtását biztosítva a türhetetlen anomáliákat gyökeresen kiírtják. /7./

A kettőshatalmi helyzetben a gyengébb pozíciókkal rendelkező kormány meghátrált és augusztus végén elhatározta a kerületi kormánybiztosságok felállítását. Szinte természetes, hogy a névleges hatalommal rendelkező Friedrichék a nagybirtokos arisztokrácia szájízének megfelelően nevezték ki a 3 kormánybiztost, akik közül 2 főnemes volt. /8./

Az első kerület élére gróf Sigray Antal /Vas, Sopron, Moson, Zala vármegye/, a második kerület kormánybiztosi helyére Bartos János /Győr, Komárom, Fejér, Esztergom/ került. A harmadik kerületet /Somogy, Tolna, Veszprém és Baranya meg nem szállt területeit/ örgróf Pallavichini György kapta. Amikor szeptember 6-án a minisztertanács Siófok székhellyel létrehozta a dunántúli kormánybiztosságot, Pallavichinit nevezte ki ennek élére. A 3. kerületben utódja Gaál Gaszton, Somogy megyei birtokos lett. /9./

Létrejött tehát egy olyan közigazgatási forma, amely a hadseregnek, a fővezérletnek kedvező volt. Míg a háború esetére alkotott kivételes törvény csak a hadszíntérnek, vagy közvetlen harci cselekménynek kitett, illetve nemzetiségek által lakott területekre terjesztette ki a kormánybiztosságot, addig az 1919. augusztus végén bevezetett kormánybiztosság az ország meg nem szállt egész területére vonatkozott.

A névlegesen kormányirányítással dolgozó kormánybiztosok va-

lójában a fővezérség, illetve a kerületi biztosok, a megyei katonai parancsnokok utasításainak megfelelően dolgoztak. Nemcsak azért, mert a kormánybiztosok területi illetékessége, sőt a székhelye is pontos másolata volt a katonai, csendőri és rendőri szervek felépítésének, hanem azért is, mert a polgári hatóságok közötti kapcsolattartást, a maga "különöncszolgálatával a fővezérség szervezte meg." /10./

A fővezérség irányító szerepét jól mutatta Horthy 1919. aug. 28-án kelt levele, amelyben a katonai hatóságokat és a polgári hatóságokat utasította erélytelen működésük megszüntetésére. /11./

Határozott hangú levélben hívta fel a figyelmet arra, hogy a mai kivételes állapotok között nem lehet 1914. előtti elfogással és módon dolgozni. "Elvárom, hogy minden katonai parancsnokság és közigazgatási hatóság a leggyorsabban és legerélyesebben járjon el, mindenek előtt a kommunizmus bűnöseivel szemben, másrészt a népitéleteket megakadályozza. Amennyiben akár a hatóság, akár egyes vezető állásban lévők gyámoltalan puhasággal működnének tovább, azokat állásuktól azonnal fel fogom menteni....."

Horthy bár a "népitélet" törvénytelenységét elismerte /valószínűleg külföldi visszhang miatt/, a hangsúlyt a gyors, erélyes megtorlásra helyezte. Ennek érdekében kellett hát a közigazgatási apparátusnak is olajozottan működni.

Tolna megyében a közigazgatási tanácsadói szerepkört betöltő, majd a főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztos Bartal Aurél lett.

Bartal Aurél Ősi nemesi család származékaként 1882. július 20-án Damazérkarcsán született, Csallóközben.

Ősei között miniszterek, főispánok, alispánok és egyéb megyei tisztségviselők találhatók. A család egyik ága Pozsony, a másik a XVIII. századtól Tolna megyében tevékenykedett. Középiskoláit Pozsonyban, műegyetemi tanulmányait Berlinben végezte. A vegyipari munkához nem sok kedve volt, ezért állami pályát választott. A magyar királyi szabadalmi bíróságon először albíró, majd 1914-től bíró lett. Életében jelentős változást jelentett az, hogy 1917-ben nagybátyja meghalt és a faddi birtokot ráhagyta.

1918. tavaszán Tolna megyébe költözött, Faddra. A Bartal név jól csengett a megyében. A Tolna megyei Bartal család liberális beállítottságú volt és főleg a reformkori időkben Sztankovánszky és Bezerédj mellett Bartal György nevét emlegették. 1848-ban a pincehelyi kerületben országgyűlési követnek választották.

Bartal Aurél sem Tolna megyét, sem Faddot nem kedvelte. Úgy vélte, Fadd túl demokrata, sőt prolimentalitású és úrgyűlölő nagy falu. /12./

Budapesti ismeretségi körét továbbra is fenntartva 1919. elején Bécsben és Budapesten többször is tárgyalt ellenforradalmi körökkel azzal a céllal, hogy a legkönnyebben szervezhető helyen, a Dél-Dunántúlon ellenforradalmat robbantsanak ki.

Szemben a leggyakoribb elképzelésekkel - koncepciója szerint - ehhez a legcélszerűbb a szerb kormány hozzájárulásának és támogatásának megszerzése. Ha másként nem megy, akkor bizonyos politikai és gazdasági rekompenzációk ellenében.

1919. május 10-én csónakon átszökött a határon, inasával együtt Bajára evezett. Ott jelentkezett a szerb állomásparancsnoknál és jelezte, hogy Belgrádba kíván jutni a kormányhoz. Az állomásparancsnok Szabadkára kísértette, ahol háziőrizetben tartották addig, amíg írásos előterjesztésére a szerb belügyminisztertől, Pribicsevicstől a válasz meg nem érkezett. Ennek lényege: az előterjesztés figyelemre méltó, de még nem aktuális.

Bartal szabadkai tartózkodása alatt Rátvay Imre őrnagytól értesüléseket szerzett a szegedi, illetve az aradi ellenforradalmi mozgalom állásáról.

Ezt követően Szegedre ment, ahol Kelemen Béla volt főispán már szervezte az Antibolsevista Comitét. Bartal vele vette fel a kapcsolatot és megvárta Gömbös és Károlyi Szegedre érkezését.

A május 31-én megalakult Károlyi Gyula féle ellenforradalmi kormányról Bartal azt írta, hogy Horthy hadügyminiszternek történő meghívásában az ő állásfoglalásának is fontos szerepe volt. Károlyinak is előadta ellenforradalmi tervét, de őt a szerb variáció nem nagyon érdekelte. Elképzeléseiben inkább a franciákra épített.

Ennek ellenére Károlyi mégis beterjesztette a minisztertanács június 6-i ülésére Bartal javaslatait a dunántúli ellenforradalom kirobantásáról.

Ezen ülésen egyúttal Bartalt kinevezték Tolna vármegye, gróf Simsich Lászlót Somogy vármegye főispán-kormánybiztosának. /13./

Bartal a szegedi kormány megbízásából Belgrádba utazott egy francia tiszt kíséretében.

Pribisevicsnek előadta, hogy Szegeden lévő erőket a Bátaszék Mohács vonalra kell szállítani, amelyhez hajó és vasúti térre, sőt bizonyos felszerelésre is kapott ígéretet. Károlyi és Horthy örült a szerb ígéretnek, de hetekig semmi sem történt.

1919. július 10-én szerb javaslatra a dunántúli mozgalom előkészítésére a kormány Bartalt Pécsre küldte, mint Somogy, Tolna és Baranya meg nem szállt területeinek ideiglenes kormánybiztosát. Bartalnak Pécsen sikerült jó kapcsolatot kiépíteni Csollák Antics állomásparancsnokkal, a szerb hatóságokkal, valamint Pandurovics Vlatisláv főispánnal és Raics Svetislav alispánnal.

Az új ellenforradalmi kormány július 14-én felmentette megbízása alól, de mivel a szerbek mást nem fogadtak el partnernek, valamint báratai is közbejártak, P. Ábrahám Dezső - bocsá-
natkéréssel /1/ július 18-án ismét kinevezte kormánybiztossá.

"E minőségben, az ottani szerb királyi hatóságokkal /polgári és katonai/ a bolsevizmus letörését célzó intézkedések végrehajtása fogja legfőbb feladatát képezni, és feljogosítom, hogy nevezett hatóságokkal idevonatkozóan megállapodásokat létesítsen." /14./

Pécsi tartózkodása alatt állandó hírszolgálatot épített ki Szegeddel. Segítette a Tanácsköztársaság területéről emigrálni szándékozókat és azok baranyai elhelyezését. A területre érkezőket kivallatták, a gyanúsakat igyekeztek kiszűrni és internálták őket. A pécsi vezérkar: Bartal, Perczel Dezső, Innzelt testvérek, Svatics N, Thyosics, Görgey stb. mindent megtett az ellenforradalom mielőbbi sikere érdekében. Tárgyaltak az Alcsúton tartózkodó József főherceggel, akit szerb beleegyezéssel Pécsre hívtak. A cél az volt, hogy az ő vezetésével vonulhassanak be az ellenforradalmi erők a "megszállt" Dunántúlra.

Elképzelésük szerint a főherceg volt a legalkalmasabb az ország kormányzói tisztének betöltésére. Az akciót előkészítették, de július végén a szerbek közölték, hogy minden támogatást megszüntetnek, mert a főherceg a románokkal tárgyalt.

Bartal jelezte az új helyzetet, de Szegeden már tudtak erről. Az ellenforradalmi csoportok útban voltak Halas felé.

A visszajelzésből értesült - P. Ábrahám -féle kormány lemondásáról.

A Szegedről induló és a Duna-Tisza közén kegyetlenkedő különítményesek dunántúli átvonu-

lásához a megye kiváló hidfőnek ígérkezett. Északabra a Budapestet is megszállva tartó románok, délebbre pedig a Mohács, Dunaszekcső, Baja, Bátaszék környékén álló szerbek miatt nem történhetett meg az átvonulás. A hidfőállítás szinte az egyetlen lehetőség volt a fehérek számára a Dunántúl megszállásához és a Duna-Tisza közén megkezdett vérengző leszámolás folytatására.

Augusztus elsején Szegedről utasítást kapott a Tolna megyébe való visszatérésre és a főispáni teendők ellátására.

Küldetésének eredményeit családtörténetében összegezte:

"Én Inselt István ezredessel, /15./ Perczel Dezsővel és néhány más úrral - gondolom - augusztus 2-án jöttem át kocsikon Pécsváradon keresztül Bonyhádra, onnét Szekszárdra, ahol ez időközben József főherceg vezetésével alakult budapesti kormány nevében és megbízásából a hatalmat a Tolna és Baranya megyék meg nem szállt területére átvettem és erélyesen fogtam neki a rendcsinálásnak.

A megyei rémuralom exponáltabb vezetőit sikerült nagyrésztben összefogatni és megérdemelt bűnhődésükhöz juttatni."

Nem kétséges, hogy Bartal eltúlozza szerepét a megyei eseményekben, ugyanis 1919. augusztus elején, tehát a Peidl-kormány működése idején Tolna megyében az átmeneti irányítás a Tanácsköztársaság idején funkcionáló, de a szekszárdi ellenforradalmi lázadást követően, a tusz-szedésre hivatkozva visszavonuló Koretzky és centrista beállítottságú, majd jobbratulódó társai kezébe került.

Augusztus 5-én Koretzky, mint az átmeneti kormányzást intéző bizottság elnöke, Peidl távirati rendeletének megfelelően, visszarendelte a vármegye volt vezetőit. /16./

Név szerint: Dr. Éry Márton vármegyei főjegyzőt, Forster Zoltán alispánt, Bajó Pál főszolgabíró, Fürdős Mihály vm. jegyzőt, Ruttkay Ödön főispáni titkár, Ujfalussy Sándor vm. tiszteletbeli főjegyzőt, Dr. Gaál Dezső törvényszéki jegyzőt.

Külön felhívta figyelmüket arra, hogy állásukat haladéktalanul foglalják el.

Forsterék ezt követően 1919. augusztus 7-én vették át a megyei közigazgatás irányítását. Augusztus 8-án pedig a főszolgabírók utasítására már az egyes községekben is megkezdődött a közigazgatás visszaállítása, illetve újjászervezése.

Felszólították /17./ az 1919. március 21-e előtt funkcionált elöljárókat az ügyvezetés és községi adminisztráció átvételére. Az utasítás szerint a falu elnökétől jegyzőkönyvileg kellett a hatalmat átvenni és a készített dokumentumot 24 órán belül fel kellett terjeszteni a főszolgabírói hivatalhoz.

Ezen utasítás rendelkezett a lőfegyverek begyűjtéséről és egy tüzetes községi hangulati információ elkészítéséről is. Fenyegető hangon jelezte, hogy az életbe lépett katonai diktatúra semmiféle zavargást sem tűr, az izgatókat, zendülőket, ellenszegülőket a helyszínen agyonlövik.

A vármegyei közigazgatás átvételét követően egy hónapnál is hosszabb ideig tartott, mire valamennyi községi képviselőtestület bekapcsolódott a helyi közigazgatás irányításába.

Mig Nagyszékelyen és Pálfán már augusztus 8-án, Hőgyészen, Dunaföldváron augusztus 9-én, Miszlán augusztus 24-én, Kópányszántón augusztus utolsó napján, addig Páriban csak október 19-én kezdett ismét funkcionálni a helyi önkormányzat az 1918. október 30. előtti összetételben.

Mindenütt örömmel üdvözölték az új rendet és a megnyitó politikai beállítottságától függően bírálta a Tanácsköztársaságot. A Tanácsköztársaság helyi szerveinek működéséről azonban településenként eltérő véleményt alakítottak ki.

Mint a községi képviselőtestületek jegyzőkönyveiből kiderült, több helyen nem voltak hajlandók a direktóriumot elmarasztalni, sőt tagjainak tevékenységéért jegyzőkönyvi köszönetet mondtak.

Döbröközön a főjegyző miközben ócsárolta a Kommunista Kún Kormányt, kiemelte, hogy az intézőbizottság mindenkor a község jólfelfogott érdekeit tartotta szem előtt. A direktórium elnökének, Pintér Jánosnak "hálás köszönetük" nyilvánítását javasolta /18./, melyet a képviselőtestület örömmel elfogadott. Hőgyészen a megszűnt munkástanács tagjainak azért mondtak köszönetet, mert a "megpróbáltatás napjaiban" egész igyekezetükkel azon voltak, hogy község békéjét és rendjét fenntartsák, ami sikerült is. Külön köszönetüket fejezték ki Krausz Márkus tanácselnöknek odaadó, tapintatos, pártatlan és becsületes működéséért. /19./

A jegyzőkönyvek többségének alaphangja nem ennyire tárgyilagoss. A negatív példák tulsúlya abból adódik, hogy egy-egy hangadó, megsértett, vagy félreállított ember javaslatára mérlegelés nélkül ítéltek. Különösen jelentkezett ez a hangvétel azokon a helyeken, ahol az ellenforradalmárok nyári szervezkedését leleplezték és azt a helyi és megyei hatóságok a Tanácsköztársaság alatt felszámolták. Dunaföldváron pl.: Dr. Rátkay László ügyvéd javaslatára, aki korábban a Nemzeti Tanács elnöke volt, "örök szégyenül" vették jegyzőkönyvbe a munkástanács és a direktórium tagjainak nevét. /20./

Tamásiban a képviselőtestület augusztus 16. ülését Szalai Ignác bíró nyitotta meg. Örömének adott kifejezést, hogy "ismét azokat láthatja az ülésen, akik hivatva vannak a községet vezetni és akik azelőtt is vezették." Szalai a jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1919. márciusától elnöke volt a direktóriumnak, csak a júniusi ellenforradalom után mondott le tisztségéről.

A hatalom visszavételének időszakában komoly szerepet játszott a mindvégig jobbos beállítottságu Dr. Fröhvirt Jenő ügyvéd, aki a Tamási ellenforradalomnak is egyik szervezője volt. Javaslatára a képviselőtestület azon tagjait, akik a direktóriumnak is tagjai voltak " a múltban tanúsított magaviseletükre " egyhangulag kizárták a testületből.

Friedmann Lajosnak, Tillmann Istvánnak és Randi Mihálynak azonnal el kellett hagyni az üléstermet. Szalai Ignác bíró múltban való direktóriumi tevékenységéről egy szó sem esett.
/21./

A községek képviselőtestületeibe ismét visszakerült a legtöbb adót fizetők, a nagybirtokosok, a módos gazdák, iparosok mellett a pap, a tanító, orvos stb. A törpebirtokosok közül senki sem lett képviselő.

2. Megtorlás, megfélemlítés, megelőzés

a./ A különítményesek garázdálkodása /1919. augusztus/

Bartal megyébe való visszaérkezésekor a megyei vezetés tehát már funkcionált. Forster és Éry irányításával a direktóriumi tagok lefogatása már megtörtént. A Tolna megyébe érkező, a Szekszárdra bevonuló különítményesek már a börtünben találták a volt kommunista vezetőket.

Érdemes erről az időszakról a szemtanúk emlékeit idézni.

Vendel a későbbi polgármester és más rendelkezésre álló adatok alapján: A megyei intézőbizottság tagjait már 1919. aug. 4-én letartóztatták és a törvényszéki fogház épületébe szállították.

"Dr. Éry Márton vármegyei főjegyző kiadta a jelszót, hogy az összes kommunistákat fegyverezzék le és vegyék őrizetbe.

Az utasításra a direktórium tagjait összegyűjtötték és lefegyverezték.... átkisérték a törvényszéki fogházba..."

/22./

A különítményesek a Duna-Tisza közti gyilkosságok, a faddi vérengzések után augusztus 8-án érkeztek Szekszárdra. A legelső dolguk volt a letartóztatott kommunista vezetők felkeresése celláikban és valamennyit kegyetlenül megkínozták. A különítményesek szekszárdi tetteiről a Tanácsköztársaság alatt állásából elmozdított Dr. Gaál Dezső ügyész is megütőzéssel ír. A kommunistabarátsággal nem vádolható ügyész így emlékszik ezekről a napokról: /23./

"... aug. 8-án megjelent 17 tagból álló hadnagytól százados rangu tiszti különítmény, egyenesen a fogházba tartottak, elverték a letartóztatottakat, majd este gyűlést tartottak, s ezen elhatározták, hogy kiket fognak 10-én kivégezni. 9-én szombaton félholtra verték a foglyokat, majd 10-én, vasárnap a templomból kijövő tömeget a fogházhoz hívták, ott izgató beszédet tartottak, közölték, hogy kivégzések lesznek, kötéltre lesz szükség, hozzanak. A tömeg megvadult egyes tagjai hoztak is. A fogházban az igazságügyi hatóságok tiltakozása és kérése a készülő akció ellen eredménytelen volt. Mint a kutyákat, pórázon egyenként kivitték a vásártérre, számszerint 17-et /az a tér a megyei tanácstól a vasút felé terjedő terület volt/, ahol gyerekekből és felnőttekből, néhány ezerből álló tömeg várta őket. A tiszti különítmény egyik tagja a nevek felolvasása után 8 egyénre, Aranyos György, Soós Sándor, Tánczos Vendel, Bertók Róbert, Kovács Sándor, Deák Mihály, Ocskó László és Mautner Gyulára néhány hangadó kimondta a halált, s azután egyik tiszt sajátkezűleg felakasztotta őket, a mai pártbizottság helyén álló eperfákra. Ez az eljárás a jobbérzésű lakosságban nagy megütőzést és iszonyatot keltett.

A tiszti különítmény tagjai valamennyiük által aláírt jegyzőkönyvbe foglalták cselekményüket, s azt az ügyészségnek küldték meg. Az ügyészség vezetője a miniszterelnökséghez terjesztette fel azt."

Az alispán azonnal gondoskodott arról, hogy a községi testületek, szervek időben tudjanak az eseményekről. A gyönki főszolgabíró a járás községeihez juttatta el a hírt. A kölesdi előljáróságot így tudósította: "Értesitem, hogy a vármegye megszállása végett érkezett szegedi fehér csapatok Szekszárdon, Aranyos Györgyöt és 7 bűntársát felakasztották."

/24./

A különítményesek az akasztásokat követően folytatták elretentő tevékenységüket. Még ugyanezen az éjszakán az ágyból húzták ki Sági Dezsőt, aki a Tanácsköztársaság idején vörösörként teljesített szolgálatot. Bűne, hogy túszoikat kísért Hőgyészre és az aznap meggyilkolt direktóriumi tag, Ócskó László veje volt. A polgári kör előtt 2 lövéssel megölték. Ujjáról a gyűrűt nem tudták lehúzni, ezért ujjával együtt levágták. /25./

Az augusztus 10-i vérengzések nem voltak elegendőek a különítményeseknek és támogatóiknak. Augusztus 16-án Haidekker Károly főhadnagy kérelemmel fordul Bartal kormánybiztoshoz, amelyben augusztus 17-én délelőtt 9 órakor a városháza előtti térre közgyűlés megtartására kért engedélyt. A népgyűlés célját "a kommunista uralom káros hatásának és borzalmainak vázolásá"-ban jelölte meg. A bejelentett szónokok: Pethes László volt főispán és Haidekker Károly főhadnagy voltak.

A Bartal engedélye soron kívül, még aznap megérkezett. /26./

A népgyűlés eseményeiről, a második véres augusztusi vasárnapról Dr. Gaál ügyész a hiteles tanu így emlékezik: /27./

"Augusztus 17-én ugyancsak vasárnap miséről kijövet hallotta a nép, hogy a városház ablakából egy idegen polgári ruhás férfi szónokolva felhívta a tömeget, hogy ne menjenek haza, mert a múlt vasárnapról még maradtak vissza kivégzendő elvtársak.

Kivezettek a vásártérre 7 egyént, név szerint Bertók Róbert-nét, Vachtl G. Károlyt, Bencze Ferencet, Gróf Pált, Kovácsics Györgyöt, Kecskés Ferencet és Prantner Jánost - akit csak aznap hoztak a mezőről - és ezeket a vasúti töltés mellett agyonlőtték."

Itt már nem volt un. "népítélet" sem, az előző heti formaságot is mellőzve a tisztek a fogházból egyenesen a vásártérre vitték a foglyokat és agyonlőtték.

Borgulával készítettett fotókat a város főterén az ablakokba kiragasztották, hogy mindenki láthassa mit tesznek a Tanácsköztársaság volt vezetőivel.

Augusztus 8. és augusztus 31-e között - az eddig rendelkezésre álló adatok alapján - /28./ a Faddon agyonlőtt Csehák Pétert követően, több mint egy tucat Tolna megyei településen 70 embert lőttek agyon, akasztottak fel, vagy kínoznak halálra. A legtöbb áldozatot 17-et Szekszárdon ölték meg, de a megyeszékhely lakóinak szomorú listáját szaporítják a Fejér megyei Cecére hurcolt és ott meggyilkolt Cséby testvérek is. A szekszárdi vérengzések utáni napon /aug. 18-án/ 11 kommunistát akasztottak fel a különítményesek a tamási vendéglő udvarán lévő porolóra. Többségükben ők a dombóvári direktórium letartóztatott, bírósági eljárásra váró tagjai voltak. Mindez abban az időben történt, amikor megjelent a Friedrik-kormány belügyminiszterének /Samassa/ rendelete. "A négyhónapos rémuralom végetért. A terror rettentő nyomása alól felszabadult országban most már újra helyre kell állnia a jogrendnek, fel kell virulnia a munkás életnek." /29./

Néhány nappal később - akkor már Perényi a belügyminiszter - újabb rendelet rögzíti a letartóztatásokról és a letartóztatottakkal való bánásmódról a tudnivalókat. /30./

"A kormányzati rendszer beállott változása miatt több oldalról hangzik el az aggodalom, hogy az elmúlt rendszer hívei kíméletlen üldözésben fognak részesülni.

..... kijelentem, hogy a jelenlegi kormány a szigorú jogrend alapján áll, egyfelől kíméletlen szigorúsággal megtorol minden bűncselekményt, másfelől azonban ártatlanokat üldözni, megfélemlíteni vagy éppen megkínozni nemcsak nem kíván, de azt nem is engedélyezi."

"A közelmúlt rémnapjaiból ered az az ideiglenes aggodalom is, amely a letartóztatottakkal való rossz bánásmódra és kínzásokra vonatkozik."

..... A letartóztatottakkal való kegyetlen és embertelen bánásmódot a leghatározottabban elítélem és szigoruan megtiltom."

Ezek a rendelkezések a Tanácsköztársaság megdöntését követő féktelen különítményes terror idején láttak napvilágot. A kormány hatalma azonban a rendeletek érvényesítéséhez kevés volt.

Horthynak a különítményesek ténykedéséről más volt a véleménye, mint a kormánynak: "... amit a nemzeti hadsereg művel az nem terror, az büntető expedíció, de nem az ártatlan emberekkel szemben, hanem azokkal, akik elárulták a magyar nemzetet, sárba taposták, vérig kínozták a magyar népet." - mondta október 7-i székszárdi beszédében.

b./ Birósági eljárások /1919. szeptember 18-tól/

A már augusztus elején megkezdett letartóztatási hullám eredményeképpen gyorsan megteltek a börtönök. /31./

"A szekszárdi törvényszéki fogházban annyi már a fogoly, hogy bátran ki lehetne tenni a "megtelt" táblát. Azonban mégis nap-nap után látunk gyűrött arcú, bizonytalan külsejű emberekkel megrakott vidéki kocsikat, amelyeken a vidék megrontói, a hírhedt tanácselnökök, a rekvirálók, izgatók vonultak be méltó helyükre a fogházba, szuronyok kísérete mellett. Mint értesültünk Szekszárdon jelenleg 300 egyén van letartóztatásban..."

A letartóztatások nagyságát mutatja, hogy 2 héttel korábbi adat szerint a megye összes fogházában "csak" 191 személyt tartottak fogva. /32./

Ennél a számnál a szekszárdi adat is 50 %-kal magasabb. Egyéb adatok nélkül is nagy valószínűséggel állítható, hogy a megye többi fogházában sem csökkent, hanem jelentősen növekedett a politikai foglyok száma. Az államügyész 1919. október 15-én a közigazgatási bizottság ülésén arról számolt be, hogy a szekszárdi törvényszéki fogházban szeptemberben az összes letartóztatottak száma 474 volt. Nagyon valószínű, hogy ennek zöme politikai fogolyként került vizsgálati fogságba.

1919. augusztus 19-i rendelkezés intézkedett az ún. gyorsított bünvádi eljárás bevezetéséről. A törvénykezési jogban egyedülálló perrendtartással működtek. A szocializálás és rekvirálás lopásnak és rablásnak, a forradalmi törvényszékek halálos ítéletei gyilkosságra való felbujtásnak, azok végrehajtása pedig gyilkosságnak minősült. /33./

Tolna megyében az ötös bizottság szeptember második felében kezdte meg működését. A politikai perekről a megyei lap rendszeresen bő terjedelemben számolt be.

A legelső ötös tanács által gyorsított eljárással lefolytatott per Telkes Jakab és társai ellen folyt, aki augusztusban arra számítva, hogy a tanácsrendszer visszatér, Tolnán egy rohamosztagot alakított.

Szeptember 4-én fogták el és 18-án gyorsított eljárással társaival együtt 2-3 évi fegyházbüntetésre ítélték.

Tolna megyében a legnagyobb perre 1920. januárjában került sor, amikor az 1919. június 23-i szekszárdi túszerzés és ellenforradalom leverésében való részvétel miatt 110 főt állítottak bíróság elé. /34./

A hatalmas kirakatper, amelyet a vármegyeháza nagytermében tartottak, - hogy az úri középosztály kellő belépődíj ellenében ott lehessen - hónapokig tartott. Az ítélethirdetésre 1920. május 20-án került sor. A sajtó mindvégig - a hivatalos politikának megfelelő "tárgyilagossággal" - tudósított.

Kövendy Sándort az elsőrendű vádlottat életfogytiglani, Dürr Bélát, Kemény Sándort és Ulrich Antalt 10-10 évi fegyházra ítélték. A többiek büntetése 0-2 évig terjedt. Kövendy a fogolycsere-egyezmény keretében később kijutott a Szovjetunióba. /35./

1920-ban több tömegperre is sor került Tolna megyében, a Tamási ellenforradalom leverése miatt 27, a madocsai ellenforradalom elleni fellépés miatt 48, a Gindlicsaládiak perében 22, és a dunaszentgyörgyiek perében 16 embert állítottak bíróság elé.

A nagy tömegperek mellett szinte naponta tudósította olvasóit a megyei újság a különböző ítéletekről, egy-egy körözött kommunista elfogásáról, a bíróság elé állításáról. Michalik Gézát a paksi ármentesítő társulat főmérnökét a bolsevizmus alatti viselkedéséért hivatalvesztésre ítélték. /36./

A valóságban a fő ok az volt, hogy felesége a paksi direktóriumot vezette. Michalik Gézánét felakasztották és férje ellen, aki csak korábbi munkáját végezte, szintén retorziót alkalmaztak. Rákosi Lajost a szekszárdi forradalmi törvényszék vádbiztosát 3 évre ítélték, mert a vörös katonákkal bántalmaztatta az ózsáki intézőt. /37./

Mint az anyagokból kitűnt a bántalmaztatás csak ürügy volt. A börtönviszonyokra utal, hogy a fogházban a vádlott megbetegedett és majdnem megvakult. Kisszékelyi kommunistákat ítélte el a megyei törvényszék: Kómer Andrást, aki a megyei intézőbizottság népjóléti osztályát vezette - orgazdaság és bűnpártolás ürügyén 4 évre, Dick Györgyöt a direktórium al-elnökét, mert az "Igazság" c. szocialista-kommunista újságban cikkeket írt, izgatásért 2 év 6 hónapi börtönre ítélték. /38./

1921-1922, sőt még 1923-ban is folytatódtak a bírósági számonkérések.

Ez a hivatalos megtorlás egyaránt szolgálta azt a célt, hogy az embereket megfélemlítse és elvegye kedvüket egy újabb forradalomtól. A mondvacsinált ürügyek, koholt vádak alapján meghurcoltakban és ismerőseikben semmi kétséget nem hagyhatott az ellenforradalmi rendszer reagálása a demokrácia igényére.

c./ Szervezetek, egyesületek, körök működésének korlátozása

A közigazgatás restaurációját követően a községi előljáróságok nem nézték szívesen a településen létező és működő munkás, illetve paraszt szakszervezetek és különböző egyesületek, körök működését. Tevékenységüket a tanácsköztársaság maradványának tekintették és megtorlásként mielőbbi beszüntetésükre kértek utasítást feletteseiktől.

A dombóvári főszolgabíró a szakcsi előljáróság kérését tolmácsolta a kormánybiztosnak, amikor a kispagzda kör megszüntetését javasolta. Indok: "abban - a szakcsi előljáróság előterjesztése szerint - kommunizmus elveit elfogadó egyének vannak." /39./

A völgysegi főszolgabíró sürgette a járásban lévő szocialista pártszervezetek, építőmunkások, alkalmazottak, tanítók

és földmunkások szakszervezeteinek és közalkalmazottak szövetségének feloszlátását. /40./

A központi járás főszolgabírója Kistengelicen, Tengelicen, Tolnán, Simonmajorban és Őcsényben vélte szükségesnek az egyesületek és csoportok mielőbbi megszüntetését. /41./

Valószínűleg a többi járásból is hasonló kérelmek futottak be a főispán kormánybiztoshoz. Bartal Aurél a jelzésekre azonnal reagálva 1919. augusztus 29-én a következő rendelkezést adta ki. "A Tanácsköztársaság bukását követő társadalmi és politikai megújulás szükségessé teszi a letűnt irányzat szolgáltatásban állott szervek működésének és fennállásának, mint a nagy átalakulás akadályainak azonnali megszüntetését. Elrendelem ennél fogva a tanácskormány uralma alatt ennek céljait szolgáló ipari- és földmunkások, valamint magán- és köztisztviselők kebelében alakított mindennemű politikai párt és szakszervezet azonnali feloszlátását, vagyonának leltározását és zár alá vételét." /42./

Az ingóságokat /bútor, irodai felszerelés stb.../ a szervezetek helyiségeiben ideiglenesen meghagyták, a helyiségeket lezárták és lepecsételték. A készpénzvagyont az illetékes adóhivatalban helyezték el azzal, hogy a pénz feletti rendelkezés jogát a főispán magának tartotta fenn.

Az eljárás eredményéről a leltár egy példányával, annak megjelölésével, hogy az adóhivatalban elhelyezett készpénzvagyonból mennyi a kék és mennyi a fehér pénz, részletes és kimerítő jelentést várt el 8 napon belül. Bartal intézkedésével 3 héttel megelőzte a központi kormánybiztos és egy hónappal a kormány hasonló rendeletét. E három rendelkezés közül övé volt a legradikálisabb, hiszen 3 héttel később a központi kormánybiztos, Pallavicini az egyesületek működésének a legszigorubb és éberebb ellenőrzését rendelte el.

"Amennyiben azok működése ellen a legcsekélyebb kifogás volna tehető, az egyesületek működésének korlátozása vagy fel-

függesztése céljából indokolt javaslatát hozzám megtenni szíveskedjék."

Bartal ezen már túllépett, hiszen anélkül, hogy működést vizsgálta volna, a Tanácsköztársaság idején létrejött minden szervezet tevékenységét felfüggesztette. Rendelkezését megküldte a belügyminiszternek, de az sem ekkor, sem később nem reagált a megyei rendelkezésre, amely Tolna megye területén évekig érvényben maradt.

A helyi közigazgatás nem vizsgálta, mely szervezetek alakultak a forradalmak előtt, csak azt nézte működtek-e a forradalom idején, ha kellett, mondvacsinált ürüggyel, vagy indoklás nélkül Bartal rendeletére hivatkozva, a megyében működő valamennyi munkás, paraszt és tanítószervezet, egyesületet megszüntették.

1919. szeptember 30-án a Friedrich-kormány rendeletileg szabályozta az egyesülési és gyűlési jogot. /43./

A rendelet az őszirózsás forradalom előtt működött egyesületek további tevékenységének folytatását, illetve újbóli megkezdését engedélyezte. Kimondta, hogy a forradalmak idején alakult egyesületek alapszabályaikat kötelesek a rendelet hatálybalépésétől számított 30 napon belül a belügyminiszternek láttamozás végett bemutatni. Akkor is újból kell láttamoztatni, ha változás következett be az alapszabályban. Új egyesület alakulását is engedélyezheti a belügyminiszter, ha az közérdekből indokolt. A rendelet szankciói hat hónapi elzárást és 2000 korona pénzbírságot jelenthettek.

Tolna megyében nem a kormány, - hanem Bartal rendeletét hajtották végre. A rendelkezésünkre álló adatok szerint 53 községben 124 párt és szakszervezeti csoportot, egyesületet és kört szüntettek meg 1919. őszén. /44./

A megtorlás, a rendszer "önvédelmi jellegű" terrorintézkedései sokasodtak.

d./ Internálások, rendőri felügyelet alá helyezések

1919. szeptember 17-én, Pallavicini központi kormánybiztos közölte a megyei kormánybiztossal, hogy a fővezérség rendelkezésének megfelelően a vármegyei katonai parancsnokság a gyanus, magát igazolni nem tudó egyéneket vármegyénként gyűjtőtáborban helyezze el mindaddig, amíg magát igazolni nem tudja. A rendelkezésből kitűnik, hogy a "kommunista bűncselekményekkel terhelt egyének részére már elrendeltetett gyűjtőtáborok felállítása", a gyanus egyéb elemeket ezen táborokban javasolja a rendelkezés elhelyezni. A fő ok az, hogy ily módon a fenntartási költségek redukálhatók. Szegheő alezre-des október 18-i levelében beszámol a főispánnak arról, hogy a gyanus egyéneket szintén a tolnai laktanyában felállított megyei táborba internálhatják. A civilek begyűjtése tehát megoldható, csak élelmezési költségeikről kell megállapodni a felsőbb katonai hatóságok egyetértésével. /45./

A Friedrich-kormány internálási rendelete 1919. november 6-án látott napvilágot. E rendelkezés tulajdonképpen egy már hónapok óta alkalmazott formát legalizált. A nemzeti hadsereg a Dunántúlon alapos munkát végzett. A vármegyei gyűjtőtáborok - ekkor már a törvényszéki fogházakhoz hasonlóan - gyanusnak minősítettekkel voltak tele. A rendelet központi internálótábornak nyilvánította a hajmáskéri volt leszerelő tábort.

A nemzeti hadsereg illetékes parancsnokságai augusztustól októberig letartóztatták mindazokat, akiknek Tanácsköztársaság alatti tevékenységéről információjuk volt. A közigazgatási állapotok minimális javulását mutatta az a tény, hogy

az őrizetbevételt a rendelet értelmében /2. prf./ nem a katonai parancsnokok, hanem a törvényhatóság első tisztviselője határozta meg. /46./

Az internálási rendelet első prf-a kimondta, hogy a kommunista érzelmű egyének, akik az állam és társadalom érdekeire, valamint a közrendre és közbiztonságra veszélyesek, s akiknek egy az ország bizonyos vidékén való tartózkodása aggályos, rendőrhatalósági őrizet alá helyezendők és internálásuk a belügyminisztériumnál haladéktalanul javaslatba hozandó. Az internálás kérdésében a végső döntés tehát a belügyminiszter kezében volt.

A megyei és a központi internálótáborban emberek tartózkodásához szükséges feltételek nem voltak biztosítva. Ezt bizonyítja Dr. Éry Márton levele, amelyben a főszolgabíróknak, szekszárdi polgármesternek, a városi rendőrkapitánynak, valamint a községi előljáróságnak elrendelte: kényszeríteni kell az internálótáborba elszállítandó egyént, hogy a rajta levő fehérneműn, téli ruházaton és lábbelin kívül legalább még 2 váltás fehérneműt, egy pár lábbelit, egy melegebb felöltőt, egy pokrócot, egy szalmazsák- és szalmavánkoszuhuzatot, 3 db törölközőt, egy kanalat, villát, bádogcsajkát, vagy más hasonló evőeszközt vigyen magával. /47./

Ha a lefogott nem tudott magával vinni semmit, mert nem volt holmija, elképzelhető, hogy milyen körülmények közé került.

Alig egy hónappal később az internálási jogszabályokat az ország területén élő külföldiekre is kiterjesztették. /48./

A Huszár kormány december 5-i rendelete még a Fridrich kormány novemberi rendelkezéseinél is szigorubb volt. Veszélyesnek minősítette azokat az embereket, akik a Tanácsköztársaság időszakában megbizottként vagy fegyveresként BTK-ba ütköző cselekményt követtek el és ezért a büntetést kiállták. Aggályosnak az minősült, aki a Tanácsköztársaság létrejöttében, működésében valamilyen segítő szereppel birt, tehát az

az ellenforradalmi rendszer államát, a társadalmat, a közrendet és közbiztonságot veszélyezteteti. Gyanus mindaz, aki a tanácsköztársaság óta izgatott, vagy valamilyen tetteivel a tanácsköztársaság visszajövetelét kívánta.

Szerepelt a rendelkezésben egy nem politikai jellegű kategória is: gazdasági életre káros. Ebbe a kategóriába kerültek az árufelhalmozók, lánckereskedők, árdrágítók, valutával üzérkedők, akik valamilyen módon a rendeletet kijátszva nyerészkedtek. Az előző minősítések alapján gyakorlatilag bárki internálható volt, egy rosszindulatu feljelentéssel is hónapokra internálhatták.

A belbiztonsági rendelkezések között szerepelt a rendőri felügyelet alá helyezés. Azok az egyének, akik internálótáborban voltak, általában következő fokozatként ebbe kerültek. A rendőri felügyelet alá helyezés az állandó lakhelyről való eltávozást engedélyhez kötötte. Ezen kívül hetente meghatározott napokon, vagy akár naponta kétszer is jelentkezni kellett a rendőrségen.

Nyilvános helyekre a refes nem mehetett, nem táviratozhatott, csak közvetlen környezetével érintkezhetett.

A Tolna megyei államügyész 1919. december 13-án utasítást adott ki a még szabadlában lévő úgynevezett terroristák haladéktalan elfogásáról. /49./ Kozacsek ügyészi utasításában kiemelte, hogy "az esetben is állítsák elő, ha egyéb bűncselekmény gyanuja nem terhelné". Azaz az illető internálásához tökéletesen elegendő a terrorcsoport névsorában való szereplése.

A közállapotokra jellemző, hogy a kormány az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutása után több mint 3 hónappal kénytelen a Dunántúl egész területére elrendelni a rögtönbiráskodást. /84./

A statárium kiterjedt hűtlenségre, lázadásra, gyilkosságra, szándékos emberölésre, közegészség elleni büntetetre, rablásra, gyújtogatásra, árvíz okozására, vasúton, hajón vagy távirdákban elkövetett tűzveszélyes cselekményre. Aki az előzőekben felsorolt cselekmények bármelyikét elköveti, annak büntetése halál. A megye 120 községébe 240 darab, 336 pusz-tájára és majorjába ugyanennyi, Szekszárdra 50 db. plakátot küldött a kerületi kormánybiztos. A nagyméretű plakátok kiragasztását az illetékes előljáróságoknak hivatalosan vissza kellett igazolni.

1920. március 1-én Gombos tábornok, körletparancsnok a statáriumot azon polgári személyekre is kiterjesztette, akik az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítanak, vagy erre segélyt nyújtanak.

Az intézményesített terror időszakában országosan emberek ez-reit fogták le, vetették vizsgálati fogságba, küldték mond-vacsínált ürüggyel internáló táborba. Az embertelen körülmé-nyek között élők helyzetére utalt a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének bojkott-felhívása, amely szerint 1920. elején 9000 férfi és nő volt a hajmáskéri, 4000 a csepeli, 2400 a zalaegerszegi, 2000 az egri, 3000 a ceglédi és 2000 a komá-romhomokhegyi fogolytáborban. /50./ A Tolnamegyei Újság no-vember 22-i híre szerint a szekszárdi törvényszéki fogházban 446 őrizetben tartottból mindössze 39 /24 fegyházra, 14 börtönre és egy fogházbüntetésre/ volt törvényesen elítélt.

Érdemes néhány megyei példa alapján megnézni, hogy milyen ja-vaslatok alapján tartott emberek a köz- és államrendre ve-szélyesnek az ellenforradalmi rendszer. /51./

Csákány Lajos kőfaragó egyideig a direktórium, majd a lakás-bizottság elnöke volt. "A letűnt rendszernek lelkes hive, a bukás óta nagy mennyiségben hozatja a Népszava napilapot és azt terjeszti" -írta róla a nyomozótiszt.

Schramek Alajos volt direktóriumi elnök, majd járási képviselő. "Lelkes hive a letűnt rendszernek." A jelentés szerint Müller Henrik és Schlichtherle Dezső lakatosok viselkedésükkel bujtogattak az államrend ellen, mert nyilvános helyen többször játszották a Marsaillest.

Hollander Artur az ifjúmunkások szakszervezetének titkára volt, aki a letartóztatás elől megszökött. Mivel ismét feltűnt Bonyhádon, mint a kommunizmus meggyőződéses hívét, veszélyessége miatt le kell tartóztatni. Sajó Sándor joghallgató testvérével az utcán az internacionálét füttyülte. Mindkettőjüket internálni javasolják a detektívek.

Litzmann Lajos joghallgató szabadonléte azért nem ajánlatos, mert a Tanácsköztársaság után is elvtársazott és egy levélben ékes szavakkal dicsőítette a világfelforgató eszméket.

Eibenschütz Vilmos pék tagja volt a munkástanácsnak, a lakásbizottságnak és a helybeli MSZDP titkára. Bár hosszabb ideig letartóztatásban volt, szabadonléte nem ajánlatos.

Schultheisz Pál borbélysegéd egy protestánsköri mulatságon az internacionálét énekelte. Igaz, hogy ezért 1 hónapi fogságot kapott, de büntetését letöltve szabadon van. "Internálása gyanus viselkedéséért ajánlatos." /52./

Az internálási ügyek önmagukért beszélnek. Az ellenforradalmi rendszer rendeleteit kihasználva a közigazgatási apparátus tagjai, az uralkodó osztálybeliek Tanácsköztársaság alatti sérelmeikre és vélt sérelmeik hivatalos megtorlására elérkezettnek látták az időt. Mint az előzőkből látható, elég volt az illetőt "hallani", amint az internacionálét füttyülte, vagy énekelte, avagy megbizhatatlannak vélni és internálásra javasolni. Elég volt valakiről tudni, hogy levélben világfelforgató eszmékről irt, bizonyítékként a levél sem kellett. Ezen túlkapások annyira elterjedtek, hogy az alispán külön levélben volt kénytelen a főszolgabírók figyelmét felhívni e jelenség veszélyességére. /53:/

"Internálási ügyek során előfordult, hogy a hatóságok az internálást a múltban tanúsított viselkedés megtorlásaként, mintegy büntetésül kívánják alkalmazni, holott ha a büntető megtorlás törvényes ok és alap van, annak alkalmazására a m.kir.bíróságok hivatottak. Az internálási törvény lényege abban van, hogy azon egyének korlátoztassanak szabad mozgásukban, akiknek ténykedése e törvényes jogrendre veszélyt jelenthet."

Külön felhívta a figyelmet arra, hogy "a hatóságok túlkapásai a jogrendbe vetett hitet megingathatja és az urak elleni gyűlöletet táplálja, hiszen a szegényebb néposztályok hajlamosak arra, hogy a hatóságok az urakkal azonosítsák."

A levélből kiderül, hogy sokakat internáltak valótlan okokkal. Éveken át zaklatták, mert valaki politikailag gyanús-nak találta és feljelentette. Az internáláshoz még bizonyíték sem kellett.

A személyi szabadság az állampolgári jogok érvényesülésének egyik iskolapéldáját érdemes a következőkben megvizsgálnunk. Ifjú Hóbor Antal dombóvári MÁV vonatfékező 1919. június elsején résztvett a tamási ellenforradalom leverésében. Ezért 1920. július 16-án a szekszárdi királyi törvényszék lázadásért egy évi börtönre ítélte, amelyet 1920. október 9-ig kitöltött, mivel 1919. szeptemberétől vizsgálati fogságban volt. Mindössze néhány napos dombóvári tartózkodás után 1920. október 27-én kitiltották Dombóvárról és a zalaegerszegi gyűjtőtáborba utalták. Ok: terrorszervezetnek volt a tagja.

Tehát a tamási esetért immár második büntetést kapta. 1921. augusztus 11-én az internáló tábor parancsnoksága kifogástalan magatartása miatt rendőri felügyelet melletti szabadlábba helyezését javasolta. 1922. május 30-án belügyminiszteri rendelettel szabad lett.

Június 2-án jelentkeznie kellett a dombóvári rendőrségen, ahol aláírta, hogy engedély nélkül sehova sem megy. Majd miután Dombóváron nem kapott, engedéllyel Bonyhádon vállalt munkát. Hentente kellett visszajárnia jelentkezni Dombóvárra. Bonyhádon Pétermann Cipőgyárban véglegesítették. Ekkor kérte a rendőri felügyelet Bonyhádra való áttételét. 1922. augusztus 23-án a főszolgabírói hivatalban jelentkezett és aláírta, hogy engedély nélkül Bonyhádot nem hagyja el. 1922. október 7-én a községi jegyző, valamint a Cipőgyár egyik vezetője igazolta, hogy Hóbor példás magaviseletű, nem foglalkozik politikával, szorgalmas, takarékos.

1922. október 10-én a járási főszolgabíró hasonló jellegű és szellemű felterjesztéssel élt a főispánhoz. Ezután 3 hónapos intenzív rendőri megfigyelés következett, majd 1923. január 27-én a megfigyelést véglegesen megszüntették.

Ez az eset is mutatja, hogy az internáltak táborába könnyen be lehetett kerülni, de a rendőri megfigyelés megszüntetéséhez évek kellettek. Néha egy-egy eljárás 5 évnél hosszabb ideig is elhúzódott....

Az előzőekben vázoltakon kívül az ellenforradalmi rendszer megtorló intézkedések széles skáláját alkalmazta.

e./ Egyéb megtorlási formák

Tolna megyében 1919. november 1-én a gazdák közös megállapodás alapján nem újították meg azok cselédszerződéseit, akik a Tanácsköztársaság alatt kifogásolható magatartást tanúsítottak. Cselédkönyveiket megjelölték, így másik gazdánál sem tudtak elhelyezkedni. Maradt tehát számukra a bizonytalan alkalmi munka, a más megyébe költözés vagy a külföldre szökés lehetősége. Tolna megyében a közigazgatási alkalmazottak, tanítók egy részét elbocsájtották állásából, többeket örökre eltiltottak a tanítástól.

Az állami alkalmazottaknál ebben az időben gyakori volt a kényszernyugdíjazás, de találkozhatunk nyilvános megszegyenítéssel /megbotoztatással/ is.

Az ellenforradalmi rendszer által alkalmazott eszközök a megtorlás mellett egyben a megfélemlítés eszközei is voltak.

Ezekkel kívánták megelőzni egy esetleges forradalmi sokk bekövetkezését. Mintegy a tevékenység betetőzéseként az 1919-ben bevezetett statáriumot 1920-ban kiterjesztették.

3. Hatalmi vetélkedések: a közigazgatás és hadsereg kapcsolata

A fővezérség hatalma - a budapesti kormánnyal szemben - főleg a Dunántúlon már 1919. augusztusában egyértelművé vált.

Bartal megpróbálkozott kormánybiztosként az összes katonai és karhatalmi szervre rendelkezéseit kiterjeszteni. Ugy vélte, hogy a régi rend visszaállítását ez Tolna megyében meggyorsíthatná.

Utasította a Tolna vármegye területén lévő katonai és karhatalmi alakulatokat, különösen a csendőr szárny- és őrsparancsnokságokat, hogy Inselt István alezredesnek, mint a magyar nemzeti kormány által Baranya, Somogy és Tolna vármegyék területére kinevezett megbízottnak rendeleteit, parancsait feltétlenül teljesítsék. Egyidejűleg utasította az állami és közigazgatási hatóságokat, hogy a fent nevezett katonai kormány megbízottnak működésében minden tekintetben rendelkezésére álljanak és őt legmesszebbmenően támogassák. /54./

A belügyminiszter 1919. augusztus 19-én levélben hívta fel Bartal figyelmét, hogy "még hazafias intenciók hatására" se avatkozzék be katonai kérdésekbe, hanem a "hatáskörök eltolódásából származó esetleges zavarok elkerülése végett arra kérem a Kormánybiztos urat, hogy a jövőben minden katonai vonatkozású ügyben elsősorban a vármegyei katonai karhatalmi

parancsnoksághoz, vagy szükség esetén a dunántúli katonai főparancsnoksághoz /Siófok/ fordulni, illetőleg, hogy hatáskörét a háború esetére szóló kivételes intézkedésekre vonatkozó 1912. LXIII. t.c. 4. prf-ában megállapított kereten belül gyakorolni sziveskedjék." /55./

Bartal az erős kéz politikájának hive volt. Ezt intézkedései is bizonyítják. Úgy vélte, hogy a kormány "rendcsinálási törekvései elé, - ami nem történhetett kesztyűs kézzel - egyre több akadályt gördít", ezért szeptember 20-án lemondott állásáról. /56./

Bartal még a különítményesek ténykedését is humánusnak tartotta, a külföld felé kirakatot mutató, az antant által el nem ismert Fridrich-kormányt pedig túl liberálisnak.

A kormány hivatalosan szeptember 22-én fogadta el a felmentését, de már szeptember közepén megbízást kapott a helyettes kormánybiztosi teendők ellátására Kadicsfalvi Török Mihály. /57./ Tolna megyébe érkezve legelőször is a megye leggazdagabb földbirtokosát, Apponyi Géza grófot kereste fel Hőgyészen. Tőle informálódott a megyei állapotokról. Ezt követően utazott Szekszárdra és vett részt szeptember 15-én a vármegyei házi ünnepélyes fogadtatáson.

Mindössze 10 napig maradt "funkciójában". Bartal visszalépését követően szeptember 26-ra összehívta a vármegyei bíráló választmányt. Ezen azonban bár nem vett részt, mert egy budapesti ajánlatot /lapszerkesztői/ elfogadva visszatért a fővárosba.

A megye bár általában nem szívesen fogadta a Pestről leküldött vezetőket, ismét fővárosi embert kapott, aki ismert közigazgatási szakíró volt és "hervadhatatlan" érdemeket szerzett az ellenforradalom előkészítésében, de nem rendelkezett politikai vezetési gyakorlattal.

Tolna vármegye új főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztosa Dr. Battlay Dezső lett. Battlay tájékozódva a megyei állapotokról, 1919. október 15-re összehívta a vármegyei közigazgatási bizottságot. /58./

Az ülésen Battlay arról beszélt, hogy a közelmúlt vért, pusztítást hozó fergetege után a jelen csak akkor hozhat felvirulást, ha mindenki válllva a nemzeti eszmék szolgálatába áll. /59./

Forster alispán jelentésében a megye közigazgatási helyzetéről számolt be. Kiemelte azt a hazafias lelkesedést, komoly kötelességtudatot, amelytől áthatva a vármegye tisztikara megkezdte működését. A jogrend helyreállításának első lépéseként értékelte Szekszárdon, a járási székhelyeken a katonai és polgári karhatalmi, csendőri, rendőri alakulatok létesítését.

"Ma a közbiztonság a körülményekhez képest kielégítőnek mondható, mivel a társadalmat bármikor felforgatni kész elemek a legnagyobb részben már le vannak tartóztatva."

Az alispáni jelentés előre jelzi azt a gondot, hogy a kormány 4726/1919. sz. rendelete nem teszi lehetővé az egyéni vásárlásokat, azért a közélelmezés, az ellátatlanok november 30. utáni ellátása nem megoldott.

Ugyanekkor a megyében az Angol Élelmezési Bizottság /misszió/ működéséről is szó esett, amely a megyében fellelhető termékelesleget felvásárolja és elszállítja Budapest élelmezésére. /60./

Meglepő, hogy az alispáni jelentés nem foglalkozik azzal a súlyos problémával, amelyet a települések közigazgatása alkalmazotti hiánya jelent. A Tolnamegyei Újság, Tolnavármegye Hivatalos Lapja egyaránt sok álláshirdetést közölt. A főszolgabírók gyakran heteken keresztül hiába keresnek egy-egy községbe jegyzőt, segédjegyzőt, vagy éppen főjegyzőt. /61./

A kormánybiztosság intézményének egy éves működéséből a legnehezebb szakasznak az augusztustól a Huszár-féle koncentrációs kormány megalakulásáig terjedő szakasz tekinthető. Ebben az időszakban a kormánybiztosok nagy önállósággal, a központi kormányzattól szinte függetlenül működtek.

Részben a kispolgári hatásoktól befolyásolt kormányintézkedéseket kellett a helyi közigazgatásban ellensúlyozniuk, részben a legkritikusabb időszakban meg kellett teremteni az ellenforradalmi rendszer gazdasági és politikai berendezéshez az alapokat. Ez jelentette pl.: a mezőgazdasági és ipari bérek leszállítását, a parasztságnak az 1919-es gazdasági évben haszonbérletbe adott földek visszavételét, pontosan az őszi mezőgazdasági munkák közepén.

Továbbá támogatniuk kellett az ellenforradalmi hadsereg létrehozását célzó sorozásokat. A megyében is jelentkező élelmezési nehézségek ellenére rekvirálásokat kellett folytatni, főleg a kis és középparasztságnál, és kiméretlenül üldözni kellett a haladó erőket. Mindezen feladatok mellett a politikai kirakatnak megfelelően még a törvényesség látszatát is igyekeztek fenntartani.

4. A törvényhatósági bizottság 1919. novemberi ülése

Magyarországon, így természetesen Tolna vármegyében is az utolsó törvényhatósági választásokat 1913-ban tartották. Az 1870. 42. tc. alapján a bizottság tagjait a 6 évre választották. A 3 évenkénti választásokon a tagok felét érintették.

A mandátumok egy része tehát már 1916-ban, a másik része pedig 1919-ben lejárt. Az 1916-os választás helyett a kivételes törvényt és az 1915-ös VI. tc. alkalmazásával a bizottsági megbízásokat a háborút lezáró béke aláírásától számított 3 hónapra meghosszabbították. /62./

Ugyanakkor a virilis jogon bekerülő tagok jegyzékének évenkénti kiigazítása folyamatosan megtörtént.

A törvényhatósági bizottság összehívása előtt alaposan megvizsgálta a vármegyei bíráló választmány, hogy a forradalmak, főleg a Tanácsköztársaság időszakában nem vállalt-e a bizottság valamely tagja szerepet, illetve tevékenysége hogyan minősíthető. A törvényhatósági bizottság első ülésére 1919. november 29-én került sor. A hagyományoknak megfelelően a főispáni teendőket ellátó kormánybiztost, Dr. Battlay, miként főispán elődeit, a közgyűlés elnöki székébe első alkalommal küldöttség hívta meg. Ennek vezetője a megye legtöbb adót fizető virilistája, gróf Apponyi Géza volt. Ezt követően Battlay székfoglaló beszédével nyílt meg az őszi közgyűlés.

A megyében tapasztalható gazdasági nehézségek és kedvezőtlen hangulat ellenére a közgyűlés legelső feladatának az ellenforradalmi rendszer melletti politikai hitvallást tekintette. Dr. Fehér Lőrinc javaslatát elfogadva azzal fordultak a Huszár-kormányhoz, hogy Károlyi Mihályt és a Károlyi-kormány tagjait, mint a hatalommal való visszaélőket, akik a kommunisták kezére játszották az országot, hazaárulásért vonják felelősségre, fosszák meg őket polgári jogaiktól és vagyonukat kobozzák el.

Siettek Horthynak örömeiket nyilvánítani a nemzeti hadsereg megalakulásáért.

Megszavazták a vármegyei pótagásokat, tudomásul vették a megyei számonkérőszék megalakulásáról felvett jegyzőkönyvet. Ezt követően a községi képviselőtestületek határozatairól döntöttek. Ezen az ülésen történt meg különböző bizottságok újjaválasztása, új tagokkal történő kiegészítése. /63./

Gyakorlatilag Tolna megyében a közigazgatás restaurációja a törvényhatósági bizottság novemberi ülésével lezártnak te-

kinthető, hiszen a közgyűlés különböző bizottságai, albizottságai, választmányai létrejöttek, tagságukat kiegészítették. A megyei testületek mellett funkcionált a szekszárdi polgármesteri hivatal, működtek a járási főszolgabírói hivatalok, tevékenykedtek a községi jegyzők, az előljáróságok, a képviselőtestületek. /64./

5. Fegyveres erők feltöltése: "toborzások" - sorozások

a./ A Magyar Nemzeti Hadsereg

A fővezérség a kerületi katonai parancsnokságokon keresztül gyakorlatilag állandóan figyelemmel kísérte a megyei közigazgatást és a kormánybiztosok működését.

Horthy elrendelte - a Friedrich-kormány engedélye és a hadügyminiszter tudta nélkül - a toborzást, amely sikere érdekében a polgári szervektől minden támogatást elvárt. Gyakorlatilag az önkéntes jelentkezést feltételező toborzásból sorozás lett.

Az alispáni jelentések nem foglalkoztak azokkal a nehézségekkel, amelyekkel a katonai és polgári karhatalmi alakulatok megalakításakor találkoztak. A Magyar Nemzeti Hadsereg kötelékébe 25-35 év közötti, katonailag már kiképezett férfiakat sorozták, akik Somogy, Tolna és Baranya meg nem szállt területein tartózkodtak. Önként jelentkező 35 évnél idősebbeket is felvettek. A sorozás kezdetén a járási székhelyeken 1919. szeptember 4-ét határozta meg a IV. sz. Katonai Kerületi Parancsnokság. Plakátok százaival árasztották el a megyét. A plakátok főcíme: BEHÍVÁSI PARANCS volt. Hosszan részletezte a meg nem jelenőkre váró súlyos szankciókat. /Börtön, fogházbüntetés, politikai jogok 10 évre való felfüggesztése/.

Mentességet a plakát alapján csak az értelmi fogyatékosok és rokkantak kaphattak. A bevonulás - a terv szerint - 6 hónapra szólt és a sorozás egyszersmint felavatást is jelentett. Hangzatos mondatokkal ecsetelték a Magyar Nemzeti Hadsereg létszámnövelésének szükségességét: "kommunizmus prédájává lett a nemzeti vagyon, mely adótokból, keserves munkátok eredményéből keletkezett. A Magyar Nemzeti Hadsereg titeket, hazafias magyarokat véd és képvisel, tehát mindenkinek hazafias, szent kötelessége a katonai fegyvereket, lőszert, katonai anyagot, ruházatot és felszerelést a Nemzeti Hadsereg birtokába visszajuttatni." Az előírás szerint 2 napi élelemmel, fehérneművel, katonai iratokkal, ha volt, akkor fegyverrel és lóval kellett jelentkezni. Az anyagokért egyszeri térítést ígértek a bevonulónak. /65./

Bármennyire szigorú büntetési szankciókkal fenyegette is a sorozóbizottságok előtt meg nem jelenőket a behívóparancs, sokan megpróbáltak kibújni a katonai kötelezettség alól. Az embereknek elégük volt a katonáskodásból, megcsömörlöttek az értelmetlen vérontástól.

A megyei újság szerint: "A központi és völgyégi járás pár községében lelketlen, hazafiatlan, gaz bűjtatók működése következtében a lakosság húzódott a sorozóbizottság előtti megjelentéstől. A bujtotatók lefűlelése és a lakosság kellő fölvilágosítása után már a legszebben folyik a sorozás." /66./

A valóságban ennél több történt Bonyhádon szeptember 7-én. A sorozóbizottság mellé beosztott katonák csak sérüléseket okozó fegyverhasználattal tudták a rendet helyreállítani. A csendőri jelentés szerint 9 ember megsérült.

Az alispán táviratilag azonnal jelentette a sorozás meghiúsulását a fővezérségnek /Nem a kormánynak, nem a hadügyminiszternek!/. A karhatalom leszerelését követelő lakosság és a katonaság összetűzésének következménye 3 sebesült, 2 halott. /67./

Feltűnő, hogy a két jelentés mennyire eltér egymástól. A csendőrségi jelentés nagyvonalúan csak sérülésekről beszél, elhallgatja, hogy halottak is vannak. Ugyanakkor a főszolgabírói telefonjelentés kilenc helyett csupán 5 emberről szól.

A megyei sajtó szerint a központi járásban is húzódozott a lakosság a hadsereg kötelékébe lépéstől. A lap ugyan nem említi, de más források szerint a Simontornyai járásban is előfordultak hasonló esetek. Gyönkön Fisch Simon nyíltan fellépett a sorozás ellen. Szeptember 6-án a sorozáson megjelent fiatalok között agitált. Az Udvariból érkezett embert a sorozást végző tisztek a helyszínen agyonlőtték. /68./

Annyit mindenesetre a járásokban lévő zavargással elértek, hogy a sorozást követően nem kellett azonnal bevonulni, hanem néhány héttel később - a kedélyek lecsillapodását követően - kapták meg a bevonulási parancsot, akik a sorozáson alkalmasnak bizonyultak.

A vármegye illetékesei igyekeztek a fővezérséggel azt elhitetni, hogy a főleg nemzetiségek által lakott járásokban /69./ és azért alakult ki ilyen helyzet, mert a németekben nincs meg a kellő nemzeti öntudat. A vizsgálat során azonban kiderült, hogy nemcsak a német nemzetiségek, de a magyar anyanyelvűek sem szívesen mentek katonának, sokan a sorozást újabb háború folytatásának vélték és ebből már elégük volt. A különítmények megyei garázdálkodása még elevenen élt az emberek tudatában. A dunaszentgyörgyi, paksi, tamási vérengzések nem tették vonzóvá a Nemzeti Hadsereget.

A hazafias szólamok ellenére naponta kapták a hatóságok a felmentési kérelmeket. Mivel a hadkötelesek megbízhatóságának és felmentési javaslatának minősítői a községi előljáróságok voltak, kiderült, hogy számtalan visszaélésre került sor. Akik bevonulásukat nem tudták megakadályozni, azok családtagjaikon keresztül minden eszközt megpróbálva /még megvesztegetést is/

igyekeztek a legkülönbözőbb ürüggyel minél előbb leszerelni. A hadsereg szerepét hangsúlyozta Horthy szekszárdi beszédében: "a Magyar Nemzeti Hadsereg azt a gyökeret képezi, amelyből a magyar nemzet fája még kihajthat." Hamis, illuzórikus képet festett a hadsereg és a polgárság kapcsolatáról: "Régi időkben a katonaság és a polgárság között ellentét volt érzéseiben és gondolatban. A magyar nemzeti hadsereg ledöntötte ezeket az ellentéteket..." Nagyon hamisan csenghettek ezek a szavak a megyei vezetők fülének, hiszen szinte hetente kellett foglalkozniuk a polgárság és hadsereg, hatóságok és hadsereg kapcsolatával. Forster alispán körlevelében kért körületekintőbb elbirálást a hadkötelesek megbízhatóságáról, mert a tapasztalat szerint olyanok is bekerültek, mint megbízhatók, akik a hadsereg szellemét rontják, súlyát és értékét csökkentik. Mivel a behívójegyeknél is voltak visszaélések, elrendelte azok soronkívüli kézbesítését és a kézbesítés idejét meghamisíthatatlan módon /tintával és a nap kiírásával/ kellett feltüntetni.

A helyi hatóságok sorozáshoz való hozzáállását mutatja, hogy a katonai körletparancsnokság bizalmas levéllel fordult a kormánybiztoshoz és jelezte, /71./ a legénységben azon tudat élését, hogy a politikai hatóságok, különösen a jegyzők nem a legnagyobb lelkiismeretességgel látják el feladatukat a felmentések és behívások elintézésénél. Miként a háborúban, úgy most is a protekció és megvesztegetés uralkodik. Kiderült a levélből az is, hogy a kézbesített meghívásokat követően a községi illetékesek nem ellenőrzik a tényleges bevonulást, hanem a be nem vonultakat a csendőrségnek kell megkeresni. Az ellenforradalmi rendszer szeptemberben nem mert megpróbálkozni a 25 évnél fiatalabb korosztályok bevonultatásával. Ahhoz előbb hatalmi pozícióit igyekezett megerősíteni. Másrészt a 25 év felettiek már kiképzett katonák voltak, gyorsítani lehetett a képzést.

A községekből érkező jegyzői jelentések /72./ az elégedetlenség fokozásáról szóltak. A bevonulások után egy hónappal várták a fiatalabb évfolyamokat érintő sorozások megkezdését és az idősebbek /többségük családos/ leszerelését. A helyi hatóságok még hozzávetőlegesen sem tudtak a felvetődő problémákra választ adni.

Az elégedetlenség növekedésének több összetevője volt: A 25-35 évesek katonai behívása miatt a falvakban több kisgazdaság teljesen munkáskéz nélkül maradt. Mivel az őszi mezőgazdasági munkák végzésére nem volt ember, sok család következő évi kenyerére veszélybe került. A közéleti gondokat sem sikerült megoldani. Az ellátatlanok problémái, a hiányos kifizetések, a növekvő árak miatt sokasodtak.

A létbizonytalanság sokakat érintett, így nem csoda, ha a lopások, és rablások meglehetősen sűrűn előfordultak. A völgyeségi főszolgabíró szerint ennek fő oka /73./ "a kommunizmus, amely egyes társadalmi rétegeket könnyű megélhetéshez szoktatja." Nem új ez a szemlélet. A Tanácsköztársaságot követő időben újságok lapjain, hivatalos jelentésekben gyakran találkoztunk hasonló megfogalmazásokkal. Az ellenforradalmi rendszer számtalan problémája létrejötteknek, megoldatlanságának okozójaként a Tanácsköztársaság rendszerét emlegeti. Azt azonban a főszolgabíró mégiscsak kénytelen elismerni, hogy a rendhez és nyugalomhoz nemcsak nagylétszámú, állandó csendőrség felállítása szükséges, hanem a "rendes ellátást is be kell vezetni." Vagyis nem a könnyű, azaz munkanélküli jövedelemből való élés megszokása okozza sokaknál a lopást, hanem a mindennapi betevőfalathoz való hozzá nem jutás, a család éhezése.

Az erőszakkal katonának elvitt cselédek és mezőgazdasági ipari üzemekben foglalkoztatott munkások családjai sok esetben nem kapták meg a járandóságukat. A hatóságoknál sokasodnak azok az akták, amelyek a járandóságok ki nem fizetésével kapcsolatosak /74./, pedig a kormány a 6409/1919. M.E. számú

rendeletével meghatározta, hogy a szolgálati szerződések tényleges katonai szolgálatra bevonultak esetében nem szüntethetők meg, a gazdák és az üzemek kötelesek a bevonulás idejére a bevonultnak, illetve családtagjainak az illetményt és járandóságot hiánytalanul kiszolgáltatni. Néhány nappal később a központi kormánybiztos utasítására, a megyei kormánybiztos, Battlay körlevélben hívta fel a főszolgabírák és az előljáróságok figyelmét a rendelet betartására. Gondoskodott nagyobb nyilvánosságról is, megjelentette a megyei lapban, nyilván célja a gazdák önkényeskedései elleni hangulat lecsillapítása és egyben a basáskodók figyelmeztetése.

Hasonló céllal utasította a kerületi kormánybiztos közvetlenül az alispánt azon kisgazdaságok munkaerővel való ellátásáról, amelyből a családfenntartó katonai szolgálatra bevonult és a segítség feltétlenül szükséges. Az összeírási és megoldási feladatot az előljáróságok kapták. A segítség időtartama 2 hét. A segítséget napszámért mezőgazdasági munkásokkal kellett megoldani. Ez idő alatt az őszi mezei- és az állatok körüli munkát is el kellett végezni. Ha indokolt volt, a 2 hetet meg lehetett hosszabbítani.

1919. októberében megkezdődött a karhatalom kiegészítése az ún. csendőrtartalék bevonultatása. Besorozták azokat, akik a korábbi katonai sorozáson felmentést kaptak, de katonailag kiképzetlenek voltak, valamint a 21-24 és 36-45 éves korosztályhoz tartoztak. Nagyon vigyáztak az arányokra /40 % fiatalabb és 60 % idősebb korosztályokból került behívásra/. Főszolgabíró, illetve polgármester elnökletével bizalmi testület és a kiküldött katonatiszt döntötte el az illető megbízhatóságát. /Nem bízták a községi képviselőtestületekre!/

Mivel az október 24-25-től tervezett bevonulás 2 hónapos időtartamú volt, így a felmentéseket különösen szigorúan vették.

Horthy a dunántúli központi kormánybiztosnak írott utasításában kiemelte, hogy a felmentések kizárólag a körletparancsnok hatáskörébe tartoznak. A két hónapos turnusok elvben lehetővé tették a munkahelyi és egyéb problémák figyelembevételét: sőt a tanítók, egyéb állami alkalmazottak: portások, vasutasok, távirdai dolgozók átmeneti felmentését.

Hogy mennyire nehezen folytak a sorozások azt bizonyítják az egyre sokasodó számú rendelkezések. Pallavicini, a dunántúli központi kormánybiztos 1919. november 6-án /75./ arról ír a kormánybiztosoknak, hogy "a Győr vármegyei és Győr törvényhatósági város kormánybiztosának jelentése szerint az ottani lakosság nagy része, s különösen a megbízható gazdaközönség, nem viseltetik a nemzeti hadsereg iránt kellő megértéssel és oly nagy szeretettel, mint az nemzeti létünk, jövőnk, boldogulásunk egyetlen biztosítéka, minden magyar ember részéről megérdemelne." Úgy véli, hogy a kormánybiztosok egy része nem tanult a közelmúlt eseményeiből, a valóságtól elszakadva ma is papíron kíván igazgatni. "Kérem a kormánybiztos urat, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel, ha szükséges, a legradikálisabb eszköz alkalmazásával is hasson oda, hogy a közigazgatási tisztviselők és községi előljárók, a községi biróktól fel az alispánig, a közigazgatás nagy feladatait - új korszaknak és keresztény nemzeti szellemnek megfelelően egyfelől kellő eréllyel, de másfelől a néppel való állandó közvetlen érintkezéssel, a meggyőzés hatalmas erejével oldják meg." A jegyzők pl.: a községi összejöveteleken vegyenek részt, a gazdák bevonulásra kötelezett fiaikkal értessék meg, hogy a nemzeti hadseregbe való belépés elsőrendű hazafias kötelesség. A hivatalos álláspont szerint kitüntetésnek kell vennie az ifjúnak, hogy a hadvezetőség a kezébe fegyvert ad. Feladata

nem a rablás, mások vagyonának elprédálása, védtelen emberek életének kioltása, hanem a vagyon és életbiztonság helyreállítása, a haza védelme.

Battlay levélben adta tovább az utasítást és egyben információt kért az alispántól a megyei helyzetről. Még az információ megérkezése előtt jelentette a belügyminiszternek, hogy "eleddig nincs tudomásom arról, hogy a vármegye bármelyik községében is vonakodott volna a lakosság a behívási parancsnak eleget tenni." /76./

Ennek az állításnak kapásbóli cáfolatát a kaposvári katonai körletparancsnok november 15-i levele adja, amikor átiratában kéri a Tolna megyei főszolgabíróktól /kormánybiztoson keresztül/ a sorozáson meg nem jelent 25-35 évesek jegyzékét. /77./ Ezen átiratból tudjuk meg, hogy az utósorozási napok november 25., december 5-19, valamint 1920. január 7-e lesznek. Erre begyűjtik a 21-24 és a 36-46 évesek névjegyzékeit is. A községi közigazgatás és a hadsereg közötti viszony kezdetől fogva sok surlódástól volt terhes. A községi jegyzők feladatul kapták a 21-46 éves katonakorúak névjegyzékeinek összeállítását, amely alapján a behívások történtek. A völgyiségi főszolgabíró azért kér intézkedést a főispán-kormánybiztosától, hogy a községi jegyzők ellen falujukban megnyilvánuló ellenszerv megszüntetését segítse. /78./

A bevonult katonák előtt a katonai hatóságok Tolnán és Kaposváron úgy tüntették fel a bevonulás tényét, mintha az nem katonai intézkedés, hanem a községi jegyzők hatáskörébe eső dolog lett volna. A hivatali apparátus azért zúgolódott, mert a háború alatt is a jegyzők feladata volt a rekvirálás, de a népszerűbb hadisegélyekről a képviselőtestület döntött. Ha bármilyen kis lehetőség volt, a községi képviselőtestület igyekezett a kényelmetlen katonai jellegű feladatok teljesítése alól kibújni. A paksi előljáróság pl.: megtagadta a katonai behívójegyek kézbesítését a tolnai gyalogezred illeté-

keseitől. A vizsgálat során egy körletparancsnoki rendelkezésre hivatkoztak, amely szerint behívásra csak a kiegészítő-parancsnokság útján, a körlet és vármegyei katonai parancsnokság engedélyével kerülhet sor. Igaz, hogy itt átmenetileg szabadságolt egyének újbóli behívásáról volt csak szó, de az előljáróság élt a félreérthetőség lehetőségével, nem vállalta az újabb népszerűtlen feladat végrehajtását. A "félreértés" tisztázása /nem volt félreértés, hiszen a gyalogezred tisztje a helyszínen ismertette a tényállást, de így sem tudta a paksi testület állásfoglalását megváltoztatni, mint ez a panaszból kiderült/ több hetet vett igénybe.

A hadsereg és a községek kapcsolatát nagymértékben az is rontotta, hogy a hadsereg részére gabonát rekviráló katonai egységeket napokig a községnek kellett ellátnia azzal, hogy a felmerült költségeket a hadsereg később megtéríti. Varsád községben 1919. októberében egy csendőr félszázadot szállásoltak be. Az előljáróság 1919. október 20-án az élelmezésükről kiállított szolgálati jegyet /több mint 10.000 koronáról szólt/ megküldte az alispánnak.

Az alispán visszaküldte a községnek azzal, hogy erre nem illetékes, hanem forduljanak igényükkel a kaposvári körletparancsnoksághoz. /79./

Ez megtörtént, de a számla kiegyenlítésére még sem került sor, ugyanis az évekig húzódó ügy végén a katonai parancsnokság közölte, hogy az iratok elvesztek és csak akkor fizet, ha tételesen és hivatalosan tudja a község igényét igazolni. Természetesen eredeti okmányok nélkül azt a község nem tudta prezentálni. Nem jártak jobban a gyönkiek sem. Velük egy év múlva azt tudatták, /80./ hogy a kérdéses alakulatok időközben megszűntek, a felelős parancsnokok pedig részben leszereltek, illetve különböző csapattestekhez helyeztettek át.

Annyit megállapítottak, hogy az elszámolást ebben járatlan személyek szerkesztették, amiből valós adatok megállapítása nehéz feladat.

A katonai visszaélések egy másik fajtáját mutatja a dunaszenyörgyi főjegyző, Takács jelentése, amelyet a főszolgabírónak küldött. /81./

"A rekviráló katonák a vízen uszkáló kacsákra lövöldöztek" Gorombán viselkedtek a lakossággal, erőszakosan rekviráltak stb... A községi főjegyző szerint a községben ilyen atrocitásokat még a Tanácsköztársaság alatti ellenforradalom leverése után sem követtek el a vörös katonák. Ezekért "mostmár kezd községemben ellenszenvessé válni a nemzeti hadsereg, mert a lakosság csak azt látja, hogy Tolnán állomásozó egyes tagjai a békés polgárságot erkölcsi és anyagi értelemben folyamatosan bántalmazzák".

A főszolgabíró paksi esetekkel kiegészítve küldte tovább a jelentést. A paksi panasz szerint dunai védgátat őrző gátőröket a katonák fegyverrel zavarták el és a gáton sáros időben közlekedve azt teljesen tönkre tették. Sérelmesnek tartották, hogy a katonai terület a polgári hatóságoknak tabu, ők szinte teljesen tehetetlenek ebben a kérdésben.

A főispán a vármegyei katonai parancsnokságnál tiltakozott hasonló megnyilvánulások ellen és diplomatikusan fogalmazva jelezte, hogy az ismétlődő jelenségek eredménye az lehet, hogy a lakosságból olyan következmények váltódnak ki, amelyek megakadályozására a polgári hatóságok tekintélye kevés lesz.

Az esetek katonai részről banálisnak vételét az is bizonyítja, hogy nem a vármegyei katonai parancsnokság, de mégosak nem is az ezred parancsnoka válaszolt a főispán levelére.

Tarnóczy őrnagy szükszavuan, meghazudtolva a főszolgabírót közölte, hogy "a tolnai gyalogezredtől katonák a dunai védgáton nem közlekedtek." Majd cáfolva önmagát jelzi, hogy az alosztályparancsnokok utasítottak, hogy a jövőben ilyen esetek elő ne forduljanak.

1920. áprilisában egymást érték - főleg a zsidók elleni - atrocitások a Völgységi járásban. A Salgótarjánból érkezett katonaság ki- és bevonulásukkor a lakosságot megbotránkoztató, zsidókat sértő nótákat énekelt. /82./

Április elején sorozatban követték el brutális tetteiket: egy 15 éves zsidó fiút lopással vádolva véresre verték, holtan a tettesek katonák voltak. A helyettes rabbi 16 éves fiát a Czukker Szállóba vitték, közben zsebébe kommunista röpiratot csempészték. A szállóban összeverték, kinozták, szájába élő egeret szorítottak. A zsidó gyerekek mellett nem kimélték az öreg embereket sem. A 70 éves Engelmenn Antalt egy törzsőrmester minden ok nélkül a község fő terén felpofoztatta. Egy másik zsidót igazoltatni vittek a szállóba, ahol kérdezés nélkül pokrócba burkolták és órákig kinozták. Az egyik kereskedőnek a náluk beszállásolt tiszt javasolta, hogy az éjszakai razzia miatt ne legyen otthon. Eltávoztát követően a tiszt az illető feleségével erőszakoskodott. /83./ Szinte természetes, hogy a hasonló esetek nem növelték a hadsereg tekintélyét és nem volt - a hadseregnek legjobban kellő - "politikailag megbízható gazdafiaknak" sem álma a nemzeti hadseregbe való belépés.

Nemcsak a sorozás ment vontatottan Tolna megyében, de a hatalom birtokosainak komoly nehézségeket okozott katonai felszerelési tárgyak begyűjtése a magyar nemzeti hadsereg részére. Bernátsky tábornok, a IV. katonai kerület parancsnoka Bartalhoz 1919. augusztus 29-án küldött levelében rendelkezett a katonai anyagok begyűjtéséről. /84./ Az előírás szerint mindenféle fegyverre, lőszerre, katonai felszerelési tárgyra, teljes ruházatra kiterjedt a gyűjtés köre. A községi előljáróságok kapták feladatul e nem túl népszerű parancs helyi végrehajtását. Mivel táviratilag a parancs kézhezvételét vissza kellett igazolni, így nem volt kibújási lehetőségük.

A parancs átvételét követő 48 órán belül már a járási hatóság székhelyére be kellett szállítani az összegyűjtött anyagokat.

Pallavicini, központi kormánybiztos külön levélben tért ki a gyűjtés fontosságára és az ellenforradalmi rendszer első éveire nagyon is jellemző módon a gyűjtés szükségességének ürügyül az előző rendszer tevékenységét jelölte meg. /85./

"A letűnt rablórendszer a dolgok elpocsékolásában, lopásában szinte hihetetlen eredményeket ért el. Egész raktárak tűntek el máról-holnapra, más készletek pedig szinte kiszámított gonoszossággal a megszálló idegen csapatok kezére lettek játszva, ismét nevezetes tételek kerültek a szétzüllő vörös sereg tagjai kezébe, akik azután azt részben elrejtették, részben eladták."

Az bizonyos, hogy a kormány, illetve a fővezérség, képtelen volt gondoskodni a bevonulók hadifelszereléséről, viszont a hatalom megerősítéséhez, a munkásság fékentartásához kellett a nagyobb fegyveres létszám, ezért mindenki hazafias érzelmeire apellálva kívánták a gyűjtést eredményessé tenni.

Módszerként bizottságok felállítását javasolták, a lelkeszek, tehát a papság agilis szószéki agitációjára számítottak és a pedagógusoknak is szerepet szántak. Arra gondoltak, hogy a szülőket a gyerekeken keresztül ösztönzik "honfiui kötelességük" teljesítésére. Ha a helyi hatóságok hazafias szónoklattal népgyűlést szerveznek, úgy vélték, az is jó egy módszernek. Az eredmény oly csekély lett, hogy messze alatta maradt a vártnak. A 48 órás határidők már régen elmúltak. A simontornyai főszolgabíró 1919. október 20-án küldött jelentéséből kiderült, hogy a tervezett módszerek alkalmatlanok voltak eredmény elérésére. /86./

A főszolgabíró új javaslatokat adott: nagyszámú és különböző színű "feltűnő magyar és német nyelvű falragaszokon tel-

jesen el kellene tiltani mindennemű katonai egyenruha viselését. "Valószínűleg nem véletlen a feltűnő, különböző szintű plakát javasolása, hiszen a lakosság naponta találkozik a falragaszokkal, így a szokványos színűt és formátumut már el sem olvassa. A járási vezető immár nem apellál a hazafias érzelmekre, magyar öntudatra. Tiltani kell, határidőt szabni, aki azután is katonai ruhát visel, le kell róla húzni. Nem messze vagyunk még a különítményes terror nagyon is élő Tolna megyei példaitól, nem nehéz a főszolgabíró javaslatában a terror jegeit felfedezni. Természetesen nem a községi szervek, hanem a járási fegyvertisztek és a csendőrség végezze a munkát, az ő profiljukba belevág, az eredmény is biztosabb és a közigazgatási apparátus sem növelné az iránta megnyilvánuló egyébként is növekvő közutálatot.

A gyűjtés az egész megyében minimális eredménnyel járt. Ezért 1919. november 22-én a vármegyei katonai parancsnok általános razziát rendelt el a megye településein. A fővezérség iránymutatásának megfelelően kincstári fegyver, lőszer, ruha és felszerelési tárgyak csak a tényleges katonáknál maradhattak. Az utasítás felsorolta azokat, akiknél bizonyos dolgok meg hagyandók voltak. Az 1919. március 21. előtt fogságba kerültek hozzátartozói a katonai ruhát és felszerelést - a fegyver és lőszer kivételével - megtarthatták. A hadirokkantokról szintén nem húzták le a katonai ruhát, ha tudták igazolni, hogy más ruhájuk nincs. Az egyéb felszerelés pl: evőcsésze megtartásához már nem volt joguk. Kivételek közé tartoztak az 1919. március 21. előtt leszerelt katonák is. Amennyiben bizonyíthatóan nem volt más ruhájuk, akkor a fehérnemű, a zubbony, a nadrág és a bakancs rajtuk maradhatott, de sapkájukat, köpenyüket, a mentét és minden egyéb katonai felszerelést be kellett szolgáltatniuk.

Bár a razzia-parancs tiltotta a túlkapásokat, túlkapások nélkül is sokan a tél beállta előtt egyetlen meleg holmijuktól /köpeny/ fosztattak meg. Akinek egyetlen holmija, katonai ruhája volt, az nem valószínű, hogy rendelkezett volna új vásárlásához elegendő anyagiakkal. Feltehetően a katonaság nemcsak a parancsban meghatározott "gyűjtést" végezte, hanem önkényesen ennél többet is begyűjtött. Az előljáróságok rengeteg bejelentést követően továbbították az információt a főszolgabíróhoz.

Az információ gyors terjedését mutatja, hogy Szegeő alezredes 2 nappal a razzia után /1919. november 24-én/ már kénytelen e témával foglalkozni a kormánybiztoshoz írott levelében. Mentegetőzik, hogy a razziát nem a katonaság, hanem a csendőrség végezte. Eredményéről nincsenek adatok, "igy nincs tudomásom arról, hogy a kincstári eredetű katonai felszereléseken kívül gyűjtetett-e be a nehezményezett téli ruházati cikkekből is." A razziát elrendelő katonai parancsnok nem tiltakozik a polgári hatóságok bejelentése ellen, tehát ő is valószínűnek tartja a túlkapásokat.

Az eredmények még így sem érték el a várt mennyiséget. Ez bizonyítja, hogy az általános razziát követte a kutatótisztek folyamatos tevékenysége, mint ez a főispán 1920. február havi intézkedéséből kiderül. A sikerhez a járási főszolgabiráktól maximális támogatást kér. /87./

1920. elejétől már a fiatalabb korosztályok mozgósítása volt napirenden. A megjelenési arányokról a völgyiségi főszolgabíró jelentéséből kaphatunk képet. Bonyhádön minden akadály nélkül megtörtént az 1895-1898. évi születésűek /tehát a 21-25 évesek/ sorozása - írja. /88./

Íme az eredmény:

Hadkötelesek száma	491
Megjelent	330

Alkalmas	299
Alkalmatlan	31
Igazoltan távol	104
Igazolatlanul távol	57

Megállapítható, hogy a távolmaradottak száma /indokkal vagy anélkül/ meglehetősen magas: 161 fő, 32,8 %. A rendelkezésre álló iratok azt bizonyítják, hogy sokan az előző korosztályokhoz hasonlóan meg sem jelentek a sorozáson, hanem közben igyekeztek felmentésüket elintézni. A manipuláció fő oka, hogy a sorozáson való megjelenés után már sokkal kisebb volt az esély a felmentés megszerzésére.

Pallavicini a fővezérség átiratára hivatkozva közli a kormánybiztosokkal: "felmerültek olyan panaszok, amelyek arra engednek következtetni, hogy sok helyütt a terhet még ma is a szegény ember viseli, míg a módosabb, vagyonosabb összeköttetései révén magát szolgálatból ki tudja vonni." /87./

A vármegyei katonai hatóságok politikailag megbízhatatlannak minősítettek közül és azokból a vagyonosabb egyénekből, akik magukat azért próbálták megbízhatatlannak feltüntetni, hogy így kimaradjanak a bevonulók közül, munkásalakulatokat állítottak fel. /90./

"Ilyen elemekből alakítottattott Tolna megye területén a szekszárdi munkásszázad, amely megfelelő felügyelet, ellenőrzés mellett, saját polgári ruházatában teljesített szolgálatot és a hadsereg érdekében ellátandó munkálatok elvégzésére használtatott fel." A parancsnok ugyan tagadja, hogy büntetőszázadról lenne szó, de a felügyelet létezése mindenképpen erre utal, hiszen a katonai alakulatok élén tisztek állnak és nincs szükség a katonák mellé még felügyeletre is.

Mint láttuk az alispán a közigazgatási bizottság előtt a megyei közbiztonságot a körülményekhez képest kielégítőnek minősítette, hiszen a felforgató elemek /értsd a kommunistákat és

szinpatizánsokat/ rács mögé kerültek.

Úgy látszik, hogy ez messze nem felelt meg a valóságnak. És mivel a lakosság háborútól és katonai atrocitásoktól, különítményes garázdálkodástól megcsömörlött, többségét mégsem lehetett börtönbe csukni, a további rendbontások megelőzésére és megakadályozására a Dunántúl meg nem szállt területén bevezették a statáriumot. /91./

b./ Rendőrség-csendőrség kiépítése, megerősítése

A hadsereg létszámának feltöltése mellett, illetve azzal párhuzamosan folyt a belső karhatalmi egységek szervezeti formáinak kialakítása és létszámának növelése. A városi rendőrség korábban önkormányzati irányítás alatt állt. A Friedrich-kormány 1919. október 1-én államosította a rendőrséget és a határőrséggel egységes szervezetbe sorolta. /92./

A rendőrség a belügyminiszter irányítása alá került. Beniczky belügyminiszter elrendelte, hogy a kormányrendelet a törvényhatóság területén 1919. december elsejével életbe lépjen.

/93./

A szombathelyi és székesfehérvári székhellyel működő 2 vidéki rendőrkerületi főkapitányság után "Kaposvár székhellyel Somogy, Tolna és Baranya vármegyék területére kiterjedő hatáskörrel a kaposvári csendőrkerületi főkapitányságot" hozta létre. A főkapitány Váczy József - korábbi kassai főkapitány - lett.

A rendes tanácsu városokban, így Szekszárdon is rendőrkapitányságot kellett szervezni. Egyedi rendelkezések lehetővé tették, hogy a szükségletnek megfelelően község, illetve községek is a rendőrkapitánysághoz tartozzanak, esetleg önálló rendőrségi kirendeltségük legyen.

A rendőrség hatáskörébe közbiztonsági /11. prf./, igazgatási rendészeti /12. prf./ rendőri büntetőbiráskodási /pl.: kihágások/ 13. prf./, valamint szolgálati feladatok tartoztak.

Feladatuk volt tehát az egyesülési és gyülekezési rendészeti, valamint a külföldiek figyelemmel kísérése mellett az egyes állampolgárokkal szembeni kényszerrendszabályok foganatosítása /kitiltás, toloncolás, letartóztatás stb./, az állami, a személy- és vagyonbiztonsági feladatok ellátása.

A belső karhatalom másik ágát a csendőrség jelentette, amelynek illetékességi területe a falvakra terjedt ki. Ennek létszáma a háború előtti utolsó békeévben 14 000 volt. 1919-ben alaposan felduzzasztották állományát és a Trianon utáni területnél kisebb területen is 17 000 fős létszámmal működtek. /94./

Tolna vármegye katonai parancsnoka 1919. augusztus 23-án közvetlenül az alispánnak kiadott rendelkezésében kérte falvaként 2-3 fő csendőrségi állományba jelentkeztetését. /95./ Kifejtette a csendőrség feltöltésének fontosságát állami-, megyei- és állampolgári szempontból. Az ellenforradalmi rendszer félt fegyvert adni a munkások kezébe, ezért "legalkalmasabb csendőranyagnak a földművesanyagot tartom," parancsnoki vélemény volt a mérvadó a toborzásnál. A csendőrség létszámnövelésének égető szükségességét bizonyítja, hogy a jelentkezők adatait a községeknek távirati úton kellett jelenteni, amelyet az alispán a beérkezést követően azonnal továbbított a katonai parancsnoknak. Bár nőszülési tilalom nem volt, de úgy vélték a hivatalos szervek, hogy a "szükséges szolgálati ambíció nem látszik eléggé biztosítottnak, ha a jelentkező már a belépéskor családos."

A főszolgabírókhoz 1919. augusztus 23-án kiküldött rendelkezéshez az alispán a minél szélesebb körben való közhírré tettelt hangsúlyozta és elvárta, hogy a "cél minél teljesebb mértékben leendő elérése érdekében a saját hatáskörében is tegyen meg mindent." /96./

A kedvező feltételek ellenére nagyon mérsékelt volt az érdeklődés. A 21-40 év korhatár, büntetlen előélet és olvasni tu-

dás nem jelentett komoly kritériumot. Az már inkább, hogy 6 évre kellett aláírni, amelyből maximum 3 - katonai szolgálat miatt - beszámítható volt.

Az emberek többsége nem szívesen vállalt fegyveres szolgálatot. Az egyenruhás élettel szembeni ellenérzést a józanul gondolkodók körében csak fokozták az ismétlődő katonai atrocitások, amelyek nemcsak a zsidó lakosságot érintették.

Nem lehet véletlen, hogy a jelentkezők száma másfél hónap alatt Tolna megyében összesen 7 fő volt. Harc községből szeptember 20-án 2, Felsőnyékről október 6-án 2, Regölyből október 16-án 2 és Szakályból október 20-án 1 fő csendőrnek jelentkezéséről adtak hírt. A minimális ajánlatból is a felsőnyéki előljáróság szükségesnek tartotta a községből jelentkezők próbára bocsájtását. Azaz a rendszer szempontjából nem tartották őket száz százalékgig megbízhatónak. Mivel a toborzást követő jelentkezési eredmények nemcsak Tolna megyében maradtak alatta a kívánalmaknak, hanem az egész Dunántúlon, ezért kénytelenek voltak az állományt megbízhatónak tartott elemekkel sorozás útján feltölteni.

Az ellenforradalmi rendszer első éveiben a karhatalmi egységek állandóan létszámgondokkal küzdöttek. Évről-évre megismételt - a közigazgatási apparátusnak szinte állandó feladatot jelentő - toborzások már szinte a kudarc határát súroló eredményességgel jártak. Az alispán külön kérte a főszolgabíróktól és a jegyzőktől, hogy személyesen is minél intenzívebb agitációt fejtsenek ki a csendőrségi létszám feltöltésére:

"150 csendőr a vármegyei, illetve a kerületi parancsnokság részére minden körülmények között toborzandó." Azt is mérjék fel, miért kevés a jelentkező. /97./ Mindent megpróbálnak a sikeres toborzás érdekében: a kor, családi állapot, politikai megbízhatóság alapján kiválasztott egyéneket az előljáróságok kijelölése alapján a jegyzők igyekeznek szolgálatra rábírní.

A völgyeségi járásban teljes a sikertelenség. Ennek okát Hagymássy főszolgabíró azzal magyarázza, hogy a bányászok és a gazdaságban dolgozók jövedelme magasabb, mint a csendőröké. A lényegét azonban a következőkben valósabban közelíti meg: "németajkú helyeken a csendőrségi szolgálatra jelentkezés korábbi időben sem volt szokásos." Vagyis a magyarázkodás hasonló a korábbihoz: amikor a rendőrségi kötelékbe nem jelentkezést kellett indokolnia. A nemleges eredmény oka "az itteni lakosság ezen szolgálathoz nem birt hajlandósággal." /96./ Más járásokban a rámenős, néha már agresszív jelentkeztetés minimális eredménnyel zárult. A dombóvári főszolgabíró jelentette, hogy "sajnos csekély eredmény éretett el", mindössze Gyulajon sikerült 3 főt jelentkeztetni. A dunaföldvári járásban 6, a központi járásban "8 fő jelentkező akadt."

Érdemes külön is idéznünk a tamási főszolgabíró sorait: "járásom területén a toborzás körül a legmesszebbmenő agitáció lett kifejtve, azonban a siker érdekében minden törekvés eredménytelen maradt, aminek oka az, hogy népünk mindenféle fegyveres szolgálattól idegenkedik, otthonát elhagyni nem hajlandó. Belépésre jelentkezett Tamási községből 14 egyén, Pincehely községből 5 egyén, akik fel is vétettek." /99./ Miközben a megye a megadott kontingensek toborzással történő kiegészítésére képtelen, az alispán a belügyminiszterhez fordul és a demarkációs vonal határőrizetének megerősítését kéri. /100./ Mórágytól Komlóig /kb. 45-50 km/ 15 csendőr teljesít szolgálatot. A határ átjáróház. "A bányamunkások, mint a destruktív irányzat legnagyobb képviselői, teljesen szabadon érintkezhetnek a pécsi bányászokkal." Megoldás: "bármilyen úton a csendőrség azonnali tekintélyes megerősítése." Máza és Nagymányok községekben 8-8 főből álló csendőrőrs állíttasson fel, mert ezen félrevezetett, államellenes eszméktől teljesen befolyásolt bányamunkások fékentartása, folytonos éber ellenőrzése mulhatatlanul szükséges."

A csendőrkerületi parancsnokság más megyei forrásból a létszámemelést biztosította, sőt Váralján is csendőrőrsöt állítottak fel. /101./

A csendőrség és rendőrség országosan egységes keretbe összevonására 1921-ben került sor. /35. tv. 20. prf./, amikor élére a belügyminisztériumban székelő főkapitány került. Az erős karhatalom kiépítését sürgető tényezők 2 forrásból táplálkoztak. Külföld felé demonstrálni kellett a rendet, a biztonságot, a szilárd hatalmat. Az országon belül minden erővel még csirájában elfojtani a gazdasági nehézségek miatt egyre erőteljesebb szociális mozgalmakat.

A rendszer hiába számított a gazdafiakra. A karhatalom feltöltése országosan főleg a menekült tisztviselőkől, a nemzeti hadsereg tisztjeiből és tiszthelyetteseiből történt. A belső karhatalom polgárőrséggel történő megerősítésével már 1919. őszén megpróbálkozott a Friedrich-kormány. Célját - pozíciójának ily módon való megerősítését - a fővezérség gyorsan felerősödő katonai hatalma miatt nem érthette el. /102./ A következő kormányok sem foglalkoztak a polgárőrség kérdésével 1921-ig.

I/6. Ellenforradalmi szervezetek működése

Az ellenforradalmi rendszer engedélyezte, sőt támogatta a különböző nacionalista, antiszemita, irredenta jellegű szervezetek működését. Jól illeszkedett - a Horthy rendszer egészébe a MOVE, az ÉME, az ETE stb.

A MOVE 1918. november 15-én az őszirózsás forradalmat követően alakult az első világháború során leszerelt tényleges tisztek bajtársi szövetségeként. Nyíltan ellenforradalmi jellege miatt a munkások követelésére 1919. februárjában feloszlatták.

Illegálisan azonban a Tanácsköztársaság időszakában is folytatták tevékenységüket. A MOVE tagjai tevékeny részesei voltak a Tanácsköztársaság alatti ellenforradalmi megmozdulásoknak. Így volt ez Tolna megyében is a dunaföldvári, dunaszentgyörgyi, tamási ellenforradalmi megmozdulásokkor. Később pedig haladó emberek tucatjait juttatták a különítményesek kezére.

A Tanácsköztársaság megdöntését követően Gömbös Gyula vezetésével újjászerveződtek és a többi ellenforradalmi szervezettel együtt a politikai életet igyekeztek befolyásolni.

Tolna megyében a MOVE 1919. szeptember közepén alakult újjá. A Tolnamegyei Újság részletesen közölte a szervezet célját, programját. Az országos gyakorlatnak megfelelően különböző szekciókat, csoportokat alakítottak: -Hivatásos tisztek, -nem tényleges tisztek, -hivatásos altisztek, -nők, -köztisztviselők számára és -keresztény polgárszövetség részére.

A Tolna megyei szervezet megalakulásáról október második felében olvasható tudósítás a sajtóban. /103./

A 312 tagból álló megyei szervezet vezetője Gömbös János főhadnagy lett. A széleskörű propagandájuk célja azt volt, hogy minél több embert megnyerjenek hangzatos jelmondatukkal:

"Bármikor sikraszállni hazánk érdekeiért". Jelentős propaganda utal az, hogy 1919. november 22-én és 23-án a templomi istentiszteleteken, majd az iskolákban és különböző körökben MOVE napok keretében a szervezetet bemutató előadásokat és táncestélyeket szerveztek. /104./ A belépések meggyorsítására - kihasználva az élelmiszer és tüzelő hiányt - újságban is hirül adták, hogy a MOVE tagjai november 16-tól fát 500 K/öl és burgonyát 180 K/q árért vásárolhatják. Ezek a feketepiaci áraknál jóval mérsékeltebbek voltak, de még a normál árakat sem érték el, holott normál árért nem lehetett vásárolni..... 1920. februárjára a szekszárdi főosztály taglétszáma 665-re emelkedett és megalakultak a járási osztályok is.

Bonyhádön 350, Tamásiban 45, Pakson 200, Gyöngyösön 40 taggal. Néhány helyen alosztályt is alakítottak, pl.: Dunaföldváron 150 taggal és Faddon Bartal Aurél szervezett 47 fős csoportot. Alosztály szervezését ekkor már minden községben megkezdtek. /105./ Egyes helyeken a mészárosok a MOVE tagjainak beszerzési áron árusították a húst és a zsírt. A szekszárdi MOVE könyvesbolt 120 koronáért karácsonyi ajándékkul az integritás eszméjéhez való ragaszkodást kifejező ékszer hirdetett, amelyben Magyarország minden vármegyéjének ősi rögéből egy-egy porszem található. /106./

A MOVE a középosztálynak nemcsak megszervezésére, de megtartására is törekedett, ezért hozták létre a Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezeteket. Tolna megyében ezen szövetkezeteket 1920. májusában kezdték megszervezni. Hivatalosan ezen szövetkezetek célja a közvetítők és árdrágitók kikapcsolásával a termelőktől és a gyáraktól az árut közvetlenül eljuttatni a fogyasztókhoz, azaz a MOVE tagjaihoz. Propagandisztikus céllal hirdették, hogy ezzel a gyárakban tömeges munkaalkalmat teremtenek, elősegítik a termelés felgyorsulását. Valójában az érintett rétegek kormányprogramtól való szorosabb függésével őket a kormánypolitika támogatására kényszerítették....

II.

ELLENFORRADALMI RENDSZER "TÖRVÉNYESÍTÉSE": AZ 1920-AS NEMZET-
GYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁSOK

1919. őszén az uralkodó osztály számára egy nyílt katonai diktatúra bevezetése a munkásság és parasztság ellen nagyon is kényelmes megoldás lett volna. Ám e megoldástól kül- és belpolitikai okok miatt el kellett tekinteniük.

A nyugati hatalmak az ideiglenes helyett egy olyan "törvényes" kormányt akartak, amelynek léte azt bizonyította, hogy a Tanácsköztársaságot nem kellett feltétlenül szélsőségesen ellenforradalmi rendszernek felváltania, hanem egy polgári demokratikus államberendezkedésű hatalom is felválthatta. Mindezzel saját munkásosztályuk és a magyar nép előtt is bizonyítani vélték azon tételüket, amely szerint a Tanácsköztársaság nem a többség, hanem egy kisebbség által kialakított diktatúra volt. Hiszen ha a megdöntést követően nincs szükség nyílt katonai diktatúrára, széleskörű elnyomó apparátusra, hanem a kapitalizmus restaurációjához, azaz a termelés és társadalmi rend visszaállításához elegendők a polgári demokrácia hagyományos eszközei, akkor a megdöntött rendszer csak kisebbségi érdekek képviselője lehetett. Ezen elképzelés gyakorlati megvalósítása volt Sir Gregor Clark magyarországi útjának célja. Szándékát, érkezését követően körvonalazta: "Szükséges, hogy olyan kormány alakuljon itt, amely a mi szemünkben az egész országot képviseli osztály- és felekezeti különbség, vagy bármely érdekcsoportra való tekintet nélkül... Sem túlzóan radikális, sem reakcionárius alkotmánya vagy intézményei nem lehetnek, és ne is legyenek.." /1./

A Friedrich-kormány és a fővezérség sikertelenül kísérelte meg annak megakadályozását, hogy a polgári ellenzék és szociáldemokraták bekerüljenek egy új koalíciós kormányba. Mivel Friedrich-kormány utasításával a megyei közigazgatási hatósá-

gok nem mindig törődtek, nem lehet véletlen, hogy a Fővezérség a katonai hatóságokon keresztül határozta meg a megyei tennivalókat. Szegheő alezredes, Tolna megye katonai parancsnoka arra hívta fel a megyei vezetők figyelmét, hogy "Sir George Clarc Budapest Werbőczy utcai, valamint Horthy fővezér és Friedrich miniszterelnök címére olyan táviratok intéztesenek, melyek tartalma szerint a lakosság osztatlan lelkesedéssel tesz tanuságot a keresztény nemzeti irány mellett, csak azt valló kormányt támogat, más kormánnyal kötött békét nem ismer el és kéri ennek illetékes helyen való tolmácsolását. Ily és hasonló tartalmú táviratok földműves, iparos, vagyontalanok, község asszonyai és lányai nevében is intézendők. Ezen akció haladéktalanul keresztülviendő volna, melynek végrehajtásában a nemzeti védelmi tisztek támogatják." /2./ Ugyanekkor mindent megtesznek annak érdekében, hogy ezen megszervezett akció és benne a közigazgatási apparátusok szerepe ki ne tudódjon....

Az antantnak azonban fontosabb saját közvéleménye megnyugtatósára, elvei igazolására és a különítményes terror keltette nemzetközi felháborodás eloltására egy polgári demokratikus színezettel bíró kormány létrehozása. Nem jár tehát sikerrel a fővezérség és Friedrich közös akciója arra, hogy az antant a Friedrich-kormányt törvényes kormánynak elismerje. Még kevésbé lehetett létjogosultsága egy nyílt katonai diktatúrának.

A külső-, antant-nyomás mellett azért sem lehetett nyílt diktatúrát bevezetni, mert ehhez Horthynak nem volt meg a korszerű fegyverzetű és megfelelő létszámú hadserege, továbbá nem lehetett figyelmen kívül hagyni azt a várható belpolitikai hatást sem, amely nyílt katonai diktatúra esetén a letiport Tanácsköztársaság iránti vonzalmat erősítette volna. Ezért, amíg túl közel volt a Tanácsköztársaság emléke, az uralkodó osztály - szinte akarata ellenére - kénytelen volt

demokratikus demagógiájához hasonlóan, legalább látszatra demokratikusan ténykedni.

A történelmi körülmények vázolásával megérthető a kormányok "ragaszkodása" demokratikus úton történő nemzetgyűlési választáshoz.

Az általános, titkos választójog bevezetése a polgári demokratikus forradalom vívmánya volt Magyarországon. Az antant hatalmak a demokratikus választójogot, a demokratikus választásokat az ellenforradalmi rendszer leglényegesebb feladatának tekintették 1919. őszén. A kormány nem alkothatt minden korábbi eredményt felrugó, új választójogi rendeletet. A Huszár kormány 1919. novemberében olyan választójogi rendeletet volt kénytelen megjelentetni, amely a Friedrich-kormány 1919. aug. 29-i 4245. sz. rendelete előírásainak és a nyugati hatalmak igényeinek egyaránt megfelelt. Sok tekintetben megközelítette a polgári demokratikus forradalom idején Károlyi Mihály vezetésével működő népkormány választójogot szabályozó néptörvényét. Megjelenésével a megyék kormánybiztosainak és az egész kormánybiztosi intézményrendszernek alapvető feladata lett a választások előkészítése, a nem kívánatos jelöltek indulásának megakadályozása, valamint a keresztény és nemzeti propaganda terjesztése, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának minden eszközzel való támogatása. Ez egyben nemcsak az SZDP, hanem a többi kormánypárt, így pl.: a Kisgazdapárt választási sikereinek akadályozását is jelentette.

Ilyen ellentmondásos, a rendelet szellemétől gyökeresen eltérő általános politikai irányvonal léte különösen érdekessé tette a "kirakatválasztásnak" tervezett nemzetgyűlési képviselőválasztást, amely az ellenforradalmi rendszer első komoly erőpróbáját, megméretését jelentette, amelyen a tömegek véleménye viszonylag kendőzetlenül jelentkezhetett. Ennek a választásnak kellett törvényesítenie a kormányt és majdan megválasztani a nemzetgyűlésben az államfőt.

A Tolna megyei képviselőjelöltségért folyó pártharcok jónéhány országostól eltérő jegyet mutattak. A 7 képviselői mandátumért folyó küzdelem az országos átlagtól messze eltérő és a megyei apparátus számára nehezen emészthető eredménnyel zárult.

Az új törvényhatósági kormánybiztos, Dr. Battlay Dezső legelső ténykedéseinek egyike az a kormánybiztosi rendelkezés, amellyel meghatározta a közigazgatási és rendőri hatóságok feladatait a közelgő választások idejére. /3./

A szeptember utolsó harmadában kelt rendelet demagóg módon felhívta a figyelmet a kormányt támogató politikai pártokkal szembeni egyenlő elbánás szükségességére. Kiemelte, hogy a kormányban 5 miniszter képviseli a Keresztény Szocialista Gazdasági Pártot, 2 miniszter pártonkívüli, a többi tárca birtokosa a Keresztény Nemzeti Párt, /4./ valamint a Földműves és Kisgazda Párt. Nyilvánvaló ezen összetételből, hogy a kormány nemzeti, egyetemes érdekeket képvisel osztály és keresztény felekezeti különbség nélkül. A kormánytámogató pártok kivétel nélkül a szociáldemokrácia és a kommunizmus teljes letörésére, a keresztény világnézet és nemzeti gondolat diadalára törekednek. "Mint a kormánynak Tolna megyei képviselője, elsőrendű kötelességemnek ismerem a kormánytámogató pártok teljes egyenlőségét, minden hatósági elnyomással szembeni védelmét, egyenlő elbánását a legmesszebbmenő módon biztosítani. Párturalomnak vagy privélégiumnak helye nem lehet, s úgy a közigazgatási, valamint az állami hatóságoknak egyenlő kötelességük a pártok fölött álló teljes objektivitás megőrzése, a pártok szabad szervezkedési jogának biztosítása. Egyéni szabadságát ez az objektivitás senkinek sem érinti. Mint tisztviselő és hatósági közeg azonban mindenki köteles szem előtt tartani azt a nagy érdeket, mely a nemzet szabad és valódi megnyilatkozásához fűződik."

Ez a rendelkezés tehát gyakorlatilag már eleve lehetetlenné tette a szociáldemokraták választási ténykedését a megye egész területén. Nemcsak azért, mert ekkor még nem kormánypárt, hanem azért is mert a rendelet kategóriái szerint az SZDP osztálypárt. Természetesen a választásokra való felkészülési instrukciók nem Tolna megyei specialitásként kezelendők, hanem a kormánybiztosok a központi elképzeléseknek megfelelően adtak ki rendeletet. Bár a korábbiakban a kormánypártok teljes egyenlőségét hirdeti, valójában ez egyetlen megyében /igy Tolna megyében/ sem valósult meg.

A kormánybiztos rendelete, miközben az egyén szabadságáról szólt, alapvetően megsértette az emberi szabadságjogokat, hiszen a keresztyén világnézet, a nemzeti gondolat érvényesülésének égisze alatt a nem titkolt főcél a kommunizmus és a szociáldemokrácia fölszámolása.

Ez a rendelkezés tökéletes összhangban áll az akkori politikai állapotokkal: a törvényszékek mellett működő, gyorsított eljárással ítélkező ötös tanáccsal, a hajtóvadászattal, amely mindazok ellen folyt, akik a Tanácsköztársaság alatt valamilyen hasznos tevékenységet kifejtettek, aki valamely testületének munkájában résztvettek.

A Tanácsköztársaság megdöntését követően /Peidl-kormány, Friedrich-kormány/ a demokratikus vagy liberális irányú kibontakozás lehetősége szinte napról-napra csökkent. Horthy budapesti bevonulásával és a Huszár-féle koncentrációs kormány megalakulásával gyakorlatilag a mérsékelt irányú kibontakozás, mint lehetőség is megszűnt. Az antant hozzájárulásával megalakuló kormány feladata lett volna a polgári szabadságjogok betartása. A betartással látszólag a tényleges fegyveres erővel /tehát a hatalommal/ rendelkező Horthy is egyetértett. A valóságban Horthy és a fővezérség hatalmának országossá válásával a szabadságjogok érvényesülésére nem volt lehetőség.

A katonai hatalommal nem rendelkező kormány gyakorlatilag báb-kormány volt, formális koncentrációval. A benne résztvevő keresztény pártok egyetlen törekvése a nemzeti egység demonstrálása a nyugati hatalmak előtt, ezzel a belső konszolidáció elhíttetése, kedvező kép, minél kevésbé előnytelen békeszerződés. Ehhez az összképhez szükség volt a demokratikus választások eljátszására. A nemzetgyűlési képviselőválasztásokat a Friedrich-kormány decemberre írta ki. Később a baloldali ellenzék, a kiscgazdák és legitimisták követelésére a Huszár-kormány 1920. január 25-26-ra halasztotta.

Az 1919. november 17-én megjelenő "A nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról" szóló rendelet /5./

1. prf-a választójogot adott minden 24. élet-
étét betöltött férfinak, aki 6 éve magyar áll-
lampolgár, 6 hónap óta ugyanabban a közsében
lakik, vagy ott lakása van. Abban az esetben
is szavazati joggal rendelkezhet a férfi, ha
még nem töltötte be a 24. életét, de 1918. no-
vember 1. előtt legalább 12 hétig harctéri ka-
tonai szolgálatot teljesített.

Nőknél a 24 éves korhatár, 6 éves magyar áll-
lampolgárság, fél éves helyben lakás vagy la-
kással rendelkezés mellett még megszorítás a
"bármely hazai élőnyelven való írni-olvasni tu-
dás."

A nemzetgyűlés tagjává az választható, akinek
választójoga van és 30. életétét betöltötte.

/2. prf./

A választójogi rendelet nem engedi szavazni
a katonákat, valamint a csendőrség és rendőr-
ség tényleges szolgálatban álló tagjait. Szin-
tén nem szavazhatnak azok, "akiknek politikai
joggyakorlása felfüggesztett", a jogerősen el-

ítéltek, a közsegélyből élők és a gondnokság vagy csőd alatt állók.

A választójogot személyesen lehet csak gyakorolni és minden választó egy szavazattal rendelkezik. /5. prf./

A szavazás községenként /szavazóköronként/ titkosan történik.

A választójogi alaprendelet végrehajtási utasításaként megjelent 5988/1919. M.E. sz. rendelet előírta /6./, hogy választókerületek székhelyeire választási biztosokat kell kinevezni. A rendelet értelmében az összeállított választói névjegyzékeket 2 napon át közszemlére kellett kitenni. Ezt követően, ha a névjegyzékkel kapcsolatosan észrevétel vagy panasz volt, akkor a jogos felvetések figyelembevételével történt a névjegyzékek módosítása. Általában a választókerületeken belül a szavazók számától függően alakították ki a választókörszeteket. A választókörszeteken belül minden településen szavazatszedő bizottságot hoztak létre. Amennyiben a település nagyközség volt, akkor több szavazatszedő bizottságot alakítottak. Ennek szükségességét nem helyben döntötték el, hanem a 39 000/1919. sz. Bm. rendelet szabályozta. /7./

A korábbi időszakban /főleg a dualizmus korában/ gyakori volt a szavazók etetése és itatása a voks megszerzése érdekében. Az 5988/1919. ME. sz. rendelet a választások tisztasága érdekében a szokást tiltotta.

A választási rendelet biztosította a választási gyűlések tartásának lehetőségét abban az esetben, ha azt Budapesten az államrendőrség főkapitányságánál, városokban a rendőrkapitány-nál, kis és nagyközségekben a főszolgabirónál, a városban, illetve a községben lakó - legalább négy választó - a helynek és időnek megjelölésével bejelentette. A rendelet tehát nem hatósági engedélyezést, hanem pusztán bejelentési kötelezettséget írt elő. Ez az előírás szellemében az 1874-es renделе-

tek és kiegészítő rendelkezésekhez közelebb állt, mint a Tisza-kormány által 1914-ben elfogadottakhoz.

E jogszabály szelleme és politikai viszonyai közötti végrehajtás lehetősége azonban alaposan eltért egymástól. A kormány gyenge hatalmát rendeletekkel próbálta mutatni. Kirakatpolitikájának megfelelően a választójogi rendelkezéseket hamarosan követte a szabadságjogok gyakorlásáról megjelentetett jogszabály. /8./

A rendelet megfogalmazása szerint a magyar kormánynak komoly törekvése, hogy a szabadságjogoknak törvényes kereteken belül való gyakorlását mindenki részére biztosítja. A miéltre maga a rendelet válaszol: "A nemzetgyűlési választások szabadságának és tisztaságának biztosítása külpolitikai szempontból is nagyjelentőségű és annak a nemzet jövőjére messzemenő kihatása lehet."

A demokratizmus érvényesülésének elhitése tehát nagyon is fontos. A jogszabályok azonban önmagukban nem sokat érnek. A végrehajtás ellenőrzésére, számonkérésére pedig a kormánynak nincs ereje. A belső harcok, a fennmaradásért való küzdelem minden erőt leköt. A rendelet megérkezik a megyékhez, így Tolna megyébe is. A kormánybiztos és az alispán láttamozza. Szignójuk előtt 2 rövid szó: "Tudomásul! Irattárba!" A rendelet intézkedést nem igényel.

Mivel magyarázható, hogy a KNEP feltétlen hívének számító Dr. Battlay főispán-kormánybiztos által irányított Tolna megyei vezetők ennyire nem respektálják a kormány intézkedéseit? Nem erről van szó. A válasz az egészen speciális Tolna megyei helyzetben keresendő.

Ehhez egy rövid megyei áttekintés, helyzetkép szükséges.

A dualizmus időszakának politikai pártjai a forradalmak időszakában felbomlottak. 1919. augusztus elejétől megindult a pártok újjászervezése. A sorok rendezése eltérő sikerrel folyt. Tolna megyében Klein Antal és Wéber János működésének eredményeként a Sokorópátkai Szabó-Rubinek féle agrárpárt

gyorsan visszanyerte korábbi befolyását és a párt egyik bázismegyéje lett. A Nagyatádi féle pártnak ugyancsak jelentős befolyása volt e területen.

Nem rendelkezett széles tömegekkel az SZDP a megye ipari fejletlensége, és kevés természeti kincse, azaz kevés és szétosztott munkássága miatt. Bár voltak szervezetei a századfordulót követően, de ezek a világháborús időszakban nem vagy alig működtek, az ismételt zászlóbontás 1918. decemberére esett.

/9./

Az SZDP befolyása főleg a völgyeségi járásban volt számottevő. /bányászok, néhány ipari üzem/

A legutolsó /1910-es/ választások időszakában a kormánypárt /Munkapárt/ a 6 Tolna megyei mandátumból szoros küzdelemben hármat szerzett. Az ellenzéki pártok, 48-as Kossuth párt és a Justh Párt ugyancsak 3 képviselőt küldhetett a parlamentbe.

A Függetlenségi 48-as párt is megpróbálkozott talpraállni Tolna megyében. E párt bár programjában már messze eltávolodott Károlyi egykori pártjától, és vezetői a korábbi időben is a párt jobboldalához tartozó, majd egészen az ellenforradalomig eljutó: Lovászy Márton, P. Ábrahám Dezső és Batthyány Tivadar voltak, nem tudott a megyében számottevő erőt maga mögött felsorakoztatni.

Különösen fájdalmas volt az az egyik pártvezér Batthyány számára, aki 1910-től Szekszárd ünnepelt parlamenti képviselője volt a Justh-párt színeiben. A megyei sajtó, az ellenforradalmi propaganda lehetetlenné tette számára a szekszárdi fellépést.

A keresztény pártok látványos zászlóbontására 1919. augusztus 24-én került sor. Ekkor alakult meg Szekszárdon a Keresztényen-Keresztény Nemzeti Egyesület Pártja. A megyei szervező bizottság tagjai mind ismert megyei vezetők voltak: Forster Zoltán alispán, Dr. Éri Márton vármegyei főjegyző, Vendl István helyettes polgármester, Bajó Pál főszolgabíró stb.

A megyei szervező megbízott /= a párt megbízott megyei vezetőjével/ Dr. Örfly Imre lett. Már az augusztus 24-i ülésen

valamennyi községből 1-3 főt választottak a megyei bizottságba helyi szervezési feladatkörrel.

Szeptemberben megalapított megyei lap, a Tolnamegyei Újság, gyakorlatilag a Keresztény Párt szócsöveként dolgozott. Legelső /10./ számában a párt programját a következőkben summázta: "Programunk lényege pártunk elnevezésében nyer kifejezést: Keresztények és nemzetiek akarunk lenni minden megnyilatkozásunkban és önfeláldozásig menő harcot vállalunk minden ellen, ami keresztényellenes és nemzetietlen." Ehhez a demagóg programhoz kiválóan illett a következő jelszó: Többség mindenütt a föld dolgozó népéből álljon, mert pártunk ezekre akarja politikáját alapítani." Ez a program és ez a jelszó maradéktalanul megfelelt az ellenforradalmi propagandának, amelyben a "keresztény" és "magyar" paraszt nemzetfenntartó erővé lépett elő. Egyértelmű a szembeállítás a "nemzetközi" munkásosztállyal és az "idegeneknek" tekintett zsidósággal.

A választási sikerek érdekében a megyei és a községi szervező bizottságok mellett a 7 választókerületre külön választókerületi szervező bizottságot hoztak létre. Mindegyik élére egy ügyvezetőt választottak. /11./

Dr. Örfly Imre, akit a párt a szekszárdi választókerület jelöltjének már szeptember 7-én megválasztott, nagy melldöngéssel hirdette szeptember 21-i beszédében: Büszkék lehetünk rá, hogy Tolna megye az első törvényhatóság, amelynek közönsége - a bolsevizmus megszűntével beállt ájultság után - a politikai állásfoglalás szükségességét legelőször is belátta és félretéve minden kicsinyes "várjunk még"-et és aggodalmaskodást, zászlót bontott oly programmal és elnevezés alatt, amelyhez azóta az egész ország csatlakozott. Örflyék azonban tudták, hogy választási győzelemhez saját erejük nem elegendő. Miközben a párt érdekében óriási propagandával dolgoztak megindították a tárgyalásokat a kisgazdákkal való egyesülés érdekében.

A megyei vezetők közötti tárgyalások októberben már nyíltan, szinte az állampolgárok előtt folytak. 1919. október 18-án, tehát 1 nappal Sokorópátkai Szabó István szekszárdi látogatása előtt, Dr. Örfly "Egyesüljünk" címmel irt vezércikket a Tolnamegyei Újságban.

Véleménye szerint az egymástól elzárkozó osztálpártokból álló parlamenttel egyetlen kormány sem érhet el sikert. A kedvetlen bel- és külpolitikai helyzetből csak egy egységes parlamentre támaszkodó kormány vezetheti ki az országot.

"Ezen megfontolások vezették vármegyénk politikai szervezkedésének irányítóit, mikor megelőzve az országos szervezésének irányítóit, mikor megelőzve az országos szervezkedést, tehát attól függetlenül, oly párt megalakítását tűzték ki célul, amelyben keresztény és nemzeti alapon álló minden társadalmi réteg megtalálja helyét. Nem pártpolitikát, hanem egységes keresztény, nemzeti politikát óhajtottunk kezdeményezni, hogy az újraépítés munkájában egyforma lelkesedéssel vehessen részt az egész keresztény Magyarország, felekezeti-, osztály- és nemzetiségre való tekintet nélkül."

A továbbiakban az új "minden társadalmi réteget" magába foglaló párt elnevezésével foglalkozik. "Magyarországon szám szerint, de gazdasági jelentőségében is a kisbirtokos és földműves osztály áll első helyen.

Ez egyúttal a legkeresztényibb és legmagyarabb osztály is. Nem térhetünk ki tehát ezen osztály vezető szerepe elől. A vezető szerep nem jelenthet kizárólagos uralmat....

"Legyen helyük a párt nevében, ám csak a keresztény nemzet fogalma mellett, illetve után, abból mintegy kiemelve."

Sokorópátkai Szabót miniszternek kijáró tisztelettel a megye határánál a kormánybiztos fogadta. Az első út azonban nem Szekszárdra, hanem a párt megyei vezetőjének, Wéber Jánosnak a tengelici birtokára vezetett. Másnap, október 19-én Szekszárdon ünnepélyesen megválasztották a Tolna megyei Egyesült

Kisgazda- és Földműves Párt elnökének Wéber Jánost, társelnökének Renczes Jánost.

Az agrárpártok egyesülésében Tolna megye megelőzte a két Szabó féle párt országos egyesülését. Arra hivatalosan 1919. november 29-én került sor.

Sokorópátkai Szabó szekszárdi látogatásakor Örffyék félretették a Keresztény Párt és a Kisgazdák egyesülésének gondolatát. Az országos pártvezér nem zárkózott el ennek lehetőségétől, de ennek részletes kidolgozására a megyei pártvezetőkkel folytatandó tárgyalásokat javasolta.

Közeledés már az első tárgyalásokon történt. Nem az "új" programon volt a vita, hanem a párt új elnevezésén nem tudtak dűlőre jutni.

A Keresztény Nemzeti Párt a megyei sajtóban akciót indított a pártok egyesülése érdekében. Vezércikkekben foglalkoztak a tömörülés jelentőségével, és nyilatkozatokat közöltek ismert, köztisztviselőiben álló emberekkel.

A 2 párt megyei vezetői országos babérokra pályázva, mindenképpen élen kívántak járni a "Keresztény és nemzeti alapon álló" pártok egyesítésében. E törekvésüket siker koronázta.

Egy hónapos tárgyalássorozatot követően megszületett a megállapodás /13./, amelyet a Keresztény-Keresztény Nemzeti Párt vezérlő bizottsága nevében Dr. Örffy Imre és Dr. Éri Márton, az Egyesült Kisgazda- és Földműves Párt elnöksége nevében Wéber János és Dr. Klein Antal irt alá. A párt új neve: Tolna-megyei Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földműves Párt. Elhagyták tehát - a legtöbb vitát kiváltó - a 2 párt nevét összekötő -"és" szócskát. Az egyesülés indoklásában szerepelt, hogy olyan okok, amelyek az egységes párt megalakulását akadályoznák, nincsenek.

Ugyanakkor az országos pártok formális egyesülésének bevétele nem előnyt, hanem testvérharcot eredményezne. Közös indulás a választásokon biztos siker. Az "új program" kidolgozása nem jelentett problémát, hiszen a 2 párt programja "egymással semmiben sem ellenkezett."

A megyei fúzió közzétételre az országos vezetőséggel való jóváhagyást követően került sor. A hitelesítést november 18-án Friedrich és november 19-én Sokorópátkai Szabó István kézjegye jelentette.

Ilyen előzmények után Battlay és a megyei vezetés nyugodtan tekintettek a közelgő választások elé.

Optimizmust sugárzott a kormánybiztos levele, amelyben a választási helyzetet elemezte és beszámolt az illetékeseknek a Tolna megyei helyzetről. /14./

Ezen jelentés szerint a szekszárdi választókerületben Dr. Örfly Imre, Tamásiban Dr. Fröhvirth Jenő, a dombóváriban Örgörőf Pallavicini György, a paksiban Dr. Erdélyi Aladár az egységes párt egyetlen jelöltje.

A bonyhádi kerületben már nincs ilyen egyetértés. A kiskgazdák megyei elnöke Wéber és a KNEP szervező bonyhádi Perczel Béla egyaránt pályázott a jelöltségre. Nem tekinthető véletlennek e helyzet, hiszen a 2 jelölt között érvényben volt egy megállapodás, amely szerint az esélyesebb jelölt javára a másik visszalép.

Az egységes párti 2 jelölt indításának inkább taktikai jelentősége volt, tudniillik az SZDP Csernák Pált kívánta indítani a választásokon. Úgy vélték Csernák dolgát megnehezítik, ha minél több szavazóval aláíratják ajánlási izeiket, esetleg az SZDP jelöltje már a jelölésnél elbukik.

A kormánybiztos sem Csernák, sem a dunaföldvári kerületben Erdélyi ellenfeleként kiskgazda programmal induló /tehát az egyesülés elb nére a kiskgazdák nem mondanak le a saját jelölt-ről/ Bodor Györgyről nem tesz említést, holott Bodor György is megszerezte a képviselőjelöltséghez szükséges ajánlásokat. Erről a kormánybiztosnak tudnia kellett, hiszen a Tolnamegyei Újság karácsony előtti száma foglalkozott a dunaföldvári bíró, Bodor György kiskgazdapárti programmal történő fellépésével. /15./

Igaz az újság értékelése szerint ez a fellépés minden komolyabb remény nélküli. Egyben sietett a cikk írója hangsúlyozni, hogy Dr. Erdélyi Aladár jelöltségét a budapesti vezetőségek is örömmel támogatják, mert benne olyan értékes munkást látnak, amilyenekre a nagy dolgok elintézésére hivatott országgyűlésnek elengedhetetlen szüksége van, úgy vélték, hogy Bodor György ezek tudatában mielőbb visszalép. A megyei lap lekicsinylően ír arról a pár emberről, akik a dunaföldvári, bölskei és madocsai szavazók közül a bírót ajánlották. Holott itt nem pár ember elképzeléséről van szó, hanem legkevesebb 500 ajánló /szavazó/ aláírásáról. Sértő és kioktató hangon bélyegzi meg a bíró egyéni ambícióit. Mindezt a "keresztény" és "nemzeti" eszme demagóg hangoztatásával. "Tanuljuk meg, hogy ma az ország érdeke mindenek előtt, hallgassanak el tehát a személyes ambíciók, Közkatonaként is lehet hasznos szolgálatot tenni, nem kell mindenkinek a vezérség után törtetni." Így értelmezte tehát a megyei újság a demokratikus választás, választhatóság lehetőségét. De érdemes Battlay jelentésében szereplő egyik gondolatát is mélyebben megnézni"... önjelöltektől eltekintve előreláthatólag egyhangú választás lesz." A kormánybiztos nagyon jól tudja, önjelölt nem indulhat a választáson. Az 500 aláírással rendelkezők pedig csak rosszindulattal tekinthetők önjelöltnek.

Mindenesetre Bodor jelöltként való fellépésének elhallgatása arra utal, hogy a dunaföldvári bíró visszaléptetéséhez elegendő erőt tételeztek fel a megyei pártvezetésben és az ellenpropagandában előljáró sajtóban.

A későbbiekben azonban számos jel mutatta, hogy az egyesült pártok közül a nagyobb erőt a kiskgazdák jelentik. Az öt választókerület jelöltjeinek társadalmi helyzetét elemezve kitűnik, hogy a párt a kiválasztásnál nem nagyon ügyelt a pártprogramban "v e z e t ő o s z t á l y"-ként szereplő kisbirtokos és földműves osztály képviseleti arányaira.

Érdemes azt is megvizsgálni, hogy az egyes jelöltek milyen kérdésekkel foglalkoztak korteskörútjuk során. Általában a kisközgazdász és földműves osztályban rejlő hatalmas erőt hangoztatták, amely valamennyi osztálynak és az országnak biztos alapokat ad. Természetesen ez a megye gazdasági képét ismerve különösen aktuális volt. Gyakran előkerült a zsidókérdés, a munkanélküliség, a birtokreform, a királykérdés, és az államforma kérdése. A megközelítésekben szinte csak nüansznyi eltérések találhatók.

Dr. Örfly Imre ügyvéd különösen híve a hangzatos, patetikus, nacionalista és irredanta frázisoktól hemzsegő választási beszédeknek. /16./

1919. december 18-i Szekszárdi felszólalásában többek között a következőket mondotta: ...."4 és fél évig idegen érdekekért harcoltam a harctéren, egészségemre és koromra való tekintet nélkül. Egy percig sem fogok habozni, ha a szent harsona megszólal, az idegenben sinylődő testvéreink hívó szavának engedelmeskednünk kell.... Hiszem..., hogy részt vehetek abban a győzelmi menetben, amelyben az erdőkoszorúza Kárpátokig meg sem állunk." Ugyanekkor fejtette ki, hogy ő a szabadkirályválasztás híve: "Nem akarjuk, hogy átkos Habsburg-dinasztiaként a nemzeti érdekek világpolitikai, családi, idegen érdekeknek alávetessenek, azt akarjuk, hogy a király első ura, de egyben első szolgája is legyen nemzetének. Egy minden gondolatában, érzésében magyarra váló dinasztia kell nekünk."

Őrgróf Pallavicini - közismerten legintimista érzelmi birtokos - 5600 kh földjének többsége, a Somogy megyei Mosdós és a Tolna megyei Szemcséd körüli pusztákon volt. Nem véletlen, hogy nagyon sok támogatót nyert kishaszonbérletbe adott földjeivel.

A földkérdés komoly választási témaként ekkor még nem, csak az 1922-es választásokon szerepel.

Dr. Erdélyi Aladár ügyvéd, egyetemi magántanár, aki Paks-Gyapa-Mária telepi 600 kh birtokán gazdálkodott, a kisgazdák, földművesek, kisiparosok érdekeinek odaadó támogatását ígérte. Kijeleltette, hogy a szociális intézkedések minden eszközét igénybe fogja venni, "hogy a keresztény magyar nép minden rétege összefogva, egymást szeretve és megbecsülve, termékenyítő munkája révén boldog napokra virradhasson." /17./ A többi jelölt is hasonló hangnemű választási programmal lépett a választók elé. Dr. Fröhvirt Jenő ügyvéd, Wéber János - az egyesült megyei keresztény pártok intéző bizottságának elnöke - alsótengelici földbirtokos, id. Perczel Béla /a család 1500 kh-on gazdálkodott/ földbirtokos és gyáros volt. A gyönki és tolnai kerületben még nagyon bonyolultak az erőviszonyok. A problémás gyönki kerületben sem az a baj, hogy Jeszenszky György báró /a családnak közel 1200 kh földje van/, a simontornyai járás korábbi főszolgabírója a jelölt, hanem az, hogy ellenjelöltek is vannak. Olyan személyt lenne kíváncsi sorompóba állítani egységes jelöltként, aki a többi jelöltet népszerűségével lesöpri a porondról. Battlay ilyen embernek véli Schnetzer Ferenc volt hadügyminisztert, aki karácsonykor jelent meg a megyében. "Tegnap megbeszélései, amelyeket a kerület vezető embereivel folytatott, azt az impressziót keltették bennem, hogy győzelme valószínű, annál is inkább, mert jelöltségét támogatja a Keresztény Egyesülés Pártján kívül Rubinek Gyula és Sokorópátkai Szabó István, aki január 4-én tartandó népgyűlésre részvételét be is jelentette. Azon felül - értesüléseim szerint - báró Jeszenszky György, aki a simontornyai járás köztisztviselői között álló főbírája volt, a jelöltségtől vissza fog lépni."

Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mire alapozza ezt az optimista értékelést a kormánybiztos. Talán következőkre? Karácsony első napján a belügyi tárca terhére feladott táviratban értesítette Dr. Diszberger Jakabot, a párt gyönki

ügyvezetőjét a megyei intéző bizottság döntéséről /18./, amely szerint Schnetzer Ferenc, volt hadügyminiszter 28-án érkezik Gyönkre, ahol délután háromkor programbeszédet tart. Ő lenne tehát a KNEP-nek megfelelő jelölt. Bleyert, a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó minisztert tervezték ajánlónak. Nem véletlenül, hiszen a gyönki kerület lakóinak 44,4 %-a német.

A helyi szervezőktől pedig elvárják Battlayék, hogy "impozáns" tömeget" mozgósítsanak. Apponyitól és Wébertől is támogatást remélnék Schnetzer számára. Ám Apponyi nem kívánt Gyönkre menni, /19./ Wéber helyett pedig intézője jelzi, hogy nem tartózkodik otthon.

Diszberger pártszervező távirata így hangzott: "Gyönk községet dobszó útján értesitem. Többi községet összehozni lehetetlen." Könnyen elfogadható az a megállapítás, hogy egy ilyen előszervezés nem adhat okot a túlzott optimizmusra. Apponyi támogatása legfeljebb jelképes lehetett, hiszen Jeszenszky báró mellett már elkötelezte magát. Éppen ezért a választási gyűlésen sem vesz részt. De biztosítja magát arra az esetre, ha eddigi jelöltje, Jeszenszky visszalépne, azért írja, hogy intézkedett. Diszberger maximális ígérete annyi, hogy az ünnepek után kidoboltatja a gyűlés idejét, helyét. Az ilyen "agitáció" nem szokott nagy tömegeket mozgatni. Ha Gyönk összes választópolgára részt is venne a gyűlésen, akkor is a választókerületnek alig 10 %-a hallaná a beszédet és nyilváníthatna véleményt. Ha azt is nézzük, hogy ezek egy része már elkötelezte magát Haypál, Jeszenszky és Dr. Orbán mellett, akkor az optimizmus még inkább megkérdőjelezhető. A nagy előszervezés tehát nyugodtan fejetlen kapkodásnak tekinthető.

Battlay szerint a gyönki ügyvéd, Dr. Orbán Márton "önjelöltnek" tekinthető, azaz vele nem érdemes foglalkozni. /20./

A gyönki választókerület 3. jelöltje Haypál István tolnanémédi községből származó "igénytelen, bár nem minden intelligen-

cia nélkül való parasztember, akit a parasztságnak józanabb többsége azért, mert egyszerű ember, nem támogat." -írta róla Battlay.

Vagyis a főispán-kormánybiztos értékelése a képet itt is rózsaszínűnek festi. Az azonos programmal induló báró, vagy tábornok beleillik az elképzelésbe. Az "önjelölt" ügyvéd nem tényleges ellenfél. Kicsit tartani csupán az ismeretlen Haypáltól kell. Fel sem merül egy pillanatra sem az, hogy a gyönki választókerület többségét kitevő kis- és szegényparasztnak, zsellérék, mezőgazdasági cselédek voksa titkos szavazásnál egyáltalán nem vehető biztosra az egységespárti jelölt számára. Sőt a szeptember 27-től kormánybiztosként, majd november végétől főispánként tevékenykedő, keresztény párti Battlay néhány hónapos gyakorlattal megkockáztatja azt a kijelentést, hogy a földművesség nagy része, éppen azért, mert a jövő nagy feladatok megoldására hivatott nemzetgyűlése főleg iskolázott-agyu képviselőket szűkséggel, idegenkedik a nép köréből való jelölt támogatásától.

E feltételezés ingó alapját maga bizonyítja, amikor rátér Tolna megye 7. választókerületének /tolnai/ helyzetelemzésére. Ott ugyanis két jelölt van és mindkettő parasztember. Mindketten a választókerületben laknak és nagyjából hasonló számú támogatóval rendelkeznek. "Gutai János mellett áll az intelligencia, Renczes János mellett pedig kizárólag a földművesség." Megtudjuk a levélből azt is, hogy a kerületben "Dr. Kovács Pál, az érsekújvári kerület volt néppárti képviselője is járt. "A főispán szerint" megválasztása keresztül nem vihető. /21./ Úgy véli, hogy a Tolna megyei Murgáról származó Gömbös Gyulának, a MOVE elnökének nagyobb sanszai volnának: "Neki Tolna község választóinak nagy része - éppen az a nép, amely parasztra szavazni nem akar - felkínálta a lehetőséget. Őt támogatná - értesülése szerint - az összes birtokos és egész intelligencia, az is, amely ezelőtt Gutai Jánost aján-

lotta, főleg azért, nehogy a kerület a paraszttöntudatosságtól dagadó és az osztályparlamentet szolgáló Renczes János kezére jusson. Sem Dr. Kovács Pál, sem Gömbös Gyula nem kezdték meg még a kerület bejárását. Ha Gömbös Gyula a megfelelő agitációt sürgősen megkezdene, úgy volna még remény arra, hogy a kerület számára biztosítható, amely nélkül a két egymással szembenálló, egymást gyűlölő két paraszt-jelölt egyikének és félek, hogy Renczes János martaléka kend"

Ime ilyen a keresztény párt által hangoztatott nemzetfenntartó parasztság vezető szerepéről a kormánybiztos a főispán kendőzetlen véleménye.

Természetesen nem véletlen, hogy ekkor már Gömbös jelölése érdekében többen, így a Battlay is elkötelezetten munkálkodott. Ennek eredményeként 1919. december 24-én a MOVE elnöktől a következő szövegű táviratot kapta: "Semmi módon sem tudtalak felhívni. A dolgot vállalom. Viszontlátásra. Gömbös Gyula". /22./

Hogy milyen dologról van szó, azt egyértelművé teszi egy másik távirat, amelyet Sass István századosnak, a MOVE egyik helyi vezetőjének kézbesített a postás. "Előterjesztésedet helyeslem. A jelölést elfogadom Gömbös sk. országos elnök." /23./

Sass Istvánnak a hír továbbítása annyira fontos volt, hogy még karácsony este a Gömböstől kapott távirattal együtt a következőkkel teleírt névjegykártyát juttatta el Battlayhoz:

Méltóságos Uram!

Fél órával ezelőtt kaptam Gömbös Gyulától a mellékelte táviratot.

Bocsáss meg, hogy háborgatlak vele e szent estén, de gondolom, hogy szives érdeklődésed és fáradozásoddal szemben tartozó kötelességem az azonnali hozzád juttatása. Kegyes engedelmekkel a további teendők megbeszélése és szives utasításaid átvétele céljából hol-

nap délelőtt folyamán tiszteletemet fogom tenni. A legkellemesebb, zavartalan, boldog családi estét kívánva vagyok őszinte tisztelő hived

Sass Pista" /24./

Ez az ügy valóban nem tűrhet halasztást, hiszen végre megvan az a jelölt, aki megfelel a "keresztény, nemzeti" igénynek, a vármegyei vezetésnek, és így természetesen a választókerületi "intelligenciának" is. Az ünnepek elteltét sem várva, a főispán a belügyi tárca terhére karácsony első napján táviratot ad fel, amelyben Faragó József és Komlósi József dőrypatlani földbirtokosokat arra kéri, hogy "igen fontos ügyben a hét folyamán keressék fel." /25./

Végül azonban a sok hűhóból nem lett jelölés, mert a MOVE elnökeként Gömbös nem vállalhatott bizonytalan kimenetelű jelöltséget, másutt választották meg nemzetgyűlési képviselőnek.

Érdemes alaposabban megnézni a kormánybiztos néhány sorát. Neki lenne fő feladata a törvényességet óvni, ugyanakkor a választási törvény durva megsértése, pl.: azok szavazatának ajánlása az új jelöltnak, akik már éltek ajánlási jogukkal. /26./

A problémás kerületekben még 1920. januárjában sem oldódtak meg a gondok. Nem vált valóra a gyönki elképzelés, mert Schnetzer tábornok a gyönki gyűlés után visszalépett. A megyei sajtó kesereg /27./, mert véleménye szerint a jelölt kiváló egyéniségével nemcsak a gyönki választókerületnek, de az egész vármegyének dísze és igen nagy hasznára válhatott volna. "Schnetzer Ferenc a jelöltségtől visszalépett, mert

a kerület választópolgárainak egy része ragaszkodott báró Jeszenszky György jelöltségéhez, aki hasonló programmal lépett fel és így nem akarta a párt egységét megbontani."

Nem a pártegység megőrzése volt a valóságos ok, hanem az előszervezést ismerve megállapítható, hogy a tábornoknak még az ajánlások megszervezése sem lett volna könnyű. A csatavesztés megelőző visszavonulás előkelőbbnek tűnt. Az erővonalak tehát a választások előtt 3 héttel még nagyon kuszáltak a tolnai és gyönki választókerületben.

Úgy tűnik, hogy a Tolnamegyei Újság december 20-i vezércikke az események menetében többször is igazolást nyert: "Képviselőjelöltekben a nagy Magyarországon sem volt hiány, most jóval kevesebb a választókerület.

Ezért Budapest megnyitja politikai zsilipjeit és a jelöltek nagy tömege reáúdul a Dunántúlra.... Erdemesek, érdemtelenek, hivatottak és hivatlanok, kipróbált és műhazafiak vonaton és autón sietnek vidékre, hogy biztosítsák maguknak a divatos és hasznos jelszók alatt a keresztény és kiskisgazda polgártársak támogatását. Nem a programok lényegesek ma, hanem az egyéni érvényesülések. Sokan azt hiszik, hogy a vidék még a régi, hiszékeny, melyet pár szép, hazafias szóval, egy kis öblös hanggal meg lehet nyerni, meg lehet hódítani.

Bleyer, Schnetzer, gróf Csáky és még néhányan saját bőrükön tapasztalhatták, hogy nem könnyű a szükséges ajánlást megszerezni."

"Magyarország államformáját a vidék népe, az uralkodó személyét a vidék által felküldendő képviselők fogják megválasztani."

Vidék szerepének ez a nagyfokú eltúlzása ragyogó választási fogás volt, hiszen minden jel ekkor arra mutatott, hogy a választók bizalmát az egységes párti megyei jelöltek élvezik. Kellett hát egy kis maszlag, demagógia a választó-

polgároknak szavazataik fontosságának hangsúlyozásához.

A technikai előkészítés:

A kiadott rendelkezésnek megfelelően a választói névjegyzékek elkészítésének végső határideje: 1920. január 10-e volt. Az elkészítés után a névsorokat közszemlére kellett kitenni. /28./

December második felében már megküldték a névjegyzék-nyomtatványokat a községekhez. A névjegyzékek készültségi fokáról a főszolgabíró és a polgármester összesítő jelentést adott 6 naponként az alispánnak. Forster alispán 1920. január 7-én Pallavicinek, a Dunántúli Központi Kormánybiztosnak jelentette, hogy "a nemzetgyűlési választók névjegyzékének munkálatai a főszolgabírók most beérkezett jelentése szerint minden fennakadás nélkül folyamatban vannak." /29./ Január 12-én a nemzetgyűlési választók névjegyzékeinek elkészültéről olvashatunk jelentést.

Megtörtént a választókerületek élére a választási biztos kijelölése. /30./ A választási biztosok székhelyüket 1920. január első hetében foglalták el. Munkájukról hivatalos levelek általában nincsenek. Feltehető tehát, hogy zökkenőmentesen végezték feladatukat. Valószínűleg nem véletlen, hogy tolnai kerület választási biztosának voltak problémái. A hivatali apparátus mindenütt az egyesült párti hivatalos jelölt mellett tevékenykedett, választási sikerüket igyekezett segíteni törvényes és egyéb módon. A tolnai kerületben mint tudjuk az áhitott "nagy" jelölt nem volt meg. A kormánybiztosi értékelésben szereplő két rossz közül lehetett csak választani. Nem siették el tehát a közigazgatás emberei a választással kapcsolatos munkájuk elvégzését. Úgy tevékenykedtek, mintha a választási rendelet meg sem jelent, illetve számukra ismeretlen volna. Feltehető, hogy a munka lassításának fő oka az alkalmas jelölt várása volt. Joggal, hiszen az egyesült keresztény pártok megyei vezérkara egy ilyen je-

lőlt megnyerésén munkálkodott.

A tolnai választókerület biztosa, Wachter Károly járásbíró megkísérelte komolyan venni a rábizott teendőket és mivel nem tudta feladatát megfelelően végezni, a kormánybiztoshoz fordult panaszával. /31./

A tarthatatlan állapot "passzív rezisztencia,... amerikázás még odavezet, hogy az eljárás meggyusul." Távirati úton kért utasítást.

Valószínűleg nem sok pozitív kivétel volt a körzetben, mert az utóiratban a választókörzet valamennyi községét felsorolta, mint utasítandó címet.

Battlay a kérelemnek megfelelően azonnal intézkedett, de nemcsak a tolnai, hanem az összes választókörzetre kiterjedő hatállyal.

Választási küzdelem élesedése 1920. januárjában

A választásokat megelőző hetek még számos meglepetést tartogattak. Egymás után jelentek meg a választási biztosok előtt az új jelöltek, mind olyanok, akik rendelkeztek az induláshoz szükséges minimálisan 500 választó által aláírt ajánlással. Nevükkel sem a hivatalos okmányok között, sem a megyei sajtóban eddig nem találkoztunk.

A megyei lap természetesen folytatta az olvasók /szavazók/ "meggyúrását". A jelöltek ajánlási eredményeit hamisan állította be, úgy tájékoztatva a közvéleményt, mintha az új jelöltek fellépése eleve kudarcra lenne kárhoztatva. Azt sugallta, hogy ilyen esélytelen jelöltre szavazni nem érdemes, úgysem választják meg. Egyetlen komoly ellenjelölt szerepel a megyei lap tudósításaiban, aki természetesen az egyesült megyei párt közös jelöltje, és aki természetesen "közóhajra" lépett fel, míg a többi új jelölt a szokásos kifejezésnek megfelelően "önjelölt."

A Tolnamegyei Újság egy héttel a választások előtt írja:

/32./

"A választások előtti küzdelmek tetőpontjukhoz közelednek. Nálunk is jelentkezett az utolsó percben egypár önjelölt, akik kézzel-lábbal egyenlőre csak azon dolgoznak, hogy a jelöléshez szükséges 500 aláírást megszerezzék. Legtöbbje már ebben a küzdelemben is lemarad, mert megyénk választóközönsége a politikai becsületesség útjáról le nem téríthető, s kitart eredeti jelöltje mellett. Egyetlen kerület, ahol komoly, új jelölt van, a tolnai, ahol Gutai János Fekete Ágoston, tolnai prépost javára lemondván, utóbbi az egész kerületben megnyilvánuló közóhajnak engedve, elfogadta a jelöltséget az egyesült megyei párt programján. Renczes János igen erős ellenféllel került szembe és győzelmi esélyei erősen ki-sebbedtek."

A lap tudósít arról, hogy a szekszárdi kerületben egy szociáldemokrata jelölt kísérletezni próbált, de a szerzett tapasztalatok miatt lemondott fellépéséről. /33./ Hiába sugallja a lap azt, hogy Örfly ellen nem érdemes fellépni, mert ennek ellenére az egységes párt jelöltjének elegendő gondja akadt. Szulimán György személyében komoly ellenjelölt akadt. Ezt bizonyítja, hogy a megyei lap a már "ellenzékinék" számító, azaz nem egységes párti jelölt esetében Bodor György dunaföldvári bíró fellépésekor tapasztalt stílusban, durva hangon, rágalmazástól sem riadva vissza, inti a választókat Szulimán György ajánlásától. A jelölt "sóügyét" hosszan és elferdítve tálalják egy külön cikkben, de erre az olvasóválasztópolgárok figyelmét a választási közleményben is felhívják. Természetesen ez a porhintés pár nappal a választást megelőzően nagyközönség előtt kivédhetetlen. A lap hetente egyszer jelenik meg. Akkor is csak a szerkesztőség /egyesült párt megyei vezetésének/ elképzeléseibe beillő cikkekkel. A választópolgárok befolyásolása tehát a legjobban időzített. "....Szulimán György minden megpróbál, hogy "nem egyesült" pártjának, helyesebben az ő személyének megnyerje legalább azokat, akik még nem ismerik.

Miután azonban az ő "közéleti" szereplését a kerületben szél-
tében hosszában jól ismerik s tudják, hogy a politizálásnál
is nagyobb szenvedélye az üzletek felhajszolása, alig hisszük,
hogy 500 szavazó restellkedés nélkül alá merje írni jelölő
ívét. Szulimán só-üzletéről egyébként lapunk más helyén szá-
molunk be. /34./

Az már nem is meglepő, hogy a dombóvári jelölttel szemben az
olcsó poénkodást, izetlen szójátékot alkalmaznak: "Dombóváron
- úgy halljuk - egy fővárosi számtiszt próbál szerencsét.
Azt izenjük Véték György számtiszt urnak, vétek neki ott ki-
sérleteznie."

Egy nappal a szavazás előtt megjelenő lapban természetesen
rózsaszínű képet kapunk a hivatalos jelöltek esélyéről. Mint-
ha a választást le sem kellene bonyolítani, olyan biztosan
győznek a hivatalos jelöltek.: /35./ "A megyei egyesült párt
jelöltjei mindenütt biztosan állnak. Így Dr. Örfly Imrének
a szekszárdi, Dr. Erdélyi Aladárnak a paksi, örgróf Pallavi-
cini Györgynek a dombóvári, végül Dr. Fröhvirt Jenőnek a ta-
mási kerületben való megválasztása egészen bizonyos. Ezeknek
a nagy kinnal felvergődött ellenjelöltjei a leadott szavaza-
tok igen kis hányadát fogják elérni.

A tolnai kerület hangulata az utolsó héten úgy látszik, tel-
jesen megváltozott. Eddig Renczes Jánosnak voltak győzelmi
kilátásai, most hogy Gutai visszalépése folytán a német köz-
ségek kivétel nélkül, sőt a magyar közösségek is, Fekete Ágos-
ton mellé álltak, utóbbi esélyeit határozottan jobbnak lát-
juk."

Ha ez az állítás igaz lenne, akkor Feketének elsőprő siker-
rel kellene nyernie a választást. No de egy kis blöffért a
megyei sajtó nem megy a szomszédba, néhány voksot ez is meg-
ér. Akinek a sikere ennyire biztos, azt nem kell még a vá-
lasztások előtti napon "felülről" is megtámogatni. Pedig

Battlay még 1920. január 24-én is szükségesnek tart táviratot küldeni Lovinusz Jánosnak Kakasdra. /36./

"Bleyer, nemzetiségi kisebbségek minisztere, kivel ma reggel telefonon beszéltem, arra kéri, hogy Fekete Ágostont támogatni s érdekében mindent elkövetni sziveskedjék.

Kormánybiztos."

Köztudott, hogy Kakasd lakosságának döntő többsége 1920-ban német anyanyelvű. E távirat szerint tehát nem valószínű, hogy minden német község Fekete mellett állt. Azaz, ha Kakasdhoz hasonló volt a többi nemzetiségi többségű község: Zomba, Dőrypatlan, Kéty, Murga stb...támogatása, akkor a biztos győzelem biztos kudarcá válik.

A képviselőjelölések befejezésekor a főispán-kormánybiztos kötelezettségének megfelelően táviratban jelentette a jelölések végső eredményét Beniczkynek, Karafiathnak és Pallavicinek. /37./ "Jelentem, hogy a nemzetgyűlési képviselőjelölés eredménye a következő: a szekszárdi kerületben Dr. Örfly Imre Keresztény Nemzeti Párt, Szulimán György Kiszgazdapárt, bonyhádi kerületben Perczel Béla Keresztény Nemzeti Párt, Wéber János Kiszgazdapárt, Csernák Pál Szociáldemokratapárt, a gyönki kerületben Dr. Jeszenszky György Kiszgazdapárt, Dr. Orbán Márton Kiszgazdapárt, Holub József Keresztény Nemzeti Párt, Hajpál István nagyatádi, a dombóvári kerületben Pallavicini György Kiszgazdapárt, Dr. Vének György nagyatádi, paksi kerületben Dr. Erdélyi Aladár Keresztény Nemzeti Párt, Bodor György Kiszgazdapárt, tolnai kerületben Fekete Ágoston Keresztény Nemzeti Párt, Renczes János Kiszgazdapárt, tamási kerületben Dr. Frühwirth Jenő Keresztény Nemzeti Párt, Nagy János és Cholnoky Lajos Kiszgazdapárt programjával lép fel."

A táviratból megállapítható, hogy mindenütt van, illetve vannak a Keresztény Nemzeti Pártnak ellenjelöltjei. A megyei nagy pártegyesülés tehát odavezetett, hogy a választásokat

megelőzően már egyik párt sem kívánt lemondani képviselő parlamentbe juttatásáról. A távirati jelentés annyira elkülöníti a pártállást, hogy a már novemberben országosan is egyesült két Kisgazdapárt jelöltjeit is külön említi. Mivel a KNEP és Kisgazdák az országos egyesülése nem realizálódott, közös jelöltek helyett mindegyik párt indította jelöltjeit. Tolna megyében a két kormánypárt jelöltjein kívül nincs más jelölt. A Nemzeti Demokrata Pártnak nincs indulója, az SZDP jelöltje: Csernák Pál pedig - az országos választmány határozatának megfelelően - visszalépett a jelöltségtől.

A választásokon az esetleges rendzavarás megakadályozására komoly karhatalmi erők mozgósítását rendelte el Szegheő alvezredes a vármegye katonai parancsnoka. /38./

Karhatalmat vezényeltek ki minden olyan községbe, ahol több jelöltre kellett szavazni és a szavazók száma meghaladta az ezer főt. Tolna megyében 1920-ban az összes települések száma 122. Ebből 30 település listáján szerepel 1000 feletti szavazásra jogosult. A több jelöltre szavazás - mint feltétel - nem jelentett igazán kritériumot, hiszen valamennyi választókerületben többes jelölés történt. A megye minden településére csak azért nem vezényeltek katonai erőt, mert "az erőviszonyok nem engedték meg." A választókerületek székhelyein komolyabb erőket helyeztek készenlétbe. Ezek élén a választókerületi katonai parancsnok állt, aki a választókerület összes karhatalmi egységével rendelkezett. A gyors információ érdekében állandó telefonügyeletet rendeltek el a kivonulás /1920. január 24-én 12 órától/ pillanatától a bevonulás megkezdéséig. Ebbe az ügyeletbe beletartozott az is, hogy a választókerületi parancsnokságok között is élő kapcsolatot tartottak, nemcsak a községi karhatalmi kirendeltségekkel. Ehhez a postahivatalok megkapták a rendelkezést és kötelezően "választási karhatalom" jelzésű beszélgetéseket azonnal kapcsolniuk kellett.

Megszervezték az ezer szavazón aluli kis községekbe, vagy pusztákra való gyors kiszállás feltételeit is. A választókerületek székhelyein 4-5 élőfogatot biztosítottak a karhatalmi erők esetleg szükséges mozgósításához.

Szegheő alezredes parancsának 9. pontjában meghatározta, hogy a helyőrségükön kívül alkalmazásba jutó karhatalmak teljes felszereléssel és teljes haditáska lőszerezrel vonuljanak ki. A helyőrségi székhelyen alkalmazott alakulatok könnyítést kaphattak a helyi parancsok rendelkezése alapján. Valamennyi címzett kapott egy kivonatot a Karhatalom igénylés, kirendelése és alkalmazása c. katonai könyvből. Nem véletlen, hogy az ellenforradalmi rendszer első legszélesebbkörű választójog alapján sorra kerülő, választásánál a következő paragrafusok szerepeltek a kivonatban:

- 4. prf. Magatartás
- 5. prf. Fegyveres erőszak alkalmazása
- 6 prf. Gyalogság alkalmazása zavarságok elnyomásánál
- 7. prf. Letartóztatások
- 10. prf. Közös határozmányok a választásoknál működő karhatalmakra nézve
- 11. prf. Elhelyezés
- 18. prf. Kiküldetések
- 24. prf. Jelentések

A választásokat megelőzően a választási biztosok rendelkezést adtak ki a választás alatti, illetve előtti magatartásról.

/39./ A megyei lapban a szekszárdi kerület biztosa rendelkezett, de ezen szabályok az egész megyére érvényesek voltak, hiszen megegyeztek a többi választási biztos által kiadott rendelkezéssel.

A választások konkrét lebonyolítását a szavazatszedő bizottságok végezték. Ezen bizottságok 4 főből állottak: bizottsági

elnökből, elnökhelyettesből, jegyzőből és helyettes jegyzőből. A szavazás megkezdése előtt esküt kellett tenniük, amelyről jegyzőkönyvet vettek fel és a többi választási ügyirathoz csatolták. Szavazáskor a választási lajstromon "szavazott" bejegyzéssel kellett jelölni azt aki a voksát leadta. Szavazást követően jegyzéken összesítették az eredményeket, amelyeket a bizottság tagjai aláírásukkal hitelesítettek. /40./

Külön jegyzéket készítettek a szavazati joggal nem élőkéről és azokról, akik közülük igazoltan maradtak távol a szavazástól. 1920. január 25-én zajlott le a képviselőválasztás Tolna megyében. Csak a dombóvári választókerület néhány településén találkozunk január 26-i szavazási dátummal. /pl.: Szakcs, Kosola/ A szavazásra jogosultak száma meghaladta a 107.000 főt. Ez a szám háromszorosa volt - az utolsó békeévben, 1914-ben kiadott - évenkénti kiigazított képviselőválasztók névjegyzékében szereplők számának. /41./

	Szavazásra jogosultak választókerületenként		1920-as választásokon szavazott nem szava- zott		nem sza- vazók összes %- ában
	1914.	1920.			
I.					
Bonyhádi	5110	14840	10925	1635	11
II.					
Dombóvári	5126	17501	14773	2508	14,3
III.					
Gyönki	4783	14025	12088	1445	10,3
IV.					
Paksi	5668	18739	15407	2303	12,2
V.					
Szekszárdi	5212	11359 ^{/42/}	9957	1015	8,9
VI.					
Tamási	5295	14811	13373	1555 ^{/43/}	10,5
VII.					
Tolnai	4692	15767	13327	1887	11,9
I-VII.					
ÖSSZ.: =====	35886	107042	87850	12348	11,5 =====

Még magasabb lett volna ez a szám, ha a szerb megszállás alatt lévő,/de az 1914-es adatokban szereplő/ Bátaszéken, Bátán is, Alsónyéken is szavazhattak volna. Kb. 5000 szavazóval emelkedett volna a szekszárdi választókerület szavazásra jogosultjainak száma.

Tolna megyében az 1920. január 25-26-i képviselőválasztás vég-eredménye a következőképpen alakult:

	Érv.szavazat	Érv.szav.%-ában	Párt
I. VÁLASZTÓKERÜLET: Bonyhád			
1. <u>Wéber János</u>	6025	55,1	<u>Kisgazda Párt</u>
2. Id. Perczel Béla	4900	44,9	Keresztény NP
II. VÁLASZTÓKERÜLET: Dombóvár			
1. <u>Örg. Pallavicini Gy.</u>	8775	59,2	<u>Kisgazda Párt</u>
2. Dr. Véték György	5998	40,8	Kisgazda Párt
III. VÁLASZTÓKERÜLET: Gyöng			
1. <u>Haypál István</u>	7691	63,6	<u>Kisgazda Párt</u>
2. Holub József	1726	14,3	Keresztény Nemzeti Párt
3. Báró Jeszenszky Gy.	1436	11,9	Kisgazda Párt
4. Dr. Orbán Márton	1235	10,2	Kisgazda Párt
IV. VÁLASZTÓKERÜLET: Paks			
1. <u>Bodor György</u>	8522	55,3	<u>Kisgazda Párt</u>
2. Dr. Erdélyi Aladár	6885	44,7	Keresztény NP
V. VÁLASZTÓKERÜLET: Szekszárd			
1. <u>Dr. Örfly Imre</u>	5829	58,4	<u>Keresztény NEP</u>
2. Szulimán György	4128	41,6	Kisgazda Párt

VI. VÁLASZTÓKERÜLET: Tamási

1. <u>Nagy János</u>	8566	64,1	<u>Kisgazda Párt</u>
2. Dr. Fröhvirt Jenő	4107	30,7	Keresztény NP
3. Cholnoky Lajos	700	5,2	Kisgazda Párt

VII. VÁLASZTÓKERÜLET: Tolna

1. <u>Renczes János</u>	9291	69,7	<u>Kisgazda Párt</u>
2. Fekete Ágoston	4036	30,3	Keresztény NP

A Keresztény Nemzeti Párt 6 választókerületben állított jelöltet. Ezen jelöltek 27.483 szavazatot /érvényes szavazatok 31,2 %-a/ kaptak. Mindössze egyetlen jelöltjük jutott be a parlamentbe.

A nemzetgyűlési választások országos és megyei eredménye nem a várt, előre beharangozott eredményt hozta. A KNEP megyei vezérkara, a közigazgatási apparátus alig tudott felocsudni a kudarc okozta meglepetéséből.

A pár hónappal korábbi véres terror, a pillanatnyi politikai helyzet, nem engedte szabadon az indulatokat. A terrorral megfélemlített, durván letiport reményű ezrek véleményét mondtak az ellenforradalmi rendszer hivalkodó magyarságáról, Keresztény Nemzeti Párt hangzatos szólamairól.

A megyei újság cikkírója egy pillanatig sem tudja megdöbbenését palástolni: "Lezajlottak a nemzetgyűlési választások: Nem voltak szinpompás felvonulások, az agárdi és bátaszéki trombitások nem fújták egymással versenyezve, de külön-külön táborban a Kossuth és a Rákóczi indulót. Egy-egy rikoltás sem zavarta a csendet, zászlók sem lengtek, azok nyelei sem intéztek elholmi politikai ügyeket. A választás külső képe csendes volt, csak az emberek belsőjében izzott egy, az eddigi választásoknál nem tapasztalt érzés: az osztály és faji gyűlölet" /44./

A cikk írója a szavazókat vádolja azért, mert miközben a nagyhatalmak "boncasztalán" fekszik hazánk, ők "nem tudják a há-

borúval és a kommunizmussal felszabadult, alantas, piszkos, önző és csak hitvány életünkért remegő érzésektől megtisztítani magukat."

Ha mindenki egyöntetűen a hivatalos a KNEP jelöltre szavazott volna, akkor "hazaszeretet és áldozatkészség fensége váltotta volna fel szivükben a gyávaságot" /1/ Talán a legtöbbit a megyeszékhely, Szekszárd és környéke szerepel a lapban.

Örffy győzelme ellenére fájdalmasan viselik a szekszárdi választókerület eredményét. Bár az agyondicsért, utánozhatatlan hazafi, a Magyarország feldarabolása elleni harc bajnoka győzött, ám Szulimán több mint 4000 szavazatot szerzett és ez elgondolkodtató volt a győztesek számára. Hosszan fejtegették Szulimán szavazatainak titkát. Úgy vélték az ok: "az úr és paraszt kérdés" választási küzdelembe dobása. Szulimán a sóinség idején szerzett sőt - a megyei lap szerint 120-140 ezer korona - haszonnal osztotta szét, a választók mégis jótéteménynek tekintették és rászavaztak.

A szekszárdi választókerület részeredményei különösen érdekesek:

	Dr. Örffy Imrére	Szulimán Györgyre
	s z a v a z t a k	
Szekszárd	3884	1403
Őcsény	745	713
Decs	840	977
Sárpilis	149	221
Várdomb	116	266
Alsónána	95	548

Könnyen megállapítható, hogy a Szulimán elleni agresszív fellépés legjobban a szekszárdi választók körében hatott. "A józan, a becsületre adó gazdaemberek nem ültek fel Szulimán kortesfogásainak." -írja a megyei lap.

Egyértelmű, hogy a patetikus szónok Örffy demagóg szólamai rájuk jobban hatottak. Ez a hatás figyelhető meg a sárközi községekben is, ahol feltehetően a nagygazdák voltak Örffy támogatói.

Nagy valószínűséggel állithatjuk, hogy amennyiben Bátaszék, Alsónyék és Bata lakossága élhetett volna szavazati jogával, Örffy megválasztásának a valószínűsége jelentősen csökkent volna. Így is Szekszárdtól távolodva egyre nő Szulimán támogatóinak száma. Az említett 3 község lakossága a következő /1922-es/ választásokon is mindent megtett az ellenzéki jelölt győzelme érdekében.

A bonyhádi választókerület eredménye nem számított meglepetésnek.

Dombóváron Pallavicini győzelme egy pillanatig sem forgott veszélyben. 2775 szavazattal szerzett többet, mint az azonos párthoz tartozó Dr. Vének György. Ha azt is nézzük, hogy Dr. Vének pár heti fellépés után, szinte ismeretlenül nyerte el 2 híján 6000 szavazó bizalmát, akkor a legitimista nagybirtokos személyében győzelme ellenére a hivatalos politikát kudarc érte, hiszen alig tudta megszerezni az összes voks 50 %-át. /45./

A gyönki kerületben az egyesült párt sorsa végleg akkor pecsételődött meg, amikor Jeszenszky bárót nem sikerült arrá bírni, hogy visszalépjen Schnetzer Ferenc hadügyminiszter javára. 3293 szavazattal szerzett többet Haypál, mint Holub és több mint 5-ször annyit, mint a közös jelöltje, Jeszenszky. A Tolnamegyei Újság epésen megjegyzi: "a leadott szavazatok igazolják álláspontunkat azokkal szemben, akik kastélyaik ablakán keresztül nézik a kerület hangulatát." E szavak Jeszenszky báró ellen irányulnak vissza nem lépéséért és gróf Apponyi Gézának szólnak, aki nem sokat tett Schnetzer jelölése érdekében, holott a hűgyészi főúr a megye legtekintélyesebb, leggazdagabb földbirtokosa volt.

Nagyon valószínű, hogy bárki lett volna is a "hivatalos" jelölt, nem választották volna meg képviselőnek.

A paksi kerületben Bodor is és Erdélyi is kisgazdapárti programmal indult, "tehát nem a program játszott szerepet a választás eldöntésében, hanem a társadalmi osztályhoz való tartozandóság" -írja a lap. Értékelése szerint Erdélyi Pakson, sőt Bodor hazájában: Dunaföldváron is többséget szerzett, tehát a tisztán földműveléssel foglalkozó községekben bukott el. Bukásának oka "úri" volta volt. Bármennyire is egyszerű e magyarázat, a valóságot Erdélyi egységes párti hivatalos jelölti voltában kell keresni. Nem ígért mást Bodor sem, mint Erdélyi, hiszen a kisgazdapárti program közös volt, sőt a KNEP programjától sem tért el. Bodor győzelméhez elegendő volt az a tény, hogy a megyei vezetés nem ismerte el közös jelöltnek. Feltehetően az őt támadó cikkek jónéhány szavazót állítottak mellé.

Hasonló helyzet alakult ki a tamási választókerületben is. Nagy János alig egy héttel a választások előtt lépett fel. Az ozorai gazdának ez az idő elegendő volt az egységes párti képviselőjelölt szinte megszégyenítően nagyarányú legyőzéséhez. 3759 szavazat - abszolút - többséggel választották a kerület képviselőjéül. Ennél nagyobb sikert csak a harci kisgazda, Renczes János tudott felmutatni a tolnai választókerületben. A közös jelöltnél, valóságban csak keresztény párti, Fekete Ágostonnál 5255 szavazattal kapott többet és szerezte meg a kerület mandátumát.

A Tolnamegyei Újság számára nem maradt más hátra, mint keserű szájjal "örvendeni" a kisgazda és keresztény nemzeti párt megyei sikerein.

A megyei lap mindvégig a Keresztény Nemzeti Párt mellett, - néha már szinte durva hangnemben - politizált, mégis választást követően a következőket közölte: "Lapunk, amely szorosán egy párt szolgálatában sem áll és sehonnan sem fogad el anyagi támogatást, a legteljesebb tárgyilagossággal szolgálta a haza ügyét." /46./

A választási eredmények Tolna megyében az országos képtől eltérően alakultak. Országosan a 157 nemzetgyűlési mandátumból a kispapok 79-et szereztek meg. Tehát minden második képviselő kispap lett. A Keresztény Nemzeti Párt 72 mandátummal rendelkezett a választásokat követően. Tolna megyében a kispapok pártja, bázis megyéinek egyikeként, elsőprő győzelmet aratott. A 7 képviselői mandátumból csak 1 jutott a rivális párt kezébe.

Tolna megyében pótválasztást nem tartottak, hiszen valamenyny mandátum gazdára talált az első fordulóban. Pártállásban annyi változás következett be, hogy 1920. február 13-án Dr. Örfy átlépett a kispapok pártjába, a Rubinek szárnyhoz tartozó Pallavicini pedig Nagyatádi Szabó István személyére és keresztény nemzeti érzésére hivatkozva átment a Keresztény Nemzeti Pártba. /47./

Országosan - a román megszállást követően - a tiszántúli választásokon a kispapok növelték mandátumaik számát. Közben többen megváltoztatták pártállásukat. A választások és átlépések eredményeként kispapok pártja mandátumai 91-re növekedtek, a KNEP képviselőinek száma 52-re csökkent.

A választások váratlan eredménye okozta sokból magához tért megyei vezetés legelső gondolata az volt, hogy ilyen alapon még egyszer választást nem szabad tartani, mert a "nemzeti" elképzelések így kútba esnek. 1920. február 13-án Tolna vármegye kormánybiztos-főispánja, Dr. Battlay Dezső "bizalmas" levelet küldött Szekszárd polgármesterének és a járási főszolgabíróknak. /48./

E levélben kifejtette, hogy a most lezajlott választások során több olyan sajnálatos körülményről szerzett tudomást, amelyek azt igazolják, hogy a "nép széles rétegének eme sarkalatos jogkörbe való bevonása, úgy amint azt a választási rendelet előírta, az ország jövőjének biztosítása szempontjából nem kívánatos."

A kormánybiztos célja egyértelmű, minél több adalékot szerezni ahhoz a javaslatához, amely a választójogi rendelet megváltoztatását kéri. Ez a választásra jogosultak számának csökkentésével, azaz a szavazási feltételek megszigorításával /magasabb cenzushoz kötés/ érhető el. Arra kérte a polgármestert és a főszolgabírókat, hogy a választásokkal kapcsolatos tapasztalataikról bizalmas felhasználásra kerülő anyagot küldjenek.

A főszolgabírói értékelések 1920. február 18 - március 30. között érkeztek meg. /49./ Valamennyi levél tartalmilag megegyezik abban, hogy az általános, titkos választójog jelenlegi formája nem tartható. A völgyégi főszolgabíró szerint a "választás a francia forradalom elvét, fejszám-politikáját érvényesítette." Kiemelte "nagy szerencse, hogy a választás nem húzódtott el tovább, mert különben teljesen a tömeg gondolatvilágának forradalmi típusai jutottak volna többségbe." Mint a választási eredményeknél láttuk, az uralkodó osztály számára már az is félelmetes, hogy a biztos győztesnek hirdetett, megyei vezetés által támogatott, jelölt nem érdemelte ki a választók többségének bizalmát.

Tolna megyében a munkásválasztók száma nem volt nagy, viszont komoly számot jelentett az agrárterület /közép-, kisbirtokosok, cselédek, zsellérek stb.../, vagyis a kisbirtokosság és földművesség, amely a KNEP programja szerint "vezető osztály", a "legkeresztényibb, a legmagyarabb" osztály. Ez volt a maszlak a választások előtt, ám a sikertelenség jelentősen módosította ezt a demagógiát. "A materiális egyenlőség érvényesülése óriási tömeget enged az urna elé, kiknek lelkében a nemzeti öntudat nem él, sem a felelősségérzet, s akik azt hiszik, hogy az állam az egyénért létezik", -írta a völgyégi főszolgabíró. Tehát még az egyáltalán nem forradalmi elveket valló, csak kis reformokat akaró, a KNEP programjától alig eltérő programú KGP parasztjelöltjeinek győzelme sem kívánatos.

Ahol nem lehet előre kiszámítani az eredményt, ahol kellőképpen nem lehet manipulálni a szavazatokkal, ahol a hivatalos jelöltek váratlanul megbukhatnak, ahol bárki - még az ismeretlenségből előbukkanva is - győzhet, ott a választójogi törvény nem jó, azt meg kell változtatni, hiszen a "hatalom az atomizált tömeg kezébe juthat." A választások előkészítésének időszakában agyondicsért, megfontolt választópolgár a választási eredmények tükrében éretlenné vált a "széles alapon nyugvó" választójog gyakorlására. Meg kell változtatni a választójogi rendeletet azért is, mert "a felelőtlen szocialista-kommunista elemek nagy számmal vannak és kezdik erősen magukhoz vonni az ún. kisházások tekintélyes rétegét is."

A KNEP választási manipulációjának egyik formájáról a dunaföldvári főszolgabíró jelentéséből értesülhetünk: ahol az írni-olvasni nem tudó "közismert Bodor párti szavazó nőnek" kezébe fordítva adták a szavazólapot, így Erdélyi neve került felülre és ő odatette a keresztet. Bár ezt a példát arra hozta a főszolgabíró, hogy a választópolgárnak a Bodor pártiak eleve megmondták, hogy hova kell a keresztet tenni, tehát befolyásolták. Nincs arról adatunk, hogy hány Erdélyire szavazni nem akarót változtattak Erdélyire szavazóvá, az említett-hez hasonló módon. Mindenesetre a választási eredmények ismeretében megállapítható, hogy Erdélyi győzelméhez nem elegendő. A választási komédia értelmetlenségét mutatják a szavazólapokra írt választói vélemények: "gúnyos, szidalmazó megjegyzések, szeméremsértő jelek" stb... Néhány helyen bitófát rajzoltak, jelezve az ellenforradalmi rendszer demokratikus-, a bitófa árnyékában történő-, választásáról véleményüket. Valamennyi jelentésben szerepel a nők választójogának teljes megszüntetése, vagy komoly feltételekhez kötése /pl.: önálló keresettel való rendelkezés, egyetem, főiskolai végzettség stb.../

"A család etikai egységénél fogva szükségtelen a férj szavazatát, - különösen, ha annak a nemzetre nézve értéke nincs - plularizálni" azaz felesleges az ellenzéki szavazatok számát növelni. Ha a férj a rendszer támogatója, akkor természetesen az etikai egységet másként kell értelmezni. "A polgárok feleségei alig voltak reá vehetők a szavazásra...kizárólag büntetés félelme kényszerítette őket..."

"....a turbulensebb elemeknek tetszett, de a nők zöme és éppen értékeesebb része, nemcsak feleslegesnek tartotta, hanem súlyos tehernek is..."

"....legtöbbjük csak azért szavazott, mert félt a büntetéstől, vagy pedig férjük, apjuk - a családfő - rájuk parancsolt. E szerint a nők nem szabad akaratuk, helyesebben meggyőződésük szerint szavaztak, hanem külső befolyás nyomása alatt, tehát a szabad és tiszta választás elve a nőknél egyáltalán nem érvényesült, s így éppen ezen elv helyes keresztülvitele parancsolólag követeli a nők választójogának a megszüntetését, eltörlését." Valószínűleg van alapja nők választástól való idegenkedéséről írni. Mint minden újnak, ennek a bevezetése is a hagyományoktól eltérő gondolkodásmódot, az új jelentőségének megértését igényli, azonban a választójog megszüntetésének javasolásánál okként felhozni a külső kényszer, komolytalan érv, hiszen a választói rendelet eleve kötelezővé tette mindenkinek a szavazást, vagyis mindenki kényszer hatására szavazott.

Van aki a választójog szűkítését a következőképpen képzelte el:

1. 6 elemi végzettség és 24 éves korhatár /kivétel az egyetemi végzettség, ez esetben lehet fiatalabb is/,
2. Önálló keresetű nők kapjanak csak jogot,
3. Munkások közül csak a rendszeres munkát végzők szavazhassanak.

Tehát eleve nem szavazhatnának a napszámosok, munkanélküliek stb.... Több értékelés felveti a titkos szavazás megszüntetésének szükségességét. Hogy miért? Erre érdemes szó szerint idézni Sévald főszolgabíró indoklását: "Alacsony néprétegek nem tudnak az egyes pártok felől helyes bírálatot és önálló véleményt alkotni. Ez főleg azért problémás, mert tág tere nyílik a politikai kalandorok, lelketlen izgatók aknamunkájára." Az ok tehát az, hogy nem lehet átlátni a szálat. Nem bizhatnak a hivatalos jelöltek sikerében.

Érdemes megnézni, hogy a puszták népe a kötelező nyomás ellenére is szinte bojkottálta a szavazást. /50./ Sévald arra hivatkozik, hogy az "érett komoly néprétegek jellemének is inkább megfelel a nyílt, őszinte szinvallás, ami könnyelmű elhatározásoknak és lelkiismeretlen izgatásoknak elejét vesi és kevésbé nyújt módot és alkalmat." A nyílt szavazásnak egyetlen óriási előnye van, megfelelő előkészítéssel és ráhatással mindent el lehet érni. Az atrocitásoktól és megtorlástól való félelem beleivódott az emberek tudatába. Akinak félténivalója van, az mégha érzelme másra szavaztatná is, nyílt szavazás esetén nem vállalja a legtöbb esetben érzelmeit.

A gyönki főszolgabíró szükségtelennek tartja a kötelező szavazást, hiszen a választási kényszer is kijátszható. A választópolgár bedobja az üres lapot, vagy mindegyik jelölt rublikájába keresztet tesz, áthúzza, összefirkálja szavazócédláját, azaz érvénytelenül szavaz. A rendelkezésünkre álló adatok a főszolgabíró igazát alátámasztják, hiszen közel 5000 volt az érvénytelen szavazatok száma Tolna megyében. /51./ Nincs ismeretünk arról, hogy a beérkező jelentésekből milyen összesítést készített a főispán-kormánybiztos, de az egyértelműen megállapítható, hogy a főszolgabírói jelentések a választói jog szűkítését követelték, mert a "középosztály és a tisztviselői kar meggyőződése az, hogy egy ilyen választójog legközelebb tönkre tenné a nemzetet és a tömeg osztályuralmához vezetne."

Az 1920-as választások megyei tapasztalatai azt mutatták, hogy a frissen kialakított KNEP támogatóinak többségét a forradalomtól féltő, de részben az ellenforradalomból is kiábrándult rétegek, "kisegzisztenciák" alkották. Ez a párt a manipulációk ellenére is az egyértelműen KNEP mellett lecsatlakozó megyei vezetés támogatásával sem tudta megakadályozni a KGP elsőprő győzelmét. E győzelem fő okát a tömegek politikai megújhodást váró törekvésében véljük megtalálni. A többség voksa egyszerre jelentett bizalmat a kispazdák iránt és szembenállást a hivatalos megyei vezetéssel.

Az 1920-as választásokat követően a nemzetgyűlés legerősebb pártja a Nagyatádi által vezetett Kispazdapárt lett. Több tényező /tényleges erőviszonyok, kispazdák vezetési elképzelései stb./ a keresztény nemzeti irányzat politikai vonalának erősítése érdekében Nagyatádiék a KNEP-pel léptek koalícióra. A választások után a politikai élet fő kérdésévé az államformáról és a legfőbb állami méltóságról történő döntés vált. A politikai közélet ebben a kérdésben egymással élesen szembenálló irányzatokra bomlott. A legitimisták és szabad királyválasztók mellett a köztársasági államformának is voltak hívei. A nemzetgyűlésben azonban képviselettel csak a legitimisták és szabad királyválasztók, tehát a királyság hívei rendelkeztek.

A párizsi békekonferencia nagyhatalmai eleve elzárkóztak a trón betöltésétől. Ez a tény szinte kizárólag Horthy hatalmi ambíciójának kedvezett, hiszen tényleges hatalommal egyedül a fővezérség rendelkezett. Ilyen előzmények után nem jelentett nagy gondot Horthy kormányzóvá választatása.

A megyék jelentős részében rendkívüli közgyűlést tartottak és felirattal fordultak a kormányhoz, amelyben Horthyt támogatták. Tolna megyében ilyen közgyűlést Battlay nem hívott össze. A vármegye tavaszi közgyűlésén /52./ ezt Bartal Aurél

hozzászólásában szóvá is tette. Forster alispán kijelentette, hogy a rendkívüli közgyűlés összehívása a kormánybiztos diszkrecionális joga, a közgyűlésnek nem tartozik beszámolóval. Battlay ezt követően "nem válaszként, hanem felvilágosításként" közölte, hogy az össze nem hívást illetékes helyen megindokolta, a felelősséget vállalta és okai felsorolását ezúttal sürgősségtelennek tartja. Bár azt kívánta sejtetni, hogy nem politikai okok vezették döntésében, helyzete - már a választásoktól kezdve - egyre labilissabbá vált a megyében.

Egy hónappal később a kisközségek egyik megyei vezetője, Dr. Klein Antal lett a főispáni teendőket ellátó kormánybiztos. A hangsúlyozottan KNEP párti Battlay a kisközség bázishelynek számító Tolna megyében még annak ellenére sem tudta pozícióját megőrizni, hogy országosan a kisközségek a KNEP-pel léptek koalícióba. /53./

Dr. Klein Antal Bácsdorog vármegye Gádor községében született 1885-ben. /54./

Szülei kisbirtokosok voltak. Baján és Pesten tanult. A jogi diploma megszerzését követően Szegeden kezdte az igazságügyi pályát. Később hivataláról lemondott és Tolna megyébe költözött. Először Dőrypatlan környékén, majd Birtópusztán gazdálkodott bérelt 1000 holdon. Politikai pályafutását a Függetlenségi Párt tagjaként kezdte. 1918-ban sógorával, Wéber Jánossal átlépett a kisközségpárt soraiba. 1919. őszén döntő eredményeket szerzett a Sokorópátkai Szabó István féle agrárpárt megyei újjászervezésében. 1920. májusában főleg ezen érdemeiért nevezték ki Tolna megye főispán-kormánybiztosává.

A megyei sajtó az első nem nemesi származású vezető ellen a kinevezést követően azonnal megindította a támadást. /55./

A megyei újság cikkírójának véleménye szerint a vármegyék vezetőinek olyan állandó emberek kellene, akik megbízásánál a gyakorlat, a felkészültség az elsődleges, és nem a politikai párthoz tartozás a kiválasztási szempont.

Nem mindenki számára volt kellemes hallani a bemutatkozó főispáni beszédét. Klein a közgyűlésen a megye előtt álló legfontosabb feladatnak a nemzeti egység megteremtését, a német nemzetiséggel való együttműködést, demokráciát tekintette, ahol csak egy előjog létezik: a becsületes munka. Külön kiemelte az agrárkérdés megoldásában a közép- és kisbirtok szerepe növelésének szükségességét, egyben állást foglalt a nagybirtok szerepének csökkentése mellett. Ez az elképzelés azonos volt az országos kisgazda törekvésekkel.

III.

A MEGYE GAZDASÁGI ÉLETE - SZOCIÁLIS VISZONYOK

Az első világháborús eseményeket követően felbomlott az Osztrák-Magyar Monarchia, Magyarország területének nagyobbik részét elveszítette. A Tanácsköztársaság megdöntésével pedig a megmaradt területek jelentős része is a román, cseh és szerb csapatok megszállása alá került.

1918. előtt a magyar mezőgazdaság és ipar számára a piacot elsődlegesen a Monarchia jelentette. Az osztrák és cseh tartományok a magyar exportnak kb. $3/4$ részét vették fel. A birodalom határa egyben védővámot is jelentett a Monarchián kívüliekkel szemben. Az új politikai helyzetben Magyarország számára mind a belgazdaságban, mint a külkereskedelemben alapvetően megváltoztak a körülmények. Az ország elveszítette nyersanyag-lelőhelyeinek nagy részét. /Pl.: vasérctermelés 89 %-át, erdőterületeinek 84 %-át stb./ Ugyanekkor a mezőgazdasági ipar kapacitásának aránytalanul magas százaléka megmaradt. /1./ pl: a malomipar kapacitás 65 %-a budapesti centralizálás miatt. A problémát az jelentette, hogy Bácska, Bánát gabonatermő területeinek elcsatolásával a mezőgazdaság ennek mintegy a felét tudta termelésével lekötni. A vaskohászat termelőképességének még feléhez sem volt elég a vasérctermelés. A meglévő ipari kapacitás kihasználásához nagymennyiségű nyersanyag behozatalra volt szükség. Ahhoz, hogy az ország importálni tudjon, növelnie kellett exportját. Ezen exportnak még a hagyományos piacokon is nehéz helyzete volt, hiszen többé nem volt lehetőség vámkorlátok nélkül kereskedni. Mindezen problémák mellett az extenzív magyar mezőgazdaság terméseredményei óriási mértékben függtek még az időjárástól is. Egy-egy rosszabb év több mázsás terméseszkökenesssel járt. Ez pedig behatárolta a kivitel mennyiségét.

Országosan megoldatlan volt a műtrágyaellátás, főleg a megfelelő csávázószerek hiánya miatt, gyenge minőségű a vetőmag. A mezőgazdasági uradalmakban alkalmazott erőgépek hajtóanyaghiány miatt gyakran leálltak, és elegendő igásállat nem lévén a szántással, vetéssel, de még a cséplési munkálatokkal is mindenütt késtek. Ennek természetesen minőségi kihatásai lettek. Nem véletlen, hogy vetőmaghiány miatt is nagy területek maradtak bevetetlenül ősszel 1918-1920-ban. E területek egy részén - a kevesebb termést hozó - tavaszi búzát termelték. Mindezek következtében az 1919-es és az 1920-as gabonatermés-átlagok alatta maradtak a háború előtti 5 év átlagtermésének. Ilyen helyzetben kellett kilépnie a korábbi zárt gazdasági keretek közül és versenyképesnek lennie a magyar termékeknek a világpiacon.

Mindezen gazdasági körülmények természetesen szorosan összefüggtek a politikai restaurációval és az azt követő konszolidációs kísérletekkel.

1./ Tolna megye földrajzi helyzete, településszerkezete, lakossága

Tolna megye már a királyi vármegyerendszer idején is a legkisebb megyék közé tartozott. Földterülete 3537 km^2 , amely nem változott a trianoni békét követő megyehatár kijelölésekor sem.

A felszín változatos. A völgyeket és síkságokat lösztakaró borítja. A dombok, dombvonulatok a korábbi összefüggő erdőtakaró miatt jó humusztartalmú erdei talajjal fedettek. A megyét keletről határoló Duna mellett a Kapos, Koppány, Sárviz és a Sió minősíthetők nagyobb folyónak. A folyóvölgyekben, valamint a Mecsek, megyét érintő északkeleti részén, rétek, illetve legelők találhatók.

A talaj és éghajlati adottságok a mezőgazdaság különböző ágaihoz, a növénytermeléshez, az állattenyésztéshez, valamint a szőlő- és gyümölcsstermeléshez egyaránt kedvező feltételeket biztosítanak. A mezőgazdaságilag művelhető területek birtokbavétele, vízszabályozások még a XIX. sz. második felében megtörténtek.

A Mecsekben jelentős szénvagyon komoly bányaművelést tett lehetővé. A Tolna megyei települések közül Nagymányok, Váralja, és Máza körzetében folyt szénbányászat.

A megye településhálózata rendkívül változatos képet mutat. A néhány házból álló puszták, az 1.000 fő alatti kisközségek, nagyközségek egyaránt megtalálhatók. 125 községből 85 a nagyközségek száma. A központi járásban csak nagyközségek vannak, ugyanakkor a völgyégi járás 34 községéből 23 aprófalvas település. Ebben a szomszédos Baranyához hasonlít. Tolna megye 330 majorja és pusztája többségében a török kiűzését követő 3 betelepítési hullám következménye. A földbirtokosok igyekeztek birtokukhoz közel elegendő munkáskezet biztosítani. Tolna megye lakóinak száma 1920-ban 263.112. E lakónépesség a 10 évvel korábbinál közel 6.000 fővel kevesebb. A csökkenés fő okát a háborús veszteségekben, valamint az emigrálásban kell keresni. Az egyéb jellegű el- és bevándorlás kiegyenlítette egymást.

A szomszédos megyékhez képest meglepően magas a városias jellegű /korábban mezővárosi/ települések száma. Ezek részben a megyehatár, részben a természetes határ, a Duna mellett helyezkednek el: Bátaszék, Tolna, Paks, Dunaföldvár, Simontornya, Tamási, Dombóvár, Bonyhád. Kivételnek csak a centrális fekvésű Hőgyész és Gyöngyös tekinthető. Az említett települések lakónépessége 4-től 10.000 közötti. 1910-es adatok szerint Tolna megye lakosságának 40,7 %-a /tehát 266.598-ból 108.535 fő/ élt mezővárosi jellegű településen. /2./

Az összes 2.000 fő feletti települések száma 43, amelyeken a megye lakosságának közel 2/3-a élt.

A lakosság foglalkozási szerkezetében /3./ alapvetően meghatározó szerepe az őstermelésnek volt. Ennek 70 % feletti részesedési aránya messze meghaladta az országos átlagot, de magasabb volt a Dunántúli vármegyék átlagánál is.

Ugyanekkor az iparral foglalkozók száma a háború előttihez képest 1920-ra még csökkent is. A bányászatból élők száma tíz év alatt nem változott számottevően. A kereskedelmi- és hiteléletben meglévő visszaesés részben a háborús embervesztéssel függ össze, részben a megyében sok egyszemélyes kisboltot kellett becsukni áruhiány miatt.

Közlekedésben az alkalmazottak száma minimális mértékben nőtt. A gyors, robbanásszerű változás Tolna megyében a XIX. század nyolcvanas éveiben volt tapasztalható, amikor a megyét átszelő vasútvonalak kiépültek.

Számottevően emelkedett /0,3 %-ról 1,3-ra/ a véderőben foglalkoztatottak száma. 1910-ben e területen 661 főt, 1920-ban 2152 főt foglalkoztattak. Családtagokkal együtt 2735 ember élt e tevékenységből. Az emelkedés mértéke részben összefüggött az-
zal, hogy a megye közvetlenül a szerb demarkációs vonal mentén helyezkedett el.

Viszsgálódásainkban nem szabad figyelmen kívül hagyni a megye sajátos arculathoz tartozó népességösszetételt. Az anyanyelv szerinti megoszlás 1920-as adatai a következő képet mutatják:
/4./

magyar: 185.974 fő /70,7 % , német: 75.243 fő /28,6 % , tót: 161 fő /0,06 % , szerb: 784 fő /0,3 % , oláh, rutén, horvát, egyéb és ismeretlen: 950 fő /0,34 %

A nagyon jelentős németajkú nemzetiség többsége a telepítések eredményeként a völgyeségi, gyönki és központi járásba került.

Bátaszéktől Bonyhádon át Kísszékyig szinte összefüggő láncolatot alkottak a német községek.

A völgyeségi járásban a magyarok száma alig érte el a 30 %-ot, a gyönki /simontornyai/ járásban pedig nem egészen 55 %. Gyakorlatilag a megyének egyetlen olyan települése sem volt, ahol legalább néhány német család ne lakott volna.

Jónak mondható a megyében irni, olvasni tudók aránya, hiszen a 6 éven felüli népesség 81,7 %-a /187.326 fő/ tudott irni és olvasni 1910-ben. 1920-ban ez a szám még emelkedett: 207.903 főre /86,7 %/. Ezen arány meghaladja az országos, de még a dunántúli megyék átlagát is. /5./

Az általános helyzetkép után a következőkben áttekintjük a megye iparának és mezőgazdaságának helyzetét.

2./ Az ipar Tolna megyében

A megye vezetői évtizedekre visszamenőleg főleg az agrárkérdést szorgalmazó politikusok voltak. Ez jellemezte az ellenforradalmi időszak első megyei vezetőit is, akik maguk is gazdálkodó birtokosok voltak: Bartal, Dr. Klein.

Tolna megye iparát a mezőgazdasághoz kapcsolódó malom-, konzerv- és bőripar jelentette. A selyemfonodák léte a megyei birtokokon Bezerédj István és Pál tevékenységéhez kapcsolódó selyemhernyótenyésztéssel függött össze. /6./

Tolna megye ipari fejletlensége mezőgazdasági jellegéből adódott. Míg a kiegészítést követően országosan jelentős iparfejlődés következett, kialakult a nagyipar, a gyári termelés, addig a mezőgazdasági birtokok léte a megyében igényelte és szükségyszerűen konzerválta a kisipart. A mezőgazdasági termelés folyamatos, zökkenőmentes viteléhez jónéhány kisipari szakma helyi jelenléte volt szükséges. Kellott a kovács, az ács, a bognár, az asztalos, a kőműves, a szijgyártó stb. Kellettek az iparosok a paraszti gazdaságok működéséhez is.

Sok iparos maga is végzett paraszti munkát, vagy más jövedelmet kiegészítő tevékenységet, /7./ de a javító cipész, a zsákot, ponyvát, szőnyeget szövő takács a falu mindennapi életéhez hozzátartozott.

A megyében iparral foglalkozók száma 1910-ben mindössze 16.505 és 10 évvel később még ennél is kevesebb: 14.652 volt. /8./

A csökkenés mint jelenség ebben az időben országos tendencia, de a megyei arányok jóval meghaladják az országosat. Az iparból élők százalékos aránya mindössze 13,5 % /kb. 35.000/, ez 2,3 %-kal és kb. 7.000 fővel kevesebb, mint 1910-ben volt.

A megyében működő ipari üzemek száma 1910-ben 8.239, 1920-ban 8.216. Számbelileg nem lényeges a változás, de szerkezetileg igen. Nem a több munkással dolgozó üzemek, hanem a segédet sem foglalkoztató, tehát egyszemélyes egységek száma nőtt. 1920-ban 5.673 ilyen műhely volt, amely az összes ipari egység 69 %-a. Tíz év alatt 6,3 %-os a növekedés. Ezzel párhuzamosan a több emberrel dolgozó műhelyek száma csökkent. /9./ A csökkenés egyik oka a nyersanyaghiány, a másik az első világháborús emberveszteség volt. A Tolna megyéből bevonuló 40-45.000 főből a veszteség 4.147 volt. A meghaltak és eltűntek 23 %-a /több mint 950 fő/ iparral foglalkozott. A rokkantak egy része szintén alkalmatlanná vált korábbi foglalkozásának folytatására. Az előző összetevők magyarázzák véleményünk szerint a közel 2.000 fős csökkenést.

A világháború és a forradalmak időszakában nem hoztak létre Tolna megyében komoly ipari üzemnek, azaz gyárnak tekinthető, tehát 20 munkásnál többet foglalkoztató létesítményt.

1919. november 7-én Pallavicini, központi kormánybiztos rendeletére össze kellett írni a megyében 20 főnél nagyobb létszámmal működő üzemeket: /10./

A főkormánybiztosság egész területére kiterjedő összeírás politikai célja annak felmérése volt, hogy a Dunántúlon mennyi a szervezettnek tekinthető munkás. A kormánybiztos fontosnak tartotta a munkásság megnyugtatót és megnyerését.

Fokozottabb odafigyelést kért a közigazgatási apparátustól az-
zal a nem titkolt céllal, hogy a munkás "munkakedve és munka-
birása ezáltal a maximumra fokoztassék."

Az összeírási eredmény azt mutatja, hogy a 20 fővel működő ü-
zemek száma messze a háború előtti alá csökkent. /11./

Mindössze 7 ipari és egy bányaüzem szerepelt a kimutatásban,
de a 7-ből egy nem is működött. Az, hogy az év végén a konzerv-
gyár az átlagosnál kevesebb létszámmal működik, természetes-
nek vehető a termelés idényjellege miatt.

Hiába keressük a jelentésben a tolnai és szekszárdi selyemfo-
nodát, a szekszárdi, mázai és dunaföldvári gőzmalmot, a bony-
hádi cipőgyárat. Nagyon valószínű, hogy nyersanyag hiányában
ezen helyeken 20 alá kellett csökkenteni a létszámot. A 20 főt
foglalkoztató vállalatok száma ekkor nem éri el Tolna megyé-
ben a 0,1 %-ot. Ugyanekkor a Dunántúlon 0,4 és országosan 0,6 %
a gyárüzemek aránya. Bár az 1920-as adatok már valamivel ked-
vezőbb képet mutatnak, de ekkor is mind a nagyipar, mint a kis-
ipar területén messze az országos átlag alatt maradnak a Tol-
na megyére jellemző mutatók. /12./

Dombóváron a MÁV üze me 61, a hercegi téglagyár 62, a konzerv-
gyár 33, a vajüzem 23 munkással dolgozott. Dunaföldváron a
kendergyárban 49, a gőzmalomban 22 főt foglalkoztattak. A köz-
ponti járásban a tolnai selyemfonoda 192, a bátaszéki épité-
szeti vállalkozás 22 dolgozóval működött. 65 főre növelte üze-
mi létszámát a simontornyai bőrgyár és a vízszabályozás is
43 munkást foglalkoztatott. Szekszárdon a nyomda 58, a selyem-
fonoda 57 és a gőzmalom 23 fővel termelt.

A legtöbb munkás a völgyiségi járás üzemeiben dolgozott: Bony-
hádon a cipőgyárban 34, a gőzmalomban 58, a mázai gőzmalomban
21, a bonyhádi építészetnél 23. A járás 3 bányaüzemében a mun-
kás-létszám jelentősen növekedett és meghaladta a nyolcszázat.
/Nagymányok 440, Máza 244, Váralja 132/

A megye 17 iparvállalata az összes megyei üzem 0,2 %-át jelentette 1920-ban. 816 munkást foglalkoztattak, amely az egy évvel korábbi adatok négyszerese.

A 816 munkás nemenkénti megoszlása: nő = 330, férfi = 516. A magas női arány /40,4 %/ oka, hogy a selyemfonodában szinte kizárólag csak nőket foglalkoztattak.

Az 1920-as statisztikai adatok szerint az 1919 őszi alkalmazotti számhoz képest emelkedett a bányászatban foglalkoztatottak száma Tolna megyében. Mivel nagyipari szervezett munkásságról nem beszélhetünk, munkásmozgalmi szempontból Tolna megyében a bányászok jelentették az egyetlen politikai és gazdasági követelések alátámasztására alkalmas erőt.

Ezt az 1919 őszi és a következő évek bányásmegmozdulásai is jelezték. Először 1919. augusztus 11-én, majd szeptember 4-én a nagymányoki kőszénbányászok beszüntették a munkát. Ez utóbbi alkalommal fizették ki a bányászok júliusi és augusztusi bérét. A béreket a bányatársaság önkényesen 30 %-kal csökkentette. Ráadásul ennek többségét is fehér pénzben adták, amelyért áru gyakorlatilag a piacon nem létezett. A főszolgabíró sikertelen tárgyalását követően az alispánhoz és a kormánybiztoshoz fordult, katonaság kirendelését kérte. A IV. katonai parancsnokság Kaposvárról egy páncélvonatot és 30 gyalogost irányított Nagymányokra. Mivel ez a katonai erő nem volt elegendő a sztrájkolók munkába állításához, ezért a főkormánybiztos egyetértésével megkezdtek a munkások kényszerrel való munkába állítását: az üzemet hadiüzemmé nyilvánították, a munkásokat pedig besorozták. A sztrájkot így módon szeptember 12-én letörték. /13./ A bányaüzem termelése ekkor soha nem tapasztalt mélyponton állt. Szeptemberben a napi átlagos teljesítmény mindössze 3 q volt, amely az 1918. januárinak felét sem érte el. /6,52 q/

Mivel újabb sztrájkra nem volt lehetőség, a bányászok elégetlenségük kimutatására más utat kerestek, megkezdődött a nagyarányú kivándorlás.

A kivándorlók zöme Németországba kívánt utazni. A kivándorlás egyik oka a váraljai jegyző szerint: "Váralján 1919. III-IV. negyedében a kőszénbányánál előállott munkabér esések következtében, elkeseredés hatása alatt tömegkivándorlás indult meg." Ez nemcsak Váraljára, hanem a Nagymányok környéki összes bányászközségre jellemző volt a sikertelen sztrájk után. /14./

A hatóságok minden lehetőséget kihasználtak arra, hogy a kivándorlást megnehezítsék. Ennek ellenére csak a nagymányoki bányában a szeptember első felében foglalkoztatott 700 körüli létszám decemberre 576-ra csökkent. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy közben új munkásokat is toboroztak, akkor megállapítható, hogy a munkásoknak kb. 30 %-a megvált a bányától és külföldre távozott. Akik a bányánál maradtak, azoknak meg kellett barátkozniuk a fokozódó kizsákmányolással. Mert bár a munkabérek nem emelték, a bányatársaság büszkén jelentette, hogy míg október első felében 600 fővel napi 11 vagon volt a termelés, addig október 25 után 570 munkással e teljesítmény napi 16 vagonra szökkent. Sőt november 12-én már a 17 vagon is elérte. /15./

Ez szerintük véleményük alátámasztása, mert az a meggyőződésük, hogy a bérek emelése a korábbi időszakban együtt járt a termelés csökkenésével. Nem kell tehát bért emelni, növekszik a termelés /! !/

A kormánybiztos személyes tapasztalata szerint a bányamunkás-ság nincs keresetével megelégedve, de "inkább a beszerzési lehetőségek megkönnyítését, és az ehhez elegendő kék pénzt, mint magasabb bért kíván. Többen hangoztatták előttem, hogy már inkább volna a keresetük a háború előtti 4 korona napon-ta, csak az életszükségleti cikkek is olyan olcsók lennének most is." A kormánybiztosnak meggyőződése, hogy a kék pénz mindent megoldana. "A mutatkozó elégedetlenség leszereléséhez nagyban hozzájárulna."

Ha csak az Esztergom-Szászvári Kőszénbánya Rt. nagymányoki üzemében foglalkoztatott 570-600 ember termelési eredményeit nézzük, akkor is megállapítható, hogy már bányaszinten is komoly profit jut a részvénytársaságnak. Az adatok alapján vegyük a novemberi helyzetet 570 munkás napi 16-17 vagon = 1600-1700 q szenet termel, a munkások napi bére 16-17 korona.

A szenet 42 korona mázsánkénti áron értékesítik. A napi bevétel tehát meghaladja a 67 000 koronát, a havi pedig közel 1 700 000 korona. Ha ebből levonjuk a kb. 250 000 korona munkabért és azt az összeget, amely a bányatársaságnak a munkások és családtagjaik kedvezményes áruval való ellátása miatti ráfizetése /kb. 250.000 korona/, akkor a társaság munkásokkal kapcsolatos kiadása az összes bevételnek mindösszesen 30 %-át teszik ki. /16./

Ha ehhez a nem munkásokkal kapcsolatos kiadásokat /irányító alkalmazottak költségei, bányafenntartás stb./ is számítjuk, akkor is különlegesen nagy profitot vágnak zsebre 1919. őszén. A bányakapitalisták profitérdeke és a fővezérség termelést erőszakkal is fenntartó terrortevékenysége eredményeként a magyarországi bányák 1920. elején 1919.-ről készített mérlegei óriási profitot mutattak. "A bányák szakadatlan munkashiányról panaszkodnak, hihetetlen költségtöbbletről siránkoznak... A most megjelent mérlegek pedig egytől-egyig szinte érthetetlen rekordnyereségről számolnak be. A salgótarjáni bruttó nyereség 12 millió... a Magyar Általános Kőszénbányáé 20 millió, azaz 14 millióval több, mint az előző évben, az "Urikány-Zsilvölgyi a csonka évben kétszer annyit keresett, mint az előző évben." /17./

Ugyanezen jelentés írója kiemeli, hogy egyetlen bányarészvény sem áll alacsonyabban névértékének tizszeresénél.

Csak azzal nem foglalkozik a jelentés, hogy ezt az óriási profitot azon az áron lehetett elérni, hogy a munkabéreket csökkentették és a munkások katonai kényszer hatására kénytelenek voltak növelni a termelést. Nem foglalkozott a jelentés

a bányász-sztrájkokkal, az azt elfojtó sortűzzel Tatabányán, vagy a kivezényelt katonai századokkal, páncélvonattal és géppuskákkal terrorizált nagymányoki, komlói és szászvári bányászokkal.

A bányászok elégedetlenségére nem jelenthet megoldást a karhatalommal való ismételt fellépés. A belügyminiszter októberi végi levele, amelyet a körzeti kormánybiztosnak küldött, így fogalmaz: "Csak egy alapos, a munkások panaszait is meghallgató vizsgálat, mely ily szellemben lefolytatva már magában is bizalmat gerjeszt, vezethet egyedül a célhoz, egy tartós és fokozott termelő munkához." A levélből megállapítható, hogy munkások panaszainak meghallgatása nem volt jellemző. Nem vizsgálták a sztrájk okát, csak azt nézték, hogy a termelés kiesése milyen következményekkel jár. Egyszerűen elfojtották a kivezényelt karhatalommal a sztrájkot és erőszakkal kötelezték a munkásokat a munkafelvételére. A jövőben rendszeresen kell információt juttatni a megyei parancsnokságokra a valós helyzetről, így az esetleges problémák menetközben megoldhatók és nem torkoltnak sztrájkba.

Ennek a reálisabb hangvételű rendelkezésnek főleg propagandisztikus szerepe volt. A lapokban szereplő tudósítások a bányászok rendszerellenességéről, a pillanatnyi politikai irányvonallal szembeni idegenkedésről tudósítottak. A fővezérség szerint ez valótlan állítás. Az elégedetlenség oka a bányászok 16-17 koronás napi bére, amely kevés, különösen, ha azt vizsgáljuk, hogy "a zsidó részvénytársaság a szenet mázsánként 42 koronáért adja el és bérükről megfelelően kedvezményekről nem gondoskodik. /18./

A fővezérség tehát a helyzetért a zsidó részvénytársaságokra hárítja a felelősséget. A dolog csak annyiban sántít, hogy pl.: a nagymányoki bányafelügyelőség jelzéseire támaszkodva kérték az illetékes közigazgatási vezetők a sztrájk letörését a mecseki szénbányákban. A fővezérség kivizsgálás nélkül egyetértett a sztrájk erőszakos úton való letörésével.

Tehát maga segítette elő a részvényesek további gazdagodását. Egyetlen lépést sem tett a bérek radikális csökkentése ellen és azért, hogy olyan pénzben kapja a bányász a fizetést, amelyért az árut is lehet vásárolni.

A széntermelés alapvetően fontos gazdasági jelentőségű volt az ellenforradalmi rendszer számára. Fűtőanyag hiányt a mecseki bányavidék egy részének szerb megszállása csak fokozta.

Cseh import szén valamit enyhített a helyzeten, de a szénhiányt felszámolni csak a szerb kivonulást követő jelentős pécsvidéki bányaberuházások és több ezer felvidéki /főleg liptói/ bányász alkalmazásával 1922. végére - 1923. elejére tudták.

/19./

Nem véletlen tehát, hogy fontos politikai kérdésként jelentkezett a bányászat termelésének fokozása.

3./ Mezőgazdaság

A vármegye 619.104 kh földterületének közel 2/3-ad része szántóként művelhető. Meghaladja a 14,5 %-ot a rét és legelő mennyisége.

szántó	402 740,4 kh	65,05 %
erdő	53 123,9 kh	8,58 %
legelő	46 938,24 kh	7,58 %
rét	43 353,84 kh	7,00 %
szőlő	28 979,7 kh	4,68 %
kert	5 574,84 kh	0,85 %
nádas	1 557,3 kh	0,25 %

A megyében a megművelt földterületnek több mint a felén 100 kh-on felüli birtokosok gazdálkodtak. Az 1916-os és 1921-es statisztikai adatok szerint minimális a birtokmozgás. Míg 1916-ban 269 tulajdonos rendelkezett 100 kh-nál több földdel,

összesen 286 356 kh-val, addig e szám 1921. áprilisára mind-össze eggyel nőtt, a földbirtokok területe pedig a házhelykiosztások, hadirokkantak, hadiözvegyek, vitézek, nincstelenek és kisbirtokosok földhözjuttatásával is csak 8000 holddal csökkent.

Ha a további megoszlást vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy bár átlagban 1000 kh földterületen gazdálkodott a 270 birtokos, a valóságban az 5-10 000 holdnál is nagyobb uradalmak /Eszterházy, Apponyi, Gindly/ 136 387 holdon - a megye további 265 birtokosa ennél kisebb /átlag 500 kh/ - területen gazdálkodott. A világháborús években Tolna megyében növekedett a mezőgazdasági őstermelésből élők száma. Míg 1910-ben a lakosság 67,1 %-a, 1920-ban 70,4 %-a élt a mezőgazdaságból.

Ha az előzőekben felsoroltakat figyelembe vesszük, látható, hogy Tolna megyében a mezőgazdasági problémák megoldása még az országosnál is égetőbb kérdés, létkérdés volt. Az egyre növekvő számú munkanélküli minimális szintű ellátásáról gondoskodni kellett, miközben az akadozó gazdálkodást próbálták egyesbe hozni.

Az 1919-es gazdasági év közepes gabonatermést adott. Búzából 8, rozsból 7, árpából és zabból 6 q/kh átlagot ért el a megye. Burgonyából, amely a második kenyérként a szegényebbeknél mindennapi eledelnek számított, mindössze 40 q-ás holdankénti termést takarítottak be. Az alacsony termés fő oka - a tavaszi vetés idején meglévő vetőmaghiány mellett - a kedvezőtlen időjárás volt. A gondokat tetézte, hogy az állattenyésztési szempontból nagyon fontos takarmánynövény, a kukorica nem érett be megfelelően, a szárról leszedett, de az utak használhatatlansága miatt be nem szállított, prizmákban a szabadban heverő termés egy része elrohadt. A terméseredmények tehát nem sok jóval biztattak az állattenyésztés számára.

Cukor és takarmányrépa termelés csak kis területen folyt, főleg munkáskéz hiánya miatt. /20./

A gabona cséplési, az őszi betakarítási és talajelőkészítési munkákat a kedvezőtlen időjárás mellett alaposan befolyásolta a háborús években jelentősen megcsappant igrásállomány. Az uradalmakban a meglévő gépeket hajtóanyag hiánya miatt csak részben tudták kihasználni. Így azután nem meglepő, hogy a gazdasági felügyelőség decemberi jelentésében arról kénytelen beszámolni, hogy óriási a lemaradás a mezőgazdasági munkákban, Búzából pl.: "a szándékolt területnek cc. 50 %-a van elvetve." /21./

Ez a tény nyilván a következő gazdasági évre is kihat. A növénytermesztés gondjai mellett sokasodtak a felhők az állattenyésztés területén is. Tolna megye a háború előtti időben a komoly mennyiséget exportálni képes megyék közé tartozott. A megye állatállománya alaposan megfogyatkozott. A korábbi szarvasmarha állomány 10-15 %-a, a juh állománynak kb. 50 %-a hiányzott. Ez utóbbiért a Tanácsköztársaság megyei vezetőit okolták, akik a juhokat Budapest élelmezésére szállították. Ugyanakkor a jelentésből az is kiderült, hogy a szarvasmarha állományt a délről egyre terjedő száj- és körömfájás, a sertéseket a sertéspestis, a baromfiakat a baromfipestis tizedeli. Továbbá komoly gondot okoz a lépfene, a takonykór és a mirigykór is. Mindezen tényezők a megye állattenyésztésének jelentős visszaeséséről adnak képet.

a./ A cselédszerződések módosítása

A meglévő gazdasági nehézségek orvoslására a megye vezetői első és legfontosabb kérdésnek - a gazdák és nagybirtokosok kivánságának megfelelően - a cselédszerződések módosítását tartják. Gazdaértekezleten megtörténik a "kommün alatt a gazdákra ráerőszakolt kollektív cselédszerződések" módosítása. /22./ Bár a cselédszerződés is - miként általában a szerződés - kétoldalu, itt egyoldalu módosítás történik. E módosítás alapja a Somogy megyei kormánybiztos, Svastits 1919. szeptember 2-i rendelkezése. /23./

E rendelkezés alaposan eltér a Friedrich-kormány szeptember 3-i rendeletétől, amelyben a mezőgazdasági dolgozókkal a Tanácsköztársaság alatt kötött szerződéseket érvényteleníti.

/24./

Miközben a kormányrendelet érvényben hagyja a polgári demokratikus forradalom időszakában született megállapodásokat, addig a Tolna megyei gazdaértekezlet döntése: az 1918. október 31-e előtti állapotokhoz való visszatérés.

Gaál Gaszton 1919. október 9-én Kaposváron gazdaértekezletet hív össze, "amelyben az 1920-ra érvényes cselédkonvekciók mértékét beszélik meg. Tolna megyét ezen értekezleten Dr. Battlay Dezső kormánybiztos, Forster Zoltán alispán, Puly Iván gazdasági felügyelő képviselte és a megyei Gazdasági Egyesület részéről gróf Széchenyi Domonkos elnök, Dőry Hugó és ifj. Kovács Sebestyén Endre vettek részt. " /25./

Az értekezletet követően 1919. október 10-én Gaál Gaszton a cselédbérek szabályozásáról rendeletet adott ki. /26./

Vizsgáljuk meg közelebbről, hogy mit is jelentett ez a gyorsan közhírré tett rendelkezés?

A Tanácsköztársaság alatt a cseléd éves búzajárandósága 24 q volt. E szabályozás 16 q-ra csökkentette a járandóságot. A kukoricaföldet még ennél is nagyobb mértékben kurtították, hiszen 2100 öl helyett az új szerződésben már csak 1100 öl szerepelt.

A csökkentés szinte valamennyi járandóságot érintette. A cselédek helyzetét tovább rontotta az a kormányrendelet, amely alapján a gazda a gabonakonvenció egy részét kötelezően visszatartotta. Ezt a mennyiséget a gazda eladta az államnak. A cseléd ezen hatóságilag megállapított árra tarthatott igényt. A cselédek többszörösen viselték tehát a terhet, hiszen a járandóságok /átlagosan 30-40 %/ agresszív csökkentése mellett

elestek attól a haszontól is, amelyet a feketepiaci és a hatósági ár közötti különbözet jelenthetett volna számukra. Tényként kell megállapítanunk, hogy a Friedrich-kormány azoknál kezdte meg a rekvirálásokat is, akik különben is legszegényebbek voltak.

Aligha csodálkozhatunk azon, hogy a kerületi kormánybiztos működési területén előbb intézkedett a cselédbérek leszállításáról, mint maga a kormány. Gaál Gasztonnak Balatonbogláron 1809 kh földje volt. Kiterjedt családjának tagjai további 5000 holdon gazdálkodtak Somogy megyében. /27./

A központi kormánybiztos, a szintén többezer hold birtokkal rendelkező Pallavicini példaként hozta fel Somogyot az intézkedésre. /28./

Nem véletlen, hogy a kaposvári gazdaértekezleten a Tolna megyei Gazdasági Egyesület képviselőjében jelenlevő - ugyancsak jelentős földbirtokkal rendelkező - birtokosok nem elleneztek a cselédbérek radikális leszállítását. Az 1919-es szabályozása Tolna megyében évekig nem változott. Új rendelkezés még 1923-ra sem jelent meg, hanem, - mint az az alispán leveléből, amelyet a fürgedi gazdasági intézőség levelére válaszként küldött - kiderült: "a cselédfizetések szabad egyezség tárgyát képezik." /29./

Valószínű, hogy több gazdaság, miként a fürgedi, még az 1922. novemberi szerződéskor is a korábbi 80 kh/1919 rendelet alapján állapodott meg a cselédekkel....

Szintén a cselédeket sújtották azok az egyre szaporodó ügyek, amelyek a katonai szolgálatra bevonultak cselédjárandóságának ki nem fizetésével voltak kapcsolatosak.

A kormány számára az ország, a megye vezetőinek a megye közellátása jelentett gondot. A terméseredmények felmérése, a községi szükségletek kielégítése, az országos kívánalmaknak való megfelelés, gabonabegyűjtés önkéntes formájának sikertelensége, majd a rekvirálások, a gabona és burgonyatermés zár

alá vétele, /30./ a kormány azon törekvésével függött össze, hogy a gabonával manipuláló fekete piacot letörje. Fontos gazdasági cél volt az ország számára feleslegből exportálni. Mindezen összetevők nagyon ellentmondásos helyzetet teremtettek a megyében.

A gyűjtés nem a nagybirtokokon, hanem mint említettük a családjárándóságoknál kezdődött, a gazdáknál folytatódott és csak legvégül, amikor már nem volt más lehetőség, terjedt ki a nagybirtokok elszámoltatására.

Nézzük meg részletesebben ezt a kérdést, mert ennek vizsgálatával képet kapunk a megyei közigazgatás ténykedéséről, valamint a Horthyék számára alaposztálynak, legfőbb támogatónak tekintett gazdagparaszság hozzáállásáról.

b./ Gabonabegyűjtés, rekvirálás - ellátás, szociális helyzet

1919. augusztus 27-én Bartal kormánybiztos levélben utasította a községi előljáróságokat és a szekszárdi polgármestert a területükön lévő gabonafeleslegek megállapítására és összegyűjtésére, ezzel párhuzamosan az ellátatlan helyi lakosság szükségleteinek kielégítésére. A cséplési eredmények ellenőrzése, a termésfeleslegek összegyűjtése a községi előljáróság felelősségi körébe került. Engedélyt kaptak napi 20 koronáért, a felmérést elvégző, megbízható ember beállítására. Az előírás szerint hetente kötelességük volt összesítő jelentést adni a községi eredményekről. E rendelkezés a búza maximált árát 200, a rozs, árpa, köles, zab és kétszeres árát 170 koronában állapította meg. A központi intézkedésnek megfelelően Tolna megyében is - 15 éven felüli őstermelők havi 20, a 15 éven aluliak 16 kg gabona fejadagként való megtartására voltak jogosultak. Meghatározta a rendelkezés az éves vetőmagszükségletet. A termelők a vetésterület arányában búzából holdanként 100, rozsából 110, árpából 100 és zabból 90 kg ve-

tőmagot tarthattak meg. Külön szabályozta ezen augusztusi rendelkezés a gazdaság számára, állatállomány ellátására darabonként és fajtánként-, tenyész, illetve vágóállatnak mennyi takarmány maradhat. Szeptemberben az elszámoltatás a 100 holdon felüli gazdaságokat még nem érintette. /31./

E rendelet lehetővé tette, hogy a községekben lévő ellátatlanok a megszabott fejadagnak megfelelően gabonához juthassanak. A vásárlást egyénileg tilos volt lebonyolítani. Az igényt a községi előljáráshoz kellett benyújtani. A jogosság felülvizsgálatát követően az előljáráshoz intézkedett az igény kielégítésére. A visszaélések meggátolására a pénzügyletet is az előljáráshoz kellett lebonyolítani. Az adás-vétel tehát gyakorlatilag a községi vezetés közvetítésével történt.

A községi előljáráshoz olyan feladatot is kapott, amelynek a legnagyobb ügybuzgalommal sem tudhatott megfelelni. Figyelemmel kellett volna kísérnie az esetleges túlfogyasztásokat és megakadályozni, nehogy újabb ellátatlanok "keletkezzenek" a községben.

Szintén a községi előljáráshoz volt feladata a községben élő, de kellő jövedelemmel nem rendelkező ellátatlanokról való gondoskodás. Több községben a helyileg termelt gabona nem bizonyult elegendőnek az igények kielégítésére. Ilyen esetben a helyileg ki nem elégíthető igényt jelezni kellett a főszolgabírónak és megjelölni azon településeket, ahol a fölös készletekből kielégíthetőnek vélték az igényt. A főszolgabíró összesítette a járási igényeket és támogatólag felterjesztette a főispán-kormánybiztoshoz. Az engedélyt a vásárlási körzet behatárolásával ő adhatta meg.

Meglepően nagy azon községek száma, amelyek képtelenek voltak a helyi szükséglet kielégítésére. Nemcsak Szekszárd és a hegyes-köves, kevés szántóterülettel rendelkező völgyégi községek: Bataapáti, Bonyhád, Mórág, Szálka, Belac, a bánya-

vidéki községek: Máza, Nagymányok, Váralja, de Dombóvár, Tolna, Simontornya, Paks, Hőgyész, Mözs, Szakcs és még jónéhány település volt kénytelen vásárlási engedélyt kérni gabonaszükséglete kielégítéséhez. /32./

Ez részben azzal magyarázható, hogy a megye ipara, bányászata ezen településekre épült, részben azzal, hogy a mezőgazdasági területek jelentős része a 100 holdon felüli birtokosok kezébe összpontosult, az egyes községek lakóinak szinte nem volt földterülete.

A kormánybiztosi rendelkezést követően a községek elkészítették a felméréseket. Néhány község - a betöltetlen segédjegyzői állásokra, illetve az összeírás népszerűtlen voltára hivatkozva - el sem végezte az összeírást. /33./

A hőgyészi előljárárság viszont azt jelentette, hogy a község képtelen gondoskodni /kb. 1000/ gabonáját megvenni nem tudó ellátatlanról. Bár az Apponyi uradalom hatósági áron vállalná a szükséges mennyiségű gabona biztosítását, a község fizetésképtelen. Nem tud 384 000 koronát kifizetni, mert így is 500 000 korona adóssága van. Az egyetlen megoldásnak azt tartják, ha a gabonát megvásárolni nem tudókat állami listára veszik és hatósági lisztkiutalást kapnak. /34./

Az ország és főleg Budapest ellátása egyre növekvő gondot jelentett. Az angol misszió az önkéntesen felajánlott gabonát felvásárolta, de ez a mennyiség csak töredéke volt annak, ami az országos kíváncsalom lett volna Tolna megyével szemben. Két hónap alatt 14 529 q búzát, 2 405 q rozsot, 982 q árpát, 300 q zabot és 6 500 q burgonyát tudtak csak Budapestre szállítani. /35./

A háborús években és a forradalmakat követő időben elterjedt az országon belüli csere. Az önkéntes gabonafelajánlás egyik akadálya az volt, hogy ipari cikkhez a termelő gabonáért közvetlen cserével könnyebben hozzájutott, mintha a hatósági áron eladott gabonáért - napról-napra csökkenő vásárlóértékű

pénzt kapva - kísérelt meg árut venni. A feketepiaci magas ár is a manipulálás terjedését ösztönözte.

A Gabonabegyűjtési Kormánybizottság Tolna megyére meghatározott keretszámait: 2 000 vagon búzát és rozst, 240 vagon árpát és 1 200 vagon tengerit Térfi kormánybiztos könnyen összegyűjthetőnek tartotta. /36./ Meglepő ez a vélemény, hiszen ez az összesen 344 000 q termény mennyiségileg az angol misszió által összegyűjtöttnek 14-szeresét jelentette, és nem tartalmazta azon jogos igényeket, amelyeket megyén belül kellett kielégíteni, nem tartalmazta a hadsereg által igényelt 200 vagon zabkontingest sem.

Nyilvánvaló, hogy hazafias érzelmekre apellálva ezt a nagyon komoly mennyiséget a nagybirtokok elszámoltatása nélkül lehetetlen volt összegyűjteni. Pallavicini körrendeletében már 1919. október 17-én elrendelte a 100 kh felüli birtokok elszámoltatását gabonafeleslegükről.

1919. november 16-án keltezett levelében Forster alispán a kormánybiztosnak /37./ arról írt, hogy az 5804/1919. M.E. sz. rendelet alapján el kell rendelnie a feleslegek igénybevétele: "A kivetett kontingens nagyságára való tekintettel az összes feltalálható feleslegeket igénybe fogom venni, mert a holdankénti kivetés ismét nem vezetne eredményre." Az igénybevételi eljárás tartamára a vármegye egész területét zár alá kívánta venni és a szállítási igazolványkényszert a 24 kg-ot meghaladó kézipoggyászra is ki óhajtotta terjeszteni.

1919. november 22-én jelent meg a kormányrendeletek megyei végrehajtását elrendelő alispáni rendelkezés. /38./

Az elszámoló biztosok feladata termelőknél és nem termelőknél egyaránt felmérni a pillanatnyi készleteket. A rendelkezés sokban megismételte a kormánybiztos augusztusi rendeletét, amelyet a községek nem hajtottak végre. 100 kh alatti gazdaságok elszámoló biztosait a községi előljáróság bizta meg, míg

a 100 hold feletti gazdaságok elszámoló biztosa az angol misz-szó tisztje lett. Az igénybevételi eljárást december 1 és 31 között kellett végrehajtani. A rendelet szerint a készletek felméréséhez, esetleg megméréséhez a gazdáknak kellett munkást a felmérőbiztos rendelkezésére bocsájtani. A fejadagokat nem egységesen, hanem kor és munkakör szerint határolták el: pl.: mezőgazdasági munkát végző 15 év feletti őstermelő havi 20 kg gabonát vagy 13,6 kg lisztet és 17 kg burgonyát, a nem termelő és családtagjai pedig 11 kg gabonát vagy 7,2 lisztet és 9 kg burgonyát tarthattak meg fejadagnak. A legtöbb fejadagot a fizikailag leginkább igénybevett, tárnában dolgozó bányászok kaphatták: 24 kg gabonát vagy 16,5 kg lisztet és 17 kg burgonyát havonta. Természetesen a fejadagokat a felmérés pillanatától a következő évi új termésig 1920. augusztus 15-ig számították.

Külön határozták meg az állatok tartására, hizlalására visszatartható takarmány-mennyiségét. Más elbírálás alá került a közfogyasztásra lekötött állat és az egyéni fogyasztásra szánt. Pontosan behatárolta a rendelkezés az egyéni fogyasztásra hizlalható mennyiségeket. Pl.: három személyes család: 1,3-6 személyes család 2, 6-9 személyes 3 és minden további 3 személy után 1-1 sertést lehetett hizlalni, illetve ennyi takarmányt hagytak meg hizlalás céljára. Arra nincs adatunk, hogy 1-1 sertés súlya maximált volt-e. A hizlalási időt nyilván a rendelkezésre álló takarmány mennyisége behatárolta. Ezek a kvóták alapvetően behatárolták a mezőgazdaság egyik fő ágának, az állattenyésztésnek a helyzetét.

Az elszámoló jelentéseket az előljáróságoknak kellett összesíteni és hetente kötelesek voltak jelentést adni az alispánnak. Az elszámolási lapon szereplő adatok ellen fellebbezni elsőfokon a főszolgabíróhoz, másodfokon az alispánhoz lehetett. Az alispáni döntés ellen további fellebbezésnek helye nem volt.

Természetesen a gazdáknál vissza kellett hagyni a konvenciókból még esedékes részeket és a lelkeseknek, tanítóknak járó terménymennyiséget. Uradalmaknál az időszakosan alkalmazott munkások ellátására szintén hagytak megfelelő mennyiségű gabonát. Alapul figyelembe vették a korábbi években más megyékből hozott vendégmunkások számát. Amennyiben az uradalmak a következő évben helyi munkásokat alkalmaztak, akkor tetemes mennyiségű gabonájuk maradhatott meg szabad értékesítésre, ugyanis a helyi munkásoknak pénzbeni juttatást és nem természetbenit adtak, mondván, hogy ők a fejadagot már egyszer megkapták. Tehát a nagyobb gazdaságok számára létezett egy olyan kiskapu, amely jelentősen növelhette bevételeiket.

A katonaság élelemmel való ellátása még a mezőgazdaságilag jól ellátott Tolna megyében sem volt könnyű. A kaposvári körletparancsnokság az élelmiszerszükséglet beszerzési nehézségeit egyrészt abban látta, /39./ hogy a demarkációs vonalon áthozott áruk zömét a lánckereskedők magas áron összevásárolták és elszállították, másrészt az üzérkedés, árdrágítás, zúgkereskedelem nagymértékben - szinte a hatóságok szemeláttára - folyt. A parancsnokság a kormánybiztossal közölte, hogy e viszonyok megszüntetésére elrendelte a felvásárlásra jogosító igazolványok bevonását. 1919. november 25-ével minden eddigi engedély érvényét veszítette. Ettől kezdve csak az újból láttamozott, Körletparancsnokság Kaposvár Berzsenyi u. 44. bélyegzővel és Varsa főhadnagy aláírásával ellátott engedélyek voltak az érvényesek.

Az eredmények azt bizonyították, hogy a katonai és polgári szervek erőfeszítései nem hozták meg a remélt sikereket. Az 1919. őszi gyűjtési akciókról Szilágyi Ferenc százados, a Gabonagyűjtő Országos Kormánybiztosság szekszárdi kirendeltségének vezetője 1920. januárjában számolt be a Fővezérség illetékesének. /40./

A beszámoló a Tolna megyei akció eddigi szinte teljes sikertelenségéről tudósított. Ennek okát a községi kisbirtokosok hozzáállásában látja. Ez a lanyhaság, vagy ahogyan ő nevezi "passzív rezisztencia", azt jelenti, hogy az előljáróságok félve a népszerűtlenségtől a terhes munka miatt, inkább semmit sem tesznek, még a felmérőbiztosokat sem oktatják ki teendőikről. Így azután a községi megbizottak, akiknek a gabonaösszeírásokat kell végezni "maguk is a község lakosságából kerülven ki, áthatva a lokálpatriotizmustól, nagy körültekintést, szorgalmat és lelkiismeretességet igénylő munkájukat boros poharak között végzik, beírva az elszámoló lapokba mindazt - ellenőrzés nélkül, - amit a termelő, - ki legtöbbször sógor vagy koma - bemond."

Szinte természetes, hogy ellenőrzésre a községi előljáróság nem törekszik, hiszen ha az összeírás pontos lenne, és a faluból a készleteket elszállítanák, a szociális gondok megnövekednének, az újabb ellátatlanok ismét az előljáróság gondjait szaporítanák.

Az is természetes, hogy a termelő önként, alacsony árért, nem kíván "megszabadulni" minden feleslegétől, hiszen az előző 4-5 évben már megszokta a rendszeres rekvirálást. Tudja, ha most egyszerre odaadja minden feleslegét, akkor a következő alkalommal már a mindennapi kenyerét fogják elvenni tőle. Az sem mindegy a gazdálkodónak, hogy mennyit kap gabonájáért. A hivatalos ár messze alatta maradt a kereskedők által ígért áraknak. Mivel a községi előljáróság tagjai, akiket a gabonabegyűjtés gazdálkodóként hasonlóan érintett a többi gazdához, nem ellenőrizték az adatokat, az önként feltárt mennyiségek realitását, szinte kínálták a gazdáknak a hamis adatok bemondásának lehetőségét. Nagyon valószínű, hogy sokan egyszerűen elrejtették gabonájuk egy részét.

A kirendeltség vezetője a Tolna megyében jellemző községi helyzetről 2 konkrét példát említ. A simontornyai járás egyik

községében, Nagyszékelyen az összeírás alapján a bejelentett feleslegek a következők voltak:

Búza	39 q
Rozs	24 q 72 kg
Árpa	2 q 40 kg
Kukorica	195 q 70 kg

Ezzel szemben Szilágyi kormánybiztos kiszámította, hogy a bevetett terület és a termésátlagok alapján a következő mennyiségnek kellett a településen lennie:

Búzából	644 kh területen	6 q	átlagterméssel	3864 q	termett
Rozsból	248 kh területen	6,5 q	átlagterméssel	1612 q	volt a termés

---

Kenyérgabonából összesen termeltek	5749 q
------------------------------------	--------

Ebből a lakosság - fejadag szerinti éves - szükséglete és a következő évi vetőmagszükséglete:

1249 fő 15 éven felüli őstermelő

á 20 kg/évre vetítve = $2,4 \text{ q/fő} = 2998 \text{ q}$

230 fő 15 éven aluli ellátására

á 16 kg/évre vetítve = $1,92 \text{ q/fő} = 442 \text{ q}$

125 fő nem termelő ellátására

á 11 kg/évre = $1,32 \text{ q} = 165 \text{ q}$

A község következő évi vetőmaga búzából 644 q

A község következő évi vetőmaga rozsból 273 q

Összes szükséglet	4522 q
-------------------	--------

/á = havi fejadag/

A termelt mennyiség és az éves kenyérgabona szükséglet közötti különbség 954 q, amely kb. 9,5 vagon felesleget jelent. Ezzel szemben a község által bevallott és felajánlott felesleg alig haladja meg kenyérgabonából a fél vagon.

A kormánybiztos szerint a nagyszékelyi svábok részéről felháborító indolentia és rosszakarat mutatkozik meg a gabonabegyűjtéssel szemben.

Érdemes azonban megnézni, hogy ez a szemlélet - ellentétben a kirendeltségvezető állításával - nemcsak a svábokra, hanem a tősgyökeres magyar gazdákra is jellemző. Decs nagyközség, amely szinte teljesen magyar anyanyelvű, még a nagyszékelyinél is mérsékeltebb összeírási adatokat produkált.

2628 kh-on	13140 q búzát	termeltek	/5 q/kh/
120 kh-on	720 q rozsot	termeltek	/6 q/kh/

Összesen kenyérgabonából 13860 q a megtermelt mennyiség

Az évi szükséglet a következő:

Decsen, 2382 fő 15 éven felüli őstermelő fejadagja	5716 q
966 fő 15 éven aluli őstermelő fejadagja	1377 q
20 nem termelő éves fejadagja	25 q
Vetőmag a következő évre búzából	2628 q
Vetőmag a következő évre rozsból	132 q
Összes szükséglet	9878 q
=====	=====

A termés és a szükséglet közötti különbség több mint 39 vagon. Ugyanakkor a községi jelentés feleslegként mindössze 16,5 q búzát és 42 q csöves tengerit jelzett. Ezzel egyidőben még a jelentett felesleg kiutalását is kérték 800 ellátatlanjuk szá-

mára. A község tehát a feltehetően valós termésmennyiségének még néhány %-ától sem volt hajlandó megválni. Ugyanez a település a Tanácsköztársaság évében 70 vagon felesleget szállított le kenyérgabonából és csövestengeriből. "Mi több, nem volt egyetlen ellátatlanja sem." Ez utóbbi megjegyzést Szilágyi tette jelentésében.

Szilágyi a községek, községi testületek hozzáállásának megváltozására nem látva módot, katonai eljárást, azaz katonai rekvirálások megtartását véli az egyetlen eredménnyel kecsegtető módszernek. Optimális megoldásnak azt tartja, ha a községek helyett ő maga veszi kézbe az irányítást és ellenőrzést. Elképzelése szerint a vármegyét 20 körzetre kellene osztani, mindegyik körzetbe, amelyhez 6-8 község tartozna, egy tisztből és 4-5 katonából álló járőrt küldene ki. Feladatuk a bizottságok működésének szigorú ellenőrzése lenne. Mivel még így is kétséges a siker, hasznosnak tartana 50 főből álló repülő /értsd operatív/ különítményt felállítani, amely feladata lenne a makacs községek meggyúrása, azaz házról-házra járva kutatnák át a települést.

A vármegyei katonai parancsnokság a kért 22 tisztet, 32 altisztet és 120 katonát nem tudta rendelkezésére bocsájtani, csak ennél kisebb létszámot és ideiglenesen, Szilágyi a fővezérséghez fordult.

Katonai igénye teljesítésének várható eredményeként előre közölte, hogy "Igy 800-1000 vagon kenyérmag volna leszállítható."

A kirendeltség vezetője tehát az előzőekben vázoltak szerint képzelte el a vármegye teljes kifosztását akkor, amikor a nagyszámú ellátatlan mindennapi betevőjét sem tudta a megye biztosítani. Természetesen az intenzív kutatást nem a nagybirtokon tervezte.

A fővezérség visszaküldte a kormánybiztosnak a jelentést. Battlay levélben kérte Szilágyit, hogy minden olyan esetet jelentsen neki, ahol az előljáróságok kötelességüket egyáltalán nem vagy hanyagul teljesítették. Sem ez, sem pedig a körzeti bizományosok népszerű emberekkel való kicserélése, illetve erre való törekvés, nem járt sikerrel. Érthető módon a gabonabegyűjtési tevékenység később sem lett népszerű a megye gazdái között.

A sikertelenség miatt egyre több községben folytak a szigorú katonai rekvirálások. A katonaság szinte minden gabonát, gyakran még a fejadag egy részét is elvitte. A hadsereg rátette kezét a vámárugabonára is, amely az őrlések ellenértékeként maradt és korábban sok helyütt az ellátatlanok szükségleteinek állami kielégítésére fordították. A dunaföldvári előljáróság hiába kérte a kormánybiztos közbenjárását a gabonabegyűjtési kirendeltség vezetőjénél, hogy a lefoglalt 100 q vámárugabona maradjon a községben. A gabonát elszállították, holott az ellátatlanok számára semmi liszt sem állt a község rendelkezésére.

A községi előljáróság kijelentette, hogy az esetleges zavarásokért felelősséget nem vállal. Jelezték, hogy a községi jegyző helyzete várhatóan - tarthatatlanná válik és a hivatalban maradása is lehetetlen lesz.

A főispán sem ekkor, sem más esetben nem tartotta szükségesnek közbeavatkozását a községek érdekében. Siránkozásaikra, legyen az bármilyen hangvételű, nem reagált. A kormánybiztos számára a hadsereg ellátása és a főváros élelmezése kardinalisabb kérdés volt, mint falvanként esetleg néhány száz éhező problémájának megoldása. Főispáni intézkedés nélkül került irattárba pl.: a döbröközi előljáróság távirata, /41./ mely arról számolt be, hogy a legszigorúbb katonai rekvirálással sem tudták begyűjteni a tervezett 20 vagon kenyérmagot.

A jelentés idejéig mindössze 8 vagon sikerült összegyűjteni. "A 12 vagon hiányt beszedni, súlyos következmények bekövetkezte nélkül nem lehet. A fejkvóta beálltával és az összes készlet elvitelével sem lehet. Ha a katonai rekvirálást újból keresztülviszik, az súlyos következményekkel járna, a zavarok elmaradhatatlanok lesznek, ezért az előljáróság felelősséget nem vállalhat." Kérték a katonaság visszavonását. Az előljáróság kérésére a megyei vezetés nem reagált. A katonai rekvirálások az egész országban folytak, tehát a Tolna vármegyében történt esetek nem egyediek. Pl.: a szegedi katonai körletparancsnok 1920. február 13-án kiadott utasításában kiemeli, hogy a rekvirálásoknál szükséges "a nemzeti hadsereg teljes érdektelenségét dokumentálni." /42./

Ugyanakkor ez a feladat sem könnyű, hiszen a cselédek járandóságából szinte büntetlenül mertek gabonát visszatartani, de nagyobb mennyiségű feleslegre a közép- és gazdaparasztnál lehetett csak számítani. Vagyis pontosan annál a rétegnél, amely az ellenforradalom katonai bázisát, a magyar nemzeti hadsereg döntő többségét adta.

Van azonban kibúvó, amelyet a tűzhöz közelebbiek ki is tudtak használni. Az utasítás szerint a katonaság megjelenését követően a parancsnok lelkesítő, hazafias szónoklatot tart. Ha ezt követően sem adják be önként a szükséges mennyiséget, akkor a házkutatásnál nem fog elrejtett gabona után kutatni, hanem az előírt mennyiség abból viszik el amit találnak. Vagyis lehetőség van arra, hogy aki jól eldugta gabonáját, legyen az bármennyi, mivel nincs szem előtt, esetleg megmarad, míg aki nem rejtette el, mert csak a fejadagnak megfelelő mennyisége termett, az még ezt a mennyiséget is elveszítheti. Az országos tapasztalat azt mutatja, hogy gyakori a gabona elrejtése, vagy takarmányozásra való felhasználása.

A gazdák minden lehetőséget megpróbáltak gabonájuk megtartására.

Az Országos Molnáregyesület titkára az egyik felszólalásában így látta a helyzetet: "A hazai cementgyárak nem tudnak annyi cementet termelni, a fűrésztelepek nem tudnak annyi másfélcollos deszkát előállítani, amennyi el ne fogyna földalatti gabonavermek építésére. A közéleti miniszter hasztalanul fenyegetőzik azzal, hogy szuronnal fogja kipiszkálni az elrejtett gabonát, mert a fenyegetők válasza az, hogy majd mélyebbre ássuk, hogy a szurony hegye el ne érje." /43./

Hiábavaló tehát a Csongrád megyeihez hasonló Tolna megyei rendelkezés.

A begyűjtés az optimista várakozással ellentétben Tolna megyében sem hozta a várt eredményt... Ennek bizonyítéka: a kaposvári katonai körletparancsnok 1920. február 25-én jelzi a kormánybiztosnak, hogy a felvásárlási engedélyeket érvénytelenítik. A korábban /1919. november/ kiadott engedélyeket bevonják, a vásárlásra jogosultak körét szűkítik. A vásárlási engedélyhez már nem elég az ellátó hivatal vezetőjének, Varsa főhadnagynak az aláírása, hanem a körlethadbiztonsági főnök javaslata alapján csak a katonai körletparancsnok vagy helyettese aláírása jogosít felvásárlásra. A szigorításra utal, hogy a MÁV, a kőszénbánya és a katonai vásárlási engedélyek kivételével - a fokozódó csempészkereskedelem miatt, más intézmények és személyek igazolványát nem érvényesítik. /44./ Ezzel a terménykereskedelmet gyakorlatilag megbénították.

E rendelkezéssel párhuzamosan komoly erőfeszítéseket tettek a demarkációs vonalon túli /Szerb megszállás alatti Tolna megyei községek, illetve Baranya vármegye egésze, a sásdi járás kivételével,/ csempészkereskedelem akadályozására. Ez nem volt könnyű feladat a hatóság számára, hiszen Tolna megyében a Völgységi járás teljes déli része a demarkációs vonallal

érintkező terület volt és a csendőrség, katonaság időnkénti járőrözése az átjárásokat mérsékelte ugyan, de nem szüntette meg. A határ tényleges lezárására a karhatalom képtelen volt. Felmerül a kérdés, miért volt érdemes a mezőgazdaságilag Tolnánál nem fejlettebb területről árút csempészni Tolna megyébe.

Baranya megye gazdaságilag kevésbé volt kifosztott, mint a különítményeseket etető, majd az újabb katonai és állami begyűjtésektől megkopasztott Tolna vármegye. Még a hivatalos vezetés is kénytelen volt elismerni, hogy a szerb megszállás ellenére "a szerbek kivonulásakor Baranya-Somogy és Tolna vármegye felszabaduló területe - emberi számítás szerint élelmi készletekben és áruban gazdagabb lesz, mint az anyaországi meg nem szállott részek." /45./

Várhatónak tartják a nemkívánatos kereskedelem későbbi kiszélesedését az ország többi részével.

Közben a kormány egyre inkább rákényszerült elégtelen készletei növelése érdekében a nagybirtokok elszámoltatására. Az elszámoltatást katonatisztek vezették. A hőgyészi Apponyi uradalomban 39 vagon felesleget találtak. /26 vagon búzát, 5,5 vagon rozsot és 7,5 vagon zabot/. A zab a hadsereg lóállománya számára volt alapvetően fontos és nagyobb mennyiséget csak az uradalmakban találhattak.

A Gabonabegyűjtés megyei vezetője, Szilágyi örömmel nyugtáztta 1920. januárjában, hogy a tervezett 200 vagon zabból 37 vagonat már 26 gazdaság elszámoltatásával sikerült biztosítani. Úgy gondolta, hogy a további elszámoltatásokkal még a 200 vagonos kontingenst túl is tudják teljesíteni.

Az elképzelés és a valóság azonban alapvetően eltért egymástól. Tolna vármegye törvényhatósági bizottsága 1920. április 13-án tartotta tavaszi rendes közgyűlését. Az alispáni időszaki jelentés egyik fő témája a Gabonabegyűjtési Kormánybiztosság megyei gyűjtőakciójának értékelése volt.

A vármegyére kivetett gabona, burgonya és csöves tengeri kontingenseknek feleslegekből csak a töredékét, mindössze 8-10 %-át sikerült begyűjteni. A sikertelenséget Forster beszámolójában a fellendült feketepiaccal, az uzsoraárakon való értékesítéssel magyarázta, további okát a jogosulatlan felhasználásban és a feleslegek indokolatlan visszatartásában látta. A gazdasági cselédeknel egyszerű volt elvonni a fejadagon felüli juttatást, és pénzben téríteni a gazdának, a kisgazdaságokban könnyen el lehetett számoltatni az embereket, néhány hold termésről, de a nagyobb birtokok, uradalmak gazdálkodása /létszám, állattartás, vetőmag/ számos lehetőséget biztosított az elvonások megakadályozására, illetve a mennyiség csökkentésére.

A közgyűlési beszámolóból az is kiderül, hogy a közélélmzési miniszter a mezőgazdasági megyének számító Tolna megyének havonta 5 vagon lisztet kénytelen adni, hogy a vármegye ellátatlanjai liszthez juthassanak. Az alispán szerint ez a mennyiség még a fél fejadag kiszolgáltatására sem elegendő. Ha a nem mezőgazdasági munkával foglalkozók fejadagját nézzük /7,2 kg liszt egy hónapra/, akkor ez azt jelenti, hogy az állami ellátatlanok listáján kb. 14.000 ember szerepel, ha azonban figyelembe vesszük, hogy az ellátatlanok az államtól csak havi 4 kg lisztet kaphattak, azért, hogy törekedjenek mielőbb ellátásuk megoldására, akkor a fél fejadag csak 2 kg, ami azt jelenti, hogy 25.000 ember szerepel az ellátatlanok megyei jegyzékein. Ez a megye összes lakosságának 10 %-a. Mivel a kormány képtelen volt az országos ellátáshoz a szükséges gabonát összegyűjteni és a nagybirtokosokat nem óhajtotta maga ellen haragítani, ezért kénytelen volt, mihelyt a blokád enyhült - 1920 első felében - külföldről gabonát venni: Argentínából 1768 tonna búzát, USA-ból 3210 tonna lisztet és 3025 tonna zsirt vásárolt. /46./ Csak élelmiszerekért több mint 2 millió dollár adósságot vállalt.

Az élelmezési gondok mellett már 1919. őszétől országosan hiánycikk volt a tüzelőanyag. A mindennapi problémákat csak fokozta az 1919. októberében már fagypont alatti hőmérsékletű időjárás. Bár a megye területének 8,5 %-a erdő, mégis komoly gondot okozott a tűzifa-ellátás megoldása.

A megyei lap szeptember végén hírül adta, hogy a fa maximált ára mázsánként 100 korona, aki ennél drágábban adja, azt fel kell jelenteni. /47./ Az októberi kedvezőtlen időjárás miatt a fűtés napi szükségletként jelentkezett. Miközben a tűzifa ára hivatalosan 3-4 szeresére emelkedett, de árut alig lehetett venni, ugyanakkor a feketepiacon ennek többszöröséért lehetett csak tüzelőhöz jutni.

A kormánybiztos 1919. november végén felirattal fordult a kormányhoz: "A tisztviselő, a szellemi munkás, a napszámos, a kisember egy hónapi jövedelme még fára sem elegendő." Az áldatlan helyzetre valamilyen megoldást kell találni, mert "a nélkülözésnek és a nyomornak az a perspektívája a rendfelbomlás katasztrófális veszélyét mutatja." /48./

Valóban a bérből és fizetésből, a piacról élők számára a növekvő árakkal lépést nem tartó keresetek miatt megoldhatatlan gondok jelentkeztek. Ha lett volna is pénze, nem volt áru a piacon. A feketepiacon pedig tisztviselő vagy a napszámos keresetéből képtelen volt megfizetni a fa árát.

Az árakhoz összehasonlításként idézünk egy két álláshirdetést, amelyek a kereseteket, kereseti lehetőségeket mutatják. Pl.: a dunaföldvári főszolgabíró Paksra adóügyi és pénztári jegyzőt keres. Törzsfizetésnek évi 2.000 koronát, lakbérre 600 koronát és működési pótlékként szintén évi 800 koronát tud ajánlani. Ha ebből a lakbérre juttatott összeget leszámítjuk, akkor a fennmaradó jövedelem, havi 233 korona, nem elegendő 1 q tűzifa megvásárolására. Pedig még élni is kell, és 1 q nem is elég egy hónapra.

A tolnai r.k. elemi népiskola tanítónői állást hirdet. Éves javadalomként 788 K alapfizetést, 40 K. faváltságot, 300 korona lakbért ajánl a szolgálati évektől függő államsegély mellett.

Az óriási faárak miatt még a község sem óhajt fát adni - holtott ez korábban gyakorlat volt.

A kormánybiztos novemberi feliratában nehezteli a 5677/1919. M.E. számú rendelet megjelenését, amely főleg a főváros ellátása érdekében a magánkereskedelem lehetőségét növelve eleve 300-350 koronáig /a fakitermelési, szállítási költségektől függően/ emelte fel az "irányító ár" mértékét. A főispán kormánybiztos Tolna megyét szeretné kivonni e rendelkezés hatálya alól és az állami szállítások alapjául a dunamenti, a közalapítványi uradalmi, a kalocsai érsekségi, a theresiánumi uradalmi és más magán erdőségek termelését javasolja felhasználni.

A tüzelőanyag probléma valójában egész télen gondként jelentkezett. A tüzifakérdéshez hasonlóan csak tüneti kezelésre volt képes a kormánybiztos a megyei benzinellátás érdekében. A 6-8 vagon üzemanyag az igényeket csak átmenetileg elégítette ki. A tavaszi mezőgazdasági munkáknál a sok elmaradt őszi tevékenység pótlására komoly erőfeszítéseket tettek.

Ugyanakkor csávázóanyag hiányában a tavaszi búzát is csávázás nélkül voltak sok helyen kénytelenek elvetni.

Tolna megyében közel 29 000 kh. területen folytattak szőlőművelést. A szelid szőlők védelmét szolgáló szénkéneg ugyanúgy hiánycikk volt mint a rézgálic. A főispán közbelépésére Budapestről szereztek be rézgálicot. Ennek a mennyisége messze alatta maradt az igényeknek, ezt bizonyítják azok a hirdetések, amelyek a direkttermő szőlőfajták termelésére hívják fel a figyelmet.

Mivel ezeket a betegségek nem károsítják, könnyebb a termelés védekezés nélkül is. Minőségileg mások e fajták, de pl.: a novának az emberi szervezetre komoly károsító hatása is lehet.

A gazdasági nehézségek fokozódását mutatja, hogy az állatállományt tizedelő, az egész megyére kiterjedő sertéspestist 1920-ban sem sikerült megszüntetni, sőt a korábban csak a megye déli területét érintő száj- és körömfájás is tovább terjedt a megyében.

Az előzőekben vázolt gazdasági problémák a közellátási és szociális gondokat növelve komoly politikai tehertételt jelentettek a megyei vezetés és az egész ellenforradalmi rendszerre. A gazdasági életben hosszútávon teljesen tarthatatlan volt a gazdaságok feleslegeinek évről-évre való elvétele és a közellátás rekvirálásokkal való biztosítása. Ezért a többtermelésben való érdekeltté tétel miatt, a lanya termelőkedv fokozására a kormány 1920 nyarán termésrendeletet jelentetett meg. /49./

Meghatározta vetésterület alapján a búza, rozs és kétszeres már előzetesen közcélokra lefoglalt mennyiségét.

A rendelkezés értelmében a közcélokra lefoglalt mennyiség feletti terméssel a gazda szabadon rendelkezhetett. Egyetlen kikötés az volt, hogy gabonát állatokkal feletetni nem volt szabad. Nyilván e rendelkezés aratás előtti megjelentetése és sajtóban való közzététele is a feketepiac letörését célozta. Ugyanakkor az állami felvásárlási árak előre nem közlése is határt szabott a manipulációs vásárlásoknak. A kötelezően lefoglalt, tehát az államnak hatósági áron beszolgáltatandó mennyiség a gabonavetések területének figyelembevételével progresszív mértékben nőtt.

Előzetesen katasztrális holdanként búzából 8,5 q, rozsból 7,5 q átlagtermést vettek számítási alapul.

A következőkben vizsgáljuk meg a beadandó mennyiség alakulását különböző nagyságú vetésterületek esetében:

Vetésterület kh- ban	Beadandó, közcélra lefoglalt mennyiség	
	Búza	Rozs
1	140 kg	70 kg
5	1.215 kg	865 kg
10	2.650 kg	1.950 kg
20	5.400 kg	4.000 kg
50	14.500 kg	11.000 kg
100	33.300 kg	26.300 kg

Bár ezen számok szerint az egy hold gabona termésének mind-össze 16,4 %-át foglalta le az állam, a 100 holdon gabonát termelő nagybirtokon 38 % az állam által igénybevett gabona mennyisége, mégis e rendelkezés fokozottabban sújtotta a kisparaszti gazdaságokat, mint a közép és nagybirtokosokat. Nézzünk egy 5 holdas kisparaszti gazdaságot. Ha feltételezzük, hogy kb. 2 holdon termelt kenyérgabonát, /a többin konyhakertet tartott fenn, burgonyát, kukoricát, répát, takarmányt stb... is kellett termelnie ahhoz, hogy állattartással is foglalkozhasson/ akkor 17 q gabonája lett 8,5 q/hold termés esetén.

Vegyünk egy átlagos létszámú 5 fős családot. Ha ennél nagyobb létszámmal számolnánk, akkor sem járnánk messze a valóságtól, hiszen a kevés gyerek, vagy egykézés a gazdagabb családokra volt inkább jellemző.

A 2 felnőtt őstermelő hivatalos éves fejadagja /havi 20 kg/fő
480 kg

A 3 gyerek hivatalos éves fejadagja/havi 16 kg/fő
576 kg

Az állam által előzetesen lefoglalt mennyiség 2 kh-on kb.

300 kg

Következő évre 2 holdra vetőmag /100-120 kg/hold kb.

240 kg

Egyéni és állami szükségletre lekötött mennyiség összesen:

1.596 kg

=====

Az elvileg megtermelt gabonamennyiségből tehát mindössze 104 kg-ot tud a szabadpiacon értékesíteni. Ha rossz termés van, mivel az állam által lefoglalt mennyiség kötött, de enni év közben akkor is kell, akkor semmi sem kerülhet szabad értékesítésre. Egyértelmű, hogy a szabadpiac lehetősége elsősorban a közép- és nagybirtokok számára jelenthetett komoly bevételt.

A tervezett 8,5 q búzatermés megfelelt az 1911-1915. közötti átlagtermésnek. /50./ Arra nem számíthattak, hogy az 1920-as év - mint a statisztikai adatok mutatják - gazdaságilag nehéz év lesz. A terméseredmények messze elmaradtak a számítási alapul szolgáló utolsó 5 békeévi eredménytől. Tolna megyében a búza holdankénti átlagtermése 6,3 q lett. A következő évben, 1921-ben elérte a 8,5 q-t, majd 1922-ben ismét 8 q-ra esett vissza. /51./

Ezen adatok ismeretében egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a kisparaszti gazdaságok 1920-ban sem voltak képesek szabadpiaci értékesítésre, mert terméseredményeik ezt nem tették lehetővé. Szabad értékesítésre csak akkor kerülhetett sor, feltehetően valamilyen gazdasági kényszer hatására, ha a családnak szükséges fejadag egy részéről lemondtak.

1920 nyarán a közigazgatási apparátus különösen nagy gondot fordított az aratásra. Az alispán részletes jelentéseket kért az aratási szerződések megkötéséről. Fontos kérdésnek számi-

tott, hogy hányadik részért történt a szerződtetés. /52./
A völgyégi járás főszolgabírója, Hagymássy jelentése szerint a járásban 10. részért alkalmaztak aratókat, az a "jelenlegi gabonaárak mellett megfelelő keresletet biztosít."-fűzte hozzá. Csak összehasonlításként jelezzük, hogy a Tanácsköztársaság idején az aratási szerződésben 8. rész szerepelt. Ez azt jelentette, hogy 10 hold learatásával 1920-ban 6,5 q gabonát keresett. Ha 8. részt kapott volna, akkor 787 kg lett volna a javadalma hasonló átlagtermés mellett. Mivel a munkanélküliség Tolna megyében komoly méreteket öltött, az alispán bizalmas rendelkezéssel hívta fel az uradalmak figyelmét, hogy aratógépeket lehetőleg ne használjanak és más megyéből ne szerződtessenek aratókat.

A nagyon kevés mezőgazdaságilag megművelhető területtel rendelkező Völgyégi járásban sikerült elérni, hogy aratógéppel egyáltalán nem arattak.

A Tamási járásban, ahol szintén nagyszámban éltek nincstelenek, már nem ment zökkenőmentesen az aratás. /53./

A simontornyai főszolgabíró bejelentette az alispánnak, hogy a tamási járásban, ahova nagyon sokan mennek a gyönki járásból dolgozni, és a gyönki területen is, nagy az elkeseredés a kiszáradás ellen, mert a "magas gabonaárak miatt a szokott munkásokat nem foglalkoztatják aratásnál, hanem zsugoriságból maguk aratnak." Értesülése szerint pl.: Nagyszokolyban már komoly károkozások is voltak. Az alispáni válaszból kiderült, hogy Fornádon a bérlő a nála aratásra jelentkező 30 embernek nem adott aratási munkát, mert más summás munkát nem voltak hajlandók végezni.

Az alispán úgy vélte, bár a probléma megoldott" szükséges a munkásmozgalom továbbbi figyelemmel kísérése."

1920-ban a statárium ellenére is sok helyütt voltak tüzek a szérüskertekben. Ezek elkerülésére, illetve a károk minimalizálására komoly óvintézkedéseket tettek. /54./

Külön és előre engedélyeztetni kellett a szérűshelyeket. Tűzifecskendőt, megfelelő mennyiségű tűzivizet kellett biztosítani a helyszínen. Dohányzási helyeket ki kellett jelölni és az éjjeli őrzésről is gondoskodtak.

E szérűket általában a határban jelölték ki. Belterületre hordáshoz és a csépléshez külön hatósági engedély kellett. A gazdagparasztek, nagybirtokosok nem siették el a gabona értékesítését, a kisgazdaságoknak nem volt számottevő feleslege, így a megtermelt gabonatöbblet - a várttal ellentétben - nem jelentkezett a piacon.

A megye gazdasági nehézségeit jól érzékeltette Klein főispán 1920. őszi vármegyei közgyűlési beszéde, amelyben az állapotokról a következőket mondta: "Elégedetlen a földműves nép, válságban az iparos és kereskedő, agonizál a tisztviselő osztály.... Rekvirálás, maximálás helyén az olcsó is megdrágult." /55./

Véleménye szerint az ipar és kereskedelem terén meglévő sok központi és sok elosztó a korrupció melegágya, csak panamákra és árdrágításra alkalmas. A szabadverseny mielőbbi engedélyezésében és nem az Állami Árvizsgáló Bizottság működésében látja az előrelépés lehetőségét,

1920 őszen gabonafelvásárlási láz érezhető a megyében. A gabona gyakorlatilag eltűnt a piacról. Mindenki, így a hatóságok is a kereskedők manipulációs céllal felvásárolt készleteire gyanakodtak...

Minden felderített visszaélést azonnal közöltek az újságok, hogy a gabonával való manipulációt ily módon is fékezzék. Az elitéltek néhány 10 kilós készlete azt mutatta, hogy a nagy üzletelőkre nem derült, vagy nem akartak fényt deríteni a hatóságok. Ime néhány kishal:

Engedély nélküli gabonaszállításért Tóth Lajos nagykónyi lakost 800, Eszterbauer József és Márkus János szekszárdi la-

kosokat pedig 1000-1000 koronára büntette az államrendőrség. /56./

A katonai körletparancsnokság jelzésére az alispán a főszolgabíróknak, ők a jegyzőknek elrendelték a zsidó kereskedők raktárainak azonnali átvizsgálását, annak megállapítására, hogy valóban nagyobb mennyiségű gabonát vásároltak-e fel árdrágító célzattal. /57./ Az eredmény az egész megyében gyakorlatilag a bonyhádi jelentéssel foglalható össze, amely szerint a 11 zsidó kereskedőnél tartott nyomozás gabona és lisztfelesleg után, sikertelen volt.

A tél beállta előtt már nő az ellátatlanok száma és az 1921-es gazdasági év alapozásánál is komoly nehézségek jelentkeznek.

Az 1920-as év ősze szinte hasonmása 1919. őszének. Ime bizonyításul a vármegyei gazdasági felügyelő október havi jelentéséből egy idézet: /58./

"A szántási és vetési munkálatok szépen haladnak előre, azonban sok helyről érkezett panasz, hogy vetőmag hiányában a vetés megakadt." A vármegyei gazdasági felügyelőséghez 30 vagon búza és 9 vagon rozs vetőmagra futott be igény, de a földművelésügyi miniszter nem engedélyezte a gabona kiadását.

A decemberi felügyelői jelentés nem sok jóval biztat. /59./

"Az őszi munkák jó része nem volt elvégezhető. Bevetetlen területek tavasszal lesznek bevetve. Vetőmagról gondoskodás történt."

Ám mindenki jól tudja, az őszi vetéseket a tavaszi búza és árpa csak részben tudja pótolni. A hiányzó mélyszántást pedig jószerével semmivel nem lehet pótolni.

1921. tavaszán a Tolna megyei gazdasági helyzet főbb jellemzői a következők: Mindenütt folyik a vármegyére kivetett gabonakontingens /1800 vagon/ és az adó-tengeri begyűjtése.

A tapasztalható sóinséget az országos sóelosztó bizottság által adott mennyiség átmenetileg megszüntette. Nem megoldott a cukorkérdés, ugyanis behozatal nincs és a cukorfejadag

messze a szükségletek alatt maradt. Tolna megyében a nagy szőlőterületek miatt sok rézgálic és szénkéneg kellene, de a földművelésügyi miniszter mindössze 700 q rézgálicot tudott a megyének juttatni. A tervek szerint mindenkinek adnak szőlőterülete arányában. Természetesen a reális szükségleteket nem tudják kielégíteni.

1921. januárjában és februárjában a mezőgazdaságnak kedvező tavaszas volt az időjárás. A gyengébb őszi vetések kellően megerősödtek és a tavasziak vetése is korán megkezdődhetett. A fő problémát a még március elején sem kielégített vetőmagszükséglet jelentette. /60./

A megye állatállománya 1920-ban az állatösszeírások adatai szerint mélyponton állt. Az OMGE megyei szervezete mindent megpróbált az állattenyésztés talpraállítása érdekében. Sikertelennek bizonyult az a próbálkozás, hogy saját erőből 80 db.

szarvasmarha tenyészállatot hozzanak Svájcból és velük frissítsék fel a megyei állományt. Mivel semmi segítséget sem kaptak az államtól, a kísérlet kudarcba fulladt. Nem sikerült - miként országosan sem - a megye korábbi exportpozícióit visszaállítani.

1921-ben mérsékelt állománynövekedés figyelhető meg, de ez sem a jobb gazdálkodáshoz, kedvezőbb takarmány terméshez kapcsolódik, hanem a járványos betegségek megfékezésével függ össze:

	1920.	1921.
szarvasmarha	89.662	103.529
ló	36.880	37.347
sertés	167.973	189.584
juh	87.757	98.128
szamár	505	497
öszvér	68	47
kecske	661	803

1921-ben "búzából és őszi árpából úgy mennyiségileg, mint minőségileg nagyon jó, rozsból elég jó, tavaszi árpából és zabból gyenge termés volt "Tolna megyében." A tengeri a hosszú szárazság miatt gyenge termést adott, cső- és szemképződése hiányos volt. A burgonya termése gyengének bizonyult, gumói közepesek és igen sok benne az apró, "fejletlen" -irta az alispán az őszi közgyűlés elé terjesztett időszaki jelentésében. /61./

Az országosan is kedvező gabonatermést látva a kormány hozzájárult a gabonafélék exportjához. A kivitel gyors felfutása azt eredményezte, hogy a belső ellátás fedezésére szolgáló gabona egy részét is exportálták. A gabonahiány következtében 1922. elejétől jelentősen megemelkedtek a gabonaárak. Ez a kormány kiadásait jelentősen növelte, hiszen a hatósági ellátáshoz szükséges gabonát kénytelen volt szabadpiaci áron megvásárolni. A valóságban így sem nagyon lehetett gabonához jutni, hiszen a belső áraknál sokkal magasabb világpiaci ár olyannyira vonzó volt, hogy a birtokosok inkább felhalmozták gabonájukat és kiviteli engedélyre vártak, illetve azért kilincseltek, mintsem a napról-napra értéktelenedő koronáért eladták volna.

Az állam bevezette az őrlési adó gabonában /nem pénzben/ történő kötelező megváltását. Rendkívül magasra emelte a kiviteli illetéket és azt is csak gabonával lehetett megfizetni. Egy q búzaliszt kivitele után 1922 nyarán már a kiviteli illeték 45 kg búza volt, amit előbb 55, majd 65 kilogramra emelt a minisztertanács.

Az őrlési adó mázsánként ekkor 45 kg. /62./

Az 1922-es aratást megelőzően a belső terményárak horribilis mértékben emelkedtek és az alispáni jelentés szerint /63./ már a világpiaci árakat is meghaladták. Látszólag ez kedvező a gazdáknak, de a valóságban mindennek az ára gyors ütemben felfelé szökött. Kedvezőtlen helyzetbe került a megye ál-

lattenyésztése, mert a magas terményárak miatt csökkent az állatok ára. A piacon túlkinálat alakult ki. Ugyanakkor tenyészállatok külföldi beszerzésének továbbra sem volt meg a feltétele. A legelők állapota a szárazabb nyár és a nem megfelelő gazdálkodás miatt szinte állattartásra sem bizonyult alkalmasnak. "A jószág csak sétál rajta, nem gyarapodik," kesergett az alispáni jelentés.

A cséplések befejeztével kiderült, hogy a gabonatermés közepes lett és a szükségletek fedezése után kivitelre nem is kerül. Az államtól Tolna megye 400 q hatvani nemesített búzát kapott vetőmagnak, de ez a mennyiség nem számottevő a megye vetésterületéhez viszonyítva, hiszen csak kb. 380-400 holdra volt elegendő.

A gabona-, állat- és borárak óriási emelkedése részben a gyengébb termeléssel, részben a lánckereskedelem fellendülésével és az egyre gyorsabb inflációval függött össze. /64./

Tolna megyét különösen érzékenyen érintette a borkivitel alakulása. A szomszédos államok manipulációi miatt a magyar borkivitel még 1923-ban sem érte el a békeévek kivitelét. A Tolna megyei szőlősgazdák közvetlen kiviteli engedélyt kértek, hogy cserébe rézgálicot és szénkéneget tudjanak vásárolni, de nem kaptak erre engedélyt, helyette kölcsönképpen az állam rézgálicot juttatott az igénylőknek.

A megye téli ellátási gondjainak elkerülése, de legalább enyhítése a főispán és a főszolgabírók különösen nagy figyelemmel kísérték a nyári mezőgazdasági munkákra a szerződések megkötését.

A fő cél mindenütt helyi, de mindenképpen megyén belüli erővel megoldani az aratási, cséplési, mezőgazdasági munkákat. Mint kiderült a fő gondot a földreform végrehajtásának helyzete nehezítette:

".... a munkaadó és a munkások között eddig fennállott türhető viszonyt a földreform végrehajtása közben felmerülő és ki-

küszöbölhetetlen ellentétek megrontották és egy-két év is eltelik, míg a szükséges és kívánatos harmónia ismét helyreáll." Ennek a harmóniának a helyreállítását más tényezők is akadályozták: Pl.: a "napszámmunkáért fizetett bérösszeg normálisnál alacsonyabb határon" maradása. /65./

A megye mezőgazdasága, miként az országé alapvetően függött az időjárástól, terméseredményei egyik évről a másikra holdanként több q-val eshettek vagy emelkedhettek, de állandó, biztos gazdasági alapot nem jelentettek. Ezen a helyzeten nem javított a Nagyatádi-féle földreform sem....

c./ A Nagyatádi féle földreform végrehajtása a megyében - az első tapasztalatok

A földhöz jutás a jobbágysorból felszabadult parasztság, nincstelen szegények vágya és megvalósíthatatlan álma volt.

Az ellenforradalmi rendszer minden lehetséges eszközt kihasználva maga mellé akarta állítani a közép- és gazdagparasztság mellett a szegényparasztságot is. A tömegbázis szerzés és a munkásságtól való elszakításuk kettős cél volt. A parasztság megnyerésére kiváló eszköznek mutatkozott a földreformkérdés megoldásának széleskörű propagálása. A földreform-demagógiával a Horthy-rendszer évekig el tudta hitetni a parasztságnak szinte egészével, hogy a földkérdést megoldva, a birtokelosztást tervszerűen fogja végrehajtani. A földbirtokreform élharcosai a gazdagparasztok voltak. Nem véletlenül. Céljuk, birtokaik további gyarapításával, a nagybirtokok gyengítésével, gazdasági szerepük és ezzel párhuzamosan politikai befolyásuk jelentős növelése.

A helyzet ellentmondásos voltát jól érzékelteti az a tény, hogy a nagybirtokosok érdekeit képviselő kormányok nemcsak eltűntek, de - főként propaganda céllal - támogatták is a nagybirtokok megnyirbálását eredményező földreformot. Az 1920-as vá-

lasztásokon a KNEP jelöltek bukását nagyban elősegítette az, hogy a földreform kérdésével nem foglalkoztak. Ezzel szemben a paraszti érdekek képviselőjét hangsúlyozó kisközgazda képviselőjelöltek az agrárreformot egyedül megvalósítani akaró és tudó párt jelöltjeiként léptek fel. Sikerüket jelentősen megkönnyítette pl.: a cselédek sújtó radikális konvenció csökkentése, amelyet a Friedrich-kormány, szemben a földreform ígérettel, azonnal meg is valósított. A kisközgazdapárt választási győzelmét befolyásolta a gazdák körében nagyon is népszerűtlen gabonabegyűjtés, a rekvirálások, a szintén főleg őket érintő katonai sorozások, pótcsendőri bevonultatások stb....

A nagybirtokosok szinte egyik napról a másikra visszavették az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság alatt az egyéneknek és a közösségeknek művelésre átadott földeket, csak egy helyen fordult elő a megyében, hogy a birtokos közel 2000 kh-t kishaszonbérletbe adott a gazdáknak hosszabb időre. Az esetleges újabb elégedetlenségi hullám leszerelésére a földművelésügyi miniszter, Rubinek maga intette mérséklésre a nagybirtokosokat. A november 3-i rendelkezés azért volt szükséges, mert a nagybirtokosok a termés jelentős részére jogot vindikáltak.

Ezen területek "megrészelésétől" tartózkodjanak, mert "elmérgesítik" a helyzetet - írta Rubinek földművelésügyi miniszter. /66./

Egyes források szerint viszont a tőkés bérlők egy része 1919. őszén nem törődött a gazdasággal. /67./ Panics János levélben kéri a kormánybiztost, hogy intézkedjen, ugyanis a Báró Inkey Nándor örökösei birtokát bérlő Löwinger Lajos elhanyagolja a birtokot. Az 1151 kh birtokon a termés 2/3-a behor datlan és szeptember 2-án még csak 16 kh a felszántott föld. Az intéző a zsidó bérlőt okolja és kéri a község lakossága érdekében a mielőbbi közbelépést, holott nem a bérlő feladata a gazdaság operatív irányítása, hanem az intézőnek vannak ilyen teendői.

Tolna és Somogy megyében teljesen figyelmen kívül hagyták a földművelésügyi miniszter intencióit. Gaál Gaszton területi kormánybiztos szerint a földek használatra való kiosztása teljesen jogtalan volt, s ha ezeknek a telkeknek a használatáért semmit vagy csak keveset fizetnének, az égbekiáltó igazságtalanságot jelentene a tulajdonos vagy bérlővel szemben. /68./

Gaál Gaszton közölte a miniszterrel, hogy ahol a parasztság renitenskedett, ott karhatalmat vett és továbbra is vesz igénybe a kormánybiztosi határozatok végrehajtása.

Az előző példa is mutatja, hogy a Fővezérség hatókörében lévő Dunántúl szinte állam az államban. A kormány és miniszterei javaslatait még az általuk kinevezett hivatalos emberek sem nagyon veszik figyelembe.

E területeken az "erős kéz" érvényesül.

A földreformkérdés kapcsán ismét előtérbe került az egyházi és hitbizományi birtokok kérdése. Ezek kisajátításának követelése szinte hagyományos volt Magyarországon. Mivel az egyház féltette birtokait, ezért nem zárkozhatott el mereven a földreform ügyétől, hanem javasolta, hogy a kívánatos birtokreform ott is hajtasson végre, de csak a többi nagybirtokon végrehajtásra kerülő mértékben.

A választásokat követően az ellenforradalmi rendszer ingatag jellege nem változott. A parasztságot megtévesztő földreformdemagógia továbbra is napirenden maradt. A földreform törvénytervezetét Rubinek földművelésügyi miniszter készítette elő a Simonyi-Semedan-kormány működése idején.

A gazdagparasztok és a földbirtokosok közötti ellentétek már az előkészítés időszakában élesen jelentkeztek. A kulákok szerettek volna még több földhöz jutni, de a nagybirtokosok nem szándékoztak komolyabb mennyiségű földről lemondani.

Mindkét részről egyetértettek abban, hogy a földinséget nem kell maradéktalanul kielégíteni, nem kell minden nincstelen-

ből gazdát csinálni és lehetőleg minél kevesebb közép- és kis-paraszt jusson földhöz. 1920-ban a megyei sajtó nagy teret szentelt a földreform kérdésnek. Többféle tanulmány, többféle elképzelés látott napvilágot. Benkovich István nyugalmazott szekszárdi főjegyző szerint "célszerű 100-200 holdas középbir-
tokok kialakítása." /69./ Többen is javasolták földműves is-
kola felállítását, ahol a gazdálkodást meg lehetne tanulni.
/70./

A kidolgozott tervezet semmit sem oldott meg, hiszen a végre-
hajtást egészen a nagybirtokosok ellenőrzése alá kívánta he-
lyezni. A földet akarókat tehát kiszolgáltatták a nagybirtó-
kosoknak, akikkel egyezkedniük kellett. A tervezet az adható
földterület nagyságát maximálta, de maximális árat nem hatá-
rozott meg. A földért áhitozás - a nagybirtokosok többségének
magas árigénye miatt - gyakran csak illúzió maradt. A legsze-
gényebbeknek, a nincsteleneknek szinte esélyük sem volt föld-
höz jutni.

1920. október 5-én megjelent rendelet a házhelyek és kisha-
szonbérleti igénylők első felülbírálását, az ingatlan fekvé-
se szerinti és nem az igénylők lakhelye szerinti képviselő-
testületre bízta. Ezen rendelkezés alapján a kis határu Vár-
domb, Alsónána ügyeiben Decs, Sárpilis vagy Öcsény képviselő-
testületének kellene határozni, holott ők nem is ismerik, de
nem is érzik az igénylők földszükségletét. /71./

A földreform törvény tervezetét nem az előkészítő Rubinek,
hanem a Teleki-kormány új minisztere, Nagyatádi-Szabó István
terjesztette a nemzetgyűlés elé. 1920. november 4-én kezdő-
dött a törvényjavaslat vitája és már november 12-én el is fo-
gadták.

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó /1920. XXXVI.
t.c./ törvényt Horthy szentesítette és kihirdetése 1920. de-
cember 1-én megtörtént. /72./

A törvény I. fejezetének 2. prf-a szerint: "A földbirtok helyesebb megoszlása közérdek lévén, egyéni jogcimen senkinek nincs követelési joga arra, hogy neki földet juttassanak." Azaz senki sem reklamálhat, ha nem tud földhöz jutni. A diplomatikus megfogalmazás szerint a földhözjutásnak 2 alapvető kritériuma: "amennyiben a törvény célja megengedi és elegendő terület áll rendelkezésre." Ha ezen feltételek adottak, akkor figyelembe kell venni az érdemeket. Ilyen érdemi tényező pl.: az arany, ezüst vitézségi érem, többgyermekes nagycsalád, becsületes hadiszolgálat stb... Az érdemek alapján a következő sorrend és nagyságrend a mérvadó:

1. Hadirokkantak, hadiözvegyek és felnőtt hadiárva családokként 600 négyszögöl házhelyet és belsőséget kaphatnak, ha sem házuk, sem ingatlanjuk nincs. Ha van, akkor területük 600 négyszögöltre kiegészíthető. Amennyiben földműveléssel foglalkoznak vagy kívánnak foglalkozni, akkor maximum 3 kh földet kaphatnak, illetve meglévő ingatlanjuk ennyire kiegészíthető.
2. Mezőgazdasági, földnélküli, önálló kereső, önjogu munkások maximum 3 kh földhöz juthatnak.
3. Törpe és kisbirtokosok összes birtoka a juttatható területtel elérheti a 15 kh-t.
4. Földnélküli közszolgálati alkalmazottaknak, földnélküli kisiparosoknak és ipari szakmunkásoknak családonként 1 kh adható.
5. Törpe, illetve kisbirtok juttatható az önhibáján kívül végkielégítéssel vagy nyugdíjjal el-

bocsájtott közszolgálati alkalmazottaknak vagy hivatásos katonáknak.

6. Községeknek, közbirtokosságoknak, legeltetési társulatoknak, volt urbéres közösségeknek legelő létesítéséhez, vagy a meglévő kiegészítéséhez szükséges terület adható.
7. Törpe- és kiscgazdaságok között a többtermelés és mezőgazdaság fejlesztése érdekében mintagazdaságok és középirtokok átalakítására szükséges terület.

Az előzőeken kívül az állam árverésen, szabadkézből vagy elővásárlási jog alapján szerzett ingatlanokból az arra érdemesnek /kiscirtokosoknak, okleveles gazdáknak, gazdatiszteknek/ gazdasági célszerűségéből nagyobb ingatlanokat is juttathat. Ezzel az ún. mintagazdaságok kialakítását kívánták támogatni. Eleve kiestek a földhöz juttathatók sorából az elmebetegék - hadirokkantak kivételével - politikai jogoktól megfosztottak, a csődben lévők, a katonai szolgálatot megtagadók, bírósági eljárás alatt állók, akiknek korábban földjük volt, de azért adták el, hogy most földhöz juthassanak, valamint az önkényesen földet foglalók. A földreform végrehajtása országosan nagyon lassan haladt. E lassúság alól Tolna vármegye sem volt kivétel.

Klein főispán az 1921. tavaszi vármegyei közgyűlésen kifejtette: "Földreform törvényünk, házhelyek és kiscbérletekről szóló törvényünk Európa összes hasontárgyú törvénye közt a legkonzervatívabb."

Mivel még a mérsékelt reform megvalósítása is dőcög, nagyon sok akadályozója van, felhívja a figyelmet a késlekedés veszélyes voltára: "Az ország érdeke a birtokosok érdeke:

BIS DAT, QVI CITO DAT!" - azaz a latin közmondást magyarra fordítva: Kétszer ad, aki időben ad.

E rábeszélés nem gyorsította meg az ügyintézkést. Személyes példával még Klein sem járt elől. Nem igyekezett birtokai egy részétől megszabadulni.

A simontornyai főszolgabíró 1921. márciusi jelentése azt mutatja, hogy csak néhány községben kezdtek hozzá az igények felméréséhez. Gyöngyösön, Simontornyán, Miskolcra, és Tolnánémetiben már irtak össze jelentkezőket, de az apparátus nem nagyon törekedett minden községben erre, mert a kerület képviselője /Haypál/ szerint hamarosan megjelenő végrehajtási rendeletig célszerű várni.

A házhelykérdést is az általános reform keretében érdemes megoldani, mert így "nem kell attól tartani, hogy egyeseket a már megkapott házhely visszatart attól, hogy távolabb kínálkozó földet elfogadjon." /73./

A valóságban a nagybirtokosok helyezkedtek várakozó álláspont-ra és nem siettették a törvény megvalósítását. Kishaszonbérleti megállapodásokat gyakrabban és gyorsabban sikerült több helyen is kialakítani. Bödögh Zoltán m.kir. gazdasági felügyelő 1921. áprilisában a főszolgabíróhoz írott levelében jelenti, hogy 56 igénylő és Sztankovánszky János birtokos között egyezséget hozott létre. A földért az igénylők holdanként és évenként 2 q tengerit fizetnek. Ugyanakkor a házhelyet igénylők amikor megtudták, hogy a telket ki is kell az átvételt követően fizetni, azonnal visszaléptek. /74./

Szekszárdon a beérkezett igényeket május 13-án a közgyűlés rendkívüli ülésén elbírálták. 157 hadirokkant, hadiözvegy és hadiárva igényét találták jogosnak és javasolták kishaszonbérlet elnyerésére, házhelyet 5 igénylő kért. Az igényeket felterjesztették a földművelésügyi miniszterhez - jelentette - Vendl, helyettes polgármester. /75./

A közigazgatási bizottság 1921. december 14-i ülésére Elekes Imre gazdasági felügyelő összegezte a földreform végrehajtásának helyzetét Tolna vármegyében. /76./

A megye településeinek közel feléből küldtek fel kérelmeket az Országos Földbirtokrendező Birósághoz /53 községből, s Szekszárdról/ Be kellett ismernie, hogy a felügyelőség csupán kisbérleteket tudott létesíteni. "Örökáron földhözjuttatni senkit sem sikerült, mert a birtokosok a vagyonváltság végrehajtását várják és csupán akkor lesznek erre a célra hajlandók ingatlanaik bizonyos részét átengedni."

A járások egy részében, a völgyeségi járásban egy év alatt alig történt valami. Még 1922. elején is csak 2 településen: Kisdorogon és Lengyelen osztottak néhány házhelyet. Bonyhádon, Dőrypatlanon és Zombán lehetett volna osztani, de a megállapított árért a jelentkezők nem vásároltak, túl drágának találták.

A többi településen mivel nagybirtok nincs, kisbirtok pedig mástól nem várhat kárpótlást, nincs lehetőség esetleges igények kielégítésére -véli a főszolgabíró. /77./

Később kiderült, hogy sok helyen nem is tudtak a lehetőségekről.

A földreform Tolna megyei megvalósulásáról 1923. januárjában a községi jelentések alapján tehát mintegy 70 %-ban van pontos képünk. A jegyzői jelentések gyakran csak hozzávetőleges adatokat közölnek, részben mert nem volt központi téma számukra földbirtokreform kérdése, részben az egyeztetést folytató járásbíró nem mindenütt tájékoztatta az előljárást az egyezmények menetéről, az igényekről a falunak még jegyzéke sem maradt, ezért egyáltalán nem tudtak adatot közölni. Különösen hiányos a központi járás adatközlése. Mint a jelentésekből kiderült több helyen még nem fejeződött be az összeírás, de ahol be is fejeződött, ott még további póteljárások is lesznek.

Mindezek figyelembevételével Tolna megyében 1923. elején - becslésünk alapján - az összes igénylők száma kb. 26-27.000 lehetett. Az év folyamán, valamint a következő években ez még nőtt és valószínűleg megközelítette a 30.000-et azok száma, akik földigényüket bejelentették.

Az új igényekkel párhuzamosan csökkent is az igénylők száma, hiszen az elutasítottak és a visszalépők száma is több ezerre becsülhető.

1923. március 27-én a Tolna vármegyei törvényhatóság tavaszi rendes közgyűlésén az alispán beszámolt a földreform végrehajtásának állásáról.

"A földbirtokreform végrehajtása megyénkben teljes erővel folyik" - jelentette. Gyöngyösön és Bonyhádon gazdasági felügyelői állást szerveztek az eljárás meggyorsítása érdekében.

A nem túl mutatós megyei eredmények a következők: 30 községben megegyezés, 27 községben bírói eljárás alapján történt házhelyrendezés. A megye településeinek még a felében sem végrehajtott akcióban 746,5 kh földet osztottak ki 2836 családnak. A házépítéshez még ennél is kevesebb helyen, mindössze 21 községben kezdtek hozzá.

Jelentősebb sikere volt a kishaszonbérleti formának, amelyben 71 községben 655 bérlő 31.295 kh földet kapott. Mivel az átlagos bérlemény nagysága 47 kh, természetesen e formánál elsősorban néhány tucat többezer holdat bérlő mellett a módosabb gazdák 6-10 holdas bérleményei voltak jelentősek és nem a szegények földhöz jutását jelentette a kishaszonbérlet. Véleményünk szerint ez a művelési forma a vármegyei értékeléssel ellentétben nem igazán "tartozéka" a Nagyatádi-féle földreformnak, de a vármegye irányítóinak a kedvezőbb képhez kellett ezen adatok. Létezett a megyében - más megyékhez hasonlóan - a részesművelési forma, amely megállapodást többnyire 1-1 évre és legtöbbször kapásnövények termelésére /kukorica, burgonya stb./ kötötték.

Ténylegesen a földreform végrehajtását mutató adatok szerint Tolna megye 125 községéből 91-ben történt meg a megváltási eljárás lefolytatása.

Az Országos Földbirtokrendező Birósághoz 5691 fő részére 10.073 kh föld kiadásának elbírálását terjesztették fel. 39 vitézi telekre 400, 10 községben gazdasági ismétlő iskola céljára 21, harminc lelkésznek, tanítónak és jegyzőnek 190, két mintagazdaság létesítésére 68, három községben közös szérűskertnek 8, hat községben közlegelőnek 396 és 2 csikólegelőnek - a melegvérű lótenyésztés elősegítése érdekében - 121 kh földet igényeltek.

Az előző javaslatokból az OFB ítélete alapján mindössze 6 község 674 igénylőjének 1213 kh juttatását emelte jogerőre. Az alispán jelentésében alaposan szépitve a meglehetősen lassan folyó végrehajtást, megfontolt hatósági intézkedésről beszélt: "A hatósági szervek áthatva a kérdés rendkívüli nagy fontosságától, legjobb tudomásukkal törekednek annak a törvény szellemében leendő legméltányosabb megoldására."

Maga a kormány sem siettette a földreformtörvény megvalósítását. Dr. Örfly képviselő résztvett abban a Bethlen által vezetett kormánydelegációban, amely Párizsban tárgyalta jóvátételi kérdésekben 1923 nyarán. Levelet küldött a Tolnamegyei Újságnak, /78./ amelyben arról írt, hogy a franciák aggodalommal nézik a földreformot és "nem barátjai az erős ütemű földreformnak." "Igyekeztünk őket megnyugtani a mezőgazdasági konferencián azzal, hogy a termelési és szociális szempontok összeegyeztetése a fő elvünk és "nem fogjuk elsietni a dolgot", azaz a reformot, "hisz abból újabb katasztrófa származnék."

Az idő haladtával egyre világosabbá vált, hogy a földreform a földdel rendelkezők, azaz a nagybirtokosok számára jó üzlet. A birtokkal rendelkezők a jelentkező földéhséget ki-

használva, mivel a vételárat kevesen tudták kifizetni, gyakran oly magasra emelték még a bérleti díjakat is, amelyeknek megfizetésére csak a jómódú gazdák voltak képesek. /79.=/ Szekszárd város földjeit pl.: holdanként 4-4,5 q/kh termény bérleti díjért adták. "A bérbeadó jól járt, de önkéntelenül is felmerül a kérdés.... Azok kezébe került-e a föld, akiknek arra a legnagyobb szükségük van?" Jogos volt a felvetés, hiszen csak a 25-40 holdas gazdák tudtak októberben előre ilyen nagymennyiségű bérleti díjat kifizetni. Akinek alig néhány holdja volt, annak akkora díj kifizetése előre megoldhatatlan gondot jelentett. Ha mindehhez -irta a cikkíró- hozzászámítjuk, "az iga, vetőmag, igaállat hiányát" egyértelmű, hogy a zsellér nem tud megbirkózni ilyen problémákkal. Amennyiben konvenciójáért pl.: a cseléd mégis bérel, az igaállat alkalmazásáért /szántás, vetés, ekézés stb./ olyan magas ellenszolgáltatást kell fizetnie a módosabb gazdáknak, /vagy pénzben vagy munkában/ amely már gazdaságtalanná teszi az egész bérletet.

A kishaszonbérleti díjak átlagosnál alacsonyabb megállapítására is akadt példa. Pallavicini - bár főleg politikai megfontolásból - már az 1920-as nemzetgyűlési képviselőválasztások jelölőgyűléseit megelőzően kedvező feltételek mellett - szemcsédi, tamási, pári, hőgyészi parasztoknak többezer hold földet adott művelésre. A haszonbér katasztrális holdanként 50 kg búza, 40 kg árpa vagy zab, 40 kg csöves kukorica. A terményt tisztán, tehát a búzát ocsumentesen és szárazan, a betakarítást követően kellett fizetni. A késedelmi kamatot 6 %-ban állapították meg.

Pallavicini 1919. szeptember 25-én 12 éves időtartamra megkötött megállapodással földjét gyakorlatilag kivonta a későbbi földreform törvény hatálya alól. /80./

1923-től kezdve szinte állandóan szerepel 1927. augusztus 13-ig a jelentésekben a földreform téma!

Az 1920-as XXXVI. tc. végrehajtását jelenti 1926. márciusában az alispán a közgyűlésnek és közli a végleges megyei adatokat.

/81./ A vármegyei gazdasági életét mélyen érintő földbirtok-reform végrehajtása az egész megyében befejeződött. Az 1920. évi XXXVI. t.c. végrehajtását 113 község lakossága kérte.

Az Országos Földbirtokrendező Biróság 111 községben a megváltási eljárást elrendelte, lefolytatta és 6 község kivételével azokat ítélettel lezárta. A megítélt területek birtokbeadása 82 községben már megtörtént, a többiben most van folyamatban.

/6 év telt el a földreform törvény megjelenése óta!/
A vármegyei gazdasági felügyelőség adatai alapján 19.476 i-

génylő jutott földhöz, összesen 34.610 kh földet kaptak. A földhöz jutottak megoszlása a következő:

1210 hadirokkant	1923 kh.
1421 hadiözveggy	1961 kh.
6626 földnélküli mezőgazdasági munkás	9539 kh.
7387 törpe- és kisbirtokos	12676 kh.
2832 köztisztviselő és kisiparos	1980 kh.
241 vitézi telek	2025 kh.
9 középbirtok és	
2 mintagazdaság	1188 kh.
28 csendőrségnek	182 kh.
71 községben papi, tanítói, jegyzői java- dalom	718 kh.
1 szekszárdi kisközségi iskola részére	250 kh.
59 községben gazdasági ismétlő iskolákra	104 kh.
19 községben közlegelő alakítására és kie- gészítésére	1127 kh.
5315 házhelyre	1206 kh.
közterekre, utcákra, temetőre stb.	165 kh.

Az 1927. évi tavaszi közgyűlésen ismét napirenden lévő téma szerint az előző évi adatok még nem véglegesek.

A vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében legutoljára a Nagyatádi-féle földreform végrehajtásáról a következő számadatok szerepelnek:

A megye 123 községéből 115 kérte a földtörvény végrehajtását. A megítélt területet 98 községben birtokba adták, 14 községben a birtokbaadás 1927. márciusában még folyamatban volt. 112 községben 23.185 egyén vagy közösség 37.482 kh földet kapott. /82./ A részletes bontás nem áll rendelkezésünkre. Árányait tekintve azonban feltehetően nem tér el az 1926. évi adatoktól.

Összegezve a földreform végrehajtását megállapítható, hogy Tolna megyében az összes földterületnek - az országosnál 2 %-kal kevesebb részét - mindössze 6 %-át érintette. A 100 kh-n felüli birtoknak 13 %-án került sor földátadásra. A 100 kh-n felüli birtokok száma Tolna megyében egyáltalán nem változott. A nagybirtokok gazdasági szerepét a földreform alig érintette. Megvizsgálva az átadott területek minőségét és az átadási árat, nagyon változatos képet kapunk.

Gyakran a nehezen művelhető, vagy egyáltalán nem művelt, a többi birtoktesttől messzeeső földek átadása történt meg. E földeken a birtokosoknak nem volt kifizetődő a termelés. A tulajdonviszonyban nem történt változás, hiszen a föld árának kifizetéséig csak névlegesen lett új tulajdonos a terület.

Óriási eltérést mutattak a megváltási árak. Ez az eltérés a megyében lévő viszonylag egyenlő aranykoronaértékeket figyelembevéve - mai nézőpontból - semmiképpen sem vehető indokoltnak. Ehhez még hozzászámíthatjuk, hogy házhelynél a föld minősége nem elsőrendű kritérium. A legolcsóbban hg. Esterházy adott Dombóváron házhelyet a megyében. Ő négyszögölenként 1

koronát kért. Ugyanakkor Kornfeld báró Szemcséden 16-17 koronáért mérette birtokait. Az alispáni jelentés szerint a legdrágább házhelyeket a Magyar Tanulmányi Alap uradalma Decsen adta el, hol egy négyszögölért 2,5 kg búzát kellett fizetni. Adataink alapján még ennél is többet, 3 kg búzát kért Wimpffen gróf a simontornyai birtok négyszögöléért.

Ha a birtokos nem óhajtott megválni birtokától, akkor a vételárat azonnal követelte, amit természetesen az igénylők képtelenek voltak kifizetni. /Pl.: Montenuovo hg, Wimpffen gróf stb.. /

Érdemes megvizsgálni a kiosztott földterületek nagyságát.

A földreformi törvény értelmében a házhely és belsőség nagysága elérhette a 600 négyszögölet. Ilyen Tolna megyében a legritkább esetben fordult csak elő. /Pl.: Szemcséd/ Igaz, ritka volt a 200 négyszögöles házhely is. A megyei átlag 363 négyszögöl, amely többségében 3-500 négyszögöles telket jelent.

Hadirokkantak és hadiözvegyek maximum 3 kh birtokhoz juthattak. A megyei átlag ezt meg sem közelítve 1,5 kh körül maradt. Hadirokkantaknál 1,59 kh = 2550 négyszögöl, hadiözvegyeknél 1,38 kh = 2200 négyszögöl.

A földnélküli mezőgazdasági munkások 1,43 kh, azaz 2280 négyszögöl földet kaptak. Az átlag tehát a lehetőség /3 kh./ fele alatt maradt.

A reform a törpe- és kisbirtokosok birtoknagyságának 15 holdra való kiegészítést tette lehetővé. Az átlagosan kiosztott 1,71 kh = kb. 2740 négyszögöl alapvetően nem növelte számottevően birtokaik nagyságát.

A kisiparosok és tisztviselők 1 kh-ig kaphattak földet. A megyei átlag valamivel haladta meg a 0,7 kh = 1100 négyszögöles területet, amely legfeljebb konyhakertnek volt elegendő.

Tolna megyében 241 vitézi telket alakítottak ki, amelyek átlagos nagysága 8,4 kh. Ezeken, valamint a középbirtokokon és mintagazdaságokban /108 kh átlag/ már lehetőség volt gazdálkodásra.

Gazdálkodási tapasztalatok:

Az új tulajdonosok nem rendelkeztek a beruházáshoz szükséges tőkével. A termeléshez hiányoztak a szükséges eszközök és sok esetben a tapasztalat is. Az 1-2 holdas területek alkalmatlannak voltak egy-egy család ellátására.

Nem volt igaerő. A nagybirtokokon is igaerő hiány mutatkozott, hiszen gyakran még az üzemanyaghiány miatt álló gépek munkáját is igásállatokkal kellett pótolniuk. Az igaerő ezen konjunktúrális helyzete még drágábbá tette a föld megművelését azok számára, akiknek sem lovuk, sem marhájuk nem volt. Ennek következménye az lett, hogy "rosszul, sekélyen és egyszer szántottak" az új gazdaságok többségében. /83./

"Nem trágyáznak" olvashatjuk ugyanott. Nemcsak igásállat, de egyáltalán az állat is hiányzik a kis gazdaságokból. Az 1-2 kh nem tesz lehetővé komolyabb állattartást. A közös legelőkre hajtott disznó után pedig alig van trágya.

Mindezen összetevők egyértelmű következménye az átlag alatti termés. Ha a kapott föld jóminőségű is lenne, a rablógazdálkodás következtében pár év alatt kimerülne. Ám a zömében gyenge talaj, megfelelő trágyázás hiányában kezdetben is csak gyenge termésre képes. Ha végignézzük a földreform megvalósítását, jól látható, hogy a külföldi állampolgárok, a gazdálkodással nem törődő nagybirtokosok, a mintagazdaságok melletti parlagok, a vizes, mocsaras területek jelentették a kiosztott földek zömét.

A kevés termés, a kevés jövedelem gyakran a gazda fizetéstelenségéhez vezetett, vagy örült ha a haszonbérletet ki tudta fizetni és vetőmagja maradt.

A közigazgatási apparátus tagjai, de főleg az új gazdaságok megfigyelésével és támogatásával megbízott gazdasági felügyelők, jól látták a földreform utáni problémákat. Érezték a tőkéhez jutás szükségességét, ám a korabeli pénzügyi helyzet nem tette lehetővé állatvásárlási kölcsönök adását a kisgazdaságoknak, másrészt a kölcsönöket akármilyen csekély kamatai is lettek volna, nem tudták volna visszafizetni.

Maradtak a segíteni akarás szándékától vezetett megyei próbálkozások, a téli mezőgazdasági tanfolyamok. Ennek keretében a korszerű gazdálkodási lehetőségek mellett a hangsúlyt a meglévő eszközök és emberi erő célszerű használatának lehetőségeire helyezték. /84./

E tanfolyamok valamit segítettek, de a földhöz jutottak súlyos gondjait még átmenetileg sem oldhatták meg. A problémák növekedését mutatja az a tény, hogy az 1927. évi törvényhatósági bizottsági ülésen ismételten napirenden szerepelt /!/ aug. 13./ a földhöz jutottak gazdálkodásának témája. "Legnagyobb részük tőke, gazdasági eszköz és trágya hiányában csak küzd a gazdálkodással és még az évi haszonbért sem tudják megfizetni: éppen ezért nem sok remény van arra, hogy földjeiket véglegesen meg tudják tartani."

Megállapíthatjuk, hogy a földbirtokrendszer helyesebb megosztását szabályozó rendelkezés tényleges eredménye minimális volt. Földért áhító sok nincstelen egy része nem is jutott földhöz, másik része kapott ugyan földet, de anyagiak hiányában még a kor színvonalán sem volt képes gazdálkodni, így számára még a kishaszonbérleti díj megfizetése is komoly teherként bizonyult, a végleges tulajdonjoghoz szükséges pénzt nagy többségük nem tudta előteremteni. Nem véletlen, hogy 1926-tól kezdve az addigi földet kérvényező iratok mellett megszorodtak a földről lemondó okiratok.

A nyomasztó terhet jelentő földről inkább lemondtak, elmentek cselédnek, részesaratást vállaltak, mert sokkal biztosabb megélhetést jelentett, mint a "saját" föld.

A nagybirtokosokat a földtörvény végrehajtása során gyakorlatilag semmi károsodás sem érte. Még a bírósági döntések alapján átadott földek esetében is a döntés csak az átadási kötelezettség tényére szólt, miközben az árak a mindenkori forgalmi értéknek megfelelően alakultak. Csak néhány esetben volt tapasztalható nagyvonaluság, pl.: Eszterházy 1 koronás /négy-szögölenként/ házhelyei. Bár véleményünk szerint ezt is inkább az a gazdasági számítás vezethette, hogy a házat építők, a véglegesen letelepedők állandó munkáskezeket jelentenek az uradalom számára.

Az ellenforradalmi rendszer 6 éven keresztül ámitotta földreform-demagógiájával a parasztságot. Igazi hasznát az időközben konszolidálódott rendszer és annak fő támasza a nagybirtokosság érezte.

Gazdálkodás területén ebben az időszakban vált tömegessé a kishaszonbérleti szerződés. A nem egy tagban fekvő, mintagazdaságként nem művelhető területektől az uradalmak főleg e formában szabadultak meg.

4. Pénzromlás-infláció-bankjegyforgalmi problémák a megyében

Az első világháború éveiben, majd a forradalmak időszakában a korona vásárlóértéke az egyre nagyobb mennyiségű papírpénz forgalomba kerülése és ezzel párhuzamosan az egyre alacsonyabb színvonalú termelés következtében gyorsuló mértékben csökkent. 1919. nyarán a háború előtti értéknek 15 %-ára, majd 1920. februárjára e szintnek is 1/8-ára esett, azaz a békeévi vásárlóértéknek nem érte el a 2 %-át.

Az ellenforradalmi kormányzat, a megyei közigazgatási apparátus minden erejét és eszközét latbavetve megpróbálkozott az 1918. októbere előtt az Osztrák-Magyar Bank által kibocsájtott ún. kék pénz mellett a forradalmak idején nyomtatott pénzek és a postatakarékpénztári koronák elfogadtatásával.

A kék pénz hiánya Tolna megyében különösen nagy volt, mert a Tanácsköztársaság megyei vezetői begyűjtötték a fellelhető kék pénzt és azon élelmiszert vásároltak a szerbek által megszállt területekről. Így a megyében a kék pénz inség az országosnál is nagyobb méreteket öltött.

Bartal Aurél kormánybiztos az országos kívánalmaknak megfelelően a fehérpénz kötelező elfogadására hirdetmény-rendeletet adott ki. E rendelkezés a szerbek által meg nem szállt Baranya megyei sásdi járásra is érvényes volt. /85./

E rendelet értelmében a 2000 sorszámig terjedő 200 koronásokat és a 3000 sorszámig terjedően a 25 koronásokat, amelyet az Osztrák-Magyar Bank adott ki, mindenütt a rajtuk feltüntetett névértékben kellett elfogadni. /Ezek az ún. kék pénzek/

Az előző sorszámokon felüli 200 és 25 koronásokat, mivel a Tanácsköztársaság kormánya adta ki, hamisítványnak minősítették, amelyekért a bank felelősséget nem vállalt.

A munkások és a tisztviselők bérüket ezen bankjegyekben kapták, a kormány -mintegy jóindulatának bizonyítékeként, amíg a pénzeket be nem tudják vonni, hajlandónak mutatkozott a bankjegyeket ötödrész értékben törvényes fizetési eszközként elfogadni. /Vagyis 200 helyett 40, 25 korona helyett pedig 5 korona értékben./ A bérből és fizetésből élők számára ez komoly veszteséget jelentett. A rendelkezés szerint a Tanácsköztársaság alatt megjelentetett 1 és 2 koronások -bár szintén hamisítványnak voltak tekintendők, becserélésükig névértéküknek megfelelően el kell fogadni őket.

Az ellenforradalmi rendszer által megjelentetett postatakarékpénztári 20, 10 és 5 koronásokat mindenki köteles volt a rajtuk feltüntetett értékben elfogadni.

Minden adó- és postahivatalt eredeti kékpénzzel elláttak, hogy legyen mintája, amellyel a közönséges hamisítványoktól a valódi bankjegyet meg tudja különböztetni. A kormánybiztosi rendelkezést falragaszokon és dobszó útján adták az embe-

rek tudtára. A rendelet ellen vétőket a legszigorúbb büntetéssel kivánták sújtani.

Az eredmény azonban váratott magára. A gazdák nem szívesen adták el áruikat nem kék pénzért.

1919. augusztus 29-én a Szekszárdi Takarékpénztár, a Szekszárdi Népbank és a Tolnamegyei Takaré- és Hitelbank Rt. képviselői levélben kérték a kormánybiztos hatékony közbelépését az áldatlan pénzügyi helyzet mielőbbi felszámolása érdekében. /86./ Mint a levélből kiderült a korábbi rendelkezés, a szigorú szankció ígérete ellenére az 1918. októbere utáni 200 és 25 koronásokat, a Tanácsköztársaság alatti 1 és 2 koronásokat, valamint a takarékpénztári 5, 10 és 20 koronásokat a vármegye lakosai nem fogadták el. "Ma ezen pénzeket élelmiszer beszerzésénél sem a termelő, sem a kereskedő el nem fogadja, s így míg egyrészt a tisztviselők, ipari munkások, és napszámosok az éhhalálnak vannak kitéve, másrészt a forgalom teljesen fennakad, mert sem az állampénztár, sem a pénzintézetek kék pénzzel nem rendelkeznek és annak Budapestről való beszerzése teljesen lehetetlen."

Hasonló helyzetről tájékoztat a szekszárdi csendőr szárnyparancsnokságra beküldött jelentés, amelynek dátuma 1919. október 7. A völgyégi járásban a gazdák nem fogadják el a fehér és postatakarékpénzt. Mivel a gazdák a községi pénztárból nem veszik át a pénzt, ezért a községek adóba szintén csak a régi kék pénzt hajlandók elfogadni. A jelentés a helyzetet főleg azért sérelmezi, mert a csendőrlegénység fizetéséért nem tud bevásárolni.

Elképzelhető, ha a pofozógépeknek "tekintett karhatalmi egység tagjai sem tudják szükségleteiket" nem kék pénzen beszerezni, akkor a gazdák részéről milyen az ellenállás a fehér és postatakarék pénzzel szemben.

Az új főispán, Battlay is kénytelen elismerni, hogy Bartal rendeletének nincs fogamatja. /87./

A probléma megoldására csak tüneti kezelést javasol, amikor arra hívja fel a kerületi kormánybiztos figyelmét, hogy a rendelet szabotálókkal szemben eljárásra nincs lehetőség, tehát megfelelő szankciókat kell bevezetni. Azt világosan látja, hogy a mindennapi szükséglet, a tél beállta előtt a tüzelő megvásárlásához a bérből élők gyakran kénytelenek jelentős ráfizetéssel kék pénzt szerezni uzsorásoktól, hogy vásárolni tudjanak. Kéri a területi kormánybiztost, Gaál Gasztont, hogy "sziveskedjék a dunántúli központi kormánybiztos úrnál előterjesztést tenni és kérni őt, hogy a kormánnyal érintkezésbe lépve szorgalmazza egy olyan rendelet sürgős kibocsájtását, amely szigorú büntetéssel sújtja a fehér és postatakarékpénztári bankjegyek elfogadásától vonakodókat." /88./ A kormány nem adott ki újabb rendelkezést, mivel a probléma aktualitása különösen a szerb demarkációs vonal melletti 3 megyében - Tolnában, Baranya meg nem szállt északi területein és Somogyban - volt nagy, ezért a kerületi kormánybiztos maga rendelkezett. Gaál Gaszton november 14-i rendeletét minden főszolgabíró, "mihez tartás végett a szekszárdi rendőrkapitány, tudomásulvételre az államügyészség, Szekszárd polgármestere és valamennyi községi előljáróság közzétételre /kifüggesztés, dobolás, helyi lapban megjelentetés/" megkapta. /89./

A rendelkezés első részében kifejti, hogy mindkét pénz értékét a magyar állam garantálja. Az el nem fogadókat "politikai cél vezeti, hogy a jelenleg kialakuló nemzeti irányzatnak ártanak, vagy pedig tisztességtelen nyerészkedési vágy vezeti, hogy az egyszerűbb emberek félrevezetésével üzletet faragjanak."

Szigorú szankciók alkalmazását jelenti be a rendelkezést megszegőkkel szemben: "mint akik az állam rendje ellen cselekedettel izgatnak, a reám ruházott hatalmat személyválogatás nélkül, kérlelhetetlen szigorral fogom alkalmazni. Minden ilyen esetben előterjesztést teszek, hogy az ilyenek, mint veszedel-

mes politikai izgatók a hajmáskéri vagy más hasonrendeltetésű táborokba internáltassanak."

A rendelkezés végrehajtása nem könnyű, hiszen alig van a piacon áru, a feketepiacon pedig az eladó határozza meg, hogy milyen pénzt kér árujáért. Battlayék világosan látják, hogy a demarkációs vonalon zajló csempészsést amíg meg nem tudják akadályozni, addig kénytelenek tudomásul venni a helyzetet. Ezért mintegy a rendelkezési kudarcot elismerve támogatják a székszárdi pénzügyigazgatóság előterjesztését, amelyben az alkalmazottak fizetésének kék pénzben való kiadását kérik. /90./

A téli beszerzés küszöbén a kék pénzzel való javadalmazást olyan segélynek tekintik, amellyel legalább a kenyér és tüzelőanyag gondokat megoldhatják a megélhetés gondjaival küzdő közalkalmazottak. Az igazgatóság előterjesztésének támogatása egyben azt jelzi, hogy a Gaál-féle rendelettel a problémát nem lehet megoldani.

Mivel a pénzkérdést országosan képtelenek rendezni, ezért a legkülönbözőbb manipulációkkal, visszaélésekkel találkozhatunk.

A paksi előljáróság a község ellátásának biztosítására közélmezési bizottságot hozott létre. Ennek feladata volt a gazdáktól a felesleget felvásárolni és az ellátatlanoknak átadni. Mint a levelezésből kiderült /91./ a bizottság - a törvényes rendelkezések ellenére - más árért vásárolt kék pénzben és más árat adott fehér pénzben a gabonáért. Kék pénzben 1 q búzáért 210 koronát, postatakarék és fehér pénzben 240 koronát adott hasonló mennyiségért. A dunaföldvári főszolgabíró igazoló jelentést kért a paksi előljáróságtól ezen esetről. "Erre azért volt szükség - írják -, mert a községi gabonavásárlásokkal egyidőben az angol misszió is vásárolt, kik azt kék pénzzel fizették, mifolytán a termelők gabonájukat a község részére is csak kék pénzért voltak hajlandók átadni."

Igy a gabona összevásárlását végrehajtó egyesület, illetve az általa pénzkezeléssel megbízott Tolna megyei Takaré- és Hitelbank paksi fiókja kénytelen volt a befolyó fehér- és postapénzt kékpénzre átváltani, minek átváltását a pesti takarékpénztáraknál 15 %-ra eszközölték.

Rendelet ide, rendelet oda, tehát a közigazgatási hatóságok is kénytelenek megszegni. A pesti bankok is természetesnek tartják 15 % leszámítolását a nem kék pénzből. Így azután az is természetes, hogy továbbra is a kék pénzt tekintik a gazdák az egyetlen elismert fizetőeszköznek.

A hatóságok tehetetlenségét mutatja, hogy bár a főszolgabíró a paksi ügyet átadta a szekszárdi ügyészségnek, az 1920. január 30-án jelezte, hogy eljárást nem kezdeményeznek, mert itt nem nyeréskedett senki, a "feljelentettnél büncselekmény nem látszik fennforogni."

A pénzügyi káoszt jól mutatja, hogy egyes helyeken a postahivatalnok teljesen önkényesen semmilyen címetben sem hajlandó pl.: a Tanácsköztársaság alatt készült pénzt elfogadni. /92./ 1920. január 25-én Gindlicsalád község előljárósága táviratilag kéri a kormánybiztos intézkedését, mert a kistengelici postahivatalnok a 7000. számon felüli 1 és 2 koronásokat nem fogadja el. A kormánybiztos a pécsi postaigazgatósághoz fordul a postahivatalnok szabálytalan tevékenységének abbahagyása érdekében. Egy héttel később a pécsi postaigazgatóság jelzi, hogy táviratilag utasította a kistengelici postahivatalt az 1 és kettő koronázások elfogadására. Két hónappal később ismét Gindlicsalád község előljárósága kér utasítást, mert "A gazdasági munkások a postapénzt nem fogadják el. Munkálatok fennakadása áll elő." Az előző példák nem egyedi esetek.

A kormány közben erőfeszítéseket tesz a pénzügyi problémák megoldására. 1920. márciusában a békeszerződés előírásának megfelelően önálló magyar pénz létrehozásával próbálkozik. El-

rendeli az Osztrák-Magyar Bank által kibocsájtott pénz felülbélyegzését. A Tolna vármegyében kiragasztott plakátok szerint az 1700/1920. M.E. sz. rendelet nem érinti az egy és két koronásokat. A felülbélyegzés határideje 1920. március 28.

/93./

A felülbélyegzésből kimaradt pénz határidőn túl teljes összegében értékét veszíti. A felülbélyegzéssel párhuzamosan pénz-elvonás is történt. A felülbélyegzésre beszolgáltatott bankjegyek 50 %-át az állam elvonta és helyette évi 4 %-ot kamatozó állam elismervényt adott a bankjegyet beszolgáltató nevére kiállítva. Ezt az elismervényt állami birtokvásárlásoknál és vagyonadó fizetésénél lehetett felhasználni.

A felülbélyegzést vezető, illetve ellenőrző 6-10 tagu bizottság elnöke a járási főszolgabíró, illetve a városi polgármester volt.

A rendelkezésben megszabott márciusi határidő azonban túl rövidnek bizonyult. E határidőt módosították 1920. április 8-ra, de "még ez időre sem lesz befejezhető a felülbélyegzési eljárás" -közli a tamási főszolgabíró táviratában a főispánnal.

/94./

A tamási járásban április 7-ig 45 000 000 korona felülbélyegzése minden fennakadás nélkül megtörtént jelenti a bizottság elnöke.

A felülbélyegzés legfőbb célja az volt, hogy a kormánynak egyáltalán legyen képe az országban forgalomban lévő pénz mennyiségéről és ezt a mennyiséget felére csökkentve mesterségesen pénzszükét idézzon elő. Ezzel a pénzromlást igyekezett megakadályozni.

Másrészt a felülbélyegzett pénz - bár még a Monarchia közös pénzrendszere alapján kibocsájtott maradt -, csak a magyar közigazgatás alatt álló területeken lett a továbbiakban törvényes fizetési eszköz.

A Tanácsköztársaság alatt megjelentetett pénzeket változatlanul ekkor is a forgalomban hagyták névértékük 20 %-ának megfelelő értékben, valamint maradtak az 1 és 2, illetve a postatakaréki 5, 10 és 20 koronások.

A kormánybiztos 1920. március 31-én számjeltáviratban jelezte a belügyminiszternek, hogy a nép a takarékpénztári pénzjegyeket elfogadni vonakodik."... Félő, hogy ezen, ma még szórványos esetek holnap esetleg általánossá válnak, megáll a küszöbön lévő gazdasági munkálat, a termelés veszélyben forog." /95./

Szinte természetes, hogy a rendeleti szabályozások a pénz iránti bizalmat nem tudták helyreállítani. A kék pénzhez való ragaszkodás egyik oka az volt, hogy a békeévekben ez a pénz volt forgalomban, ennek volt olyan magas - 1920-hoz képest - a vásárlóértéke, hogy a pénz még az "aranykor" maradványának számított. Ez a nosztalgia nyilvánult meg pl.: a bányászok azon megjegyzésében, hogy lennének inkább 1918-as fizetések, de az akkori árakon lehetne vásárolni. /96./ A kormány erőfeszítéseinek hatására átmenetileg sikerült a pénzromlást 1920-ban megállapítani.

Egyesek a kék pénzt igyekeztek minél nagyobb mennyiségben a ládafiába gyűjteni. 1920. októberében a Tolna megyei Újság arról tudósít, hogy a nagy bevásárlási láz oka egy rémhír, amely szerint a pénzt leértékelik, az eddigi 100 koronásokat beváltják, a rémhírterjesztők még az új pénz nevét is tudni vélik: 100 koronáért 5 turult adnak. /97./

A pénz értékének átmeneti szintentartását mutatja, hogy pénzt ekkor még hamisítani is érdemesnek bizonyult. A megyei lap decemberi híre szerint /98./ Szekszárdon hamis 1000 koronások kerültek forgalomba. "A hamis pénzen a körpecsét magyar koronája merőlegesen áll." Tehát nem a pénzt hamisították, hanem a felülbélyegzést. Ebből arra lehet következtetni, hogy voltak olyanok is, akik kivonták pénzüket a felülbélyegzés

alól és nem adták az államnak 50 %-át, vagy a megszállt területekről került a le nem bélyegzett pénz a megyeszékhelyre. Az valószínű, hogy az 1000 koronások nem a napszámosok, a cselédek és kifizetésű alkalmazottaktól kerülhettek elő, hiszen ez korábban több havi jövedelme volt a magasabb fizetéssel rendelkezőknek is.

A kormány pénzszűke fokozása érdekében 1921-ben átmenetileg még a bankjegykibocsájtást is beszüntette.

Hegedüs Lóránd pénzügyminiszter kísérlete a jó pénz megteremtésére azonban hosszútávon nem sikerült, 1921. szeptember végén lemondott. Ezzel az ő stabilizációs koncepciója, amely gyakorlatilag a tőkések és nagybirtokosok által elszabotált adófizetés miatt úgyis megbukott, lekerült a napirendről. Ettől kezdve a kormány az ún. aktív inflációs politika folytatásához folyamodott. Óriási mennyiségű pénzt nyomtak, amely az ipari és a mezőgazdasági termelésbe áramlott. A kormány nagyszámú valorizálatlan hitelt nyújtott. A valóságban a hitelhez az uralkodó osztály szinte ingyen jutott, hiszen mire törlesztenie kellett, már a gyors infláció miatt csak az eredeti érték töredékét kellett visszafizetni. A hitelek felgyorsították a termelést. A termelés meggyorsulása együtt járt az értékesítés gyorsulásával, Akinek koronája volt az nem kockázattal, hiszen napról napra kevesebbet ért a pénze. Vásárolt tehát és mindent vett, amit a piacon venni lehetett. Ez visszahatott a termelésre, hiszen a bővlinak is volt keletje, tehát mindent lehetett termelni, amit a gyárak termelni tudtak.

Ez volt az érem egyik oldala, de a másik a tömegekre elnyomó hatás, nagyon súlyosan érintette a bérből élőket, hiszen a munkabéreket 1921-től évekig nagymértékben leszorították... A kormány pedig egyre növekvő kiadásainak fedezésére mindig nagyobb mennyiségű pénzt kénytelen forgalomba hozni. A bankok

betét- és kötvényállaga már 1921 végén a háború előtti szint 8 %-ára süllyedt. Az infláció tehát egyre jobban felgyorsult. A pénz vásárlóértékének romlását világosan tükrözik a következő áralakulások: Valamennyi a Tolnamegyei Újságban jelent meg.

1 m Double kabátszövet 140 cm széles

1920. december 25-én	700-1100 korona
1922. december 23-án	3800 korona

1 kg kristálycukor /elsőrendű, sárga/

1920. december 18-án	113 korona
1922. december 16-án	424 korona

Két év alatt az árak átlagosan 4-szeresre nőttek.

A kormány és a megyei hatóságok mindent megtettek a fekete-piac és a drágaság felszámolása, rendőri úton való megfékezésé érdekében. A kiadott rendelkezések értelmében az árrágitókat, árurejtegetőket, áruhalmozókat azonnal fel kell jelenteni. Aki piacon árul, annak az áru árát jól láthatóan ki kellett függeszteni. Külön besugó hálózattal igyekeztek megfigyelni a piaci kétes üzleteket. A csere, az eladás jelentős része azonban nem a hatóságok által ellenőrizhető piacokon bonyolódott le. Hiába kötelezték a boltosokat a nyitvatartási idők betartására, ha nem volt árujuk.

Akit rajtakaptak, az ellen azonnal kihágási eljárást indítottak. Valójában a néhány liter tejjel, tejtermékkel manipuláló kofák lefülelése nem volt nehéz dolog. A nagyhalak, a komoly tételekkel üzletelők azonban nagyon ritkán kerültek a rács mögé. Bár a 4352/1920-as internálási rendelet értelmében a gazdasági életre káros elemeket internálni kell, ilyen eljárást zömmel nem a lánckereskedők ellen indítottak. /99./

Az infláció mértéke 1923-ban gyorsult fel óriási mértékben. A Tolnamegyei Újság számonként volt kénytelen az előfizetési díjat módosítani.

Az újság ára pl.: 11 hónap alatt 25-szörösére, azaz 2500 százalékkal emelkedett, tehát a pénz értéke 0,4 %-ra csökkent. A városi tanács hónapról-hónapra emelte a villanyáram díját. Csak azért nem sürűbben, mert több hónapra igyekeztek egyszerre megvásárolni a szükséges fűtőolajat. Az ellátási nehézségek nem tették lehetővé a nagyobb mennyiség előre történő megvételét.

Egyre gyakoribbá vált ebben az időben az értéktelen pénz helyett az adásvételek gabonában, vagy dollárértékben történő hirdetése.

"Szekszárd közelében újonnan épült villaszerű ház, 350 négyszögöl telken /pince, kút, villany/ ára 450 q búza."

"3 1/2 Hoffer - lokomobil ára 70 q búza."

"Tolna megyében eladó kisebb malom 6/7 része, ára: 510 q búza

"Tolna megyében eladó 6 járatu modern malom 20 hold földdel.

Ára 70 vagon búza vagy 18.000 dollár." /100./

Az infláció hatására az Országos Orvosszövetség Tolna megyei fiókja arról döntött, hogy a magánorvosok díjtételeire alapul a "búzavalutát" fogadja el. Egy rendelés 6 kg búza, egy látogatás a betegnél 10 kg búza, oltás 3-15 kg, gipszelés 2 q, egy ficam helyretétele 1 q búza, illetve az ennek megfelelő napi korona.

IV.

A KÉT VÁLASZTÁS KÖZÖTTI IDŐSZAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Az 1920-as választásoktól a szavazók többsége a politikai élet megújódását, az ország és benne saját gazdasági körülményeiknek javulását remélte.

A nemzetgyűlésnek elsődleges politikai feladatuként jelentkezett az ideiglenes államfő megválasztása. Az adott bel- és külpolitikai helyzetben az egyetlen lehetséges jelölt, Horty megválasztása szinte nemzetgyűlési formaság volt. A kormányzói hatalom ekkor még szűkebb keretek között mozgott, mint a későbbi módosítások után. Az új kormányt Simonyi-Semadam Sándor alakította meg március 15-én.

A KNEP párti miniszterelnök a nemzetgyűlés 2 pártjának a támogatására számíthatott. E kisgazda és keresztény párti kormány feladata lett a trianoni békediktátum aláírása, melynek eredményeként az ország területe $325\ 000\text{ km}^2$ -ről $93\ 000\text{ km}^2$ -re zsugorodott. Az új határok között alig 8 millió lakos maradt.

Tolna megye területét Trianon nem módosította. Lakosságát annyiban, hogy az elcsatolt területekről különösen nagy számban költöztek közigazgatási szakemberek a megyébe. A szinte minden nélkül érkezők a szociális gondokat növelték.

A békekötés és a tiszántúli képviselőválasztások után lehetőség nyílt egy keményebb, határozottabb politikát folytató kormány megalakítására. Bethlennek - bár a pártokat sikerült maga mögött felsorakoztatni - ekkor még személyi viták miatt nem sikerült kormányt alakítania.

A Teleki-kormány alapvető célja a szétesett gazdaság rendbehozása, ezzel együtt a fokozódó szociális gondok valamiféle megoldása, be kívánta fejezni az államhatalom átszervezését és megerősítését.

A tekintély megszilárdítása jelentette a baloldallal szembeni erélyes fellépés mellett a szélsőjobb, a különítmények kordába szorítását is.

Napirenden szerepelt a földreform és az infláció megfékezése.

1./ Témák a vármegyei közgyűlés előtt

Az 1920-as törvényhatósági közgyűlések napirendjei, fontosabb témái az egyre sokasodó gazdasági és szociális problémákkal foglalkoztak. Az inflációs gondokat Tolna megyében komoly bankjegyforgalmi problémák gyarapították. E gondok okaira a gazdasági életnél részletesen kitértünk. A földreform ügye állandó témája a közgyűléseknek. Az ékes hozzászólások azonban nem vitték előre az ügyet.

A megye sikertelenül próbálkozott az olcsó élelmezés gondolatának megvalósításával. A gazdák által bevallott adógabona az országos elvárást sem fedezte. A konjunkturás gabonaárak szinte megfizethetetlenek voltak. A gabonatermés zár alá vétele csak ideiglenes megoldásnak bizonyult. 1920. végén Tolna megyében közel 47 000 nem termelő - 25.000 korona jövedelmet el nem érő - kért hatósági ellátást. A megye a gondok egy részét megkísérelte központi keretből megoldani, az ellátatlanok többségéről való gondoskodást a gabonát termelő közösségek nyakába szőta.

Különösen éles hangon reagáltak a kormány tervezett közigazgatási reformjára. Már 1920. decemberében foglalkoztak e kérdéssel, majd az 1921. évi tavaszi közgyűlésen visszatértek e témához. A konzervatív erők térhódítása figyelhető meg határozatukban: "Törvényhatóságok ujjaalakítása ne a nemzetgyűlési képviselőket választó, most érvényben lévő választójogi törvény, hanem olyan új törvény alapján történjen, amely minden demagógiától mentes keresztény nemzeti polgári uralmat juttatja érvényre. /1./

A megyei sajtó véleménye szerint az országnak számtalan baja van, "az 1886-os évben alkotott törvény nem olyan alkotás, amelynek megreformálása túl sürgős lenne." /2./

Az országosan megnyilvánuló ellenállásra utal, hogy még Nagyatádi Szabó is kénytelen volt e kérdéssel vidéki útján foglalkozni: /3./

Szükségtelennek tartja a vármegyék tiltakozását, mert "mi nem akarjuk felforgatni az ősi megyét, csupán meg akarjuk szüntetni a születési előjogokat és át akarjuk azt alakítani, mint a nemzetgyűlést."

Kifejtette, hogy Somogyban már 10 éve 130 kiskazda van a törvényhatóságban, de azért egyetlen társadalmi réteg sem szenvedett hátrányt.

A kiskazda politikus, Klein főispán a megyei közgyűlésen arra hívta fel a figyelmet, hogy semmiféle reformmal sem szabad addig várni, amíg a "tömegmozgalmak kieroszakolják."

Arra figyelmeztette a konzervatívokat, hogy a nyugati példák mindenütt a balratolódás felé mutatnak. Ha Magyarországon nem sikerül, egy mérsékelt demokratikus kibontakozás, hasonló helyzet várható.

Dr. Klein Antal Tolna megye első polgári származású főispánja a realitásokkal számoló, mérsékelt demokratikus gondolkodású politikus volt. A megyei helyzetet felvázoló beszédében tömören így fogalmazott: "elégedetlen a földművelő, váltságban az iparos és kereskedő, agonizál a tisztviselő." /4./ Klein ezzel, valamint a királykérdésben elfoglalt álláspontjával, - amely szerint a megyei vezetők feladata nem a királykérdés megoldásán csemegézni, hanem a kenyérkérdést megoldani - kivívta Tolna megyében az ún. történelmi osztály némely képviselőjének ellenszenvét.

Bartal Auréllal az élen Klein ellen minden létező fórumon, az eszközökben nem válogatva /besugás, följelentés, névte-

len levelek, cikkek fővárosi lapokban stb./ támadtak. Még a megyei kaszinóból is megkísérelték "kigolyózni" a főispánt, de a többség elvetette a javaslatot. Az állandó támadások következtében 1921. május 20-ra - szokatlan módon reagálva az eseményekre - rendkívüli törvényhatósági közgyűlést hívtak össze, ahol az egyetlen napirend a Klein elleni intrikák szerepeltek. A közgyűlésen 222 képviselőből 141 jelent meg. A megjelentek ellenszavazat nélkül állást foglaltak a főispán mellett, biztosították támogatásukról és bizalmukról további munkájában. A szavazást a kisgazdák óriási győzelemként könyvelhették el, hiszen az ún. történelmi osztályok vezető képviselőinek jelentős része is Klein mellett voksolt. Klein azonban alig 2 hónappal a szavazást követően lemondott funkciójáról. Az 1921. júliusi közgyűlésen a főispáni teendők ellátásával megbízott Forster Zoltán elnökkölt. Forster személyében a vármegye egyik legrégebben funkcionáló vezetője lett az első számú irányító. /5./

2./ Restauráció a szerbektől visszacapott községekben

A megyén belüli problémákról a figyelem elterelését szolgálták a szinte folyamatos nacionalista, szerb-horvát-szlovén ellenes megnyilvánulások, amelyekhez a Tolna megyei községek megszállása adott ürügyet. /6./

1919. októberétől a megszállás végéig a bátaszéki eseményeket a megyei sajtó propagandisztikusan felnagyítva és kellőképpen eltúlozva tálalta olvasóinak.

Az SHS állam által megszállt területen - bár ott is csak a megszállók érdekében megfelelő mértékben - szabadabb mozgás-lehetőségük volt a kommunistáknak.

A hatóságok nem engedtek szabad teret az antikommunizmusnak, antiszemitizmusnak és nem voltak napirenden a lakosság elleni katonai atrocitások.

A helyi hatóságoknál is éberebb figyelemmel kísérték a munkásmozgalmi tevékenységet az ellenforradalmi rendszer besugói, akik ugrásra készen arra vártak, hogy a kiűrités idejére a hatóságoknak minden szükséges adat rendelkezésre álljon a mozgalomban bármiképpen is résztvettek elleni eljárás megindítására.

A megyei sajtó éles hangnemben uszított a "balkáni csőcselék" azaz a szerbek ellen. A keresztényi, józan magyar lelkültre apellálva adta hírül pl.: , hogy Bátaszéken népgyűlést hívtak össze a pécsi kommunisták, néptanács megalakítására. Hisszük, hogy Bátaszék józan népe nem fog felülni a nagyhangú ígéretnek." /7./

Gyakori volt a demarkációs vonalon az engedély nélküli átszökés. Részben jobb munkalehetőség miatt, részben pedig a továbbvándorlás: USA, Németország felé így könnyebbnek bizonyult. A főszolgabírói hivatal sok esetben hiába kereste a fél évvel, vagy évvel korábban útleveleket kérőt, mert az már illegálisan külföldre távozott. Főleg sok bányász hagyta el ily módon az országot.

A megye földrajzi fekvése megkönnyítette /Mecsek északkeleti része/ a mozgalmi összekötők átjutását a megszállt területről, illetve területre.

A megerősített határvédelem miatt ez 1921-ben egyre nehezebb lett.

A Tolnamegyei Újság 1921. augusztus közepén jelezte, hogy augusztus 18-án megszűnik a szerb megszállás. A kiűrités bejelentésekor, annak ellenére, hogy 48 órával az átadás elhúzódott, a szekszárdi törvényszék máris kihirdette a statáriumot ezen területekre:

"Alapi Salamon Iván kir. táblabíró, elnökhelyettes a szekszárdi és pécsi királyi törvényszék megszállva volt területeire a rögtönbiráskodást a következő bűncselekményekre hir-

dette ki: hűtlenségre, lázadásra, gyilkosságra, szándékos emberölésre..." ugyanakkor a megszállás alatt nem álló területeken a hűtlenség és lázadás miatti halálbüntetés maradt fenn. A kiürítés tényére a szerbek mozgó adókivető és beszédő csoportokat működtettek, amelyek a helyszínen kivetett adót /1921. végéig!/ 3 nap alatt be is hajtották. /8./

A nacionalista uszítás, szerbellenesség, a megszállt területeken való féktelen terrorról, kommunista vérengzésekről szóló újságcikkkel 2 éven át táplált lakosság a bevonuláskor is hasonló hangnemű tudósításokat olvashatott a különkiadásban is megjelenő megyei lapban.

"A tolnai gyalogezred 3 százada vonult nemzetiszín zászló alatt Várdombra, hogy Bátaszékre vonuljanak." "Rendőreink és detektívjeink egyrésze szintén elutazott az átvételhez."... Minden pillanatban bekövetkezhet testvéreink felszabadulása Bátaszéken, Bátán, Alsónyéken, Baján, Baranyában és Somogyban a "szerb rabságból" és a kommunisták terrorja" elől. /9./

A különkiadás beszámolt arról, hogy Pókay százados 24 fős csendőrkülönítménye érkezett elsőként a területre, ahol a "rég nem látott daliás és elegáns katonáknak, a jogbiztonság őreinek megjelenése kimondhatatlan örömet okozott." /10./

A katonasággal együtt vonul be a /11./ területre a magyar közigazgatás is: Forster Zoltán alispán, Bajó Pál főszolgabíró és Dr. Berze Nagy János kir. tanfelügyelő, akik tolmácsolták a vármegye és a magyar kormány üdvözlését a magyar hazához visszacsatolt lakosságnak és azonnal intézkedtek, hogy a jogbiztonság megóvására a hatóságok minden lehetőt elkövessenek. A rendelkezésünkre álló iratokban Soós Károly altábornagy a kerület katonai parancsnoka meghatározta a felszabadult területekre érvényes restaurációs feladatokat. /12./

Míg a többi területen a politikai élettől a katonaság fokozatosan visszavonult és a hatóságoknak adta át a feladatok megoldását, addig a szerbektől visszacapott területeken a hadsereg szerepe előtérbe került.

Soós rendelete kiemelt rendészeti feladatként határozta meg a felszabadult és a korábban megszállás alatt nem volt területek további merev elkülönítését "a demarkációs vonal legalább egy hónapig maradjon fenn."

A cél egyértelmű: kommunisták vagy kommunista gyanusak beszívargásának megakadályozása, internálása. E területeken még az eljáráshoz szükséges formások betartásához sem ragaszkodtak. Lényegesnek a gyorsaságot tekintették. A gyülekezést és bármiféle szervezeti életet betiltották. Esetleges lázadási kísérletnél a hadsereg felhatalmazást kapott a fegyver legkiméletlenebb használatával a rendteremtésre.

A katonai parancsnok a közigazgatás restaurációjához szabad kezet tart szükségesnek és elrendeli az erélytelen, párthajló közigazgatási alkalmazottakat helyükről való elmozdítását. A rendelet meghatározta, hogy vezetők "csak vagyoniilag független" és keresztény alapon álló" személyek lehetnek. A katonai vezetés 1919. őszéhez hasonlóan ragaszkodott a személyek kinevezése előtti hozzájárulás feltételéhez. A katonai vezetés felhasználta informátoraitól szerzett ismereteit, "a területek előkelőségeivel létrejött összeköttetések révén" szerzett adatokat.

Nem véletlenül vonult az alispán és a főszolgabíró társaságában Bátaszékre a megye tanfelügyelője, Berze Nagy János. A kiemelt feladatok között ott szerepelt az oktatás restaurációja. Az ellenforradalmi rendszer mielőbb és minél alaposabban kívánta megtisztítani a népiskolai tanítói kart azoktól, akik az ellenforradalmi rendszer nézete szerint kommunista-gyanusak voltak.

A bevonulást követő sajtócikkek látszatobjektivitása mögött, nacionalista érzelmek fokozása, szomszéd népek elleni uszítás húzódtott meg. Ime néhány hír: "A bátaszéki állomás üresen ásitva tátong" -írja, "a szerbek mindent elvittek ami mozditható volt." /13./

"A laktanyát közel hároméves ottidőzés után szinte szemétdomb-
bá varázsolták a balkáni hordák tisztaságiszonyban szenvedő
fiai."

A békeszerződést követő megállapodás alapján a megszállt terü-
letek minden zavaró tényező nélküli kiürítéséről tudósít a ka-
tonai jelentés, amely a vezérkari főnökséghez befutott:

"1921. augusztus 21-ére Barcs-Szigetvár-Pécsvárad, Báticaszék-
Baja és a szegedi háromszög kiürítése programszerűen folyt le.
Incidensről nem érkezett jelentés." /14./

Királykérdés:

A királykérdés Tolna megye politikai életében nem játszott köz-
ponti szerepet. Amikor 1920. február 10-én a Magyar Királyság
Pártja a királysági eszme és a szent korona glorifikálása cél-
jából a kormányzó, a kormány és a társadalom előkelőinek rész-
vételével diszelőadást rendezett a királyi operaházban, ezen
Battlay kormánybiztos nem vett részt. /15./

Arra hivatkozott, hogy a Tolna és Somogy megye közigazgatási
bizottsága e napon ülésezik.

A legitimisták között komoly szerepet játszott Pallavicini ör-
gróf Dombóvár országgyűlési képviselője. Bartal, aki Horthy
feltétlen hívének és személyes barátjának vallotta magát, ba-
rátaival: Csekonics Ivánnal, Zichy Jánossal és Aladárral, Hu-
nyadi Józseffel, Jankovich Endrével, Károlyi Józseffel, Pal-
lavicini Györggyel létrehozták a Magyar Szentkorona Szövet-
ség és Nemzeti Összetartás nevű társasköröket. /16./

Ez a legitimista szervezet azonban hamarosan passzív szerve-
zetté, emlékkultusszá zsugorodott. Bartal a legitimistákkal
is megszakitotta kapcsolatát. Fokozatosan visszavonult a köz-
élettől.

Az első királypuccs megyei visszhangja mindössze annyi volt,
hogy e puccs által felidézett hullámverés emelte Bethlen gró-
fot a miniszterelnöki székbe.

A katonailag, politikailag elszigetelődött legitimista akciót követően a királykérdéssel kapcsolatos iratok 1921. októberében a 2 puccs idején tűntek ismét fel a megyei főispáni anyagban.

Október 22-én a pécsi körzeti katonai parancsnok táviratilag értesítette a főispánt, hogy IV. Károly Sopronba érkezett, egyben meghatározta a teendőket. /17./

A főispán másnap már továbbította a rendelkezést a főszolgabíróknak. A király Sopronban megjelent, de az uralkodói és hadúri jogokat fennálló törvényeink értelmében nem gyakorolhatja.

A kormány álláspontja: Magyarországon a kormányzó és a kormány nevében a kormány gyakorolja a hatalmat. Ha a király tehát bármely hatóság vagy csapat felett a hatalmat át akarja venni, akkor a kormányzó rendelkezéséig tartozkodó álláspont-ra kell helyezkedni, így azonnal jelenteni szükséges a történeteket Budapestre és a főispánhoz. Külön felhívta a figyelmet a főispán a köznyugalom megőrzésére. /18./

Két dolgot érdemes a rendelkezésből kiemelni. Az egyik az, hogy bár a kormány gyakorolja a hatalmát, ám bármilyen probléma esetén a kormányzó döntését kell megvárni. A másik szintén a katonaság szerepére /Horthy kezében a hadsereg/ utal: nem a belügyminiszter vagy a miniszterelnök, hanem a kerületi katonai parancsnok adott utasítást a főispánnak.

Bethlen elrendelte október 23-án a szigorú cenzurát: Károly király magyarországi "látogatásáról" csupán a félhivatalos magyar távirati iroda közleményei jelenhettek meg, megyei lapterjesztés csak kész lappéldány ügyészi felülvizsgálata után volt megkezdhető. Tilosnak minősítették IV. Károlytól vagy környezetétől származó minden közlemény publikálását.

A miniszterelnöki rendelettel együtt juttatta el a főszolgabírókhoz a pécsi kerületi katonai parancsnok utasítását: A királykérdés mindennemű tárgyalását és szellőztetését gyűlé-

seken és összejöveteleken betiltotta a lakosság nyugodt hangulata fenntartása érdekében.

A megyei sajtó legitimisták "Petur bánjainak" minősítette a második királypuccsot megkísérelőket és a királyság intézménye elleni merényletnek tartotta.

1921. november 5-én részletesen tudósított a királyi pár utolsó útjáról, amely Tolna megyén keresztül vezetett és Baján szálltak az angol "Glowworm" nevű hadihajóra. /19./

A megyei sajtó vezércikkben foglalkozott a Habsburgok detronizálásával. Fájdalmasnak nem a tényt, hanem az idegen parancsra történést tartotta.

A törvényhatóság 1921. novemberi közgyűlésén távirattal fordult a kormányzóhoz és Bethlenhez, amelyben kifejezte a törvényhatóság háláját az elmúlt napokban a haza érdekében tanúsított erélyes magatartásáért. /20./

A legitimisták utolsó erő kifejtéseinek egyikét jelentették a király halála után szervezett megemlékezések. A megyei lap gyászkeretes cimoldallal jelent meg és Meghalt a király! címmel erősen nacionalista hangvétellel emlékezett meg a "nemzet királyáról." Dombóváron Pallavicini emlékünnepséget szerveztetett és ő volt a szónok.

3./ A vitézi rend kialakítása

A Teleki-kormány 1920. augusztus 10-én jelentette meg a vitézi intézmény létrehozásáról szóló rendeletét. /21./

A vitézi rend országos hálózata kialakításának gondolata Hortytól származott. A vitézi intézmény létrehozása szinkronban állt azzal a revíziós politikával, amelyet az ellenforradalmi rendszer folytatott. A rend tagjai közé való felvétellel többféle célt kívántak szolgálni. Egyrészt jutalmazni, lekötöni és az ország iránti hűségben megtartani mindazokat, akik

a világháborúban, a lezajlott forradalmak alatt egyéni vitézségükkel és hazafias viselkedésükkel kitűntek. Másrészt az így szerzett érdemek teljes méltánylásával ápolni a harcos eredményeket és egyúttal állandó értékű nemzetvédelmi szervezetet teremteni. Ezzel kívántak egy olyan megbízható alakulatot létrehozni az állam rendelkezésére, amely egyaránt mozgatható külső támadás és belső forradalmi kísérlet esetén.

A vitézi rend alapelképzelései sorába tartozott a rend tagjainak példaként, példaképként való szerepeltetése, tekintélyük és pozíciójuk nevelési célra felhasználása.

A vitézi szék élén álló vezetői tisztséget mindvégig Horthy töltötte be, aki a Vitézek Főkapitányaként egyben a Vitézi Szék elnöke is volt. A Legfőbb Vitézi Szék tagjai a rendelet szerint a miniszterelnök, a honvédelem, a belügy, az igazságügy és a földművelésügy képviselője, az Altruista bank igazgatója, valamint a kormányzó által kinevezett 8 törzskapitány. A Legfőbb Vitézi Szék hivatala a Legfőbb Vitézi Szék Széktartósága lett, élén a főszéktartó állt. E hivatal feladata volt az operatív teendők ellátása. Működött még egy Kabinetiroda is a Legfőbb Vitézi Szék mellett.

Országosan 8 törzsszéket alakítottak ki. A törzskapitányok egyszerre több megyére kiterjedő hatáskörrel bírtak. A székkapitányok a megyei szervezetet vezették. A megyei Vitézi Széknek a székkapitány mellett a főispán, az alispán, a vármegyei katonai parancsnok és a mezőgazdasági kamara elnöke volt tagja. A megyei Székeken belül a vitézek járási szakaszba tartoztak, amelyet a vitézi hadnagy irányított és az állami segítséget számukra a főszolgabírónak kellett megadni. /22./

A pontos meghatározás szerint vitéz csak az a magyar állampolgár lehetett, aki a világháborúban vitézségével kitűnt, vagy a későbbiekben fog kitűnni, ezért kitüntetést kapott vagy a későbbiekben kap. Fontos kritériumként szerepelt, hogy a for-

radalmak hazafiságban nem tántorították el, egészségi állapota, erkölcsi alapja, nemzeti érzése és faji öntudata a magyar rög megművelésére és a magyar nemzeti erények fenntartására különösképp alkalmassá teszi." Horthy tehát a régi királyi vitézek mintájára szervezte e rendet. Tagjaiul azonban nem elsősorban világháborús érdemek alapján történtek a kiválasztások, hanem az ellenforradalmi harcokban és a fehérterror időszakában különös érdemeket szerző tisztek és altisztek jöhettek számításba. Az egyéni jelentkezést követően személyenkénti elbírálás következett. A jelentkezőnek mindenképpen megfelelőnek kellett lenni. Aki alkalmasnak bizonyult az vagy a mások által felajánlott birtokból kapott telket vagy kérhette a saját birtok vitézi birtokká való átminősítését.

Az alapszabály szerint a vitézi telek minimális nagysága 15 kh. A tiszti vitézi teleknek pedig meg kellett haladnia a 100 holdat. A vitézi telek úgynevezett kötött forgalmu birtok volt és csak megfelelő feltételek mellett lehetett örökölni. /23./ A vitézek jelvényüket házuk külső megjelölésére kötelesek voltak használni. A vitézek megszólítását külön előírás szabályozta: Nemzetes, vitéz x.y. A tiszti vitéz kettős feladatot látott el. Egyrészt az egység parancsnoka volt, másrészt a vezetés alá tartozó vitézek "családfője" is. Ez utóbbi azt jelentette, hogy a kiképzésen túl tanácsokkal segítenie kellett a vitézek gazdálkodását és közigazgatási vagy bírósági ügyeikben szintén támogatnia kell őket.

Horthy a rendelet megjelenését követően augusztus 20-án körlevélben fordult a megyék főispánjaihoz és az ügy hathatós támogatását kérte.

A nagy terv az volt, hogy községenként legalább 2-3 vitéz legyen. Ehhez várták a földbirtokosok adományait. Arra is volt lehetőség, hogy hitbizományból adjanak vitézi telket. Külön és több alkalommal hangsúlyozták a felhívások, hogy a földreform megvalósításakor a vitézi telekre történt felajánlásokat figyelembe veszik.

A kabinetiroda nemcsak a kormányzó felhívását, de a megyében 1000 kh birtoknál többel rendelkezők névjegyzékét is mellékelte, sőt felhívásból plusz példányokat is küldött, nehogy a névjegyzékből esetleg kimaradottak ne kapjanak belőle. /24./ Érdemes egy gondolatot idézni a rendkívül optimista hangú kísérőlevélből: a kormányzó meg van győződve arról, hogy a birtokosok "az akciót a nemes célhoz méltó, teljes odaadással fogják felkarolni."

A várt lelkesedés elmaradását mutatja az a tény, hogy egy hónappal később a kabinetiroda újabb levelet juttat el a megyékhez, amelyben arra figyelmeztet, hogy az 1000 holdnál kisebb birtokosok is "örömmel fognak részt kívánni ezen nemes és az ország jövőjét és nyugodt fejlődését biztosító akcióban." Tehát a kört már szélesíteni kellett és nem csupán a nagybirtokosok, a 100 holdon felüli középbirtokosok is lehetőséget kaptak birtokuk egy részének felajánlására.

Ennek a telkes vitézi rendnek, amely a Horthy-féle újnemességnek, katonanemességnek, kimondottan feudális jellegűnek volt tekinthető nem lett tulzott sikere a régi nemesség, a földbirtokosok körében. Ez volt az a terület, a föld, amely kényes kérdésnek bizonyult számukra, amelyhez nagyon ragaszkodtak és nem szívesen ajándékoztatták. Mindehhez járult az a nagy bizonytalanság a birtokosok körében, amely a földreform kérdésében megnyilvánult. Az országgyűlés 1920. őszén tűzte napirendre ezt a kérdést. A törvényt csak novemberben fogadták el, a különböző végrehajtási utasítások pedig még később láttak napvilágot. Ekkor még a birtokosok nem tudhatták, hogy az egész földreform csak propagandisztikus jellegű lesz és számukra csak hasznot hajt.

A felajánlások országosan annyira gyéren csordogáltak, hogy már a kormányzói - rendelettel törvényesített - akció kudarcától kellett tartani.

1920. november 4-én a miniszterelnök levelében volt kénytelen a vármegyéket az akció eddigiektől sokkal szélesebb körben való kiterjesztésére ösztönözni. /25./

Az 1921. február 7-én készített országos összesítés szerint megyénként eltérő nagyságú felajánlások érkeztek. A legtöbbet Szolnok megyében /805 kh/ a legkevesebbet /0 kh/ Abauj, Zemplén, Esztergom, Győr, Baranya vármegyékben ajánlották fel. Tolna megye ugyancsak az utolsók között szerepelt. Mindössze egy felajánlás történt. Bartal Aurél volt kormánybiztos, faddi birtokaiból 40 holdat ajánlott vitézi teleknek.

A Tolna vármegyei katonai parancsnok a főispánhoz küldött levelében /26./ szükségesnek tartotta a vitézi intézmény lényegét megértető széles propagandát. "A falu népe... legtöbbszörre nem lát abban egyebet, mint a tetszetős formában örökös katonáskodást." Ez a mondat azt is jelzi, hogy a vitézi rendbe való jelentkezők száma sem adott válogatási lehetőséget. A parancsnok kérte, hogy a következő vármegyei közgyűlésen "a vitézi rend nemes eszméit magáévá téve erélyes és kellő propagandát szóvatenni méltóztasson."

Klein főispán március 9-én levélben fordult a főszolgabírókhoz: /27./

"Szomorú dolog, hogy a hazafias áldozatkészség terén mindig példát mutató Tolnavármegye területéről eddig mindössze egy nagybirtokos ajánlott fel 40 kh holdat.

Azt a közönyt, amellyel a birtokos osztály a vitézi telkek felajánlására vonatkozó felhívásokat fogadta, nem akarom merev elzárkózottságnak mondani, inkább azt kell hinned, hogy a sikertelenség a kellő elevenségű propaganda hiányában egyrészt, másrészt pedig a földbirtok rendezésével kapcsolatban keletkezett bizonytalanságban leli magyarázatát."

Klein főispán akciója nem sok sikerrel járt. A dunaföldvári főszolgabíró jelentésekor még annak a 30 birtokosnak a nevét is elküldte, akihez felhívást juttatott el. Jelentette, hogy

mindössze kettő birtokos válaszolt /Szakách Ernő 10 kh-t és Schwartz Szilárd dunaszentgyörgyi birtokos 1,25 kh = 2000 négyszögöl felajánlást tett. 28 birtokos mégcsak nem is válaszolt.

Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy köztük volt maga a főispán Klein Antal is, akinek e járásban, Biritópusztán volt birtoka. /!/

A völgyeségi járás főszolgabírója szintén minimális eredményről adott számot:

Apponyi Rezső gróf a bátaapáti határban fekvő birtokából 50 kat. holdat vitézi telkek céljára felajánlott. A többi a földbirtokreform megvalósítására, parcellázásra ajánlotta. Egyben kellő nyomatékkal kérte a földreform végrehajtásánál ajánlatát méltányolni. Ehhez tudnunk kell, hogy ekkor még e terület szerb megszállás alatt állott. A megye leggazdagabb földesura, Apponyi a megyében lévő több ezer kat. holdas birtokából éppen a megszállt területen fekvő 170 holdból talált adományozásra megfelelő területet.

Érdekes és a virilistákat meg-megesisipkedően epés a Hagymássy főszolgabíró által a főispánnak továbbított levél, amelyet adományozási felhívására kapott Spitzer Gyuláné dőrypatlani birtokos nevében intézőjétől: "Valamint eddig sohasem, ugy ez alkalommal sem szándékozik a nagyságos asszony az elől elzárkózni, hogy egy kitűzött nemes cél elérését tőle telhetően előmozdítsa.

Nem lehetünk azonban oly szerénytelenek, s nem is óhajtunk azok lenni, hogy a szóbanforgó ügyben elébe vágjunk a vármegye azon nagybirtokosainak, akik rangjuknál és társadalmi állásuknál fogva méltán hivatottak e téren a vezető szerepre.

.... az említett mérvadó körök...példáját követve, a vagyoni viszonyok arányában részünket kivenni nem fogjuk elmulasztani."

A tamási főszolgabíró jelentése még várható eredményekről sem tudósít, ugyanis sem báró Kornfeld Móríc, sem a többi birtokos nem nyilatkozott.

A központi eljárás eredménytelenségét próbálja magyarázni a főszolgabíró, amikor szinte megismétli a főispáni levél egyik gondolatát: "Mindenki aggodalommal néz a földreform felé és a nemes cél iránti tekintetből sem hajlandók áldozatot hozni."

/28./

A lassu jelentkezések és felajánlások ellenére kellő propagandával megkezdődött a vitézzé avatás.

A legelső vitézzé avatás 1921. május 22-én Budapesten a királyi vár Zsigmond-kápolnájában történt és az egyházi ceremóniát követően báró Nagy Pál tábornok Horthy mellére tűzte a vitézi jelvény első példányát. Ezután a 8 törzskapitány és 24 vitéz letette az esküt. Horthy előtt féltérdre ereszkedtek és miként egykor a király a lovagokat, diszkarddal jobb vállukra ütve, Horthy vitézzé avatta őket. /29./

Tolna megyében még ekkor is minimális volt a vitézeknek felajánlott földterület. Egyes megyék, pl.: Abauj teljesen radikális eszközökkel próbálkoztak, amikor úgy döntöttek, hogy minden 100 kat. holdon felüli birtokos birtokának egy százalékát ajánlja fel a vitézi rend céljaira. /Illetve annak értékét/. A vitézi rend Széktartósága sokszorosította a rendelkezést és követendő példaként juttatta el valamennyi megyébe, így Tolnába is.

Hosszú kinlódás után 1921. július 25-én Tolna megyében is kimondták, jegyzőkönyvbe foglalták a vitézi szék megalakítását. A Székkapitány Tipula Szilárd százados lett. Nevét a szabályoknak megfelelően magyarosította: Tihanyira.

Az országos ünnepélyes vitézzéavatási kirakat 1921. augusztus 21-én Budapesten a Vérmezőn történt. Tolna megyét ezen a

megye vezetője, a főispán nem képviselte, mert ezt megelőző napon történt meg a szerbek által kiűritett területeken a közigazgatás átvitele és erre való hivatkozással kimentette magát.

Bár még közvitézek nem voltak, Tihanyi székkapitány 1922. februárjában a Vitézek Járási Hadnagya teendőinek ellátásával a következőket bizta meg: /30./

1. Központi járás: Báró Jeszenszky József földbirtokost
t. huszár fhdgy /Alsóhidvég/
2. Dunaföldvári járás: Sztankovánszky Pál földbirtokos
t. huszár fhdgy /Kajdacs/
3. Simontornyai járás: Vizsolyi Gusztáv földbirtokos
t. tüzér fhdgy /Kölesd-Alsópél/
4. Dombóvári járás: Virányi Árpád ny. fhdgy /Dombóvár/
5. Tamási járás: Krámer József százados /Tamási/
6. Völgységi járás: Komlóssy József földbirtokos t. hadnagy
/Sióagárd/

Mint a névsorból kiderül 4 földbirtokos eleve rendelkezett megfelelő mennyiségű birtokkal, amelyből vitézi telekké minősíthetett 100 kat. holdat.

Tolna megyében az első vitézi birtokok ünnepélyes átadására 1922. július 31-én Faddon, a Bartal Aurél által felajánlott 40 holdon került sor. /31./

A Tolnamegyei Újság elsőoldalas részletes beszámolót közölt az eseményről. A vitézi rend képviselőjében Igmándy Hegyessy Géza testőralezredes, törzskapitány vett részt az ünnepségen.

"Ott voltak....a vármegye fejei: Forster Zoltán főispán, Dr. Éri Márton alispán, Molnár Elek tábornok, Szathmáry József ezredes, Fiáth Tibor báró, a vármegyei gazdasági egyesület elnöke, a főszolgabíró, a nemzetgyűlési képviselő, községi és egyházi személyek."

A 6 vitézjelölt: Irányi Árpád, Soponyai Mihály, Puskás József, Benke János, Petróczi János, Molnár András nevében Irányi "tett egyszerű, őszinte szavakkal fogadalmat a vitézi erények ápolására." Bartal Aurél nem vett részt az ünnepségen.

1922. augusztus 6-án Apponyi gróf bátaapáti birtokából átadott 51 holdon 3 vitézi telek létesült. Dobos Pál tartalékos őrmester gyulai, Kulacs Alajos tartalékos őrmester ozorai és Koltai György népfelkelő gyalogos bátaapáti lakos kapott vitézi telket, és avatták őket a vitézek sorába. /32./

Az első vitézi tiszt avatása Tolna megyében Sióagárdon történt, ahol az apja által felajánlott földet kapta Komlóssy József. /33./

A későbbiek során a vitézi telkek kialakítása összefolyt a földbirtokreform végrehajtásával. Ahol megfelelő vitézjelölt akadt, ott úgy alakították a földterületek kiosztását, hogy legyenek vitézi telkek is.

Tolna megyében 1926. márciusáig összesen 241 vitézzé avatás történt. A 241 vitéz 2025 kh. földet kapott. Ez átlagban csak 8,4 kat. holdat jelent és látszólag ellentétben áll az alapszabályban szereplő adatokkal. Hiszen a vitézi telek legkisebb nagysága 15, a tiszt vitézi teleké pedig minimum 100 kh.

A különbség abból adódott, hogy a vitézi birtokok jelentős része, a tiszt birtokok egésze nem kapott birtok, hanem korábban is saját birtok volt, amelyet vitézi telekké minősítettek. /34./

A vitézek száma a Horthy rendszer első éveiben gyorsan, majd a harmincas években lassabban nőtt, de így is 1940-re 40.000 körüli létszám alakult ki. Legtöbbjük vagy saját felajánlás

alapján vagy a Nagyatádi-féle földreform kapcsán kapott földet. 1920-1938. között 4325 fő, összesen 70337 holdat. Ennek 13 %-a kapott tiszti telket átlagosan 50 holdat. A vitézek 8,8 %-a kapott 5 holdon aluli 39,9 %-a 6-10 holdat, 42,5 %-a 10-20 holdat, a fennmaradó % pedig 20 holdnál több földet.

5./ Kisérletek a karhatalom megerősítésére

A karhatalom megerősítését a kormány kül- és belpolitikai helyzetértékelése egyaránt indokolta. 1920. végén a Szovjetunió elleni intervenció kudarca, a lengyel vereséget követő béke, a magyar uralkodó osztályban növelte az aggodalmat. E gondokhoz járultak az országon belüli elégedetlenség megnyilvánulásai, a sztrájkok, az egyre növekvő munkanélküliség, az infláció...

1921. január 4-én a kormány elrendelte a csendőrség és rendőrség létszámának feltöltését és felemelését. /35./

A hadifogoly-egyezmény megkötése miatt hamarosan számolni kellett a katonák tömeges hazatérésével, ezzel párhuzamosan a "bolsevista hatás, propaganda" felerősödésével, hiszen a foglyok 4-7 évet töltöttek a cári, illetve Szovjet-Oroszországban.

Felmelegítve a Friedrich-kormány korábban már félretett tervét gyorsan hozzáláttak a polgárőrség megszervezéséhez.

A polgárőrségbe léptetésnél - miként a karhatalmi alakulatoknál - szintén a megbízható középosztály megnyerése volt a cél. A szervezést a katonai és polgári hatóságok egyaránt szorgalmazták, de propaganda okból a szervezése csak polgári feladat lett 1921. januárjától. /36./

A felgyorsult ütemű szervezésre vall, hogy Tolna megyében 1921. február 23-án már a jegyzők is megkapták a polgárőrség megszervezésére a felsőbb utasítást. /37./

A polgárőrség hivatása a veszélyeztetett belső rend biztosítása. A polgárőr közbiztonsági tevékenysége nem terjedt túl falujának határán. A toborzásnál fontos szempont, hogy 35 év feletti, tehát katonaköteles koron túli és vagyonos legyen, akinek van félténivalója. Ezen kívánalmaknak megfelelően a völgyügyi járásban néhány nap alatt megtörtént a polgárőrség szervezése,

1921. február 25-én Hagymássy főszolgabíró a főispánnak már azt jelentette, hogy - 3 nagyon kislétszámú község kivételével - 10-15 fővel településenként megalakultak a polgárőrseggek. A járásban a polgárőrség teljes létszáma 436 fő.

Megtörtént a polgárőrség felesküdtetése. Az eskü szövege a következő volt: "Én.....esküszöm a mindenható istenre, hogy mind a belrend, a belbéke, személy- és vagyonbiztonság megvédésére alakult polgárőrség tagja, kötelességemet mindenkor pontosan és hiven teljesítem, feljebbvalóimnak engedelmeskedem, a kapott utasításoknak mindenkor eleget teszek és a szolgálati titkot megőrzöm. Isten engem úgy segítjen!"

Ezt követően a polgárőrség kérdésében nem történt semmi egészen az év végéig, amikor a szerb megszállás alól visszakerült területeken is hozzákezdtek a polgárőrség megszervezéséhez. Az új főispán /Forster/ nem ismerte a korábbi eredményeket, ezért a főszolgabíróktól jelentést kért a pillanatnyi helyzetről. /38./

A járási jelentések összesítése nem áll rendelkezésünkre. A völgyügyi járás 29 községében létrehozott polgárőr egységek létszáma 5 /Tabód/ és 50 /Bonyhád/ között váltakozik, többségében 10-15 fő között. A februári jelentéshez képest néhány fővel nőtt a létszám, /454/.

A polgárőrségnek fegyvere nem volt, kivétel aki vadászfegyverrel rendelkezett. Ténylegesen a polgárőrség 1921. végéig még sehol sem működött. Kakasdon közel egy év alatt sem sikerült vezetőt találni. A vezetők többsége tartalékos tiszt,

tiszthelyettes, földbirtokos, tanító stb... foglalkozás szerint.

Az ellenforradalmi rendszer a polgárőrségek különböző formáit szervezte meg. Valamennyi célja azt volt, hogy esetleg belső problémák fegyveres felszámolására minél nagyobb erők álljanak rendelkezésére. Mivel a polgárőrség szerepe háború esetén a távollévő katonaság, rendőrség, csendőrség pótlása volt, a téma, a kiemelten bizalmas körbe tartozott. /39./ Ezt mutatta Forster levele, amelyet a főszolgabíróknak írt:

"Felhivom, hogy a jövőben a polgárőrségre vonatkozó levelezést - tekintettel az ügy feletti bizalmas természetére - kettős borítékban ajánlva eszközölje.

Forster főispán"

A polgári csendőrtartalék egységek feladata a nemzeti hadsereg alakulatainak támogatása helyőrségi feladatok ellátásában.

Sztrájk esetén a közüzemek munkájának biztosítása. Ilyen fontos közüzem a villanytelep, a vízmű, a malom, a gázüzem és a sütőde. A posta és a vasút külön önálló egységekkel rendelkezett.

A rendelkezésre álló megyei adatok szerint a tervezett létszámot önálló jelentkezés alapján nem tudták feltölteni, ezért a 35 év felettiekből 2-2 hónapos szolgálatra soroztak.

A honvédelmi miniszter 102 929/el. C. 1920. sz. rendeletével nemzetvédelmi bizottságok felállítását rendelte el valamennyi községben. /40./

Ezen bizottságok a tájékoztató hirszolgálat az ún. "T" tisztek munkáját segítő kiegészítő feladatot kaptak. Az eredeti elképzelés szerint községenként a jegyző, a pap, a tanítók, földbirtokosok, a gazdakör és ipartestület képviselőjének 3-3 tagja került ebbe a bizottságba. E bizottság feladata "a község megfigyelése honvédelmi és bolsevista szempontból és rend-

szeresen adatok szolgáltatása a megfigyelési eredményekről a megyei katonai parancsnokság "T" szolgálatának. Ezen szervezet feladata a keresztény sajtó támogatása a destruktív sajtóval szemben, bizalom felkeltése a nemzeti hadsereg iránt, keresztény egyesületek működésének támogatása, valamint a polgári karhatalom működésének ellenőrzése.

Az antant képviselői időnként ellenőrző körutat tettek az országban. Ilyen esetekben a békeszerződésben foglaltak megvalósítását vizsgálták, illetve a békeszerződés alapján tiltott szervezeteket keresték.

Ilyenre utal az egyik levél, amelyben a "T" tiszt közli a főszolgabírói hivattal, hogy "idegen államok bizottságainak érkezése esetén a Nyilvántartó Hivatal és a "T" tiszt az állomáshelyen nem létezik," azaz létezésüket le kell tagadni.

/41./

A tájékoztató hivatal, "T" tiszt működése a 6072/1921. sz. rendelettel átkerült a belügyminisztérium hatáskörébe. Klébesbert 1922-ben rendeletileg megszüntette, a tevékenységet ellátókat ismét a hadügyminiszter rendelkezésére bocsájtotta. "Az előrehaladott konsolidációra való tekintettel és a trianoni békeszerződés rendelkezései folytán az 1921. június 26-án kelt 6072/1921. számú honvédelmi miniszteri rendelettel hatáskörömbé utalt tájékoztató /T/ hirszolgálatot megszüntetem és e szolgálatban állott egyéneket a honvédelmi miniszter úr rendelkezésére visszabocsájtom." /42./

Miközben a nemzetvédelmi, tájékoztató bizottságok működését a belügyminiszter megszüntette a nemzeti munkavédelem szervezeti kereteinek kiszélesítését kezdték meg és a polgárőrséget is e keretekbe kívánták beolvasztani. /43./

"A nemzeti munkavédelem szervezetébe olyan hazafias polgárok tömörülnek, akik szükség esetén a köz- és közérdekű üzemek fenntartását magukra vállalják...mivel a szervezet tagjai a társadalom legmegbízhatóbb tagjai közül választatnak ki, ki-

vételesen megengedem, hogy a NMV hivatalok /kirendeltségek/ vezetői a fegyvertartási engedély-kérelmeket vezetői úton terjesszék fel, az illetékes rendőrkapitánysághoz."

alispán

Míg a polgárőrségbe viszonylag könnyebben ment a jelentkezés, addig a Nemzeti Munkavédelem szervezetébe sokkal nehezebb volt embereket szervezni. Mi lehetett ennek az oka? A kérdés könnyen megválaszolható, ha közelebbről megvizsgáljuk ezen szervezet feladatait, illetve tagjaival szembeni elvárásait. Tarnóy, a Tolna vármegyei Nemzeti Munkavédelmi hivatal vezetője a főszolgabírókhoz írott levelében a következő kívánalmakat említi: /44./

E szervezet társadalmi célja a magyar hazafias érzés, a magyar fajiság érzésének ápolása, a társadalmat megóvni a szocializmus és a kommunizmus leselkedő agitációjától és még sok ilyen hazafias munkát végezni. Szükségesnek tartja azt magyaráztatni, hogy a nemzeti munkavédelmi szervezet nem a munkáság elleni szervezet, hanem kizárólag a köz érdekében tevékenykedő, a nemzet számára fontos intézmény. Tagjai sztrájk esetén azonnal munkába állítják az üzemet. A sztrájktörést ő nem tartja munkásellenes megnyilvánulásnak. A levélben a név, foglalkozás, lakcím mellett azt is kéri, hogy az illető melyik fegyvernemnél szolgált és van-e különleges katonai képzettsége: pl.: géppuskás.

Nem nehéz megállapítani, hogy ilyen jellegű adatok ismerete nem a békés munkavégzés feltételei közé tartozik. Másrészt az NMV már fegyveres szervezetként szerepelt a köztudatban, hiszen tagjai fegyverrel rendelkezettek. /45./

Szervezeti felépítést a következőképpen tervezték: a NMV szervezetnek minden községben legyenek tagjai. A kisközségekben

5-10 fő, a nagyobb településeken 15-30. A felvételnél elsődleges követelmény: intelligens és megbízható legyen. A tagokat 2 csoportba kellett osztani: rendes és póttagok. A rendes tagok 1/3-a /a legvállalkozóbb és legelszántabb/ képezte a "Riadó" /"R"/ osztagot.

A többi rendes tag az üzemi /"Ü"/ biztosítási csoport, a póttagok=polgárőrség /"P"/ jelzéssel szerepeltek a kimutatásokban. Minden községi csoportnak volt egy vezetője /"V"/, helyettese a riadó csop. vez. /"RV"/.

A községek a járási vezető és helyettes hatáskörébe tartoztak. A megyében lévő összes csoport parancsnoki teendőit a megyei vezető látta el.

Az ellenforradalmi rendszer még 1922-ben is sztrájkoktól tartva mindent megtett annak érdekében, hogy ilyen esetekben se legyen fennakadás a közérdekű üzemek folyamatos működésében. Olyan felmérést készítettek, amely egyrészt tartalmazta a közérdekű üzemeket /bánya, villamostelep, malom, tej- és sajttelep/, valamint azt, hogy működéséhez milyen szakszemély létszám szükséges.

Érdekesek a kiadott szempontok, amely alapján a jelentkezőket el kellett bírálni. Alapelv meghatározta, hogy a megbízhatók a rendes tagok, a kevésbé megbízhatók a polgárőrség, a még kevésbé megbízhatók pedig a tartalék állományba kerüljenek. A jelentkezők hiányára utalt az a tény, hogy tartalékokat kevésbé megbízhatókból voltak kénytelenek állítani. Bár ez utóbbiakat minél előbb igyekeztek felváltani önálló kisiparosokkal. A községeknek minden hónap 10-ig hangulatjelentést kellett adni a járási kirendeltségek vezetőjének a munkásokról, az iparosokról, a földművesekről, a vezető férfiak, tisztviselők, egyesületi vezetők nézeteiről.

A községek többségében sem az információs kötelezettségek^{et}, sem a Nemzeti Munkavédelem szervezetébe való jelentkezés lehetőségét nem fogadták nagy lelkesedéssel.

A Völgysegi járásban, ahol a polgárőrséget oly gyorsan megszervezték, különösen nehezen lehetett e célra jelentkezőket toborozni. A bátaapáti jegyző arról írt a főszolgabírónak: /46./, hogy a községben kevés a megbízható egyén. Eddig 25 emberrel tárgyalt, Közülük mindössze "3 tanult és 5 polgárembert" sikerült az ügynek megnyerni. Be kellett azonban vallania, hogy "ez a szám sem biztos, mert ha valamelyik megigéri, holnap visszavonja szavát." Az emberek viszolygását mutatja, hogy egyesek korukra, mások a szomszédokra való hivatkozással bujnak ki a vállalat alól. Van aki probléma esetén a saját portáját kívánja őrizni, más attól fél, hogy "jelentkezésére a szocialisták és szomszédai felgyújtják a házát" ha megtudták, hogy NMV megbízatást vállalt. Még az sem vonzó, hogy az intézmény munkaalkalmat és anyagi előnyt biztosít számukra.

Horváth Zoltán főjegyző szerint, ha bármi előfordulna a járásban, akkor inkább ide kellene megfelelő számú csendőrséget küldeni, mert a 8-10 direktóriumi tag és ezek rokonsága biztosan mindent elkövetnek, hogy a zavarosban halásszanak.

Izményben és Mórágyn sikerült ugyan egy listát összeállítani, de a "jelentkezők" sem a jegyzőkönyvet, sem a Kötelezvényt nem írták alá.

A mórági 15 névből és a szükséges adatokból álló lista alján a következő olvasható: "Alulírottak igazoljuk, hogy a nevezettek szóbelileg kinyilatkoztatták, hogy szüksége esetén a közrend és közbiztonság fenntartása céljából - lakóhelyükön és annak közvetlen környékén - hajlandók szolgálatot teljesíteni." A községi jegyző és a bíró mellett aláírta a szóban megalakított csoport vezetője és helyettese.

1922. november 22-én Dr. Éri Márton alispán szigorú hangú levélben hívta fel a járási főszolgabírók figyelmét a szervezési problémák felszámolására és eredményességének fokozására.

/47./

A szervezési eredmények a következők:

Dombóvári járás: Gyulaj 5 és Mucsi 5 fő. A többi településen 0

Dunaföldvári járás: semmi eredmény nincsen

Központi járás: Ócsény 7, Simonmajor 2

A többi községben nincs jelentkező

Simontornyai járás: Mindössze Varsádon van 2 jelentkező

Tamási járás: Tamási 5, Tengőd 2 és Nagyszokoly 3

Völgységi járás: Zomba 2, Dőrypatlan 2, Kakasd 1, Kisdorog 1, Máza 1, Tevel 1, Váralja 1

Ezen adatok szerint Tolna megyében közel egyéves szervezés eredményeként 40 fő jelentkezett a szervezetbe. Ezzel a létszámmal a tervezett feladatok megoldására alkalmatlan a szervezet. Nemzeti Munkavédelem az alispán szerint "nem hihető, hogy még a kisebb községekben is nem akad 8-10 olyan hazafias, józan és elszánt ember, aki fel ne tudná fogni a szervezkedés fontosságát nemcsak a köz, de saját érdekében is."

Éri jól látja, hogy az a tény, mely szerint a minden községben megalakított polgárőrség tagjai nem hajlandók a nemzeti munkavédelem szervezetéhez tartozást előíró kötelezvényt és esküivet aláírni, azt jelenti, hogy a NMV póttagjaiként nyilvántartott polgárőrség szükség esetén nem biztos, hogy használható lenne.

Végül elvárását jelezte a járási vezetőknek, amely szerint a szervezés a "felsőbb kívánalmaknak megfelelően a legrövidebb időn belül megtörténik."

Az erélyes megyei fellépés hatására a községekben folyó szervezőmunka fokozódott. 1923. január 23-i jelentés szerint jelentős létszámnövekedés következett be. /48./

De még a megye 44 településén ekkor sem sikerült eredményt felmutatni. A sváb községekben /pl.: Gyönk, Majos, Cikó, Murga, Kalaznó stb./ és a munkásmozgalmilag erősebb falvakban /Dunaföldvár, Ozora, Pincehely, Felsőnyék stb./ egyetlen jelentkező sem akadt. A többi helyen a rendelkezésünkre álló adatok szerint többségében a polgárőrséget sikerült aláírásra és esküre bírni, s ezzel a NMV létszámot biztosítani.

Az alispán elégedetlenségét jelzi az 1923. március 5-én e témával foglalkozó sürgető levél. /49./

1923. július 12-én Tarnóy a Völgységi járási főszolgabírónak a következőket írta: "Bár a Völgységi járásban a Nemzeti Munkavédelem szervezetébe való belépéstől több helyen idegenkedés tapasztalható, megnyugtató, hogy a lakosság nagyobb része a szoc. dem. és kommunista agitációval nem szimpatizál, s ennek aknamunkájában nem vesz részt, azért mégis szükségesnek látom a közérdekű üzemek biztosítására, valamint a közrend- és biztonság fenntartása érdekében a szükséges előkészületek megtételét."

A főszolgabíró a községi- és körjegyzőktől 8 napon belül kéri az eredményjelentéseket. "Elvárom a címtől rendeletem végrehajtását, miután a többi járásban a szervezés már befejeztett." 24 nap elteltével újabb sürgető levelet kénytelen küldeni Apar, Dőrypatlan, Kakasd, Kisvejke, Majos, Mucsfa, Tevel és Zomba jegyzőjének, mert nincs jelentés az eredményről. Ezt követően 10 nap múlva Szongott szolgabíró hiába sürgeti Apart, Zombát és Tevelt. Szeptember elején Apar, és Tevel már fegyelmi ígéretével kapta a sürgetést.

Legutolsóként a megyében 1923. szeptember 17-én Hagymássy főszolgabíró Apar és Tevel 15 kötelezvényét is elküldhette a munkavédelmi hivatal megyei vezetőjéhez. A lényeg itt már nem a kötelezvények aláírása, hanem pusztán a kitöltése volt.

5./ A Bethlen-Peyer paktum után

Az uralkodó osztály egymással torzsalkodó csoportjainak, mind a legitimistáknak, mind a szabadkirály-választóknak egyaránt érdeke volt a fél szemmel arra ügyelni, hogy a munkásosztály a helyzetet ne használhassa ki saját érdekében. Bár erre a lehetőség nagyon kicsi volt, hiszen a lefejezett haladó mozgalom megfelelő vezetők és szervezettség hiányában egységesen képtelen lett volna fellépni, másrészt a reformista szakszervezetek, a szociáldemokrácia nem is volt alkalmas forradalmi harc vezetésére.

A kormány a szociáldemokratákkal a legitimista államcsíny kísérlet után kezdett tárgyalni. Erre ingatag helyzete, gyenge bázisa kényszerítette, valamint az a nemzetközi nyomás, amely a szociáldemokraták és szakszervezetek működésének normális mederbe terelését sürgette.

Az 1921. december 22-én megkötött paktummal elsősorban a kormány és az általa képviselt uralkodó osztály nyert.

A Bethlen-Peyer paktum meghatározta az SZDP és a reformista szakszervezetek működési lehetőségeit. Közgyűlések és taggyűlések tartása előzetes rendőri jóváhagyást igényelt. A napirendet is jóvá kellett hagyatni. Az összejövételén a hatóság képviseltette magát. Vidéken még a heti rendes pártnap megrendezését is ismételten engedélyeztetni kellett.

Peyerék a paktumban vállalták, hogy lemondanak a mezőgazdasági munkások, a vasutasok, postások és közalkalmazottak szervezéséről. Az SZDP lemondott az önálló külpolitikáról, a köztársasági propagandáról, vállalta, hogy szakít az emigrált SZDP vezetőkkel, sőt külkapcsolatait a Horthy-rendszer érdekében hasznosítja.

Mindezért cserébe legális parlamenti párttá válhatott és a kormány a zárolt szakszervezeti pénzek visszaadását ígérte.

Ez a megegyezés a Bethlen-kormány számára egy fontos lépést jelentett az ellenforradalmi rendszer megszilárdítása, a konsolidáció érdekében.

A megegyezést követő napon 1921. december 23-án Bethlen megjelentette a gyülekezési jogról szóló rendeletét. /50./

A rendelet 1 prf-a értelmében az 5481/1914 ME sz. rendeletben megállapított tilalom alól "mindennemű politikai népgyűlések kivételnek", de ezek megtartásához a rendőrhatalóság előzetes engedélye szükséges.

A rendelet végrehajtásáról intézkedő belügyminiszteri körrendelet 1922. január 12-én jelent meg. /51./

Ezt megelőzően a belügyminiszter bizalmas levelet intézett a megyékhez, /52./ amelyben a rendelkezés értelmezését határozta meg. "A Szociáldemokrata Pártnak ipari- és bányamunkásság körében való szervezkedését gátolni nem kívánom, ügyelni kell azonban arra, hogy a párt agitációja a mezőgazdasági népekre át ne terjedhessen." /53./

Március 1-én újabb rendeletben a 72 órával előbbi engedélykérelmi időt csökkentették és bizonyos esetekben nyílt helyen is szabad lett taggyűlést tartani. Az illetékes helyi vezetők gyakran még a hivatalosan engedélyezett lehetőségeket is soknak tartották. A völgyügyi főszolgabíró 1922. januárjában pl. nem engedélyezte a nagymányoki népgyűlést, amelyen a szociáldemokrata pártszervezetet kívánták megalakítani, mert a nagymányoki bányászok sztrájkba léptek és sztrájkjuk nem csupán bérharc jellegű, hanem "azon túl hatalmi célokat szolgál." /54./

Az elutasítás további indokaként szerepeltette az alaki kellemek hiányát. Ez azt jelentette, hogy nem szerepelt a 4 rendező neve után lakcímük és foglalkozásuk. A valóságban a "kellekkel" sem engedélyezte volna a bányászsztrájk miatt: "Az állami és társadalmi rendnek, valamint a béke és nyugalom

megzavarásának jelenségeit mutatják ezen körülmények, s így azok fennforgása nem alkalmas arra, hogy ugyanakkor a kellő higgadtság és nyugalom nélkül politikai szervezkedést célzó gyűlés tartassék."

Február 21-én ugyanezen főszolgabíró engedélyezte a bonyhádi gyűlés megtartását, amelyen a szociáldemokrata Csernák Pál volt a tervezett szónok.

A gyűlés témái: 1. Az építőmunkások gazdasági helyzete
2. A gazdasági szervezkedés célja
3. Mi a teendőnk?

Az engedélyben a főszolgabíró jelzi, hogy "a rendőrhatalósági teendőket személyesen fogja ellátni." /55./

Feltehetően a hatósági ellenőrök jelenléte csak mérséklőleg hatott a szónokokra, de a munkásság jogos követelése mindenképpen napirendre került. Erre utal az egyik ellenőri jelentésben a bonyhádi főjegyző, Loós Károly, aki a gyűlések károsságát hangsúlyozza: /56./

"Az ily gyűlések következménye a lanyhább adófizetés, a munkabérek emelése, a hatósági lisztkiutalások iránti indokolatlan kérelmek, hadiözvegyek és rokkantak alapszolgabírói panasza, a katonai felmentések iránti kérelmek tömege."

A népgyűlések szerepe mozgalmi szempontból tehát a lakosság felvilágosítása és jogos igényeikért való tevékenységre mozgósítás volt. A népgyűlések hangulatára és hangvételére jellemző, hogy ellenőri jelenlét sem akadályozta meg sok esetben Horthy szidalmazását. A főispán is kénytelen foglalkozni e témával. /57./

"Tudomásomra jutott, hogy politikai gyűléseken ismételten kormányzót sértő beszédek és nyilatkozatok hangzottak el. Ezek alapján utasítom, hogy ilyen esetben a politikai gyűléseket

azonnal oszlassák fel, illetve az erre a feladatra megbízott közegeket utasítsák. A tettesek elleni bünvádi eljárás megindításáról azonnal intézkedjenek. Erről a m.kir. belügyminiszter úrhoz, nem különben hozzám is távirati jelentést kére.
Forster sk. főispán"

Tolna megyében a legtöbb szervezett munkás a bányavidéken dolgozott. Teljesen természetes, hogy a szociáldemokrata párt az ő szervezésükre helyezett komolyabb hangsúlyt.

Az 1111/1922. BM. sz. rendelet a szervezkedések akadályozásával foglalkozott. A rendelet végrehajtásánál a főszűlyt arra kellett fektetni, hogy a vidék és a földművesek a káros /értsd: munkásmozgalmi, szociálista/ befolyástól mentesitessenek. A szociáldemokrata szervezkedés bányavidéken nem volt tiltott, de a hatóságok minden erővel akadályozták, hogy 18 éven aluli és nem szakmunkás legyen e szervezetekben.

A gyűlésekre olyan tisztviselőket küldtek, akik mindent feljegyeztek. Ezzel az utólagos büntetést kívánták megalapozni. A rendelkezés tiltotta az internacionálé, a marseilles éneklését és a kommunista jelvények viselését.

Éri alispán a rendelet megküldésekor külön felhívta a főszolgabírók figyelmét:

"Az intenzívebbé váló szocialista agitáció megakadályozását minden rendelkezésre álló eszközzel törekedjen biztosítani, s ki-méletlenül kell eljárni azokkal, akik e téren mint agitátorok kézre kerülnek... Elvárom a főszolgabíró úrtól, hogy ezen a téren a legmesszebbmenő éberséget tanusít és kérlelhetetlen szigorot fejt ki."

Az alispán bizalmas iratban a helyi hatóságok hivatali kötelességére tette a besugói hálózat kialakítását. A munkások és szegényparaszatok minden lépéséről tudni kívántak, "hogy a titkos aknamunka továbbfolytatása megakadályoztassék, a szervezők, gyujtókatók, egyszóval a kolomposok mielőbb kézrekerítettessenek"..

Ehhez a tevékenységhez nem válogattak : Biztak abban, hogy "minden községben akad néhány olyan egyén, akikkel csendben, minden feltűnést keltő módon lehet a vakondmunkát ellenőriztetni, s a hatóság támogatására szolgálataikat igénybe venni. Mindegy, hogy ezek kik, jómódu polgárok, vagy nincstelenek csak feltétlen megbízhatóságukról kell kétségtelen bizonyítékot szerezni." /58./

1922. november 19-i népgyűlésen a hatóságot képviselő Loós főjegyző részletesen leírja, hogy a gyűlés Lützenburger János nevű bonyhádi, volt orosz hadifogoly nyitotta meg. A gyűlés elnöke Lafferton Imre ácssegéd lett, a jegyzői tisztet Csima József főagitátor töltötte be. Megpróbálva a gyűlés jelentőségét csökkenteni és a következőket írja: "a gyűlés közönsége leginkább Fischer János, Rudumer Dániel, Schultheisz Menyhért és ehhez hasonló közismert kommunistákból állott." Kénytelen azonban elismerni, hogy "vidéki bányászok képviseltették magukat és a helybeli parasztság tekintélyes számban vett részt." Tuláságosan is nagy hatása lehetett Knaller képviselő a főjegyző által "üres, régelcsépeelt, szocialista" ideológiából állónak minősített szónoklatának, mert arra kéri a főszolgabíró, hogy a jövőben "tekintettel a mostani állapotokra és a néphangulatra szocialista kiküldött községben népgyűlésen fel ne szólalhasson." /59./

A földreform lassú és nem megfelelő megvalósítása a politikai életben az ellenzék, a munkásmozgalom számára, lépéselőnyt biztosított a rendszer tömegeket megnyerő elképzeléseivel szemben. Bár az SZDP agrárproletárok szervezéséről a Bethlen-Peyer paktumban lemondott és a hivatalos rendelkezések is tiltották, mégis kimutatható, hogy Tolna megyében a szociáldemokrata párt a hivatalos agrárdemagógia ellen több esetben, ha nem is szervezeten, de fellépett. A tömegeket felvilágosító párttagok, az állandó rendőri megfigyelés ellenére, az internálások árnyékában is próbálták a földigénylők érdekeit eredményesen képviselni.

1922. júliusában a pécsi kerületi nyomozócsoporthoz jelentéséből kiderül, /60./ hogy Szekszárd, Őcsény, Decs, Bátaszék, Bonyhád és Bata területén a földmunkások körében szociáldemokrata szervezkedés tapasztalható. Valószínűleg ebbe az is belejárt, hogy Bátaszék, Bata községe csak 1921. augusztusában került vissza a szerb megszállás alól.

"A mozgalom, a szervezkedés fő fészke természetesen ismét Bátaszék -írja a jelentés, - amelynek kommunista - pángermán lakossága minden nemzetellenes mozgalom szószólójaként jelentkezik." /E megjegyzés egyik kiváltó oka az egy hónappal korábbi választási eseményekkel magyarázható, ahol a hivatalos jelölt csak komoly manipulációkkal és csak a pótválasztáson tudott győzni az ellenzéki jelölt ellen./

A nyomozók jelentése szerint Bátaszékhez sorakozik a Szekszárd-Őcsény-Decs vonalon húzódó úgynevezett "szőlőhegy-vidék" kimondottan kommunista érzelmi nincstelen munkásnépe. Van vezetőjük is Orosz Gyula menekült kincstári erdőaltiszt személyében, aki jelenleg ebresi lakos. Ő az aki a földigénylők "teljhatalmú képviselőjeként tárgyal anélkül, hogy erre felszólították volna. Az ő agresszív és durva tárgyalási hangja eredményezte a tárgyalások megszakadását."

A jelentés azzal vádolja Oroszt, hogy magának akarja a gesztenyét kikaparni: 30 holdat és kastélyt akar a Mária Theresiánumi 12 000 holdas földbirtokból.

A valóság az volt, hogy az uradalom a megyében a legmagasabb megváltási árakat óhajtotta az átadásra kerülő földért, amely ellen az érdekeltek jogosan tiltakoztak.

A jelentés szerint Orosz valóságos irányító társaságot alakított. Őcsényben Papp István, Kardos József, Szemes János és ifj. Taba János magatartása olyan, amely állandó izgatásra mutat, "készséges eszközei bizonyos nemzetellenes tendenciáknak." Részletesen így ír róluk:

1. Papp István: az 1914. évi nagy budapesti sztrájk egyik különösen agresszív sztrájkvezére. Kommunizmus alatt a szőlőhegyi lakosság között kommunista tanokat hirdetett és a kommunizmus egyik vezető embere volt.
2. Kardos József: az ócsényi kommunista szőlőmunkások egyik vezetője
3. ifj. Taba János: politikailag abszolút megbizhatatlan, a hatóság ellen állandóan izgat.
4. Szemes Dávid: politikailag megbizhatatlan, a proletárdiktatúra bukása után a nemzeti hadsereg ellen izgatott.

A jelentés Decsen a vagyonos osztály és a vagyontalan földmunkás osztály éles ellentétéről tudósít. Természetesen ezt is a szociáldemokrata aknamunka következményének tartják. A vezetők Szerletics János és Átal András, akik szoc.dem. tendenciák hatása alatt állnak.

Bátaszéken anarchikus állapotok vannak. "A község 3/4 része iparos és építőmunkás. Mindannyi szervezett szociáldemokrata, szélsőséges kommunista gondolkodással." A következő jelenségeket tapasztalta:

- A község lakossága minden hatósági rendelkezést negligál, még az ismételt állategészségügyi rendelkezést sem hajtották végre.
- A Jugoszlávia és Németország területére szóló ki- és visszavándorlást mint magánügyletet kezelik, útlevél nélkül szöknek át és térnek vissza, s az arányokat az is mutatja,

hogy pl.: 300 útlevélkérő volt a községben, s most a minisztériumtól jövő értesítést csak elvétve lehet ezek közül egy-egy embernek kikézbesíteni, a többi rövid úton átszökött a határon.

- A községi képviselőtestület megbizhatatlan, tárgyalási hangja a forradalmi időkből maradt, passzív rezisztencia jellemző működésükre és mindent leszavaznak.
- E terület volt a szélsőséges eszméket hirdető Dr. Sebestyén Jenő fő támogatója a választáskor.

Bonyhádon is ellentéteket tapasztaltak nyomozók a gazdag parasztok és a nincstelenek között. Néhányuk szerint ez a tünet is a szociáldemokrata párt szervező akciójának melléktünete gyanánt jelentkezik.

A felbujtókat, hangadókat nem sikerült kideríteni, mert "a földmunkásokosztályt nagyfokú elzárkózottság és összetartozás" jellemzi.

V.

TÖRVÉNY HELYETT RENDELET: AZ 1922-ES VÁLASZTÁSOK ESEMÉNYEI
ÉS JELENTŐSÉGE

Bethlen István az egységes kormánypárt megteremtésén fáradozott. Teljesen egyértelmű volt, hogy komoly eredményeket csak egy erős kormánypárttal a háta mögött tud felmutatni. Célja a KNEP, a Kisgazdapárt, a disszidens képviselőcsoport és más kormányzásra képes csoportok egyesítése. E terve nem változott a legitimista államcsinykisérletet követően sem.

A megvalósítás első lépése akkor történt meg, amikor Bethlen és csoportja belépett a Kisgazdapártba. Az egyesülés első próbakövét a Bethlen-Klebesberg féle választójogi törvénytervezet elfogadása jelentette. E törvénytervezet alaposan eltért az 1920-as választásokon alkalmazott elvektől. Megszűnt az általános, titkos választójog és a törvényhatósági jogú városok kivételével nyílt szavazás szerepelt a tervezetben. A Kisgazdapártot ez különösen érzékenyen érintette, hiszen az egyik fő programszemponjtuk éppen a titkos szavazás hangoztatása volt. A Friedrich-féle rendeletből e tervezet meghagyta az ajánlási rendszert, de a jelölt indulásához szükséges ajánlási számot a szavazásra jogosultak 5 %-áról 10 %-ra emelte, illetve 10 000-nél nagyobb létszámú kerületben minimum 1 000 választópolgárnak kellett az ajánlási ívet aláírnia.

Tolna vármegye politikai lapja a Tolnamegyei Újság a nyílt szavazás mellett kardoskodott. /1./ Nem fukarkodva a demagóg szólammokkal így fogalmazott a cikk írója: "A proletár-diktatúra után ennek a nemzetnek annyi baja van, annyi mulasztást kell helyreépítenie, hogy a titkossággal való kísérletezés megmérhetetlen csapást, a nemzet teljes elpusztulását jelentené."

Mivel a közhangulatot fel kellett készíteni a várható új szavazásra egymás után jelentek meg a megyei lapokban, így Tolna megyében is az ezzel foglalkozó írások. Dr. Battlay Dezső, aki az 1920. januári választások idején Tolna megye kormánybiztos-főispánja volt, aki a választásokat követően a járási főszolgabíróktól összegyűjtött tényadatokkal alátámasztva javaslatát azt kérte a miniszterelnöktől, hogy jelentősen szűkítsék a választásra jogosultak számát, most ismét hallatta szavát. A megyei sajtóban /2./ arról kívánta meggyőzni az olvasókat, hogy ma már a titkos szavazás nem lehet téma, hiszen az elnyomott néposztály kormányzó többséggé vált. A munkásoknak erős szervezetei vannak -írja, tehát senki sem hiheti, hogy a szakszervezeti munkást munkaadója politikai cselekvésében befolyásolni tudja. Azért is fölösleges, mert a joggyakorlásra éretlen választó felelősség és politikai szeméremérzés nélkül adja át magát önző érzései, félrevezetett indulatai szülte elhatározásának, ami a titkos szavazást a demagógia melegágyává teszi. A törvényjavaslat vitája a parlamentben 1922. február 13-án kezdődött meg. Bethlenék manőverei ellenére sem sikerült a számukra kedvezőtlen összetételű parlamentben többséget szerezni a törvénytervezet elfogadásához. Ekkor, február 16-án, Horthy kormányzói jogával élve - Bethlen javaslatára - még mielőtt a tervezetet szavazással megbuktatták volna, feloszlatta a nemzetgyűlést.

A nemzetgyűlés tehát feloszlott anélkül, hogy új választójogi törvény született volna. A régi, amelyet még a Friedrich kormány adott ki, majd a nemzetgyűlés szentesített, tehát törvényerőre emelt 1920-ban, Bethlen céljai eléréséhez, a kívánatos parlamenti többség megszerzéséhez, alkalmatlan volt. Új választójogi rendeletet a kormány nem adhatott ki, hiszen törvényt kormányrendelettel megváltoztatni alkotmányjogilag elfogadhatatlan, törvénytelen lépés lett volna.

Bethlenék nem a törvénytelenségtől riadtak vissza - ennek később számos tanujelét adták, - hanem ebben a képlékeny hely-

zetben az ellenzék kormányellenes támadásaihoz nem kívántak újabb táptalajt biztosítani.

Mivel az idő sürgetett, Bethlenéknek lépniük kellett. A kormány kérésére Horthy "alkotmányjogi értekezletet" hívott össze. Ennek lett a feladata véleményezni a kormány választójogi rendeletének megjelentetését. Bár a március 20-i tanácskozáson többen távolmaradtak - főleg a királypuccsok miatt, így a hercegprimás és 2 érsek -, a megjelentek azt tették, amit Horthy és a kormány elvárt tőlük, egyetértettek a kormány tervével.

Ezt követően március végén a Bethlen-kormány kiadta az új választójogi rendeletet. /3./

A választási rendelet megjelenését követően a megyék számára az első teendő a rendelet 105. szakasza értelmében a központi választmány megalakítása volt. A belügyminiszter távirati rendelkezése szerint /4./ a törvényhatósági bizottságot március 11, vagy 12-re kellett összehívni. Forster főispán március 12-re hívta össze a testületet és a központi választmány megalakítását távirati úton jelentette a belügyminiszternek. /5./

A 32 tagú központi választmány megválasztása titkos szavazással történt, a megbízás az 1922-1923. évre szólt. E keretből választották meg az 1922. évi választások megyei központi választmányát. Az elnök /hivatalból/ Dr. Éry Márton alispán lett. A tagok: Bodnár István, Frey János, Fusz Ferenc, Dr. Horváth Jenő, Leicht Lajos, Dr. Leopold Kornél, Nainer József, Dr. Örfly Gyula és Szeghy Sándor, akik a választói rendelet 17. prf-nak megfelelően az előírt hivatali esküt a közgyűlés előtt letették. /6./

A központi választmány 1922. március 14-i ülésén megalakította választókerületek összeíró küldöttségeit. A járási főszolgabírók feladatuk kapták /7./ az irányításuk alá tartozó községek összeíró küldöttségei munkájáról való tájékoztatást és

a hivatalos esküről a jegyzőkönyvek felterjesztését. A számlálólapokat március 22-ig kellett kitölteni és összegyűjteni, majd ezek alapján a névjegyzék tervezeteket április 1-ig központi választmányhoz beszállítani.

A központi választmány április 9-ig összeállította az ideiglenes névjegyzékeket a beküldött anyagokból és április 11-én küldöncök útján visszaküldte a községekbe. /8./

Közben az alispán 38 347/1922. BM. rendelet alapján meghatározta azon helyeket a megyében, ahol egynél több szavazókör megalakítása volt szükséges. /9./ A szavazóköröket úgy kellett összeállítani, hogy az összeírt választók száma egy településen belül megközelítően azonos legyen. 6 szavazókörre kellett osztani Szekszárdot, Dunaföldváron 5, Dombóváron, Pakson és Tolnán 4, Bonyhádon és Tamásiban 3, a megye további 16 településén 2 szavazókört kellett e rendelkezés alapján kialakítani.

A választókerületekben választási bizottságot alakítottak. Elnökét a központi választmány választotta, míg a 4 rendes és 4 póttagját a közigazgatósági hatóság meghallgatásával, illetve javaslatai alapján a választási biztos jelölte ki. Az alispán bizalmas levélben a főszolgabíróktól kért javaslatot az elnök, a tagok és póttagok személyére. Milyen kritériumok voltak e személyek kiválasztására?... "feltétlen megbízható, az egységes párt programját valló, kellő értelmiségű egyént, legkésőbb április 25-ig hozzon ide javaslatba." /10./

Érdemes megnézni, hogy a 7 Tolna megyei választókerületben kik lettek a választási bizottság elnökei: Dombóvár; Dömötör Mihály az Eszterházy uradalom gazdasági felügyelője, völgy-ségi járásban Kardoss Kálmán ny.közig. hivatalnok, tabódi földbirtokos, a dunaföldvári körzetben Dr. ifj. Kovács Sebestyén Endre paks-gyapai földbirtokos, Gyönkön Dőry Pál ny. főispán, görbői földbirtokos, szekszárdi választókörzetben Dr. Schneider Gábor ny.kuriai bíró, a tamási kerületben Dr. El-

linger Mihály hercegi tisztartó, a tolnai választókerületben pedig a lemondott Bartal Aurél földbirtokos helyett Fekete Ágoston prépost töltötte be az elnöki funkciót. /11./ Ez az összetétel a fentebb említett követelményeknek valószínűleg megfelelt. De természetesen a bizottság tagjai, sőt póttagjai közé sem kerülhettek be a rendszer szempontjából kétes elemek. Klebesberg belügyminiszter rendeletileg március 1-én módosította gyülekezési jogról szóló korábbi rendelkezéseket. /12./ E rendelkezés a választási gyűlések megtartását lehetővé tette. Ha a gyűlés elsőfokú rendőrhatalóság székhelyén került sorra, a kérelemnek 24, ha másutt 48 órával a tervezett gyűlés előtt kellett az illetékes rendőrhatalósághoz beérkeznie. A rendelkezés szerint a "népgyűlések, amennyiben a helyi közbiztonsági viszonyok megengedik, nyílt helyen megtarthatók." Április elsején hivatalosan megkezdődött a választási harc. A kormány célja átütő választási győzelem elérése.

Országosan a választások főszereplője az egységes párt lett. Bethlenék - főleg a választók megtévesztésére - meghagyták a kiskgazdapárt elnevezést, de megtoldották a polgári szóval. Természetesen ennek is kortesfogásként volt jelentősége. A párt teljes neve: Keresztény-Keresztyén Kiskgazda, Földműves és Polgári Párt lett. A valóságban ez már egy új pártnak volt tekinthető, amelybe a kiskgazdapárt beolvadt.

Februárban az egységes kormányzópárt új elnökséget és intézőbizottságot választott. /13./ Pártelnökök: Nagyatádi Szabó István, Gaál Gaszton, 3. hely üres. Alelnökök: Rubinek István, Meskó Zoltán, Fay Gyula, Szij Bálint és Gömbös Gyula lettek. A 20 tagú intézőbizottságba Dr. Örfy Imrét és Haypál Istvánt, a 2 volt Tolna megyei képviselőt is beválasztották. Áprilisra annyiban módosult a képlet, hogy a pártvezér Bethlen, az elnök - szinte tiszteletbeli funkció - Nagyatádi, az ügyvezető alelnök tisztje Gömbös Gyula kezébe került.

A választási jelöltségért megindult a harc az egységes párton belül. Bethlenék mindent megtettek annak érdekében, hogy a nem megfelelő kisközgazda képviselőket más jelöltek váltsák fel. A Tolna megyei események is ezen törekvéseket mutatták.

Az 1920-ban képviselővé választottak közül nem kívánták indítani Bodor Györgyöt a dunaföldvári bírót, Nagy Jánost a tamási és Renczes Jánost a tolnai kerület képviselőjét, Wéber János a bonyhádi kerület mandátumának birtokosa a nemzetgyűlés feloszlását követően azonnal bejelentette, hogy nem szándékozik indulni a választásokon.

Pallavicini nem tartozott az egységes párthoz. Mindössze a párt 20 tagu intézőbizottságába is tartozó Haypál és Örfy felelt meg a pártvezérek első elképzeléseinek. Az első elképzelést azért hangsúlyozzuk, mert menet közben kényszerből több alkalommal módosult.

Április elejére a megye 7 választókerületében kialakult az a képviselőjelölt gárda, amellyel az egységes párt sikerrel vélte megvívni a választási harcot.

A következőkben tekintsük át, hogy az egységes párti első számú jelölteknek kikkel kellett felvenniük a harcot a mandátum megszerzéséért.

I. vk-ben Gróf Apponyi Antal pártonkívüli Dr. Einbach Kornél egységes párti hivatalos jelölt legnagyobb ellenfele, de nem lehetett eleve esélytelennek tekinteni a megyében induló egyetlen SZDP jelöltet, Csernák Pált sem. A II. vk-ben, a Dombóváriban az egységes párt favorizált jelöltje, a nagy esélyes, báró Petrichevich Horváth Emil mellett szintén hasonló programmal lépett szavazói elé Balogh Gyula az Országos Földműves Szövetség főtitkára. A harmadik induló örgróf Pallavicini György, aki egy ciklusban már képviselte e kerületet a parlamentben, akit közismerten legitimista beállítottságú politikusként tartottak számon és Nagyatádi ádáz ellenfelének számitott.

Pallavicini ez alkalommal az Andrássy-Párt színeiben igyekezett minden helyzeti előnyét kihasználni választási sikere érdekében.

A III. választókerületben az egységes párt első számú jelöltje a korábbi ciklusban is képviselőként funkcionáló, valamint az egységes párt intézőbizottsági tagjának választott Haypál István volt.

Dr. Pesthy Pál szintén egységes párti programmal kísérelte meg - elsősorban e körzetben lévő nagy népszerűségét kihasználva - megelőzni Haypált. A 3. jelölt Lombos Alfréd a Függetlenségi és 48-as Kossuth párt programjával próbálta a választók bizalmát megszerezni.

A IV. választókerületben, a paksiban megismétlődött az egységes párti színekben induló Dr. Erdélyi Aladár és Bodor György 1920-as vetélkedése. Dr. Tahy Endre szintén egységes párti programmal igyekezett a vetélkedésbe beleszólni. Bodort minden erővel igyekeztek kibuktatni, ezért taktikai okokból indítottak 3. jelöltet.

Az V. választókerületben dr. Örfly Imre egységes párti jelölt legnagyobb ellenfelének a Függetlenségi, Kiszgazda, Földműves, Polgári Párt= / vagy gyakran Rassay, Drózdny pártnak is nevezték pártvezéreiről / programjával induló és az egységes párt demagógiájához hasonlóan szinte minden rétegre kiterjedő agitációt folytató Dr. Sebestyén Jenő volt tekinthető.

Szulimán György - az általunk nem ismert-Herczeg-féle Kiszgazdapárt programjával próbálkozott, 1920. után ismételtén, a szekszárdi kerület mandátumának megszerzésével. Szekszárdon több 48-as Függetlenségi és Kossuth párti jelölt igyekezett ajánlókat szerezni, de végül is nem tudták megszerezni az induláshoz szükséges aláírást, így ők nem indulhattak a választáson.

A VI. választókerületben először Battlay Dezsőt, a korábbi főispán-kormánybiztost vélték legesélyesebbnek, ő lett az egységes párt hivatalos jelöltje.

Kayel István a Függetlenségi, Kisgazda, Földműves és Polgári Párt színeiben szerzett az induláshoz elegendő ajánlót.

Battlay mellett-korábbi ismeretségi körét kihasználva-szerzett egységes párti programmal elegendő ajánlót az 1920-as képviselő, Nagy János.

A központi és völgyeségi járás községeiből kialakított VII. választókerületben, a Tolnaiban mindhárom jelölt egységes párti programmal indult. Az első számú jelölt Dr. Klein Antal, Tolna vármegye korábbi főispánja lett. A pártvezetés az előző ciklusban képviselőként funkcionáló Renczes Jánost vele szeretne volna felváltani.

Nem megyei elképzelésekre indult a nagy vagyonnal rendelkező budapesti jelölt, Spolorits György gyáros. A kormány, illetve a megyei apparátus minden lehető eszközt felhasznált a választási konkurrencia akadályozására, illetve gyengítésére. A különböző pártok jelöltjeinek indulását hivatalosan nem lehetett megakadályozni, de önkényeskedéssel a választási előkészületeket akadályozni igen, az ehhez szükséges apparátus pedig biztosított volt.

Már 1922. március 2-án a Tolna megyei alispán, és a főkapitány a következő szigorúan bizalmas rendelkezést kapta. /14./ "A nemzet szempontjából veszélyes demagógia megakadályozása végett a politikai magatartásuk miatt kifogásolható egyének, különösen Drózdy, Ruppert, Rassay, Balla, Batthyány, Fényes László, Búza Barna, Szilágyi Lajos, Garamiék, Nagy Györgyék stb. éber figyelemmel kísérendők. Hatósági területen való megjelenésükről és szereplésükről hozzám esetenként azonnal jelentés teendő." Az alispán a belügyminiszteri rendelkezést azonnal továbbította a járási főszolgabíróknak.

A megyei sajtó - ugyanúgy mint általában az országos - kellőképpen megvesztegetett és megfélemlített volt: a kormány, a hivatalos politika diktálta szövegeket hangoztatta. Hosszasan foglalkozott a kormánypárti jelöltek választási tevékeny-

ségével, részletesen közölte választási beszédeiket, a nagygyűlések formárait és ugyanakkor elhallgatta az ellenzéki jelöltek programjait, vagy csak néhány gondolatot kiragadva meghamisította az ellenzéki pártok választási célkitűzéseit. A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy milyen témák szerepeltek az egységes párti jelöltek választási beszédeiben.

Dr. Pesthy Pál gyönki programbeszédében /15./, a külfölddel való szabadforgalom és kereskedelem megteremtését hangsúlyozta. A mezőgazdasági jellegű Tolna megyében az eladatlan borkészletek mellett a szabadkereskedelem, a termékek értékesítése nagyon is jól csengett a gazdák fülének. Beszédében egyes szónoki fogással lovagolta meg az igazságtalan trianoni béke miatt kesergő magyarság érzelmeit. "a szabadforgalom és kereskedelem nemcsak gazdasági előnyt jelent, hanem hatalmas fegyver az integritás kivívásához is....ha szabadkereskedelem meg lesz, a mostani szalmacsóvával kitűzött határok ezt nem akadályozzák, az egységben bennerejlő természeti erő rögtön működni kezd. Tót és rutén ismét eljön a magyar rónákra aratni... a mármarosói só, az erdélyi vas és szén feltartóztatlanul erre tör utat magának, a magyar kenyér és bor elfoglalja régi helyét a felvidéken." A hivatalos állami politika jónéhány kelléke /irredentizmus, nacionalizmus, gazdasági demagógia/ fellelhető beszédében.

Foglalkozott a királykérdéssel, a tisztviselők problémáival és a földbirtok reformjával. Véleménye szerint a gazdálkodás hatékonyságának növelését kell elérni. Arra hivatkozott, hogy Magyarország televény talaján fele annyi a termés, mint a homokos Németországban. Márpedig kenyérrel "nagyobb részt lehet lőni az elzárt határokon, mint a híres 42-es ágyuval."

A nacionalista hangú beszéd végén a virágzó Magyarorszáért a nemzeti összefogásra szólított fel.

A nagygazda Haypál, a gyönki kerület korábbi képviselője, a földbirtokreform megvalósításához türelmet, kitartást kért,

elitélte a királypuccsokat és a szabadkirályválasztást hangsúlyozta. Új adórendszer homályos felvázolásában csak addig az általánosságig jutott, hogy "erősebb váll, több terhet bír!" /16./ Nemcsak a gyűléseken elhangzott beszédek tálalásával, hanem a megyei lapban megjelenő vezércikkekkel és cikkekkel is megpróbálták a gazdákat befolyásolni.

Boros Zoltán intéző Tanácsok címmel /17./, Tekintetes uram, kire szavazzunk? alcímmel megjelenő cikkében fejtette ki, hogy a gazdák drága pénzén ne menejenek a parlamentbe olyan képviselők, akik csak ígérnek, de semmit sem tesznek az ország gazdasági felvirágoztatása érdekében. Egyértelműen ilyen képviselőknek tartja az előző ciklus kisközgazda képviselőit, akik érdemi munka helyett hónapokig elvitatkoztak a királykérdésről, akik akkor emelték a gabona árát 300 koronára, amikor a gazdáknak már nem volt terménye, nem tudtak takarmányt biztosítani és az állatokat le kellett vágni. Nem nehéz felismerni agitációs célját, amikor arról ír, hogy a kisközgazdapárt időszakában a munkabérek 50-60 szorosára, a kékű 100 koronára, a szénkéneg ára 7200 koronára nőtt, de a bor ára csak 15-25 korona, a tisztviselő fizetése 6-8 szorosa a békeidőkének. Ezek a sorok az egységes párt számára voltak hivatottak voksonként gyűjteni Tolna megyében.

Ha a szavazóknak kétségei lennének kire kell szavazni, akkor elegendő a vezércikkeket elolvasni, melyekkel folyamatosan történt a választópolgárok "meggyúrása."

"Egy választó, aki nem egységes párti" aláírással : Miért szavazzunk Örfyre? /18./ címmel a politikus helyi lokálpatrióta voltát hangsúlyozta. Az ellenlábask... "Sebestyén, Szulimán, Tolnay vagy politikailag teljesen ismeretlen noviciusoknak az a hibájuk, hogy nagyon is jól és közeli ismerjük" őket.

Aki nem az üres ígéretek akarja az "Örfy Imrere teljes lelki megnyugvással adhatja le szavazatát."

Merre menjünk? minden választóhoz szól, miközben a nemzet megsemmisülésének rémével ijesztgetik a polgárokat.

"Aki szereti hazáját, földjét, házikóját, aggódik gyermekei jövőjéért, aki dolgozni akar és ezzel kenyérhez juttatni családját, az ne menjen a demagóg vezetők után, mert ha B e t h l e n I s t v á n z á s z l a j a e l b u k i k , nem a boldogság napjai következnek reánk, hanem a felfordulás, a fejetlenség, a nyomor és Magyarország végő megsemmisülése." /19./

Ugyanez a nemzetpusztulás, a Tanácsköztársaság visszatérésével való fenyegetőzés hatja át a május 25-i vezércikk egészét. Miközben 3 oldalon keresztül a szekszárdi egységes párti jelölt, Örfly kortesútjáról, tevékenységéről tudósítanak, még egy utolsó erőfeszítéssel igyekeznek az ellenzéki jelölteket befekettíteni: Az ellenzék azt akarja, amit az elvtársak akartak: a közép- és kisbirtok kommunizálását. "Aki ezt akarja, az csak szaladjon a szekszárdi és tamási kerületben felemelt, de ki nem bontott zászló után!...az csak szavazzon Sebestyén-, Schwarczokra és Khayel Istvánokra, Drózykra, de jusson eszükbe mielőtt ezt teszik Dunapatajon, Dunaföldváron, Pakson és Tamásiban kivégzett polgártársaik sorsa. Puska poros hordók között gyufával játszani, az emberek munkanélküliségét, nyomoruságát, politikai éretlenségét, politikai célra kihasználni veszedelmes dolog... Magyar polgárok ébredjete fel álmotokból!" /20./

A kormány azon célja, hogy a választási helyzetnek ura legyen, a választási előkészületek megfelelően alakuljanak, kiváló segítőkre és megvalósítókra talált a Tolna megyei adminisztrációban és a megyei sajtóban. Mint olvashattuk az egységes párti, hivatalos /a jelölést a pártvezetőség előzetesen jóváhagyta/ jelöltek választókerületi tevékenységét a sajtó kellő körítéssel tálalva igyekezett minél többet szavazóként számukra megnyerni.

A szekszárdi választókerületben az egységes párti jelölt mellett fellépő 2 ellenjelölt közül Örfly komolyabb ellenlábasa Dr. Sebestyén Jenő a Függetlenségi Kisgazda, Földmives és Polgári Párt jelöltje volt.

A sz. kir. belügym. az ország egész területén való terjesztését 80228-VII-a 922. sz. rendeletével engedélyezte.

A Függetlenségi Kisgazda Földmíves és Polgári Párt szól a magyar néphez!

Testvéreik!

Az érzékeny komolykál mindannyian osztályos gyermekei vagyunk rombadőlt Hazáknak, — elejtett zászlót emelünk fel előttetek. Emlékeim fogtok erre a lobogóra:

Két párt is lobogtatta évtizedeken át: a régi függetlenségi párt és a régi kisgazdapárt. Az emberiség legszentebb jelzései ragyogtak rajta: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! Nagy eszmék sugároztak róla: a nemzeti függetlenség és nemzeti demokrácia eszméi.

Most két esztendeje a választások forgatagában nagyvívó Szabó István kisgazdapártja magának vallotta ezt a zászlót, eszkalált rája és ti, testvéreink, becsületes hittel és bizalommal gyűltök alája.

Ugy hirdette akkor a kisgazdapárt, hogy ő egyenes utóda és örököse akar lenni Kossuth Lajos pártjának, a régi nagy függetlenségi pártjának. Ti elhittétek ezt és odaadtátok bizalmatokat.

Azóta a kisgazdapárt régi zászlóitól elhagyták a lobogót, elhagyták az eszméket, a függetlenséget is, a demokráciát is és beállították gróf Bethlen István egységnek csontolt pártjába. Ez a párt pedig valójában nem egyéb, mint az újra élő, gyűszös emléktől régi munkapárt. Az a párt, amelynek az uralma alatt sodorták háborúba ezt a szerencsétlen országot.

Ebben a szomorú pillanatban mi teljesítettük kötelességünket. Elvén a magyar népek tett fogadalmunkhoz, feleltünk azt a zászlót, amit a kisgazdapárt elhagyott, amikor összedült a munkapárttal. Mi most is ugyanast akarjuk, amit a népuralmat követelő régi kisgazdapárt hirdetett.

Jöjjetek velünk mind, akik ezt akarjátok!

A régi függetlenségi eszméket, a régi kisgazdapárti törekvéseket ne keressétek többé a munkapárttal ölelkező kisgazdák főuri

táborában, mert ott nyomuk vesztett végkép, mint ahogy nyomavész a tiszta forrásviznek a lap ingoványában. Ezeket az eszméket, törekvéseket mi hirdetjük, azoknak megvalósításáért mi küzdünk!

Jogot a népeknek!

Igaz-e, hogy esztendőken át mindig az általános, egyenlő és titkos választójogot hirdették nektek azok, akiket ti a vezéreknek hittetek? Most pedig ők csináltak a falvak és a kisvárosok népe számára nyílt szavazást és kitagadták a titkos választójogból testvéreiket, a magyar földmíves népek nagy tömegeit. Igazság ez? Hűség ez?

Mi követeljük most is az általános, egyenlő, titkos választójogot. Aki jó volt, hogy vért ontas a háborúban, az legyen jó a szavazásra is.

Földet a népeknek!

Is hirdette a régi kisgazdapárt, hogy földhöz kell juttatni a népet, mert a föld azt illeti legjobban, aki az leten adta és mellette magra vertékét hullatja rája.

Két évig volt kormányon az a párt. Adott földet a népek? Körülöttünk minden országban komolyan és őszön földhöz juttatták már a népet, nálunk a népek igit föld még mindig csak az ígért földje.

Csináltak törvényt, a mellyel évtizedek alatt se fog rendszeren földhöz jutni a nép, s ami keveset kap is, olyan drágán kapja, hogy belepusztul a törlesztésbe!

Mi változtatni akarunk ezen a törvényen a nép javára. Olyan törvényt akarunk hozni, amellyel gyorsan, alaposan és igazságosan földhöz juttathatjuk a népet. Azt akarjuk, hogy a nagybirtokosok mindenütt kisajátítsák az állam, még pedig nem a mai magas árakon, hanem mérsékelt áron, amit megbir a nép. Középbirtokok csak ott legyenek kisajátíthatók, ahol feltétlenül szükséges és csak más földdel való teljes kártalanítás mellett.

De addig is, míg ez megvalósulhat, követeljük, hogy legalább hajtsátok végre komolyan, gyorsan és becsületesen a mai földreformtörvényt. Minden talpalattnyi föld, amelyet magának mondhat a magyar nép, ráloga a magyar hazának és a társadalmi békének, amely szerintünk csak a munkalajdon tiszteltetésre épülhet fel!

Azt akarjuk, hogy sokkal több kisbirtok legyen, mint most van, s hogy kisbirtokossá lehessen minden arra alkalmas földmíves. És azt akarjuk, hogy aki család marad is, vagy munkás, napszámos, az is kapjon legalább egy kis holdnyi munkásbirtokot. Minden családos földmívelőnek legyen része a haza földjéből, s ne legyen egyetlen jóra való földmíves-család se, amelynek nincs saját termőföldje. Kisiparosok, ipari munkások, köz- és magánalkalmazottak szintén kaphassanak a lehetőség szerint kis kerti birtokokat.

Elsősorban pedig minden községnek jusson elegendő legelő. Minden családos földmíves kaphasson olcsón házhelyet s az állam segítse a népet olcsó házépítéshez, hogy saját hájléka lehessen minden magyar földmívescsaládnak, mert minden új kisgazdahajlák új vára ennek a hazának!

A középbirtokosokat meg akarjuk tartani ott, ahol lehet, szaporítani akarjuk a nagybirtokokból, a védési és erőlteti, mert szükség van rájuk, hogy vezetői lehessenek a tanult földmívelőknek.

Természetesen követeljük a hitkönymnyok és kötött birtokok megszüntetését is. Ezt is hirdette a kisgazdapárt s ezt se valósította meg. Mi meg fogjuk valósítani.

Igazságos béreket!

Azt akarjuk, hogy külön hivatalos szervezete (kamarkája) legyen mindenképp az országban a földmíves gazdáknak is és a földmíves munkásoknak is. Ezek a kamarak közbe egyetértéssel szabják meg a béreket (napszámosokat), úgy, hogy tisztességgel megélhessen a nép a munkája után. Ezeknek a kamárnak a közbe bízottsági igazságot a gazdák és munkások vitás ügyet.

Biztosítás

A tűzkárbiztosítást és állatbiztosítást az állam intézze, mert így kevesebb a költség és olcsóbb a biztosítás. Az állam biztosítsa minden földmíves- és ipari munkásnak a tisztességes megélhetést, ha beteges vagy öregség miatt, munkaképessége válik.

Iskolák

Az iskolában azokat a dolgokat tanítsák, amik az életre szükségesek. Az elemi iskolákban leginkább a földmívelés alapismeretét. Az ismételt iskolákat teljesen gazdasági iskolákká kell átalakítani. A legjobb tanuló és legjobb erkölcsű szegény gyerekeket az állam taníttassa ki, hogy így a nép legjavára boldokuljon az ország vezető értelmiségébe.

Igazságos adókat!

Es mind programja volt a munkapárttal összekötött kisgazdapártnak. És mit valósított meg belőle? A hatalmas birtokában játékszer lett idegen érdekeknek. A népek tett fogadalmát elfelejtette. Az ígért csak ígért maradt. Csak egy téren dolgozott kifogytatlan erővel. Parancsra szavastak meg minden adóterhet, mely alatt a dolgozó polgárság roskadozik.

Es hogy szavasták meg? Ok is a nép emberel, a nép védelmezői, úgy csináltak meg minden adót, hogy éppen a nép meg a dolgozó polgárság viselje a legnagyobb jövedelműek pedig aránylag legkevesebb adót fizessenek. Ezért nem tud megélni nálunk a nép, ezért roskad össze a talagság terhek alatt a kisjöveldelmű és középjöveldelmi polgárság. Behol a világban nem olyan népelemes az adók rendszere, mint nálunk. És ezt mind a népből származó, magát a nép vezéreinek hirdető, kisgazdapárt csinálta!

Pártunk volt képviselői hiába nyújtották be javaslatukat, amellyel a nagyvagyonokat fokozatosan nagyobb adóval, vagyonváltással akarták sújtani, — lezavasták azok, akik a „kisgazda és földmíves” nép érdekeinek védelmére kaptak mandátumot.

Es volt a kisgazdapárt harmadik nagy elvtagadása. Elárulták a nép választójogát és a titkos szavazást, elárulták a nép érdekét, mikor engedték, hogy a népe fölül akarjon az adó terheket is, nektek igazság szerint a legnagyobb jövedelműeknek kellene viselniük!

Mi tudjuk, hogy az idegen hatalmak által reánk kényszerített súlyos terhek viselésében ki kell vennie a részét mindenkinek, és át akarjuk fordítani egészen a mostani adórendszert, úgy, hogy ezután a legnagyobb jövedelműek fizessék a legtöbb adót, a kisjöveldelmű népre pedig kevesebb terhet jusson, mint most. Fokozatos (progresszív) adót akarunk, mint minden rendes országban van, vagyis azt, hogy minél nagyobb a jövedelme valakinek, annál több percent adót fizessen. A kisjöveldelműek csak 2-3 percentot, a legnagyobb jövedelműek 50-60 percentot is.

Azok viseljék az ország terheit, akiknek nagyobb részü, akiknek több a jövedelmük, mint amennyi szükséges a rendes polgári megélhetéshez.

A vagyonváltást is át kell igazítani, hogy a legnagyobb vagyonok sokkal nagyobb percentot viseljenek, mint most és ne az igazságtalan katasztrófa becséles szerint menjen a kivétel.

Azt pedig nem szabad tenni, hogy most a nagybirtok kibújasson a va-

gyónválságnak földben való
nyes lerovása alól. Az ország
kormányja ép most adja ki a re-
adele-
teit, amelyek a természetben való le-
rovás alól mentesítik a nagybirtokot.
Aki a földreformot igazán sa-
nak az ellenében a helyet!

A nép vágya a társaság el, hogy
milyen legyen az ország államformája.
Hogy ki legyen az államfő, azt ne ha-
talomért versengő főurak szava inté-
se, hanem a nép akaratára.

Béke és háború dolgában sohasé
döntessen többé egy ember, hanem
csak az ország törvényes gyűlése. Egy
ember egyetlen aláírása ne küldhesse
többé halálba sok százszor ártatlan
embert.

Békességet akarunk a szomszéd or-
szágokkal, szabad közlekedést és
szabad foglalat, mert csak így élhe-
tünk meg. Szerencsétlen hazánk régi
erőjét és régi nagyságát okos politi-
kával, szabadsággal, munkával, műve-
lődéssel akarjuk visszaszerelni.

Azt akarjuk, hogy a hivatalok ne
uraljék a népet, hanem veze-
tői, segítői, védelmezői. Ezért kíván-
juk a közigazgatás sűrű-reformját,
népképviseleti alapon.

Emberségesen vezetett, fegyelmesített
egyes németi hadsereget akarunk,
amely ne politizáljon, hanem szerezze
és védelmezze a rendet, a házat, a
népet. Minden külön fegyveres alaku-
latot meg kell szüntetni.

As ország pénzét, vagyonát ne pa-
sarolják tovább. Az állam ne költse
többet, mint amennyit a bevétele. Csak
így javulhat meg a pénzünk, csak így
szűnhetik meg a drágaság.

Csak annyi hivatalnokot tartson az
állam, amennyire szükség van, s eze-
ket artán szűsítsék úgy, hogy tiszte-
ségesen megélhessenek. A többieket
lyessék el hasznos termelő pályákra,

nemcsak mint az államot az állam-
nak, de azért is, mert az országban
minden dolgos munkákra szükség
van.

Ipar és kereskedelem

Követeljük a kereskedelem és ipar
szabadságát és védelmét, különösen a
kisipar erős támogatását. Amit a ma-
gyar föld terem, azt itthon, magyar
földön dolgozzák fel magyar iparosok.
Állami szállításokból elsősorban a kis-
ipar részesedjék. Minden állami szállí-
tás kiadása nyilvánosan történjék.

Igazságtalan vámokkal ne drágítsák
meg egyesek kedvéért az egész nép
megélhetését. Bajba jutott keres-
vállalatoknak ne adjanak százmillió-
kat az adózó nép rovására!

Tisztesség

Köztisztességet követünk! Minden
visszatérésnek korrupciónak, panamá-
nak kíméletlen kiűztását! Senki ne
élhessen munka nélkül, mindenki tiszt-
sággal megélhessen a munkája
után. "A munkaképtelen szegényeket
tartsa el az állam. Ne kolduljon senki.

Szabadság

Szabadságot követünk! Állí-
sák vissza a sajtószabadságot, a
szólás, gyűlekezés és egyesülés
szabadságát. Vagyonunk és sza-
badságunk felett csak független
bírósg ítélhessen. Szüntessék
meg az internálásokat. Állítsák
vissza az esküdtszökeket. Egyenlő
jogot, egyenlő szabadságot,
egyenlő igazságot követünk
minden vallás számára. Követel-
jük sürgősen a katolikus auto-
nómiát s a felső és alsó papság
javadalmainak igazságos arány-

bahozatát. Valláskülönbség,
esztáskülönbség ne válassza el
egymástól az állam polgárait.
Minden munkás egyenlő jogu pol-
gára legyen az államnak, minden
polgár egyenlő kötelességű mun-
kása a hazának.

Ezeket akarjuk. Aki ezekért a
törekvésekért követte eddig a
kiszápadpártot, jöjjön velünk,
mert most már csak nálunk ta-
ldíthatja meg tisztán, teljesen és
őszintén ezt a régi függetlenségi
párti és kiszápadpárti programot.
Mi hivel maradunk ennek a pro-
ramnak és hivel maradunk, nem-
csak a hatalom elnyeréséig, ha-
nem a nép igazának diadaláig.

Akinek tetszik az ország álla-
pota úgy, ahogy most van, akik
azt akarják, hogy így maradjon
továbbra is, azok ám szavazza-
nak a kormánypártra. Akik jobb
sorsot akarnak, szabad, jómódu,
boldog népet, szabadabb, virá-
zóbb, boldogabb Magyarországot,
azok jöjjenek velünk!

A mi pártunk a dolgozó nép és
a dolgozó polgárság pártja.

Ezért üldöz bennünket a hata-
lom, ezért akadályozzák meg a
gyűléseinket, ezért zaklatják a

jelöltjeinket és a hivelinket. Ezért
akarják gyűlöni merényletekkel
elpusztítani verőereinket azok,
akik félnek az általunk követelt
rendnek és törvénynek uralmá-
tól. Mind csak azért, mert őszin-
tén szeretjük a magyar népet
elzárantan küzdünk a boldogulá-
sáért! Testvérek! Tartsanak ki a
mi elveink és a mi jelöltjeink
mellett, maradjanak olyan rend-
letlenül hűvek pártunkhoz, mint
amilyen becsületesen hűvek mara-
dunk mi mindig Önökhöz! Mert
ha a mi pártunkra adják szava-
zatukat, akkor a maguk és gyer-
mekeik boldogságára szavaznak!

Ne féljenek senkitől! Ha fenye-
getni, üldözni próbálnak valakit
Önök közül elveit, álljanak
melléje mind szilárdan. Mert igazi
hatalom és maradó erő csak
egy van: a nép akaratára és a tör-
vény parancsa. Aki ezekkel áll

szembe, az előbb-utóbb elbukik.
Szabadságot és békességet aka-
runk az országnak, szabadságot,
békét, jogot, földet, kenyeret a
dolgozó népnek!

Tartson velünk mindenki, aki
ezt akarja!

Testvéri Köszöntéssel:

A Függetlenségi Kiszápad Földműves és Polgári Párt

Ezeket az eszméket vallja, hirdeti, tanítja és akarja

Dr. Sebestyén Jenő

a szekszárdi választókerület képviselőjelöltje.

A szenvedő és dolgozó nép őt kövesse!

Sebestyén április 2-án Szekszárdon kívánta megkezdeni kortes-körútját. A terjesztésre szánt röplapot, amely pártja választási programját tartalmazta a szekszárdi m.kir. államrendőrség kapitánysága lefoglalta. /21./

Az alispán a belügyminiszterhez írott levelében arról számolt be, hogy ezek után Dr. Sebestyén számottevő politikai tevékenység kifejtése nélkül elutazott Szekszárdról.

Nemcsak a választópolgárokhoz nem jutott el a programot tartalmazó röplap, hanem az alispán az állam és társadalmi rend megbontására, a lakosság békéjének feldulására való alkalmassága miatt a röplap szerzőjének bűnvádi eljárás alá vonását javasolja, pedig a röpirat bal felső sarkában jól olvasható a következő: "A m.kir. belügym. az ország egész területén való terjesztését 60 228/VII-a 922. sz. rendeletével engedélyezte." Nézzük meg mit tartalmazott a Függetlenségi Kisgazda Földmives és Polgári Párt, ahogy ők nevezték magukat, az igazi kisgazdapárt programja.

Legelőször is büszkén hirdették, hogy nem csúfolták meg az eszmét, a zászlót, mint Nagyatádiék, akik beállottak gróf Bethlen István egységesnek csúfolt táborába. Követelték az általános, titkos választójogot, amelyről Nagyatádiék lemondtak az 1922-es választási rendelet megjelenésekor.

Földet a népnek. A régi kisgazdapárt szinte semmit nem adott - írja a röplap. A törvény lassan valósul meg és ha kap is valaki valamit, az "belepusztul a törlesztésbe." Hirdették a nagybirtok mérsékelt áron történő kisajátítását és a cselédeknek is legalább egy hold föld szükségességét. A napszámosoknak érdekvédelmi szerv felállítását hangoztatták.

Földmivelési alapismeretek tanítását az elemi iskolákban, ismétlő iskolák teljesen gazdasági iskolákká alakítását, a gazdálkodás javítása érdekében tartották alapvetően szükségesnek. A népellenes adórendszer megváltoztatása - progresszív adózás.

Közigazgatási reform népképviselői alapon és követelték, hogy a nemzeti hadsereg ne politizáljon. Államháztartás egyensúlya, kisipar erős támogatása, egyenlő szabadság minden vallásnak - szintén szerepelt a programban.

A szekszárdi tevékenységet a rendőrség akadályozta meg. Módszerében tért el ettől a sárközi kortesút megtorpedozása. Itt a közigazgatási apparátus feltűzelte az öcsényi, decsi és sárpilis választókat és olyan hangulatot teremtettek, amelyben az ellenzéki jelölt még a beszédét sem mondhatta el. A gyűlés megkezdésétől a harangokat kongatták, hogy az összegyűlt érdeklődők semmit se halljanak. /22./

A hatóságok IV. Károly április eleji halálát ürügyül használva hetekre betiltották a választási gyűléseket. Ez főként az ellenzéknek volt kényelmetlen, hiszen az egységespárti jelöltek érdekében a sajtópropaganda közben teljes erővel folyt. Később természetesen a Drózdypárt tanult a gyűléseket akadályozó esetekből és hasonló módszerek megakadályozására felkészülve - az országosan SZDP által gyakorolt formának megfelelően - munkásvédelemmel tartotta Sebestyén választási beszédeit. A megyei lap gúnyosan adta hírül, hogy május 10-én "Bátaszéken kőművesek, ácsok és más szervezett szocialisták jelentékeny számú részvétele előtt szájuk ize szerint beszélt.." E tálalást követte a kormánypárti jelölteket támogató lap övönaluli szúrása: "Mig ő hitegeti és izgatja a népet, addig Örfy közbenjárására Alsónána, Decs, Várdomb földnélküliei 409 kh kisbérletet kaptak. Arról természetesen szó sem esett, hogy ilyen időzített sikereket közvetlenül a választások előtt csak kormánypárti jelölt képes "kijárni."

Az ellenzék elleni fellépésekről 1922-es választások idejéből szép számmal akad megyei példa. A paksi kerületben lovag Tichthl Károly a Keresztény ellenzék hivatalos jelöltje azért lépett vissza /23./, mert jegyzőkönyvek alapján "bizonyos képviselőjelölt érdekében kifejtett irtózatossági hatósági presszió-

ról és bizonyos jelölt által eszközölt megvesztegetésről meggyőződött." A választási biztoshoz eljuttatott visszalépő levelében azt írja, hogy "illetékes helyen a történetek orvoslására a teendőket meg fogja tenni", de ezekután méltóságán alulinak tartja ilyen jelölttel szemben az egyenetlen harcot felvenni. Az egységes párt jelöltje abban a kerületben az 1920-ban vereséget szenvedett Dr. Erdélyi Aladár volt.

A dombóvári kerület választási helyzetképehez tartoznak, és egyben az egységes párti módszerek egyik formáját mutatják a következők: Május 2-án Tolna megye alispánja távirati utasítást kapott a közlélemezési minisztériumból, /24./ amelyben felhívták figyelmét arra, hogy Dombóvár község zavartalan lisztellátása érdekében a szükséges intézkedéseket tegye meg. Pár héttel vagyunk a választások előtt és a voksok nagyon is keltenek az egységes párti jelöltnek. Dr. Éry alispán azonban tehetetlen. Jelentésében kifejti, /25./ hogy a szokásos havi lisztkontingens már elfogyott. A gondot az a 671 - februárban és márciusban listára vett - ember jelenti, akik a korábbi összeírásakor még nem szerepeltek. Gabonájuk nincsen és a szabad forgalomban kapható drága lisztet sem tudják megvásárolni. "Emiatt közöttük igen nagy az elkeseredés, amelyet lelketlen izgatók könnyen a kormány elleni agitációra is felhasználhatnak."

Az alispán azt javasolja, hogy a küszöbön álló nemzetgyűlési választásokra való tekintettel, a 671 fő részére, a közlélemezési minisztérium az év végéig szükséges mennyiséget távirati úton utalványozza ki. Véleménye szerint ez a köznyugalom megóvását biztosítaná és közmegelégedést váltana ki. A főispán szintén támogatja az alispán előterjesztését, de a minisztérium ekkor még elutasítja: "hogy a 671 dombóvári lakos pótlólag felvétessék az ellátatlanok jegyzékébe." /26./

A hatáskörére hivatkozó osztálytanácsos helyett a párt és nem utolsó sorban saját érdekében, Báró Petrichevich Emil állam-

titkár lép közbe. Ekkor még nem sejtheti, hogy már az első fordulóban megbukik a kormány hivatalos jelöltjeként a dombóvári képviselőválasztáson, és csak a másik, immár Pallavicinivel szemben az egyedüli kormánypárti jelölt, Balogh Gyula esélyeit javíthatja a lisztellátás kedvező megoldása. Az alispán értesítést kap arról, hogy 25 q kenyérlisztet utalnak ki a dombóvári arató- és cséplőgéprész nélkül maradt földmunkások támogatására. A FUTURÁT a minisztérium értesíti, hogy diszpozícióját a legkedvezőbbben fekvő tételből távirati úton tegye meg. Ennek a lépésnek propagandisztikus célja teljesen egyértelmű, hiszen a 2500 kg kenyérliszt 671 főre való szétosztása még egy hónapra sem jelent elegendő mennyiséget. A szétosztás a pótválasztások előtti időre esett, tehát e tüneti kezelés csak a választások idejére való lecsendesülést jelentheti, a problémákat nem oldják meg. Hogy mi lesz a nincstelenekkel az év hátralévő részében, ez az illetékeseknek ekkor nem kardinális kérdés.

A választókerületek közül a legélesebb harc a szekszárdi kerületben folyt, ahol Dr. Örfly ellenében a Batthyány-féle Függetlenségi 48-as Kossuth Párt is állított jelöltet. Először Tolnai Lajos, majd visszalépését követően Bartha Albert, volt honvédelmi minisztert. A jelölés után a megyei újság vezércikkben támadta a 48-as pártot, amely "plakátján Kossuth képével igyekszik eltakarni hajdani leszerepelt vezéreire való emlékezést." Kimondatlanul is itt főleg Károlyira utalnak és tiltakoznak az ellen, hogy Kossuth Lajos eszméi letéteményesének hirdessék magukat, akik "vezérüknek az egykor vörös gróf szerepében tetszelgő Batthány Tivadart tekintik." Szintén az első oldalon jelent meg /27./ Bodnár István: Egy Kossuth-arc képes kortesplakát előtt című verse, amelynek hangvétele teljesen megegyezett a vezércikkével. A 48-as párt, állandó támadási célpontként, nem bízva a sikerben, végül is nem állított jelöltet a szekszárdi választókerületben.

A másik ellenfél, aki 1920-ban már megnehezítette Dr. Örfly dolgát, Szulimán György volt, aki a Herczeg-féle /34/ Kisgazdapárt jelöltjeként kívánt indulni. Ellene a legfőbb támadási pont még 1922-ben is az 1919. őszi sőügylete volt. Árdrágitásért emeltek ellene vádat. Ez a sőügy elhúzódott egészen 1922. májusáig.

Szulimán, mivel ellene eljárás folyt, nem került fel az ideiglenes választói névjegyzékre. A rendelkezések értelmében /28./ a névjegyzékeket április 12-17. között kellett mindenütt közszemlére tenni. Április 12-15. között /nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombat!!/ lehetett a névjegyzék ellen jogtalan kihagyás vagy felvétel miatt, dokumentumokkal igazoltan, felszólalni. "A felszólalások eredménye április 17-ig közszemlén lesz, amely ellen szintén lehet észrevételt benyújtani." Szulimán húsvétkor tudta meg, hogy nem szerepel a listán. Azonnal fellekereste a polgármesteri hivatalt, hogy felvételéről intézkedjék. A polgármester közölte, hogy elegendő lesz másnap felszólalnia, hiszen húsvét miatt a felszólamlási idő kitolódik. Azonban másnap /17-én/ már hiába kívánta magát /még 28-án próbálkoztak sikertelenül/ a listára felvétetni, elutasították. A központi választmány, mint a következő illetékességi fórum, szintén elutasította kérelmét. A végső szót a benyújtott panasz ügyében a szekszárdi kir. törvényszék mondta ki. /29./

Döntést a sőügyben született jogerős ítélet jelentette:

Szulimán Györgyöt 2 hónapi fogházbüntetésre, 2000 korona pénz-büntetésre, továbbá egy évi hivatalvesztésre és egy évre politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélték. Választási propaganda célból a Tolna megyei Újság a "Nyílttér" rovatban az ítéletet és indoklást teljes terjedelmében közölte.

/30./

Rendkívül szokatlan helyzet állt elő, hiszen Szulimán már ez időre megszerezte a jelöléshez szükséges aláírásokat. A szavazás előtt egy jogász külön cikkben felhívta a figyelmet ar-

ra, hogy az ítélet miatt Szulimán nem választható képviselőnek sem most, sem a büntetés letöltését követő 10 éven belül. "Különben is reméljük, hogy Szulimán jelölési ivét a választók jóhiszeműen, még akkor irták alá, amikor az őt marasztaló ítélet nem volt még jogerős, s most igen restellik, hogy jóhiszeműen beugrota k, a nagy népámitónak." /31./

Az előzőekben kiemelt néhány választási manőver szerves részét képezte a kormánypárt választási eljárásainak. A megyei sajtó beszámolóí, az ellenzéki jelöltek korteskörútjáról tálalásukban, a jelöltek programbeszédeiből önkényesen kiragadott részletekkel, kizárólag az ellenzéki politikusok és pártok lejáratását célozták. Még az azonos kerületben induló kormánypárti jelöltek közötti harc is ádá, személyeskedően sértő formákig elmenő küzdelem volt. Ennek legpregnansabb megnyilvánulása a dombóvári választókerületben történt. Ott az egymást "kikészítő" 2 egységes párti jelölt közül, igaz csak a pótválasztáson, de a nevető harmadik Pallavicini futott be.

A választási előkészületek utolsó periodusában nagyon fontos szerepük volt a kerület választási biztosainak. A központi választmány elnöke május 19-én juttatta el az 1922/23. naptári évre érvényes végleges választói névjegyzékeket a járási főszolgabíróknak, Szekszárd polgármestereinek. E névjegyzékeket másnap reggel 8 órakor a választókerületek választási biztosának kellett megkapni, hogy a képviselőjelöltek ajánlási ivein szereplő ajánlatok érvényességét elbírálhassa. /32./

A választási biztosokat a pécsi királyi ítélőtábla jelölte ki. /33./

Bonyhádi választókerület választási biztosa Dr. László Sándor, a helyettese Dr. Balta Béla mindketten szekszárdi törvényszéki bírák.

A dombóvári választókerület választási biztosa Simon Mihály, helyettese Rosos Jenő mindketten tamási kir. járásbírák, a

győnki kerület választási biztosa Kovács Károly, helyettese Joób Imre tanácselnöki címmel felruházott törvényszéki bírák, a paksi választókerület választási biztosa Dr. Várady Gábor szekszárdi kir. járásbíró, helyettese Dr. Végess Ferenc kir. törvényszéki bíró, a szekszárdi kerület választási biztosa Hvozдовits Pál bonyhádi kir. járásbíró, helyettes Ruziczky Richárd bonyhádi kir. járásbíró, a tamási kerület választási biztosa Dr. Gebhardt Antal dombóvári kir. járásbíró, helyettese Dr. Weichart Rezső dombóvári kir. járásbíró, a tolnai választókerület választási biztosa Wachter Károly szekszárdi kir. törvényszéki bíró, helyettese Vitkovits Sándor paksi kir. járásbíró. A felsoroltak közül csak egy, a tolnai vk. választási biztosa töltött be hasonló funkciót az 1920-as választásoknál.

Tolna megyében a képviselőjelöltség megszerzéséhez 1000 ajánlás kellett. Mivel senki sem lehetett biztos abban, hogy a listáján ajánlási jogot gyakoroló választó biztosan szerepel-e a választói névjegyzéken, illetve nem irt e hasonlóan alá más jelöltnek is, ezért a jelöltséghez sokkal többet, néha a kötelező aláírások többszörösét is megszerezték. Mivel a megyei lapban a választás előtt 2 nappal az ajánlási számok megjelentek, nyilvánvalóan egyeseket még ezzel is befolyásolni tudtak. Kiemelkedően sok aláírást gyűjtöttek a kormánypárti jelöltek kortesei. Volt olyan jelölt akinek csak az utolsó pillanatban sikerült a szükséges számot elérnie.

Dr. Tahy Endre közel másfélezer ajánlójából a választási biztos csak 839 ajánló választói jogát fogadta el. Tahy főkortesei: Dr. Gözsy Tibor és Nagy Ákos több száz újabb aláírást szerzett, amelyből az utolsó pillanatban /május 23-án/ 169-et érvényesnek fogadott el a választási biztos. Így a Tahyt ajánlók száma 1008 lett.

A kormánypárti jelöltek már az ajánlók számának eldöntésénél lépéselőnybe kerültek, hiszen, ha a kormánypárti jelölt lis-

táival kezdte az ajánlók adatainak ellenőrzését a választási biztos, akkor a választói névjegyzéken már kipipált személy, ha az ellenzéki képviselőjelöltnek is aláírt /sőt lehet, hogy neki írt alá előbb és minden kényszer nélkül!/ már nem számított szabályos ajánlásnak, hiszen egyszer már élt ajánlási jogával. Így azután ajánlása az ellenzéki jelöltnek semmit sem ért.

A 7 Tolna megyei választókerületből 5-ben a kormánypárt hivatalos jelöltje, kettőben szintén a kormánypárti programmal induló, de nem hivatalos jelölt szerezte a legtöbb ajánlást. /34./ A közzétett adatokból azt kellett kiérezniük a szavazóknak, hogy e megyében a nem kormánypárti képviselőjelölteknek még esélyük sem lehet a győzelemre. Ez a nagy önbizalom jellemző volt 1920-ban is, de akkor a választás eredménye jelentősen lecsillapította hozsánnázókat.

A választás idejének közeledtével fokozódott a küzdelem. Ennek időnként a hivatalos iratokban is van nyoma, de valószínűleg nem véletlen, hogy a hivatalos jelölt sérelmére, és nem a kormánypárti jelölt érdekében történő erőszakosságok iratai maradtak fenn. A közigazgatási apparátus illetékes vezetője látszólag objektív rendelkezésekkel irányítja a választási küzdelmet. A völgyeségi járás főszolgabírája pl.: az előljáróságok és közjegyzőségek figyelmét felhívja, hogy a választásokig a választási küzdelem elfajulásának megakadályozása érdekében a kocsmákban, vendéglőkben záróra meghosszabbítás nem adható. /35./ Gyöngyösön a Függetlenségi 48-as Kossuth Párt jelöltje Lombos Alfréd is indulni kívánt a választáson. Szinte természetes, hogy vele kapcsolatban rendbontásról számol be a főszolgabíró. /36./ Május 22-én éjjel, tehát amikor a választási biztosok a szomszédos hivatalban az ajánlási iveket nézték át, a főszolgabírói lakás ablakán Lombos éltetése mellett 4-szer belőttek és kővel bedobálták a hivatal ablakát.

A főszolgabíró a csendőrség létszámának szaporítását kérte. A főispán a pécsi vegyesdandár-parancsnokságtól egy szakasz katona azonnali Gyönkre irányítását szorgalmazta, hogy a felmerült zavargásokat megfékezzék. A belügyminiszternek is jelentette az esetet. Megtoldotta a főszolgabíró jelentését a pécsi intézkedéssel: "a főszolgabíró lakásába és még két házba...négyszer belőttek." Hogy gyors intézkedése látsszék, még egy mondat került a jelentés végére: "Tettesek letartóztatásban." Ez utóbbi feltehetően csak szépítés, hiszen a főszolgabíró jelentésében erről szó sincs.

A kormányzat semmit sem bizott a véletlenre. A területi csendőrparancsnokságok feladata volt a választási székhelyekre megfelelő karhatalmi erő kirendelése a választások idejére.

Amennyiben ők nem rendelkeztek kellő karhatalommal, akkor katonaság is igényelhető volt a parancsnokságoktól.

Tolna megye választási időre karhatalmi erőket a pécsi kerületi csendőrparancsnokságtól kapott. A május 21-i értesítés /37./ szerint Bonyhádra 1/2 század, Dombóvárra 1 szakasz, Gyönkre 1 szakasz, Tamásiba egy szakasz, Paksra 1/2 század, Dunaföldvár-ra 1 szakasz államrendőr, Szekszárdra 1 lovas század csendőr érkezik május 27-én. Mint látható különösen a paksi körzetet és a szekszárdit erősítették meg. Mindezekon kívül a pécsi vegyesdandár parancsnoksága Pécsen, Kaposváron, Baján és Villányban a választások idején katonai készenléti szolgálatot tart, tehát szükség esetén e helyekről azonnali felhasználásra egységeket lehet bevetni. A felsorolt csendőri egységek több mint 300 fő erősítést jelentenek a megyei karhatalmi erőknek a választások idejére.

Forster főispán május 12-én levélben kérte a M.kir. csendőrkerületi parancsnokságtól, hogy "a közbiztonság megóvására... a képviselőválasztások idejére a meglévő helyi karhatalmak /csendőrség, államrendőrség/ kiegészítése céljából 810 főből álló katonaság rőndelkezésre bocsájtása mulhatatlanul szükséges.

Elképzelései szerint Szekszárdra 60, a központi járás területére 165, a dunaföldvári járáshoz 85, a simontornyai járásba 150, Dombóvárra és a járásba 100, tamási járás területére 100, a völgyesi járásba 150 fővel kellene a karhatalmat megerősíteni. /38./

A kért erősítésnek csak töredékét kapták, de ez nem volt meglepő, hiszen országosan olyan erősítési igények futottak be, hogy a belügyminiszteri értekezleten kellett a kérdést megtárgyalni. /39./

Csendőri és rendőri erők kevésnek bizonyultak, így a katonaság egy részét karhatalmi célra igénybe kellett venni. Elsősorban az erőket a legitimista vidékekre /Sopron, Vas, Nógrád megye/, az agrárszocialista területekre /Bihar, Békés, Csongrád, Heves/, a munkás és bányavidéki kerületekre, valamint a nagyobb városokra koncentrálták. Tolna megyei választókerületek ebbe nem estek bele, így az igényelt karhatalom egy részét bocsájtották csak a megye rendelkezésére.

Az 1922-es képviselőválasztások a belügyminiszter rendeletének megfelelően Tolna megyében a szomszédos Somogyhoz és Fejérhez hasonlóan május 28-án kerültek lebonyolításra.

Az Egységes Párt Tolna megye valamennyi kerületében állított jelöltet, további 6 /tehát összesen 13/ képviselőjelölt szintén e programmal szerzett elegendő ajánlót az induláshoz.

A Függetlenségi, Kisgazda, Földműves, Polgári Párt a szekszárdi és tamási kerületben tudott indítani jelöltet. Az Andrássy /Friedrich/ Párt Dombóváron, a Függetlenségi 48-as Kossuth Párt a gyönki kerületben, Apponyi Antal pártonkívüliként Bonyhádon indult.

Az általunk nem ismert Herczeg-féle Kisgazdapárt színeiben indult Szulimán György.

A Szociáldemokrata Párt a bonyhádi kerületben kívánt jelöltet indítani. Nem véletlenül, hiszen az iparilag fejletlen Tolna

megyének ezen körzetében élt a legtöbb munkás. Csernák Pál elsősorban a bonyhádi üzemek, nagymányoki, kismányoki, váraljai, mázai és mórági bányamunkások szavazataira számíthatott. A szükséges 1000 ajánlás megszerzése a hatósági presszió ellenére sem okozott gondot az SZDP jelöltjének. /40./

A központi választmány 1922. május 30-án ülésezett. A választások hivatalos végeredményét jegyzőkönyvben rögzítették. /41./ A 7 választókerületből csak háromban fejeződött be úgy a választás, hogy a jelöltek valamelyike megkapta az érvényes szavazatoknak több mint 50 %-át. Nemzetgyűlési képviselő lett a bonyhádi kerületben gróf Apponyi Antal pártonkívüli jelölt. A győnki kerületben Dr. Pesthy Pál kormánypárti programmal megelőzte az előző ciklusban képviselő, ezúttal is hivatalos jelölt Haypált. A paksi kerület volt az egyetlen, ahol az egységes párt első számú jelöltje már az első fordulóban mandátumot tudott szerezni.

A központi választmány jegyzőkönyvében felsorolta, hogy a dombovári, a szekszárdi, a tamási és a tolnai választókerületben mely képviselők estek ki a további versengésből és mely képviselők vehetnek részt a pótválasztáson.

A választmányi ülés döntése alapján valamennyi választókerület választási elnöke és helyettese funkciójában megerősített. /42./

A választási eredmények meglepetést keltettek az egységes párt megyei vezetőiben. A mindvégig kormánypárti érzelmű megyei lap nem is titkolta a nagy csalódást: /43./

"A múlt vasárnapi választásokból azt láttuk, hogy a szavazatok leadásánál, főképp a szegényebb néposztály nem a saját érdekeinek jól átgondoltsága vezette, hanem osztálygyűlölet és bosszú érzése, amelyet az ellenpárt kortesei ügyesen, de a leggazabb lelketlenséggel oldottak az emberek lelkébe. Hisz-

szük, hogy Sebestyén, aki vasárnap Dr. Örfly 4.963 szavazatával szemben csak /!!/ 4.871 szavazatot kapott, pünkösdi hétfőjén még feltűnőbb kisebbségbe kerül, mert a polgárságnak már eddig is éppen elege volt a nagyhangú ígéretekből." Hol van már a választási előkészületek elejének nagy önbizalma, amikor még 9-10.000 ajánlóra számítottak Örfly kortesei? Mindössze 92 fős a többség és közel 5.000 az ellenszavazat.

A következő táblázatokon bemutatom a választási névjegyzékek alapján a szavazásra jogosultak, a szavazati jogukkal élő, illetve a szavazástól távolmaradók számát, községenkénti, képviselőjelöltenkénti bontásban: /44./

I. választókörzet: Bonyhád

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve kapott szavazat	Szavazott P. Csernák K. Dr. Apponyi Gr.	Szavazott P. összesen	Nem szavazott összesen
Apar	379	163	66	235	144
Bátaapáti	575	307	69	535	40
Bonyhád I.	857	134	318	564	293
II.	861	223	178	533	328
III.	793	99	293	509	284
Bonyhádvarasd	312	254	6	260	52
Börzsöny	173	100	22	134	39
Cikó	697	104	88	316	381 /1/
Grábóc	260	15	75	116	144 /1/
Györe	332	108	37	215	117
Hant	229	87	25	141	88
Izmény	467	155	155	357	110

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve kapott szavazat Gr.Apponyi Dr.Einback K. Csernák P.	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Kisdorog	518	172	23	56
Kismányok	274	72	50	110
Kisvejke	308	127	112	7
Kovácsi	72	39	3	17
Lengyel	374	361	1	-
Majos	619	44	148	91
Máza	199	54	19	75
Mórág	993	207	171	289
Mőcsény	211	68	68	11
Mucsfa	375	304	9	1
Nagymányok	534	167	34	196
Nagyvejke	275	223	5	3
Palatinca	40	20	3	15
Szálka	447	100	82	55
Tabód	162	56	13	42
Tevel	795	330	118	97
				251
				232
				246
				59
				362
				283
				148
				667
				147
				314
				397
				231
				38
				237
				111
				545
				267 /1/
				42
				62
				13
				12
				336 /1/
				51
				326 /1/
				64
				61
				137
				44
				2
				210
				51
				250

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Gr.Apponyi Dr.Einback K. Csernák F.	szavazott összesen	nem szavazott összesen
Váralja	703	97	107	200
Závod	360	264	49	1
	13.194	4.454	2.347	2.100
			8.901 =	4.293 =
			67,4 %	32,6 %

- 231 -   II. Választókörizet: Dombóvár

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Pallavicini Balogh	kapott szavazat Báró Horváth	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Csibrák	322	67	104	23	194
Dombóvár I.	793	216	4	284	504
II.	740	222	21	329	572
III.	556	84	31	318	433
IV.	718	x	x	x	x
Döbrököz I.	1.022	x	x	x	x
II.	419	x	x	x	x
Dúzs	294	247	3	11	261
Gyula I.	584	x	x	x	x
II.	527	x	x	x	x
Hőgyész I.	689	x	x	x	x
II.	596	x	x	x	x
Kocsola	827	x	x	x	x
Koppányszántó	667	x	x	x	x

x = nincs adat

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Pallavicini Balogh	kapott szavazat Báró Horváth	Szavazott összesen	Nems szavazott összesen
Kurd	743	199	112	117	428
Lápfő	222	x	x	x	x
Muosi	876	x	x	x	x
Nak	527	x	x	x	x
Pári	653	443	0	16	459
Szakály	738	x	x	x	200
Szakcs I.	679	x	x	x	
II.	662	x	x	x	
Ujdombóvár I.	523	124	8	258	390
II.	525	124	5	349	478
Várong	193	x	x	x	x
ÖSSZESEN:	15.101	6.593	3.975	3.513	11.425
					3.676

x = nincs adat

III. Gyönki választókerület

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Haypál Lombos	Dr. Pesthy	kapott szavazat összesen	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Belecska	267	8	145	72	225	42
Diósberény	500	8	1	306	315	185
Gindlicsalád I.	781	362	3	238	603	178
II.	320	127	-	153	280	40
Görbő	163	48	2	96	146	17
Gyönk I.	718	43	145	283	471	247
II.	676	26	223	214	463	213
Kajdaacs	696	252	3	370	625	71
Kalaznó	502	32	3	263	298	204
Keszőhidegkút	399	97	145	69	311	88
Kisszékely	530	36	228	87	351	179
Kistormás	573	17	150	137	304	269
Kölesd	825	40	125	326	491	334
Miszla	408	124	4	154	282	126
Nagyszékely	896	290	7	349	646	250

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Haypál Lombos	kapott szavazat Dr. Pesthy	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Simontornya I.	398	9	63	243	315
II.	774	83	268	217	568
Szakadát	436	18	37	109	164
Szárazd	415	237	1	72	310
Tolnanémedi	674	184	36	259	479
Udvari	604	132	74	161	367
Uzdborjád	367	0	0	322	322
Varsád	625	192	80	230	502
ÖSSZESEN:	12.547	2.365	1.743	4.730	8.838
					3.709

Meglepően magas a passzivitás Szakadátan, ahol 272 fő a jogosultak 62 %-a nem vett részt a szavazáson. A választókörzeti negatív csúcs okára sehol sem találtam magyarázatot, vagy valamilyen utalást.

IV. Paksi választókerület

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Bodor Dr.Erdélyi	kapott szavazat Dr.Tahy	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Paks I.	722	4	530	11	545
II.	703	5	563	5	573
III.	725	11	590	16	617
IV.	701	45	413	96	554
Kistápé	102	1	63	1	65
Pusztahencse	185	130	10	24	164
Dunakömlőd	799	12	608	56	676
Dunaföldvár I.	649	52	356	26	434
II.	748	59	395	8	462
III.	452	105	234	3	342
IV.	751	207	273	47	527
V.	774	35	458	49	542
Madoosa	862	626	116	59	801
Pálfa	758	119	129	71	319
Sárszentlőrinc	875	408	185	167	760
					439 /1/
					115

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Bodor	Dr. Erdélyi	Dr. Tahy	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Bikács	447	225	103	17	345	102
Bölcske I.	724	241	150	176	567	157
II.	607	77	124	260	461	146
Nagydorog I.	657	318	217	62	597	60
II.	482	127	245	56	428	54
Németkér	702	0	504	2	506	196
Györköny	1.027	177	190	31	398	629 /1/
ÖSSZESEN:	14.452	2.984	6.456	1.243	10.683	3.769

A legnagyobb passzivitás e választókörzetben a zömében sváb telepesekből álló községben Györkönyben 61 % és Pálfán 58 %.

V. Szekszárdi választókerület

Község	Szavazásra jogosult képviselőjelöltek neve /névjegyz. alapján/	Dr. Órffy	Dr. Sebestyén	Szulimán	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Szekszárd I.	790	432	210	24	666	124
II.	743	344	249	29	622	121
III.	684	303	252	8	563	121
IV.	784	477	155	38	670	114
V.	716	386	139	81	606	110
VI.	490	222	191	14	427	63
Bátaszék I.	752	313	279	0	592	160
II.	743	236	349	0	585	158
III.	673	164	349	0	513	160
IV.	703	63	511	0	574	109
Decs I.	1.126	605	342	0	947	179
II.	335	110	148	0	258	77
Báta I.	637	91	449	0	540	97
II.	507	81	322	0	403	104

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz.alapján/	Képviselőjelöltek neve Dr. Örfy	Dr. Sebestyén	kapott szavazat Szulimán	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Alsónána	672	228	210	0	438	234
Alsónyék	530	212	161	0	373	157
Ócsény I.	546	205	228	0	433	113
II.	311	119	120	4	243	68
Sárpilis	330	245	38	5	288	42
Várdomb	402	127	169	0	296	106
ÖSSZESEN:	12.474	4.963	4.871	203	10.047	2.427

A választási harc élességére utal a kevés távollevő. A sort Alsónána /34 %/ és Alsónyék /29 %/ vezeti. Még a pusztai kerületekben is alacsony /Öcsény II. 21 %; Decs II. 20 %/ a távolmaradó szavazók száma.

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Dr.Battlay D. Kayel István	kapott szavazatt	Szavazott	Nem szavazott
		Nagy János	összesen	összesen	összesen
Tamási I-III.	1.747	213	406	528	1.147
Tengőd	641	185	66	36	287
ÖSSZESEN:	12.095	1.709	3.014	2.387	7.110
					4.985

A választói joggal nem élők nagy száma nagyfokú érdektelenségre, közönbösségre utal. Nagykönyiban a jogosultak 66,9 , Nagyszokolyon 62, Értényben 60,8 , Felsőnyéken 58, Regölyben 54, Tengődön 53 %-a nem ment el szavazni.

Nem egyedi esetről van tehát szó, hanem a választókerület 17 községéből 6 /35 %/.

VII. Tolnai választókerület

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Renczes Spolarits	Dr. Klein	kapott szavazat összesen	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Belac	234					
Dőrypatlan	355					
Dunaszentgyörgy	935					
Fadd I.	802					
II.	747					
Felsónána	758					
Gerjen	604					
Harc	377					
Kakasd	521					
Kéty	623					
Ladomány	67					
Medina	499					
Mözs	835					
Murga	318					

Község	Szavazásra jogosult /névjegyz. alapján/	Képviselőjelöltek neve Renczes Spolarits Dr. Klein	Kapott szavazat összesen	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Simonmájor	218				
Sióagárd	475				
Szedres	314				
Tolna I.	716				
II.	488				
III.	498				
IV.	450				
Zomba	922				
ÖSSZESEN:	11.756	3.149	2.935	1.904	7.988
					3.768

A szavazás közszégi eredményei nem állnak rendelkezésünkre. Így végszámokban a kpv. jegyzőkönyv adatait tudtuk felhasználni.

Pótválasztások 1922. június 5-én:

A belügyminiszter táviratilag közölte, hogy a dombóvári, szekszárdi, tamási és tolnai választókerületben a május 28-i választások következtében szükségessé vált pótválasztás napjául a Budapesti Közlöny május 31-i számában megjelenő 4679/1922. sz. kormányrendelet június hó 5. napját, pünkösd hétfőjét, alapította meg.

A kormánypárt minden törvényes és törvénytelen lehetőséget igyekezett kihasználni a pótválasztási sikerek érdekében. A pótválasztásokra való felkészülés alaphangját Bethlen miniszterelnök Forster főispánhoz küldött számjeltávirata adta meg:

"Kövess el mindent Balogh, Örfly, Tamássy és Renczes érdekében. A dombóvári kerületre nézve helyi szocialistákkal lépj érintkezésbe, miután központ ígéretet tett, hogy Dombóváron jelöltünket támogatja.

Ha eddig adott pénz nem volna elég, még félmillió erejéig felhatalmazást adok. Az összeget helyben teremtsd elő és azt utólag fogom megtéríteni." /45./

Az utasítás világosan tükrözi a pillanatnyi helyzetet: Petrichevich, Battlay és Klein a választások első fordulójában a legkevesebb szavazatot kapták választókerületükben, tehát a pótválasztáson már nem jöhettek számításba. Azon jelöltek, kik a párt programjával lehetőséget kaptak a második fordulóra, most minden támogatást meg kell, hogy kapjanak az Egységes Párt országos sikere érdekében. A győzelem érdekében igyekeztek megnyerni az SZDP támogatását. Annak ellenére lepaktált az országos vezetőség Bethlenékkal, hogy a választások idején pontosan a szociáldemokrata jelöltek ellen léptek fel a legagresszivebben. A dombóvári kerületben elsősorban a vasutasok jelentettek szociáldemokrata bázist. Más kérdés az, hogy Forsteréknek nem sikerült a helyi szocialisták támogatását megsze-

rezni Balogh érdekében. A jelölőgyűlések idején Nagy János és Renczes János, mint a korábbi nemzetgyűlés képviselői, nem illettek bele a pártvezetőség elképzeléseibe. Miután az első számú jelöltek csődöt mondtak, most már a jelöltek személye szinte másodlagossá vált. Az volt a fontos, hogy az Egységes Párt újabb mandátumot szerezzen. Ezt a célt szolgálta Gömbös Gyula tevékenysége, aki a Keresztény Kisgazda-, Földmives- és Polgári Párt ügyvezető alelnökeként először levélben, majd egy nappal később táviratban hívta fel a főispán figyelmét a megválasztott, párthoz tartozó képviselők feladatára a június 5-i pótválasztáson. Pesthy Pál és Erdélyi Aladár egyaránt kötelesek egész tekintélyüket latbavetve agitálni a pártjelöltek pótválasztási sikere érdekében. /46./ E siker reményében alkalmazott hivatalos módszerek igen tarka képet mutatnak. Forster főispán természetesen teljes hivatali tekintélyével, maximálisan támogatta az Örfly érdekében tevékenykedő pártvezetőséget. Az első és legfontosabb lépés Szulimán - akinek szavazatai miatt nem billent el a mérleg - megnyerése és ezzel támogatóinak megszerzése Dr. Örflynak. Sikerült meggyőzniük az árdrágitás miatt jogerősen elítélt Szulimán Györgyöt, hogy hűveinek az egységes párti jelöltre kell szavazniuk, mert különben a nemkívánatos ellenzéki jelölt: Dr. Sebestyén győz.

Szulimán a pálfordulásért cserébe börtönbüntetésének kegyelmi úton történő elengedését kérte. "A pártvezetőség Örfly kiváló személyes tulajdonságaira egyfelől, tudatában egy Rassay-párti jelölt befutásában rejlő veszélynek másfelől, erre hajlandónak mutatkozott, minek következtében az akkori igazságügyminiszter úr a helyzet komolyságát felismerve, még a pótválasztás előtt a büntetés megkezdésének július 31-ig történő elhalasztása felől intézkedett." /47./ Mint a választási eredmények mutatták a 200 voksot alig meghaladó Szulimán támogatók szerepe alapvető, hiszen miattuk nem tudott egyik jelölt sem 50 %

felett szerezni szavazatot. A kormánypárt számára Szulimán 200 szavazata tehát nagyon fontos, létkérdés volt.

Nyilvánvalóan Sebestyénéknek ilyen könnyen nem hullhatott az ölükbe szavazat, hanem igyekezniük kellett újabb szavazókat programjuk igazáról valamilyen módon meggyőzni. Főleg a szavazástól az első fordulóban távolmaradókat szándékoztak szavazásra biztatni. A helyi hatóságok azonban minden eszközt felhasználtak ennek megakadályozására. Mint egy későbbi eseményjelentésből kiderült, /48./ a választókerületbe érkező Sebestyén és Drózdy Győző autóját, amelyen Dr. Gergely és egy francia újságíró is utazott, a csendőrjárőrök Bátaszéken, Decsen és Őcsényben is alaposan átkutatták. A rendelkezést Havranek százados, vármegyei csendőrparancsnok adta ki. Az esetről érdemes idézni a későbbi igazoló jelentéséből néhány gondolatot. Az államrendőrség értesítése alapján tudta meg a csendőrség, hogy a fent említettek Szekszárdon déli irányban átutóztak. "Ismerve úgy Drózdy, mint Sebestyén szélsőséges viselkedését, alárendelt őrséimet a legnagyobb éberségre és erélyre figyelmeztettem, -írja a parancsnok.

"Mit jelent az éberség és erély? A csendőrparancsnok levelében leírtak szerint: "csendőreim én figyelmeztetésemre és kioktatásomra léptek fel kiméletet nem ismerő módon Drózdyékkal szemben, de emellett törvényeinket és szabályainkat szigorúan szem előtt tartották." Szinte természetes ez a szemlélet, hiszen a választás megindulásakor már megkapták a névsort a belügyminisztertől azokról, akikre különösen oda kell figyelni. Ők azután odafigyeltek: arra hivatkozva, hogy a képviselőjelölt kocsiján valószínűleg izgató és kormány ócsárló nyomtatvány van, minden településen a csendőrök drasztikusan átkutatták az autót. Természetesen nem találtak semmi tiltottat. Ahol ez a zaklatás sem volt elég, mint pl.: Bátaszéken, ott a polgári olvasóköriben Sebestyén meghallgatására összegyűlteket, a

csendőrök egyszerűen szétzavarták, mondván, hogy látogatás ürügyén a képviselőjelölt programbeszédet akart tartani.

Az esetet kihágásnak minősítették. Sebestyént később - nem jogerősen - 10 napra és 2.000 korona pénzbírságra ítélték. Más községekben: Öcsény, Decs tartott nyilvános népgyűlési szónoklatát az illetékesek gyakran szakították félbe és készítették Sebestyént mondandója megváltoztatására, módosítására.

Mindezek mellett a hivatalos magatartást a központi járás főszolgabírójának választási mozgalmakról adott jelentése is jól tükrözte. /42./ "A Sebestyén párt féktelen terrorral dolgozott: hazug híresztelésekkel, fenyegetésekkel vezette félre a közönséget, mi által a félénkebb választókat tartózkodóbbá tették. Bátán egy Örfly-párti választónak 450 tőke szőlőjét vágták ki, többeknél az ablakot verték be." Ezen egyedi esetek sok esetben a tehetetlenség érzetéből adódtak, amelyeket az ellenzéki jelöltekkel szembeni hatósági presszió váltott ki a szavazók-ból. Szinte természetes, hogy ilyen légkörben a Sebestyén párti agitáció módszerei is meghaladták néha a törvényes kereteket.

A szekszárdi választókerület mellett a legádázabb harc a dombovári kerületben folyt. Pallavicini túl komoly vetélytársnak bizonyult az egymással torzsalkodó 2 kormánypárti jelöltnek. Mivel az első számú jelölt az első fordulóban kiesett, ezt követően Balogh érdekében legelőször is a Pallavicini kortesek működését igyekeztek korlátozni. Május 20-án például nem engedték meg, hogy Dr. Geiger Miklós este 7 órakor nyilvános népgyűlésen támogathassa Pallavicinit. Az engedélyt azzal tagadta meg a hatóság, hogy a 6000/1922-es BM. rendeletnek nem felel meg, másrészt az előadó szélsőséges politikai magatartásu egyénnek ismeretes, a köznyugalom megóvása és biztosítása érdekében felszólalása tehát nem kívánatos. /50./

Rumsics István bádogos, Liebermann János kőműves és Fébeigen Antal cserepes, Pallavicini kortesei röplapokat terjesztettek

Döbrököz, Kurd, Csibrák és Mucsi községekben - a hatóság ellenük kihágási eljárást indított. /51./

A május 28-i választáson csak 3. helyet elért kormánypárti hivatalos jelölt, báró Petrichevich Horváth Emil államtitkár a mundér becsülete érdekében az ugyancsak egységespárti programmal induló Balogh Gyula támogatása érdekében levélben fordult a miniszterelnökhöz és javaslatokkal kívánta segíteni azt a jelöltet, akit a jelölőgyűléseken teljesen lejárattott.

Arra nem lehet számítani -írja, hogy az intelligencia Baloghot támogatja, de a főispán hasson oda, hogy az intelligencia legalább passzivitásban maradjon. /52./

Javasolta a vasutasok megnyerése érdekében, hogy Littke üzletvezető győzze meg őket arról, hogy a kormány házépítési akciójukat támogatja. Akiket nem lehet megnyerni azokat, ha másként nem megy, szolgálattételre el kell küldeni más helyre a választás napján. Ugyancsak jó módszernek vélte, ha Dr. Nagy Emil az ujdombóvári Eszterházy uradalom jogtanácsosa hatna Dömötör Mihály hercegi felügyelőre és a bérlőket rábírná arra, hogy ne csatlakozzanak Pallavicinihez.

Javasolta, hogy a párt elnöke, Nagyatádi menjen le Tolnába és járja be az érintett községeket, ahol természetesen tekintélyét felhasználva, látszatra Balogh érdekében agitáljon.

Nagyon sokat jelentene, ha Pallavicini fő fészket Hőgyészt, ahol több mint 900 szavazatot kapott, valamiképpen semlegességre lehetne bírni.

Szinte természetes, hogy Pallavicini kortesei sem válogattak eszközökben. Ha valakit meg kellett vesztegetni, le kellett kenyerezni, akkor a szükséges pénzt, búzát, vagy fát vagy ami éppen kellett - előteremtették.

Az állami apparátus szinte tehetetlen volt. A hivatalos állami alkalmazottak többsége nem az egységes párti jelöltre szavazott. A főispán és alispán megkísérelte az apparátust Balogh mellett felsorakoztatni, de nem sikerült. A községek meg-

kapták az utasítást, hogy kit kell támogatni, de nem nagyon tördtek a megvalósítással. A kocsolai főjegyző pl.: amikor Nagyatádi az egységpárti jelölt érdekében felkereste, letagadtatta magát és nem tárgyalta a pártelnökkel. /53./

A főispán utasítására a pótválasztásokon érintett 4 választókerület távbeszélő hivatalainál rendkívüli éjjeli-nappali szolgálatot rendelt el a pécsi postaigazgatóság június 4-6-ig. /54./ Szintén a főispán közreműködésére a Magyar Kir. pécsi 4. honvéd vegyesdandár parancsnoksága karhatalmat vezényelt a kaposvári állomásparancsnokság állományából Dombóvárra és Tamásiba /1/2-1/2 század gyalogos/, valamint szigorú készültségbe helyezett Kaposváron egy újabb századot. A tolnai honvéd állomásparancsnokság Szekszárdra és Bátaszékra 1/2-1/2 lovasszázadot küldött, Tolnán pedig további lovasszázad tartott szigorú készültséget. /55./ A választási képről való rendszeres információ érdekében távbeszélővel rendelkező községekből délelőtt 11, délután 16 órakor, valamint a szavazás befejezésekor kellett helyzetjelentést adni. Ahol távbeszélő nem volt, ott hirszolgálatot úgy kellett megszervezni, hogy a legközelebbi távbeszélővel rendelkező községből adhassanak le jelentést 12,17 órakor, valamint a befejezéskor. /56./

A pünkösdi hétfői pótválasztások hivatalos eredményét a központi választmány szavazást követő ülésén rögzítették hivatalos jegyzőkönyvben. /57./

A Tolnavármegyei központi választmány 1922. június 8-án tartott ülésén a választmány elnöke bemutatta a június 5-i pótválasztásra vonatkozó iratokat, amelyek szerint a dombóvári választókerületben Őrgróf Pallavicini György 6594, Balogh Gyula 5831, a szekszárdi választókerületben Dr. Örfly Imre 5309, Dr. Sebestyén Jenő 4924, a tamási kerületben Nagy János 4482, Kayel István 3367, a tolnai kerületben pedig Renczes János 4867, Spolarits György 3575 szavazatot kapott, s így Őrgróf

Pallavicini György a dombóvári, Dr Örfly Imre a szekszárdi, Nagy János a tamási és Renczes János a tolnai választókerület nemzetgyűlési képviselőjévé megválasztatott.

Nézzük meg, hogyan alakultak a választási eredmények községenként:

II. választókerület: Dombóvár

Település	Szavazók száma /névjegyz.alapj./	Képviselőjelöltek neve Pallavicini György	Kapott szavazat Balogh Gyula	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Csibrák	322	84	170	254	68
Dombóvár I.	739	x	x	x	x
II.	740	427	175	602	138
III.	556	164	286	450	106
IV.	718	335	249	584	134
Döbrököz I.	1.022	140	639	779	243
II.	419	101	273	374	45
Dúzs	294	262	3	265	29
Gyula I.	584	190	263	453	131
II.	527	115	271	386	141

Település	Szavazók száma /névjegyz.alapj./	Képviselőjelöltek neve Pallavicini György	Kapott szavazat Balogh Gyula	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Hőgyész I.	689	x	x	x	x
II.	596	x	x	x	x
Kocsola	827	325	351	676	151
Koppányszántó	667	258	275	533	134
Kurd	743	x	x	x	x
Lápafő	222	0	194	194	28
Mucsi	876	x	x	x	x
Nak	527	x	x	x	x
Pári	659	614	1	615	44
Szakály	738	x	x	x	x
Szakcs I.	679	x	x	x	x
II.	662	x	x	x	x
Ujdombóvár I.	523	x	x	x	x
II.	525	445	25	470	55
Várong	193	47	128	175	18

ÖSSZESEN: 15.101 6.593 5.831 12.424 2.677

x = nincs adat

Érdekes, hogy elsősorban azok az adatok hiányoznak, ahol Pallavicini többséget szerzett. Hőgyészen pl.: más adatok szerint /58./ több mint 900 voksot szerzett. Elképzelhető, hogy az állami apparátus félve az esetleges megtorlástól, eltüntette a szavazási ivateket. Így az összesítések adottak, de azt, hogy ki kire szavazott nem lehet kideríteni.

Megállapítható, hogy Újdombóvár II. szavazókör, - amelybe a környező puszták tartoztak - az első fordulóban 349 szavazatot adott a hivatalos jelöltre, de ennek zöme a második fordulóban Pallavicinire szavazott. Balogh 2-ről mindössze 25-re, Pallavicini 124-ről 445-re növelte megszerzett voksait. A nem szavazók száma lényegesen nem változott. Páriban 1 kivételével mindenki Pallavicinire szavazott, pedig az első fordulóban még 200-an tartózkodtak.

V. választókerület: Szekszárd

Település	Szavazók száma /névjegyz.alapj./	Képviselőjelöltek neve Dr. Örfy Imre	Kapott szavazat Dr. Sebestyén J.	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Alsónána	672	281	235	516	156
Alsónyék	530	258	168	426	104
Báta I.	637	106	457	563	74
II.	507	100	315	415	92
Bátaszék I.	752	344	271	615	137
II.	743	268	364	632	111
III.	673	175	350	525	148
IV.	703	77	517	594	109
Decs I.	1.126	636	311	947	179
II.	335	112	104	216	119
Őcsény I.	546	228	229	457	89
II.	311	144	134	278	33
Szekszárd I.	790	442	224	666	124
II.	743	342	260	602	141
III.	684	310	271	581	103
IV.	784	473	173	646	138

Település	Szavazók száma /névjegyz.alapj./	Képviselőjelöltek neve Dr. Örfy Imre	Kapott szavazat Dr. Sebestyén Jenő	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Szekszárd V.	716	384	197	581	135
VI.	490	211	169	380	110
Várdomb	402	164	146	310	92
ÖSSZESEN:	12.474	5.309	4.924	10.233	2.241

Forster levele szerint /59./ Szulimán nagyban elősegítette Dr. Örfy sikerét a választások második fordulójában. Mit mondanak a számok? Május 28-án Szulimán a legtöbb szavazatot, 81-et a szekszárdi V. körzetben szerezte.

Ez az összesen kapott szavazatainak 40 %-a. Ugyanebben a körzetben Örfly 386, Sebestyén pedig 139 szavazatot kapott. A június 5-i választáson az Örflyre szavazók száma nem nőtt, mint az várható lett volna, hanem 2-vel csökkent. Ugyanakkor a Sebestyénre szavazók száma 58-cal nőtt és a távolmaradók száma 25-tel emelkedett. Vagyis a számok alapján - e körzetben nem sikerült Szulimán - voksokkal növelni Örfly előnyét.

Ha Szekszárd egészét nézzük, akkor szintén nem Örfly szerezte meg az első fordulóban Szulimánra leadott voksokat, hiszen ő az első forduló 2164 szavazójából is veszített 2 szavazatot, Sebestyén pedig 1196-ról 1324-re növelte támogatóinak számát. Ez 128 többletszavazatot jelent.

Összességében megállapítható, hogy az egységes párt jelöltje nem a volt 3. jelölt szavazataival szerezte meg a győzelmet. A frontáttörés vidéken és nem a megyeszékhelyen történt. Feltehetően a sikerhez hozzájárult, hogy Örfly május első felében elintézte Alsónána, Decs, Várdomb szegényeinek 409 kh. kihaszonbérlethez jutását. Ennek a részbeni realizálásával és Őcsényben, Bátaszéken való kikürtölésével, valamint egyéb manőverekkel elérte, hogy az említett 5 községben 200 új szavazóval nőtt a tábora, míg Sebestyéné számottevően nem változott.

VI. Választókerület: Tamási

Település	Szavazók száma /névjegyz.alapj./	Képviselőjelöltek neve Káyer István	Kapott szavazat Nagy János	Szavazott összesen	Nem szavazott összesen
Bedeg	439	157	181	338	101
Értény	689	86	364	450	239
Felsőireg I-II.	1.077	563	305	868	209
Felsőnyék	679	169	154	323	356 /1/
Füged	198	115	16	131	67
Kánya	366	60	117	177	189
Magyarkeszi	609	164	332	496	113
Magyarkér	106	34	65	99	7
Majsamiklósvár	549	18	243	261	288 /1/
Nagykónyi	863	106	248	354	509 /1/
Nagyszokoly	996	114	422	534	460
Ozora /I-II/	882	382	338	720	162
Pincehely	919	339	283	622	297
Regöly	922	207	322	529	393
Szemcséd	413	74	246	320	93
Tamási I-III.	1.747	422	685	1.107	640
Tengőd	641	220	198	418	213
Összesen:	11.995	3.367	4.482	7.849	4.146

Ebben a választókerületben a választáson résztvevők száma több, mint 700 fővel növekedett. Battlayt támogató szavazók szinte kivétel nélkül, a korábbi ciklusban is képviselőként dolgozó, Nagy János mellé álltak, így ő a pótválasztáson szinte megduplázta szavazatait. Ennek ellenére e kerületben volt a legtöbb szavazáson részt nem vevő /34,7 %/ és Nagy János a jogosultak szavazatainak mindössze 34,7 %-ával lett képviselő. Nagyfokú érdektelenség nyilvánult meg a választások iránt. Ez érthető, hiszen sem a nagygazda Nagy, sem a felsőiregi pap Kayel személye és új kispárti programja nem jelentett perspektívát a szegényebbek számára. Még falujukban is sok ellenszavazatot kaptak. Nagy 305 voksot szerzett Felsőiregen, míg Pincehelyen Kayel több szavazatot ért el, mint a községben élő Nagy. Felsőnyéken és Majsamiklósváron /e közigazgatási egységhez egy sor pusztá tartozik/ a nem szavazók száma meghaladta az 50, Nagykönyiban pedig a névjegyzékbe felvetteknek majdnem 60 %-át nem érdekelte a választási "küzdelem" kimenetele. A győztes Nagy előző 2 éves képviselői tevékenységéről szemléletes bírálat: 1920-hoz képest 4000-rel kevesebb szavazatot kapott.

VII. Választókerület: Tolna

A községenkénti szavazatok száma nem áll rendelkezésünkre. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy e választókerület több járás községeiből tevődött össze és így igazán egyik közigazgatási egység sem érezte magáénak a vele való törődés szükségességét.

Az adatokból annyi megállapítható, hogy a szavazáson résztvevők száma mindössze négyszázzal haladta meg a május 28-i választásokon résztvevőket.

Dr. Klein szavazatainak többségét Renczes szerezte meg, aki több mint 1700-zal növelte voksainak számát. Mig a választá-

sok első fordulójában Kleint favorizálták, a hivatalos apparátus és a megyei sajtó a pótválasztásokat megelőzően mindent megtett annak érdekében, hogy a gyáros milliomos, Spolarits ellen hangolja a közvéleményt. Erősen érződött már 1920-as választásoknál is tapasztalható lokálpatriota szemlélet, viszolygó ellenérzés, amellyel a fővárosból érkező "felülről jövő" jelöltet fogadták. Az első forduló nagy vesztese a korábbi főispán, Klein nyílt levélben fordult választóihoz és kérte, hogy mindenki a gazdaérdekek igazi képviselőjét, Renczes Jánost támogassa, mert a gazdák és a falu érdekeire a multimilliomos Spolarits csak veszélyt jelenthet. /60./

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a választások első és második fordulójában szereplő képviselőjelöltekre leadott szavazatok hogyan aránylanak a szavazásra jogosultak, valamint a szavazati jogukkal élők számához.

	kapott szavazat V.28.	jogosultak %-ában V.28.	szavazók %-ában V.28.
	VI.5.	VI.5.	VI.5.
1. vk. Bonyhád:			
Gróf Apponyi Antal	4.454	33,7	50,04
Dr. Einbach Kornél	2.347	15,9	23,6
Csernák Pál	2.100	17,8	26,36
2. vk. Dombóvár:			
Órgróf Pallavicini György	3.937	26,1	34,5
Balogh Gyula	3.975	26,3	34,8
Br. P. Horváth Emil	3.513	23,3	30,7
3. vk. Gyöngyös:			
Dr. Pesthy Pál	4.730	37,7	53,5
Haypál István	2.365	18,8	26,75
Lombos Alfréd	1.743	13,9	19,75
4. vk. Paks:			
Dr. Erdélyi Aladár	6.456	44,6	60,4
Bodor György	2.984	20,6	28,0

	kapott szavazat V.28.	jogosultak %-ában V.28. VI.5.	szavazók %-ában V.28. VI.5.
Dr. Tahy Endre	1.243	8,6	11,6
<u>5. vk. Szekszárd:</u>			
Dr. Órffy Imre	4.963	39,8	49,4
Dr. Sebestyén Jenő	4.871	39,0	48,5
Szuliman György	203	1,6	2,1
<u>6. vk. Tamási:</u>			
Nagy János	2.387	19,8	33,6
Kayel István	3.014	25,1	42,37
Dr. Battlay Dezső	1.709	14,2	24,03
<u>7. vk. Tolna:</u>			
Renczes János	3.149	26,8	39,5
Spolarits György	2.935	24,9	36,7
Dr. Klein Antal	1.904	16,2	23,8

Az egész választás során Tolna megyében a legkevesebb voks megszerzésével, az érvényes szavazatoknak 50,04 %-ával szerzett mandátumot a bonyhádi választókerületben gróf Apponyi Antal. Pártonkívüliként, de mint a megye leggazdagabb családjának jeles képviselője, személye elleni hivatalos propaganda nélkül - hosszabb ideig külföldi tanulmányai miatt a hazai politikai életben nem szerepelt - állhatott a választók elé. Győzelmét a szinte teljesen ismeretlen, különös népszerűséggel még a járásban sem rendelkező egységes jelölt egy pillanattig sem tudta veszélyeztetni. A Szociáldemokrata Párt - a Bethlen-Peyer paktumnak megfelelően - propagandamunkát csak az ipari és bányamunkásság körében folytathatott. A hivatalos szervek nagyon vigyáztak arra, hogy mezőgazdasági területen ne tudjanak előrelépni. Ahhoz, hogy az 13000-nél is több szavazati joggal rendelkező választókerületben sikerrel szerepeljen munkáspárti jelölt a behatárolt választói réteg kicsinek bizonyult. /61./

Az új választási rendelet sem kedvezett az SZDP-nek, hiszen a listáról lemaradók a szegényebb néposztályból kerültek ki. De ezen tényezők mellett az SZDP a sikertelenséget főleg annak is köszönhetette, hogy az ipari munkásság és a bányászok egy jelentős része nem vett részt a szavazáson /Váralja 299, Nagymányok 137, Mórág 326, Bonyhádon több mint 900 ember nem szavazott/, a mezőgazdasági munkások körében a paktumoknak megfelelően nem folytatott agitációt, pedig Cikó, Grábóc, Majos, Szálka, Kisdorog szavazáson résztvevőinek száma nem érte el a jogosultak 50 %-át. Nem ismeretes, hogy a munkaadók, a bányatársaság menyiben akadályozta a választáson való részvételt.

Az érdektelenség, közömbösség mutatója az, hogy egyetlen jelölt sem tudta megszerezni a szavazásra jogosultak szavazataihoz viszonyított 50 %-ot. Még a mezőnyből eredményeivel kiemelkedő Dr. Erdélyi, aki 60,4 %-át kapta a kerületben leadott szavazatoknak, még ő is csak a szavazati joggal rendelkező választó-

tőpolgárok 44,6 %-át tudhatta maga mögött a választásokat követően.

Az 1922-es választójogi rendelet jelentősen szigorúbb feltételekhez kötötte a választójogot és ezzel szűkítette a jogosultak számát.

Tolna megyében az 1920-as és 1922-es választások idején választójoggal rendelkezők számát /választókerületi bontásban/ a következő táblázat mutatja:

Választókerület	szavazásra jogosultak száma		csökkenés 1920-hoz
	1920.	1922.	
I. vk. Bonyhád	14840	13194	1646
II. vk. Dombóvár	17501	15101	2400
III. vk. Gyöngyös	14025	12547	1478
IV. vk. Paks	18739	14452	4287
V. vk. Szekszárd	11359 ^x	12474	1115 /növekedés/
VI. vk. Tamási	14811	12095	2716
VII. vk. Tolna	15767	11756	4011
I-VII. vk. Összesen:	107042 ^x	91619	15423
=====			

x= Az 1920-as választások névjegyzékeinek összeállításakor és a januári választások idején a szekszárdi választókerület 3 községe: Alsónyék, Bata, Batacsék szerb megszállás alatt állt. Az 1922-es választásokon e három községben a szavazásra jogosultak száma meghaladta a 4500 főt. Jogosan lehet tehát arra következtetni, hogy 1920-ban e 3 megszállás alatt lévő településen 5000 feletti lett volna a titkos szavazásra jogosultak száma. Ha tehát reális adatok alapján kívánjuk a két választás adatait összehasonlítani, akkor a szekszárdi vk. 1920-as adatait és ezzel a megyei adatokat is 5000-rel növeljük.

Ily módon 112 042 szavazati jogával szemben kb. 20 400 fővel csökkent a szavazati joggal rendelkezők száma. Ez azt jelenti, hogy a Bethlen-féle választójogi rendelet 19 %-kal csökkentette Tolna megyében a szavazólistákon szereplők számát.

A továbbiakban érdemes megvizsgálni a szavazati jogukkal nem élők számának alakulását az 1920-as, 1922 májusi, illetve júniusi pótválasztáson.

Választókörzet	N e m é l t e k s z a v a z a t i jogukkal		
	1920. jan.	1922. máj.	1922. jún. /pótv.
I. vk. Bonyhád	1635 /11,0 %/	4293 /32,6 %/	nem volt
II. vk. Dombóvár	2508 /14,3 %/	3676 /24,3 %/	2677 /17,7 %/
III. vk. Gyöngyös	1445 /10,3 %/	3709 /29,6 %/	nem volt
IV. vk. Paks	2303 /12,2 %/	3769 /26,3 %/	nem volt
V. vk. Szekszárd	1015 / 8,9 %/	2427 /19,6 %/	2241 /18,0 %/
VI. vk. Tamási	1555 /10,5 %/	4985 /41,2 %/	4146 /34,7 %/
VII. vk. Tolna	1887 /11,9 %/	3768 /32,1 %/	3317 /28,3 %/
	12348 /11,5 %/	26627 /29,0 %/	12381 /24,1 %/

Az összehasonlító adatok jól mutatják, hogy az 1920-as titkos, de kötelező választáson szavazati jogukkal nem élők százalékos arányához képest az 1922-es nyílt szavazáson voksolni nem kívánók aránya jelentősen nőtt. 11,53-ról 29 %-ra, míg a minden mozgósítható erőt összeszedő kortesek is alig 2400-zal tudták növelni a pótválasztási szavazók számát az egy héttel korábbiakhoz képest.

Különösen szembeötlő az a közöny, amellyel a 3 jelölt választási komédiáját nézte a VI. vk. szavazópolgárainak többsége. A VII. vk. gyáros és nagygazda jelöltjének vetélkedésében sem nyilvánított véleményt a szavazóknak közel harmada.

Ahol a kormánypárti jelölt megbuktatására volt remény: II. és V. vk. ott a részvétel mindkét választási napon messze az átlag felett volt.

Hogyan alakult tehát a választási mérleg Tolna megyében?

Az egységes kormánypárt valamennyi választókerületben állított jelöltet. A 7 első számú jelölt közül mandátumot szerzett május 28-án Dr. Erdélyi Aladár /IV. vk. Paks/ és június 5-i pótválasztáson Dr. Örfly Imre /V. vk. Szekszárd/.

A többi hivatalos jelölt már május 28-án kiesett a további küzdelemből, mivel ellenfele abszolút többséget szerzett: Haypál István /III. vk. Gyöngyös/ vagy csak a 3. helyen végzett: báró Petrichevich Horváth Emil államtitkár /II. vk. Dombóvár; Dr. Battlay Dezső /VI. vk. Tamási/, Dr. Klein Antal /VII. vk. Tolna/, illetve a pótválasztáson vereséget szenvedett el, mint Dr. Einback Kornél /I. vk. Bonyhád/.

A választások első fordulójában 64 992 szavazó élt szavazati jogával. Közülük az egységes párti hivatalos jelöltekre 23 257 szavazatot adtak le. Ez a szám a szavazásra jogosultaknak mindössze 26,3 %-a, a szavazati jogukkal élőknek sem éri el a felét, /40,9 %/ hanem az országos átlag alatt maradt. /45,4 %/ Ahol nem volt lehetőség ellenzéki jelöltre szavazni, ott az egységes párti nem hivatalos jelöltre szavaztak az ellenállás kifejezése képpen.

Nem volt ugyan első számú jelölt, de az egységes pártnak szerzett mandátumot már május 28-án Dr. Pesthy Pál /III. vk. Gyöngyös/, valamint a pótválasztásra hivatalos jelöltté előlépett Nagy János /VI. vk. Tamási/ és Renczes János /VII. vk. Tolna/.

Az 5 kormánypárti mandátum mellett pártonkívüliként szerzett képviselőiséget gróf Apponyi Antal, aki korábban már mereven elhatárolta magát az Andrássy-párttól, amelynek képviselőjelöltjeként szerepelt a Magyarország 1922. május 13-i számában. /62./

Más megyékben is volt néhány pártonkívüli, akikhez hasonlóan Apponyi is várakozó álláspontra helyezkedett.

Egyenlőre sem a kormánypárt, sem az ellenzék mellett nem kötelezte el magát.

A II. vk. /Dombóvár/ képviselője Őrgróf Pallavicini György Andrássy-párti programmal győzött. Az egységes párt e mandátum elvesztését nagyon nehezen emésztette meg. Balogh Gyula, aki az egységes párt jelöltje volt a pótválasztáson, részletesen elemezte dombóvári kudarcát. /63./

Ebből kiderül, hogy a végső kimenetelt nagyban elősegítette az a személyeskedésig menő küzdelem, amely az első választási szakaszban fejlődött ki a két kormánypárti programmal induló jelölt - Horváth államtitkár és Balogh az OFSZ főtitkára - között. "Aláásta az egységes párti jelölt tekintélyét és meglazította azt a fegyelmet, amelyet a közigazgatás részéről el lehetett volna várni." Azaz az államtitkár olyan színben tűntetett fel Baloghot, amely alapján még a hivatalos apparátus sem tartotta érdemesnek őt támogatni a pótválasztáson. Petrichevich 3500 szavazójának többségét az állami közalkalmazottak, hivatalnokok, vasútasok, postai dolgozók, az állami ménesbirtok alkalmazottai, és a kormánnyal szoros kapcsolatban álló birtokosok adták. A választási bizottságok, amelyek az első fordulóban kormánypártiak voltak, a pótválasztáson szinte kivétel nélkül Pallavicini mellé álltak. Mivel a dombóvári szolgabíró /Szabót/ mindvégig a legádázabb Balogh ellenesség jellemezte, szinte természetes, hogy a községi illetékesek nem kaptak a felettestől arra ukázt, hogy Baloghot támogassák. Érdekes, hogy a Dombóvár környéki pusztákon - pedig a bérlők megnyerésére a kormánypárt lépéseket tett - Pallavicini a 470-ből 445 szavazatot megszerzett. A papság, a tanítók mind az ellenjelölt mellett agitáltak, az már azután egyáltalán nem véletlen, hogy a hercegi javak intézője is a legitimista párt főnemes jelöltjét támogatta.

Balogh levelében Pallavicini-párti visszaélésekről ír. Azzal vádolja, hogy egy-egy befolyásos gazda szavazatáért 40-50.000 koronát is adtak. Sőt a pusztákon nagy etetés-itatás folyt és 3-3 liter bort osztottak ki a pusztaiaknak.

Balogh úgy véli Pallavicini mandátumát petícióval kellene megtámadni, a vesztegetések és lélekvásárlás miatt. "Ha a párt-nak szükséges akkor hajlandó vagyok erről részletes jelentést tenni." A petíció benyújtását azért is javasolja, hogy ne csak az ellenzék éljen ilyen fegyverrel, hanem "a kormánypárt részéről is legyen petíció. Ez egyben bizonyosága lenne annak is, hogy az ellenzék nem nagyon válogatott a választási fegyverekben, s a teleszájjal világgá kürtölt visszaélésekről szóló adatoknak komoly alapja nincs."

Az ügyből nem lett petíció. A kormánynak és személy szerint az egyesült párt vezérének sem volt érdeke a választásokat, a választási eredményeket nagyon bolygatni. Az ő módszereik ugyanolyanok voltak, mint amilyenekkel esetleg Pallavicini és kortesei éltek, azzal a lényeges különbséggel, hogy a pártszinten intézett megvesztegetésekben az egész közigazgatás vezérkara résztvett, élén a megyei főispánnal.

Ezt bizonyítja Bethlen gróf miniszterelnök számjeles távirata Forster főispánhoz.

E távirat alapján egyértelműen azt a következtetést lehet levonni, hogy az egységes párt eredményeit részben megvesztegetések, csalások útján érte el.

Bethlenéneknek jónéhány választókörzeti kudarcot - köztük a dombóvárit - el kellett viselni. Megállapíthatták, hogy kormánypárti képviselőjelöltek egy helyen való felléptetése nem mindig bizonyul taktikus lépésnek, gyakran nem a várt ellenzéki, a 3. képviselőjelölt kieséséhez, hanem éppen győzelméhez vezettek.

Dombóváron az egymást nem kimélő egységes párti jelöltek torzsalkodását a komoly anyagi és legitimista politikai háttér-

rel rendelkező, a demagógiától soha vissza nem riadó Pallavicini eredményesen használta ki.

Ha eltekintünk attól, hogy a Tolna megyei választókerületek többségében nem az egységes párt első számú jelöltjét választották meg, ha csak azt nézzük, hogy egységes párti programmal mandátumot szerző képviselők száma 5, akkor az országos aránynál /245-ből Bethlen pártja 143-at szerzett meg/ = 54,2 %/ jobb a helyzet, hiszen 7 képviselői helyből 5;71 %-ot jelent. Ehhez azonban a pótválasztások előtt Örfly mellett minden támogatást meg kellett adni a volt kisgazda képviselőknek, akiket eredetileg kihagytak az elképzelésből.

A 7 parlamenti képviselő foglalkozás szerinti megoszlása hű képet ad arról, hogy kiket képviseltek az 1922-ben Tolna megyében megválasztott képviselők. Gróf Apponyi Antal és örgróf Pallavicini György mindketten nagybirtokosok, miként komoly földbirtokkal rendelkezett a megyében Dr. Erdélyi Aladár és a törvényszéki elnök, Dr. Pesthy Pál is. Gazdagparaszt-bérlő, gazdálkodó kategóriába sorolható Renczes János és Nagy János.

A megye egyetlen nem birtokos képviselője, de az ellenforradalmi rendszer hű kiszolgálója Örfly Imre jogász volt. Ha a választásokon megbukott hivatalos jelölteket nézzük: államtitkár, OFSZ főtitkár, volt főispánok, birtokos, akkor a jelöltekről is az állapítható meg, ami a mandátumot szerzőkről: Bethlenék csak olyan emberekkel kívántak dolgozni, akik a parlamentarizmussal kendőzött ellenforradalmi rendszer hű kiszolgálói, illetve várható támogatói.

Ez akkor is így van, ha néhány tucat nagybirtokos kihasználva a tömeg kormányellenességét ellenzéki álláspont hangoztatásával, vagy pártonkívüliség csalétkével jutott mandátumhoz. Tolna megyéből munkáspárti képviselő nem került a parlamentbe, de az a 25 - SZDP - képviselő, aki országosan mandátumot szerzett, messze felülmúlta Bethlenék elképzelését, hiszen a vártak 2,5-3 szorosa volt.

Az 1922-es választásokkal Bethlenék célja az volt, hogy a már formálisan 1922. januárjától fennálló Egységes Pártnak olyan legyen az összetétele, amely a miniszterelnök politikáját mindenkor segíti.

A létrejött nemzetgyűlésben ez a kívánatos összetétel megvolt. A kormánypárt abszolút többségéből adódóan szinte monopolhelyzetbe került. Ugyanakkor a polgári demokrácia látszatát keltve, volt a parlamentben ellenzék is. Ez az ellenzék programja kifejtéséhez politikai fórumnak használhatta a parlamentet, de a hatalom alkotmányos átvételére semmi esélye sem volt, hiszen a választójogi törvény /később még szűkítettébb/ kizárólag csak a nagytőkés-nagybirtokos blokknak kedvezett.

Magát az ellenzéket az is gyengítette, hogy egymástól programban nagyon messze álló csoportból tevődött össze. A legitimista és a liberális polgári ellenzék és a kormány közötti harc nagymértékben tompult a Bethlen-kormány helyzetének erősödésével, a gazdasági helyzet lassú javulásával.

A Szociáldemokrata Párt parlamenti párttá válásáért súlyos árat fizetett. Lepaktálva a kormánnyal lemondott a dolgozó munkások jelentős részével való foglalkozásról, sőt külön választási paktumot kötve, vállalta a kormány jelöltjeinek támogatását jónéhány kerületben, ahol nem állított saját jelöltet.

Igy a legitimista Pallavicinivel szemben a dombóvári kerületben is a kormány jelöltjét támogatta.

Az SZDP reformista vezetői hozzájárultak az ellenforradalmi rendszer politikai megerősödéséhez, konszolidációjához.

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatunk az ellenforradalom Tolna megyei hatalomra kerülésétől /1919. augusztus 5./ az 1922-es választásokkal lezárt időszak vizsgálatával foglalkozik. Megkíséreltük a megyei eseményeket az országos képbe beillesztve, a sajátosságokat kiemelve tárgyalni.

Tolna megyében a Megyei Intézőbizottság 1919. augusztus 4-ig a helyén maradt. Ekkor a vármegye irányítását ideiglenesen Kóreczkyék vették át, majd átadták a hatalmat a visszarendelt, Tanácsköztársaság kikiáltása előtt funkcionált vezérkarnak. A megyei direktórium tagjait azonnal letartóztatták és megkezdtek a munkáshatalom többi irányítójának összegyűjtését is. Ezzel előkészítették és jelentősen megkönnyítették a különítményesek megtorló tevékenységét.

A különítményes csapatok dunai átkelésének színhelye Tolna megye volt. A megyétől délre a szerbek, északra a románok jelentették az akadályt. A dunántúli vármegyék közül Tolna megye elsőnek szenvedte el a különítményesek /e megyében Prónay Pál alakulata kegyetlenkedett/ megtorlását. E terror egész augusztusban tombolt és 70 ember életét oltotta ki. Az ország más területeitől eltérően augusztust követő időben Tolna megyében a különítményesek emberéleteket követelő garázdálkodásával nem találkoztunk.

A különítményes terrorral párhuzamosan a hatalomra visszakerült, korábbi pozícióit visszavevő uralkodó osztály intézményesített formákon keresztül számolt le a munkáshatalom támogatóival, a szinpatizánsokkal, sőt a vélt támogatókkal is. A m e g t o r l á s a megfélemlítést és a megelőzést egyaránt szolgálta. Számos formájával találkoztunk; a különleges perrendtartás alapján működő ötös bizottság százával hozta ítéleteit, a megyeszékhelyen évekig folytak - nyilvánosság

előtt, kirakat jelleggel - a tömegperek. Az elítéltekre börtön, a megbizhatatlannak tartottakra gyűjtő- és internálótáborok vártak. Alkalmazták a rendőri megfigyelés alá helyezés különböző fokozatait. A személyi szabadság korlátozása mellett sokakat egzisztenciálisan és egészségileg tettek tönkre az éveken keresztül tartó zaklatással, vizsgálatokkal. Az állami alkalmazottak egy részét kényszer nyugdíjazták, számos tanítót felmentettek állásából, illetve örökre eltiltottak az oktató-, nevelő munkától.

Felülvizsgálták és önkényesen módosították a cselédek szerződéseit. A gazdák kölcsönösen vállalták az elbocsájtott cselédek nem alkalmazását. Sok embert nyilvánosan megszégyenítettek, megbotoztak és az alkalmazottakkal szemben a fegyelmi büntetések különböző fokozatait szabták ki.

A személyi szabadság korlátozása mellett a gyülekezési szabadságot, a különböző szervezetek, egyesületek és körök működését a megyei vezetés - az országos intézkedéseket megelőzve és annál szigorubban - szabályozta.

A megye vezetői hajlamosak voltak rendkívül kemény kézzel irányítani. A restaurációs időszak első kormánybiztosa, Bartal kiméletlen agresszivitással kormányozta a rábizott törvényhatóságot.

A községi előljáróságok, képviselőtestületek működésének megkezdése jelentős eltéréssel, közel két hónap alatt történt meg. A Közigazgatási Bizottság 1919. októberétől működött ismét. A megyei Törvényhatósági Bizottság első ülésére 1919. november 29-én került sor, amikor újjáválasztotta, megerősítette korábbi megbízatásában, illetve kiegészítve működőképessé tette különböző bizottságait és albizottságait. Ezzel Tolna megyében a közigazgatás restaurációja gyakorlatilag befejeződött. Az első hónapokra a Friedrich-kormány irányító tevékenysége he-

lyett inkább a tényleges hatalommal rendelkező és Tolna megyéhez túl közel elhelyezkedő fővezérség hatása, illetve a kaposvári kerületi parancsnokság direkt irányító, a közigazgatásba beleszóló tevékenysége volt a jellemző.

A közigazgatás restaurációjával párhuzamosan kezdődött meg a fegyveres erők feltöltése. Horthy - a kormány és a hadügyminiszter tudta és beleegyezése nélkül -, elrendelte a toborzást. Főleg a katonaviselt megbízható gazdafiakra számított. A Magyar Nemzeti Hadseregbe lépés azonban egy vesztes háború és forradalmak okozta sokk után nem volt vonzó, ezért a toborzást hamarosan felváltotta a sorozás, az önkéntes jelentkezést a szolgálat kötelező vállaltatása.

Már az első hónapokban szaporodtak azok az események, amelyek a hadsereg és a közigazgatási hatóságok, a hadsereg és a lakosság közötti szembenállásra mutattak. A lakosság előtt kedvezőbb színben való feltűnés érdekében gyakori volt az egymásra mutogatás. A hadsereg szerepe csak a választásokat követően /nemzetgyűlési és kormányzó/ változott meg és nőtt jelentősen a közigazgatás apparátusáé.

Nem túl nagy sikerrel folyt a megyében a csendőrség és rendőrség állományába az agitálás. Az ellenforradalmi rendszernek erődemonstrációra szüksége volt, hiszen részben a külföld felé kívánta mutatni a rend, a biztonság, a szilárd hatalom létét, részben minden erővel le óhajtott számolni a szociális mozgalmakkal, megnyilvánulásokkal. A megye karhatalmi erejének megerősítése a demarkációs vonal megyén belül húzódása miatt is égetően szükségesnek bizonyult. A megerősítés végül többségében más megyebeliekkel, átmenetileg megyeiek besorozásával és menekültekkel történt. A dombos, hegyes, nehezen áttekinthető Mecsek vidéki határ lezárása, ellenőrzése azonban gyakorlatilag a szerb megszállás időszakában megoldhatat-

lan feladatot jelentett. Ezért a csempészkereskedelem, a külföldre szökések, a szerbek által megszállt - ott viszonylag szabadabban tevékenykedő - baranyai terület kommunistáival való kapcsolat tartása 1921. augusztusáig viszonylag könnyű feladat volt.

Az ellenforradalmi rendszer "törvényesítését" szolgáltatta az 1919. őszére kiírt, majd 1920. januárjára módosított nemzetgyűlési képviselőválasztás. Miként az ország más területein, Tolna megyében is felbomlottak a dualizmus korának pártkeretei. A pártok újjászervezése már 1919. augusztusában megkezdődött. A sorok rendezése Wéber János és Klein Antal vezetésével leggyorsabban a kisgazdáknak sikerült. A két agrárpárt közül nagyobb befolyása Tolna megyében a Sokorópátkai Szabó-félének volt. A keresztény pártok zászlóbontására 1919. augusztus 24-én került sor. A keresztény párti beállítottságú megyei vezetés felismerve az új párt gyengéit /bár mindvégig ennek ellenkezőjét hangoztatták/ az oly nagyon áhított választási siker érdekében fuzióra törekedett a kisgazdákkal. Ez a kétségtelenül úttörő törekvés összhangban állott a megyei vezetők országos reflektorfénybe kerülési igényével. Mivel a két kisgazda párt egyesülése után volt ilyen országos törekvés Friedrich és a két Szabó vezette gazdapárt között, jóváhagyták a keresztény és kisgazda pártok Tolna megyei egyesülését. Az egyesülés részleteit ezt megelőzően a pártok megyei irányítói dolgozták ki. A tervezett országos egyesülés késett, ezért az egyesült Tolna megyei pártok által elfogadott közös jelölt mellett az 1920-as január 25-i képviselőválasztáson a másik párt is indított jelöltet.

A szociáldemokrata párt bár szintén rendezte sorait Tolna megyében - az ismert országos okok miatt - nem indította jelöltjét a bonyhádi körzetben, ahol Csernák Pál a szükséges ajánlókkal már rendelkezett.

Más párt komoly befolyást nem tudott szerezni Tolna megyében, így a választáson sem indult.

A kisgazdák választási sikere /hét mandátumból hat megszerzése/ bizonyította, a tömegek politikai megújulásra való törekvését és azt, hogy az előrelépést főként a kisgazdáktól várják.

A várt politikai, gazdasági megújulás nem következett be.

A sokasodó gondokat a kisgazdák a keresztény pártokkal összefogva sem tudták megoldani. A szinte vég nélküli viták - az országgyűlési jegyzőkönyvekből, országos és megyei sajtóból végigkísérhetők - mellett a gazdasági élet gondjai és a szociális zavarok sokasodtak.

A Nagyatádi féle földreform, - a megyei főispán, Klein Antal szerint - már megalkotásakor is a legkonzervatívabb volt a környező országok reformjai közül, - igaz ott főleg a magyar nagybirtokosok földjeit osztották ki - gyakorlatilag nagyon ellentmondásos felemás eredménnyel zárult. Hosszú éveken át /Tolna megyében 7 évig/ éltette az emberekben a földhözjutás reményét. Az eredmény azonban csalódás volt, mert a tőkenélküli szegények pár holdon nem tudtak gazdaságosan termelni, a közép- és gazdagparasztnak pedig nem jutottak akkora földterülethez, amennyit a kisgazdák politikai súlyuk, gazdasági szerepük növeléséhez elképzelték. Egyedül a nagybirtokosok jártak jól, hiszen leggyakrabban a gyenge minőségű, nehezen megközelíthető, kis tagokból álló, darab földjeiktől szabadultak meg a reform eredményeként. A földreform demagógia politikai jelentősége volt a legnagyobb, hiszen hozzájárult az ellenforradalmi rendszer konszolidációjához.

A megye vezetői közül a vizsgált időszakban Bartal és Klein egyaránt az agrárpolitikát erőltető, ugyanakkor vezetői ta-

paszталattal és gyakorlattal nem rendelkező politikusok voltak.

Koncepciójuk nem terjedt túl a megye határain. Próbálkozásaik a bajok megyei enyhítését, gyakran tüneti kezelését jelenthették.

Az inflációt Tolna megyében komoly bankjegyforgalmi zavarok súlyosbították. A Tanácsköztársaság megyei vezetői összeszedték a fellelhető kék pénzt és azért a szerbek által megszállt területen élelmet vásároltak. Így a megyében a kék pénzből minimális mennyiség maradt. A takarékpénztári koronáért szinte lehetetlen volt árut vásárolni. Az ellentmondásos megyei helyzetet súlyosbította, hogy az angol misszió ugyanekkor kék pénzért vásárolt gabonát Tolna megyében a főváros élelmezésére.

Az egyre gyorsuló infláció jelei sokasodtak: az ingatlanok adás-vételénél, sőt pl.: az orvosi vizsgálati tarifák meghatározásánál sem a korona, hanem az ún. búzavaluta szerepelt mértékként.

Tolna megyében a vármegyei közgyűlések éles viták színhelyei voltak. A megye élére a kiskgazdák választási sikereit követően először került polgári származású politikus, Dr. Klein Antal személyében. Az ún. történelmi osztályok képviselői-mintegy erejük demonstrálásaként-kikezdték személyét, tevékenységét és vele együtt a kiskgazdákat. Bár a pártnak és személy szerint Kleinnek is elégtételt jelentett a rendkívüli közgyűlés állásfoglalása, végül a demokratikusabb gondolkodású Klein lemondott megbízatásáról.

A megyei politikai villongást követő kompromisszum szülötteként félélves ideiglenes megbízatást követően, a kimondottan hivatalnoknak tartott, nem túl nagy kvalitásúnak számító, 1912-től alispánként tevékenykedő, Forster Zoltán lett a főispán.

A megyei vezetés a politikai hangulatkeltés, a nacionalizmus, az SHS államok elleni ellenszenv szítására propagandisztikusan kihasználta a megye déli csücskének megszállását, majd Alsónyék, Bába és Bátaszék kiürítését.

A gazdasági problémák megoldására a megyében csak néhány erőteljes kísérlet történt. Az állattenyésztés fellendítése érdekében a megyei Gazdasági Egyesület svájci szarvasmarhákat kívánt importálni áruért cserébe, de a kormány nem engedélyezte. Mindennapos gondot jelentett a gazdálkodáshoz szükséges megfelelő csávázott vetőmag, olaj és benzin a gépekhez. Nem volt szénkéneg és elegendő rézgálic a szőlőműveléshez. Az erdőkben gazdag Tolnában szerfa és tűzifa hiány volt. A megyeszékhely gimnáziumát csak azért nem zárták be 1920. telén, mert a lakosság összeadta a fűtéshez szükséges tűzifát. Mindennapos gondot jelentett a liszt-, só-, cukor ellátás.

Sokkal nagyobb figyelmet fordítottak ugyanakkor a polgárőrség megszervezésére, a polgári csendőrtartalék felállítására és a nemzeti munkavédelem egységeinek megalakítására. Az ellenforradalmi rendszer a békekötést kijátszva a hadsereg mellett a legkülönbözőbb katonai, félkatonai vagy annak felhasználható szervezeteket hozta létre. A rendelkezésre álló adatok azt bizonyították, hogy e szervezetekbe való bekerülésre - a propagandával ellentétben - egyáltalán nem mutatkozott nagy igény.

Tolna megye ipari fejletlenségéből következően a munkásság összlétszáma nem volt jelentős. Az ipar és bányászat területi elhelyezkedése viszont azt eredményezte, hogy a szervezett munkásság többsége a Völgysegi járásban /Bonyhád, Nagymányok, Máza stb./ élt. A Bethlen-Peyer paktumot követően e területen figyelhető meg viszonylag élénk szervezeti élet. Összejöveteleik állandó résztvevői, az országos előadók mellett a helyi hatóság emberei, legtöbbször a jegyző vagy főjegyző,

akik a politikai életre károsnak minősítik a munkásgyűléseket. A vontatott földreform végrehajtás a szegényparasztok, a nincstelenek, a gazdasági cselédek körében, főként a Szekszárd és Bátaszék közötti szőlőhegy-vidéken, eredményezett hangoztatott elégedetlenséget. Ez azzal is összefüggött, hogy e területen a restauráció közel két évvel az ellenforradalom hatalomrajutását követően történhetett.

Az 1922-es évben egyre szélesedő propaganda indult meg Tolna megyében a választási törvény módosítása érdekében. Battlay demagóg módon az elnyomott néposztály kormányzó többséggé válásával indokolta a nyílt szavazás és a választójog szűkítésének szükségességét. A megyei sajtó örömmel nyugtázta az életképtelen két évet vitával feleslegesen eltöltő, nemzetgyűlés felosztatását. A meginduló választási harcban a megyei közigazgatási apparátus szinte egy emberként Bethlen és az egységes párt mellett kötelezte el magát. Vidéken; a járásoknál, de főleg a községekben már korántsem volt ilyen egység.

Az Egységes Párt a korábbi nem megfelelőnek tartott kisgazda képviselők helyett új embereket kíván sorompóba állítani.

A lepénzelt megyei sajtó a nemzethalál, Magyarország végső megsemmisülésének képével rémisztette a választópolgárokat. A szavazásra jogosultak számának radikális csökkentése /Tolna megyében 1920-hoz képest 1922-ben 19 %-kal kevesebben szavazhattak/ mellett az ellenzéki pártok választási tevékenységét a legkülönbélebb erőszakos módszerekkel akadályozták. Mindezek ellenére a dombóvári, szekszárdi és tamási választókerületben az Egységes Párt május 28-án nem volt képes megszerezni a képviselői mandátumot. A szekszárdi és tamási kerületben csak a június 5-i fordulóban dőlt el a képviselőség sorsa a kormánypárt javára. Dombóvárott nem sikerült ekkor sem győzni.

A tervezett első számú jelölt mindössze kettő kerületben /Paks, Szekszárd/ került ki győztesen a választási küzdelemből, további három helyen úgynevezett nem hivatalos jelölt juttatta mandátumhoz az Egységes Pártot. Tolna megyében tehát a megszerezhető hétből öt mandátum Bethlenék kezébe került. Ez az eredmény egyértelműen siker volt még akkor is ha Dombóváron elvérzett a kormány államtitkára és az OFSZ elnöke. A számszerű eredmény tehát kedvező, ám a képviselők személy szerinti összetétele nem egyezett meg a megyei és országos vezetés választások előtt egyeztetett elképzeléseivel. Az új parlament összetétele összességében megfelelt Bethlen István elképzeléseinek. A Tolna megyében győztes, nem tervezett képviselők között találjuk azt a Pesthy Pált, aki hamarosan az Egyesült Párt egyik vezéregyénisége majd a kormány minisztere lett.

VII. FÜGGELEK

1. Rövidítések

1. Alispáni Bizalmas Iratok	= ABI
2. Alispáni Iratok	= AI
3. Fejér megyei Levéltár	= FmL
4. Főispáni bizalmas iratok	= FI Biz.
5. Főispáni iratok	= FI
6. Hadtörténeti Levéltár Vezérkari Főnökség iratai	= HL VKF
7. Közgyűlési jegyzőkönyvek	= Kjgyk
8. Közigazgatási Bizottság	= Közig. Biz.
9. Központi járás Főszolgabírójának	= KjF
10. Központi választmány iratai	= Kpv
11. Magyar Nemzeti Hadsereg	= MNH
12. Magyarországi Rendeleték Tára	= MRT
13. Magyarországi Statisztikai Közlemé- nyek	= MSK
14. Magyar Statisztikai Évkönyv	= MSÉ
15. Magyar Országos Levéltár	= MOL
16. Tolnavármegye Hivatalos Lapja	= Tvm Hiv. Lapja
17. Tolna megyei Levéltár	= TmL
18. Tolnamegyei Újság	= TmÚ
19. Völgysegi Járás Főszolgabírójának iratai	= VjF
20. Völgysegi járás Főszolgabírójának Bizalmas iratai	= VjF Biz.

2. J e g y z e t e k

a./ Az ellenforradalom győzelme és berendezkedése

1. K. Balog János: Vádirat helyett 161. o. Megjelent: Tanulmányok Tolna megye történetéből VI. kötet; Kiadta a Tolna megyei Tanács Levéltára, 1975. /Továbbiakban: K. Balog: Vádirat helyett/
2. Magyarországi rendeletek Tára /Továbbiakban: MRT/ 53. évf. II. kötet 62. p. Friedrich-kormány 3886/1919. ME. sz. rendelete a törvényes közigazgatás felvételéről. Megtalálható még Tolnavármegye Hivatalos Lapja XVII. évf. 35. szám 1919. augusztus 14.
A rendelet végrehajtását részletesen szabályozó belügyminiszteri körrendelet 1919. október 11-én jelent meg 81 751 BM. sz. alatt. Megtalálható: MRT. Bp. 1919. II. kötet 1048-1051. oldal/
3. FmL. MNH Fővezérletének iratai 1919. Iktatatlan.
4. HL. Budapest 14 751 Eln. 6. 1919./
5. A törvény 4. prf-a szerint a kormánybiztos a főispáni teendőket látta el, kinevezése is ahhoz hasonlóan történt. Azon törvényhatóság élén, ahova kerültek részben a kormány által megszabott feladatokat kellett elvégezniük, részben kivételes hatáskörük alapján a közigazgatási tisztviselőkkel és a karhatalommal közvetlenül is rendelkezhettek.
6. FmL MNH iratai 1919. Iktatatlan.
7. HL: MNH Fővezér VKF iratai 1919.
8. MOL minisztertanácsi jegyzőkönyvek: 1919. augusztus 29.
9. MOL minisztertanácsi jegyzőkönyvek: 1919. szeptember 6.
10. Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Kossuth Kk. 1977. 30. o.
11. TmL FI 1974/1919.
12. Bartal Aurél: A beleházi és ethrekarchai Bartal család; Karcag 1937. 208. oldal /Továbbiakban: Bartal/
13. TmL. Szekszárd: Bartal család iratai, szám nélküli iratok közül a szegedi ellenforradalmi kormány 23/1919. ME. sz. 1919. június 6-án kelt levele.

14. TmL. Szekszárd: Bartal család iratai. Szám nélküli iratok
8. A magyar miniszterelnök 166/1919. sz. BM. levele
15. Inselt Istvánt Belitska belügyminiszter 1919. augusztus
2-án Bartal mellé rendelte hadügyi megbízottnak. Lásd:
TmL. Bartal család iratai, szám nélküli iratok 1919.
16. TmL. Szekszárd: AI 11175/1919.
17. Párttörténeti Intézet Táviratgyűjtemény Tolna megye 606.f.
eredeti, szám nélkül.
18. /TmL. Szekszárd, Döbrököz képviselőtestületének 1919. aug.
14-i jegyzőkönyve/
19. /TmL. Hőgyész község képviselőtestületének jegyzőkönyve
1919. aug. 9./
20. /TmL. Dunaföldvári képviselőtestület jegyzőkönyve 1919.
aug. 19./
21. /TmL. Tamási képviselőtestületének jegyzőkönyve 1919. aug.
16./
A 3 kizárt képviselő nem játszott különösebb szerepet a
TK. időszakában. Friedmann azt javasolta, hogy vizsgálják
meg a trafikos miért nem tart árut, miért nem nyit ki.
Bizzák a trafikot olyanra, aki gondoskodik majd a trafik-
ról.
22. Vendel István: Szekszárd megyei város monográfiája; Szek-
szárd, 1941. 279. o.
A valóságban Éri Márton csak augusztus 5-e után foglalta
el régi helyét.
23. MSZMP Tolna megyei Bizottsága Archivuma Gy/a-38 Dr. Gaál
Dezső ügyész kézzel írott visszaemlékezése:
24. TmL. Szekszárd AI 2520/1919.
25. K. Balog: Vádirat helyett 166. o.
26. TmL. Szekszárd FI 1831/1919.
27. Lásd: Dr. Gaál kézzel írt visszaemlékezését /Tolna megyei
PB archivuma/ 23.
28. K. Balog: Vádirat helyett 182. o.
29. MRT 1919. II. 1005. oldal 72 790/1919. sz. BM. rendelet

30. MRT 1919. II.k. 1007. o. 103.res/1919. BM. sz. rendelet
31. TmÚ I/1. 1919. szeptember 14.
32. TmL Bartal család iratai 1919. szám nélküli iratok 8.
33. Lásd: Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció Gondolat 1982. 56. oldal
34. TmÚ 1920. január 4.
35. A fogolycsere-egyezményt 1921. július 28-án írta alá Litvinov és Arnóthy-Jungerth Mihály.
Ennek értelmében a halálraítélt vagy hosszabb időre elítélt mozgalmi vezetők cserébe magyar, világháborúban fogásba esett, tiszteként Szovjet-Oroszországba kerültek. Ezen egyezés szerint 1921-ben minden cserét le kellett volna bonyolítani, de még 1924-ig is elhúzódott a megvalósítás. Gyakorlatilag a tárgyalások 1921. közepéig csak azért húzódtak el, mert Horthyék Szovjet-Oroszország bukására, az intervenció győzelmére számítottak.
36. TmÚ 1919. november 8.
37. TmÚ 1920. július 31.
38. TmÚ 1920. november 20.
39. TmL FI 1859/1919. A kör működéséről egyéb adattal kutatásaink során nem találkoztunk.
40. TmL VjF 1906/1919.
41. TmL KJF 2436/1919.
42. TmL FI 1899/1919.
43. Tvm Hiv. Lapja 1919. 52. sz. 3. o. /5984/1919. ME sz. rendelet.
E rendelkezés hatályon kívül helyezte a 4970/1918. ME sz. rendeletet és az 1919. III. sz. néptörvényt, amely a gyülekezési és egyesülési szabadságról szólt és visszaállította az 1918. október 30. előtti korlátokat.
44. TmL FI 61/1921. /Szegheő Tolna vármegye katonai parancsnoka.
45. TmL FI 2017/1919.

46. I-1919. sz. oszt. Int. oszt. belügyminiszteri körrendelet a kommunista érzelmi egyének őrizetbevételének és internálásának szabályozásáról. Megjelent: Tolna vármegye Hivatalos Lapja XVII. évf. 52. sz. 1919. november 27.
47. 10 131/1919. sz. alispáni rendelet, amelyet megbízás alapján a vármegyei főjegyző irt alá. Megjelent: Tvm. Hiv. Lapja XVII. évf. 52. sz. 1919. november 27.
48. 91 383/1919. VI.a. BM rendelet. Megtalálható: VjF bizalmas 919/1922. és MRT 1919. 1076-1081. o.
49. Tvm. Hiv. Lapja XVII. évf. 55. sz. 1919. dec.
50. TmL FI 2295/1919. irat a 384/1920. sz. köteggben/
/Nemes: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma M.on. 365-366. o./
51. /TmL 919/1922. VjF és 2/1920/ Radácsy Ede nyomozótiszt jelentése alapján javasolta internálásukat a völgyeségi járás főszolgabírája/
52. /A fent nevezettek kihallgatási jegyzőkönyvei megtalálhatók TmL VjF. Bizalmas 4/1920. és 17/1920. 523, 524 doboz/
53. /TmL. VjF. Bizalmas 26/1920. gyűjtőből a főispáni levél/
54. Az 1919. augusztus 9-én Pécsen keletkezett levelet Bartal, kormánybiztos, mint a kormány megyei képviselője írta alá: TmL. Szekszárd Bartal család iratai. Szám nélküli iratok 1919-ből a 6/1919. eln. sz. levél
55. TmL. Szekszárd: Bartal család iratai szám nélküli 1919-ből a belügyminiszter 5656. eln. sz. Bizalmas! Saját kezéhez fejléces levele.
56. Bartal a családi monográfiában kifejti, hogy ő volt Horthy egyik ajánlója, amelynek eredményeként Horthy a Károlyi Gyula-féle szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminiszterre lett. Bartal még 1919. szeptemberében is csak katonai diktatúrát azaz szavai szerint "Diktatórikus alapokon álló nemzeti irányú kormányzatot" tudott elfogadni egyetlen kormányformaként. Bartal nem volt hajlandó tudomásul venni azokat a külső és belső okokat, amelyek Horthyékra aratták, hogy a nyílt katonai diktatúráról lemondjanak.
Többször járt Horthynál Siófokon. Célja a nemzeti hadsereg létszámának növelése. /Ez volt Horthyé is/. Úgy vélte a

zavaros helyzetet kihasználva a hadsereg a megszállt területek egy részét vissza tudná foglalni és a béketárgyalásokra kedvezőbb feltételeket tudna teremteni.

57. Nincs róla adatunk. Beszédéből az derült ki, hogy újság-írással vagy lapszerkesztéssel foglalkozott. Nem keresztény párti politikus volt.
TmÚ. 1919. szeptember 27.
58. Az állami szakigazgatási szervek vezetőiből és az önkormányzati szervek képviselőiből álló testület legutoljára 1919. február 12-én ülésezett Tolna megyében. A közigazgatási bizottság fő feladata a különböző igazgatási ágak működési összhangjának biztosítása. E koordinációs tevékenység mellett széleskörű felügyeletet látott el, /adóügy, közlekedés, építészet, tanügy, börtönök stb./ és fegyelmi jogkörrel is rendelkezett. A havonta ülésező bizottság vezetője a mindenkori főispán volt. A 21 tagú bizottságba az alispán, a főjegyző, a tiszti ügyész, az árvaszéki elnök, a főorvos, az államépítészeti hivatal vezetője, a tanfelügyelő, a királyi ügyész, az adófelügyelő, a posta és távirda kerület igazgatója került. A további 10 tagot a törvényhatóság saját tagjai sorából választotta. A rendszeres havi üléseken a közigazgatási ágak vezetői írásban terjesztették be jelentésüket.
59. Tolnamegyei Újság /TmÚ/ Szekszárd, 1919. október 18.
60. TmÚ. 1919. szeptember 14. Az angol misszió kirendeltsége augusztus 11-én kezdte meg tevékenységét. Vezetője: E. Ray Edmunds tengerész alezredes. Minden járásban volt egy különítménye, amelybe magyar képviselőt is delegáltak. A megyében több helyen felbukkant az a téves nézet, amely szerint az angolok megszállták a megyét. Valóságban az angol misszió csak felvásárlással foglalkozott, de tagjai hivatasos katonák voltak.
61. TmÚ. 1919. október 11. I. évf. 5. sz-ban a központi járás főszolgabírája Tolnára közigazgatási és adóügyi jegyzőt keres. Györkönybe és Bölcskére főjegyzőt, Kétyre jegyzőt, segédjegyzői állást hirdetnek Hőgyészre, Kölesdre, Nagyszékelyre, Felsőnánára, adóügyi jegyző hiányzik Gyönkön, Tolnán, Nagyszékelyen stb....
62. Farkas Gábor: Fejér vármegye törvényhatósági bizottságának működése 1919-1944. Megjelent: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjáról c. sorozatban. Szerk.: Bónis György és Degré Alajos Bp. 1971.

63. TmL. Szekszárd Közgylési jegyzőkönyvek 1919.

Személyi kérdésekben döntöttek: Dr. Örfly Gyulát tiszti főügyésszé választották /elődje meghalt/. Tudomásul vették Dr. Kunczer J.Jenő szolgabírói állásáról történt lemondását. Helyére, valamint a további üres szolgabírói állásra megválasztottak 2 vármegyei aljegyzőt.

A Közigazgatási Bizottságba az 5 lejárt mandátum tag helyett újakat választottak 1920-1921-re: Bernrieder József, Bárá Schell József, Bárá Fiath Tibor, Török Béla és Sass László személyében.

Az igazoló választmányt /1886. XXI. t.c. 25. prf-nak megfelelően/ újjáalakították. Mandátumuk 1920-ra szólt. A választmány elnökét Tóth Károlyt és 3 tagot: Kurtz Vilmost, Schneider Jánost és Nagy Istvánt a kormánybiztos nevezte ki. További 5 főt felkiáltással választott a bizottság: Bodnár István, Dr. Fent Ferenc, Dr. Zsigmond Ferenc, Szeghy Sándor és Dr. Mayer Gyula személyében.

Az állandó bíráló választmány /az iménti törvény 43. prf-a alapján /mandátuma 1920-1922-re szólt. Ennek elnöke hivatalból a kormánybiztos, tagjai felkiáltás alapján: Török Béla, Dr. Fiath Tibor, Dr. Leopold Kornél, Dr. Örfly Gyula és Göde Lajos lettek.

Állandó választmányt szintén 1920-1922-re választottak. Elnöke a kormánybiztos, tagjai: Gróf Apponyi Géza, gróf Apponyi Sándor, id. Kovács Sebestyén Endre, id. Bernrieder József, Bölönyi Ödön, Dr. Csapó Dániel, Wéber János, Döry Frigyes, Döry Hugó, Dr. Fent Ferenc, Dr. Fiath Tibor, Dr. Frühwirth Jenő, Dr. Erdélyi Aladár, ifj. Gyenis István, Dr. Kardos Kálmán, Kátai Endre, Dr. Leopold Kornél, ifj. Leopold Lajos, Gutai János, Forster István, Sass László, Bárá Schell Ferenc, Simonsits Elemér, Dr. Mayer Gyula, gróf Széchenyi Domonkos, Schneider János, Sztankováncsiky János, Tóth Károly, Török Béla, id. Perczel Béla, Vizsolyi Ákos, és Dr. Zsigmond Ferenc lettek.

Közegészségügyi bizottságba 1920-1922-re választott tagokat szintén közfelkiáltással delegálták: Török Béla, Göde Lajos, Bárá Rudnyánszky Dezső, Dr. Csapó Dániel, Dr. Káldy Gyula, Dr. Örfly Gyula, Fekete Ágoston, ifj. Leopold Lajos, Gutai János, Madi Kovács István, Dr. Mayer Gyula, Török Pál Majsai, Zsigmond Ferenc, Dr. Martin József, Szeghy Sándor, Térmeg János, Tóth Károly, Veszeli Zsigmond, ifj. Tunczlinger Lajos.

Felügyelő választmányt jelöltek a községjegyzői nyugdíjalaphoz: Dr. Ery Márton, Dr. Mayer Gyula, Dr. Örfly Gyula, Kurcz Vilmos, Dr. Leopold Kornél és Bodnár István személyében. Elnöke a mindenkori alispán.

Egyenesadókat kivető bizottságot hoztak létre az 1875. XVII. T.C. értelmében.

Két tagot: Ocvirk Nándor és Galanduer Gyula, és két póttagot Rück János és Galanduer Ábrahám Adolf, választottak.

Szintén 1920-1922. közötti időszakra választották meg az adófelszólamlási, valamint a hadisegélyezési célra szolgáló új jövedelemadó kivetésére hivatott bizottságot. 1920-ra kiterjedő megbizatással választották meg a szekszárdi törvényszéknél működő felszólamlásokat elbíráló és az éves lajstromokat összeállító bizottságra Dr. Fiáth Tibor apáthy pusztai, Schneider János, Tóth Károly, Dr. Zsigmond Ferenc, Frey János, Török Pál Majsay, Debulai Imre és Göde Lajos szekszárdi, báró Schell József katalinpusztai, Sass László uzdbörjádi, báró Rudnyánszky Dézső zombai és Dr. Mayer Gyula szekszárdi lakosokat. A törvényhatósági bizottság a különböző okok miatt megüresedett helyekre a választások idejét 1919. december 29-re tűzte ki. Egyben megtörtént a választási elnökök személyének kiválasztása is.

Hőgyészi választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Dr. Baumgartner József</u>
Bölcskei választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Dr. Szakách Ernő</u>
Dunaföldvár alsó választókörz.	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Dr. Kővágó Péter</u>
Kistormási választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>báró Jeszenszky Andor</u>
Ozorai választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Cholnoky Lajos</u>
Öcsényi választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Szeghy Sándor</u>
Paksi választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Dr. Erdélyi Aladár</u>
Pincehelyi választókörzet:	1 tagot választ, <u>elnök:</u> <u>Mechwart Ernő</u>

A választások a tervezett időben megtörténtek és az 1920. februári ülésen az igazoló választmány már az új bizottsági tagok mandátumát is jóváhagyta. /TmÚ. 1920. március 8. II. évf. 10. sz. 3. p./

64. Tolna megyében az 1886. XXII. T.c. /községi törvény/ kategóriái szerint 122 önálló települést tartották számon. A megye 1919-ben mindössze egy rendezett tanácsu várossal /Szekszárd/ rendelkezett. A községi törvény szerint nagyközségnek minősültek azok a települések, amelyek önállóan el tudtak tartani községi jegyzőt. Az ilyen települések száma: 79 volt.

Ezen községek közül néhány /Bonyhád, Hőgyész, Nagydorog/ bár körjegyzőségként szerepelt, de pusztán csak azért, mert egy-egy önállóan jegyzőt eltartani nem tudó kisközség betársult. Mindhárom nagyközségben több fős hivatali apparátus működött. 42 azon kisközségek száma, amelyek más községgel, vagy több községgel társulva tudtak közösen egy-egy jegyzőt eltartani. A völgyeségi járás 33 településéből 27 község tartozott ezek közé. Közülük körjegyzőség 3-3 községből állt.

Tolna megye közigazgatásilag 6 járásra oszlott. E járások területi nagyság, településszám, lakónépesség és lakosság összetétele alapján jelentősen eltértek egymástól. Pl.: a legkisebb lélekszámú dombóvári és a legtöbb lakossal rendelkező dunaföldvári között 20 000-nél is nagyobb a különbség.

Volt Tolna megyében néhány ún. eszmei község, azaz közigazgatási egység, amely néha 10-nél is több pusztából tevődött össze, pl.: Ujdombóvár, Majsamiklósvár, Gidlycsalád. Egy-egy pusztán vagy majorban 50-200 ember élt. A földterület legtöbbször egy uradalomhoz tartozott.

Az 1920-as népszámlálási adatok alapján Tolna megyében a következő közigazgatási egységek /járások, községek, puszták, majorok/ voltak:

A következő adatokban közöljük ezen települések lakónépességét is:

Szekszárd

14 025

I. Dombóvári járás

1. Csibrák	914 fő	/Viddin puszta/	Jegyző: Kurd
2. Dombóvár	8614 fő		
3. Döbrököz	4114 fő	/Öreghegy, Homokhegy/	
4. Gyulaj	2767 fő		
5. Kocsola	2295 fő		
6. Kurd	1780 fő	/Szőlőhegy/	
7. Lápafő	436 fő		Jegyző: Nak
8. Mucsi	2147 fő		
9. Nak	1176 fő		
10. Szakcs	2957 fő		
11. Ujdombóvár	5173 fő	/Dombóvár major, Mászlony-, Nosztány-, Szilfás-, Felsőborjád-puszta-, szakcsi major-, Felsőleperd-, Iháros-, Ódalmand-, Ujdalmand-, Csáblány-, Sütvény-, Vörösegyháza-, Tárkány-, Alsóleperd-, Nagykonda-Szarvasd-, Csurgó-, Tüske-, Kiskonda-, Űrgévárpuszta/	
12. Várong	430 fő	/Várongpuszta/	Jegyző: Nak

32803 fő

II. Dunaföldvári járás

1. Bikács	1025 fő	
2. Bölcse	4326 fő	/Felső-, Közép- és Alsószent-andrás-pusztá/
3. Dunaföldvár	11733 fő	
4. Dunakömlőd	2066 fő	
5. Dunaszentgyörgy	2003 fő	/Kiserdőpuszta/
6. Fadd	4977 fő	/Magyalos, Szőlőhegy, Vajka, Dombori, Györgymajor/
7. Gerjen	1820 fő	
8. Györköny	2380 fő	
9. Kajdacs	2033 fő	/Imremajor, Kiskajdacspuszta/
10. Kistápe	306 fő	/Alsó- és Felsődohánytelep, Győr-major/ Jegyző: Németskér
11. Madocsa	2327 fő	
12. Nagydorog	3774 fő	/Major, Bezzeg-, Alsósziget-, Földespuszta/
13. Németskér	2007 fő	/Magyalospuszta/
14. Paks	12036 fő	/Cseresznyés-, Biritó-, Kanacs-, Gyapapuszta, Máriatelep, Falu-hely, Hegyes, Csámpa/
15. Pusztahencse	872 fő	Jegyző: Nagydorog
	<hr/> 54485 fő	

III. Központi járás

1. Alsónána	1460 fő	
2. Alsónyék	1452 fő	/Szállások, Betekints-, Nyéki-puszta/
3. Báta	3717 fő	/Furkó-, Középrétpuszta/
4. Báticasék	7498 fő	/Kövesd-, Lajvér, Dolina-, Le-perdpuszta/
5. Decs	4323 fő	/Szőlőhegy, Ujberek-puszta, Pa-ráz-, Tuladuna-, Sáros-, Lankóc-dűlő, Bogra-, Cserenc-, Csengő-hátpuszta, Simonála-puszta, Ke-sellő, Zsákmánygörönd, Isztára/
6. Gindlicsalád	3783 fő	/Kistengelic, Jánosmajor, Kis-hidja-, Alsóhidvég-, Felsőten-gelic-, Középtengelic-, Hangos-, Alsóten-gelic-, Katalin-, Közép-hidvég-, Hidja-, Jegenyés-, Apá-tipuszta, Szőlőhegy/
7. Harc	962 fő	/Janyapuszta, Janyai Szőlőhegy/
8. Mözs	2122 fő	

9. Ócsény	3460 fő	/Szőlőhegy, Tótvölgy, Szállások, József-, Keselyűs-, Ózsákpusztá/
10. Sárpilis	926 fő	/Szőlőhegy, Orbó-, Óberek-, Tomorpusztá/
11. Sióagárd	1364 fő	
12. Simonmajor	1925 fő	/Fácánkert-, Kajmád-, Ifégénia-pusztá, Emma-, Közép-, Julia-, Vadász-major, Simonmajortelep/
13. Szedres	1023 fő	Jegyző: Simonmajor
14. Tolna	8239 fő	/Tolnasziget, Vajkapusztá/
15. Várdomb	867 fő	
<hr/>		
43121 fő		

IV. Simontornyai járás

1. Belecska	793 fő	/Belecskapusztá/
2. Diósberény	1117 fő	
3. Dúzs	652 fő	Jegyző: Hőgyész
4. Felsőnána	1473 fő	/Nagy-tormás-, Ónánapusztá/
5. Görbő	916 fő	/Előhegy, Szőlőhegy/
		Jegyző: Belecska
6. Gyönk	3090 fő	/Szabatony/
7. Hőgyész	3740 fő	/Csicsó, Csernyéd-, Szálláspusztá/
8. Kalaznó	882 fő	/Kalaznópusztá/
9. Keszőhidegkút	780 fő	
10. Kéty	1047 fő	
11. Kisszékely	1436 fő	/Csókás-, Hegyhátpusztá/
12. Kistormás	941 fő	
13. Kölesd	1981 fő	/Kölesdimajor, Felsőhidvég/
14. Medina	1606 fő	/Kápolnapusztá, Szőlőhegy/
15. Miszla	1393 fő	/Bibortelep, Alsó-, Felső-, Közép-bikád/
16. Murga	674 fő	
17. Nagyszékely	1940 fő	
18. Pálfa	1969 fő	/Pálfapusztá/
19. Sárszentlőrinc	1954 fő	/Felső-, Alsórácegrespusztá/
20. Simontornya	3215 fő	/Belmajor, Jánosmajor, Szőlőhegy/
21. Szakadát	1031 fő	
22. Szárazd	822 fő	
23. Tolnanémedi	2004 fő	/Szentpéter, Hidegvölgy/
24. Udvari	1308 fő	/Alsó-, Felsőpélpusztá, Ifigéniamajor/
25. Uzdorjád	1074 fő	/Borjád, Hangos/
26. Varsád	1232 fő	/Rudolfmajor/
<hr/>		
39070 fő		

V. Tamási járás

1. Bedeg	1154 fő	/Mecseki szőlőhegy, Rózsási szőlők/
2. Értény	1618 fő	
3. Felsőireg	2729 fő	/Mútpusztá/
4. Felsőnyék	1390 fő	
5. Fürged	820 fő	/Belfürged, Potolypusztá, Horhidpusztá, Ó-, és Ujaladár-pusztá/ Jegyző: Felsőnyék
6. Kánya	1071 fő	/Remete-, Kilátópusztá/
7. Koppányszántó	1636 fő	/Barnahátpusztá/
8. Magyarkér	283 fő	Jegyző: Bedeg
9. Magyarkeszi	2068 fő	/Gubarcpusztá, Szőlőhegy/
10. Majsamiklósvár	3762 fő	/Keszi, Ujmajor, Mohartelek-, Zsigmond-, Komlós-, Kulcsár-, Kecsege-, Fornád-, Bencze-, Csollányos-, Döbrönte-, Alsómedgyes-, Felsőmedgyes-, Ság-, Kistava-, Alsómajsa-, Felsőmajsa-, Adorján-, Bogaras-, Martinca-, Felsőgyánt-, Alsógyánt-, Sárálláspusztá, Miklósvártelep, Edelény p. erdészlakok, Károlymajor/
11. Nagykónyi	2316 fő	
12. Nagyszokoly	2026 fő	
13. Ozora	4627 fő	/Alsóhegy, Döbrönte-szőlőhegy/
14. Pári	1435 fő	
15. Pincehely	2943 fő	/Kisgyánt/
16. Regöly	2301 fő	
17. Szakály	1845 fő	/Szőlőhegy/
18. Szemcséd	1634 fő	/Csehi-Szőlőhegy, Simonmajor-, Felsőavas-, Alsóavas-, Ireg-, Csehi-, Bántava-, Hékút-, Okrád-, Kukuk-, Zardóka-, Gonoszd-, Szemcsepusztá, és Szemcse-Szőlőhegy/
19. Tamási	5805 fő	/Óvárhegyszőlő, Ujvárhegy, Szarkahegy, Szurdokhegy, Ujhenye-, Óhenye-, Öreghenyeszőlőhegy/
20. Tengőd	1138 fő	
		<hr/>
		42601 fő

VI. Völgysegi járás

1. Apar	777 fő	
2. Bátaapáti	1177 fő	/Üveghuta, Dömörkapupusztá/
3. Belacz	536 fő	Jegyző: Kakasd
4. Bonyhád	6379 fő	
5. Bonyhádvarasd	702 fő	Jegyző: Kisdorog

6. Börzsöny	439 fő	/Alsóbörzsöny, Hönigpuszta/ Jegyző: Bonyhád
7. Czikó	1735 fő	
8. Dőrypatlan	1671 fő	/Belsődőry, Belsőmajor, Alsópatlan, Felsőcsurgópuszta, Szentgál-Szőlőhegy, Anagyaldomb, Farkas-völgy, Ördögmalom, Juhépuszta, Andormajor, Paradicsom- puszta, Felsőódány, Ódányi-Szőlőhegy/ Jegyző: Szálka
9. Grábóc	633 fő	
10. Györe	801 fő	/Szentgyörgypuszta/ Jegyző: Máza
11. Hant	434 fő	Jegyző: Apar
12. Izmény	953 fő	
13. Kakasd	1182 fő	/Széptölgyes/
14. Kisdorog	1147 fő	
15. Kismányok	620 fő	Jegyző: Nagymányok
16. Kisvejke	713 fő	
17. Kovácsi	183 fő	Jegyző: Tevel
18. Ladomány	156 fő	Jegyző: Kakasd
19. Lengyel	968 fő	/Terézmajor/ Jegyző: Kisvejke
20. Majos	1205 fő	
21. Máza	1032 fő	
22. Mórág	2087 fő	/Kismórág/ Jegyző: Czikó
23. Mőcsény	443 fő	Jegyző: Izmény
24. Mucsfa	790 fő	
25. Nagymányok	1476 fő	
26. Nagyvejke	590 fő	Jegyző: Hant
27. Palatinceza	111 fő	Jegyző: Czikó
28. Szálka	1088 fő	
29. Tabód	393 fő	Jegyző: Kisdorog
30. Tevel	2127 fő	
31. Váralja	1565 fő	
32. Závod	848 fő	Jegyző: Kisvejke
33. Zomba	2046 fő	
<hr/>		
37007 fő		

Tolna megye lakossága összesen: 263.112 fő/magyar = 185.320
német = 75.243 fő/

65. TmL FI 6/1920.

66. TmÚ. 1919. szeptember 14.

67. TmL FI 264/1920.

68. K. Balog: "Sorozás meghiúsult" Megjelent: Tolnai Fórum 1971/3.
Kiadja: MSZMP Tolna megyei Bizottsága II. évf. /3. szám/

69. Tehát a bonyhádi, simontornyai és központi járásban, Tolna megyében a lakosság megoszlása azt mutatja, hogy alig 2000 az egyéb nemzetiségek száma, míg a németeké több mint 75.000. Az 1920-as statisztikai adatok szerint:

Szekszárd	14.025 lakosából	299 német,
Dombóvári járás	32.803 "	5.615 "
Dunaföldvári járás	54.485 "	8.241 "
Központi járás	43.121 "	12.858 "
Simontornyai járás	39.070 "	17.339 "
Tamási járás	42.601 "	1.632 "
Völgységi járás	37.007 "	29.259 "

Ö s s z e s e n : 263.112 lakosából 75.243 német,

/28,6 %/

=====

70. TmL. VjF. 15/1920.
71. TmL. VjF. 18/1920. másolatban a kormánybiztos a főszolgabírónak megküldte./
72. TmL. ABI 59/1920. VjF Bizalmas 76/1920. Izményi körjegyzőség 27/1919. bizalmas 1919. október 4./
73. TmL. VjF. 430/1920.
74. TmL. FI. 272/1920. U.o. 273/1920. stb...
75. TmL. FI. 6/1920. gyűjtőszám/
76. TmL. FI. 6/1920.
77. TmL. FI. 6/1920.
78. TmL. VjF. Biz. 30/1919. FI. 6/1920. gyűjtőben/
79. TmL. FI 383/1920.
80. TmL. 1416/1920. és FI. 1498/1920.
81. TmL. 342/1920.
82. Ilyen és hasonló szövegű nóták:

Erger, Berger, Schossberger
Minden zsidó gazember
Akár szovjet, akár más
Kenyere, kenyere a csalás

Kiskertemben vörös zsidót ültettem
Éjjel nappal forró vízzel öntöztem
Mégis kinőtt keze, lába, szakálla
Kötelet, kötelet minden zsidó nyakára....stb.

83. TmL. FI. 651/1920.
A főispáni titkár által felvett jegyzőkönyvben még további sérelmek szerepelnek:
84. TmL. FI. 1922/1919. FI 329/1920. gyűjtő
85. TmL. FI. 2069/1919.
86. TmL. Simontornyai Főszolgabíró iratai 3227/1919. megtalálható FI 329/1920. köteggben/
87. TmL. FI. 329/1920.
88. TmL. FI. 6/1920.
89. TmL. FI 6/1920. Dunántúl központi kormánybiztos Székesfehérvár 947/kb. 1920.
90. TmL. FI. 6/1920. Szegheő alezredes vármegyei m.kir.kat.pk. Bizalmas levele a főispánhoz.
91. TmL. FI. 384/1920.
92. MRT 1919.752-768/5047/1919. ME. sz. rendelet
93. TmL. AI. 10 973/1919.ből a 88506/1919. számú belügyminis-
VI.c. teri levél.
94. Hollósi Ervin: Rendőrség-Csendőrség-VKF.2. Kossuth Kk.
1971. 83. p.
95. TmL. AI. 6774/1919-ből a katonai parancsnok 1566/1919. sz.
levele
96. TmL. AI. 6774/1919.
97. TmL. VjF 104/biz. 1922/ből a megyei alispán szeptember
23-i levele
98. TmL. VjF. 22/1922. köteggből a völgysegi főszolgabíró a
FI 15 biz./ 1922 levele/
99. TmL. AI 16/1922. Bizalmas
100. TmL. AI. Bizalmas 46/1920.

101. TmL. VjF. Biz. 80/1920.

102. Pölskei: Horthy és hatalmi rendszere 25.o.

103. TmÚ 1918. október 25.

104. TmÚ 1919. november 15.

105. TmÚ 1920. március 6.

106. TmÚ 1921. december 24.

J e g y z e t e k

b./ Az 1920-as nemzetgyűlési képviselőválasztások

1. Pester Lloyd 1919. október 28. számában.
2. H.L. Tolna megyei katonai parancsnokság 1919-1101-5 hdm. közli. Nemes: Iratok I. 210. o.
3. TmL FI 40/1920.
4. A Keresztény Nemzeti és a Keresztény Szociális Párt 1919. október 8-án egyesült és felvette a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja /KNEP/ nevet. Az SZDP pedig még ekkor nem kormánypárt, 1919. november 23. - 1920. január 15-ig lesz tagja /Peyer és Miakits/ a Huszár kormánynak.
5. 5985/1919. ME. sz. rendelet MRT 1919. 379. o.
6. 5988/1919. ME. sz. rendelet 12. prf. MRT 1919.
7. 39 000/1919. BM. sz. rendelet /Megj.: MRT 1919. 364. o./ szerint Tolna megyében a következő településeken kellett egynél több szavazatszedő bizottságot alakítani: Szekszárd rtv. 5, Bába nk. 2, Bábászék nk. 3, Bonyhád nk. 2, Bölcse nk. 2, Dombóvár nk. 3, Döbrököz nk. 2, Dunaföldvár nk. 2, Őcsény nk. 2, Paks nk. 4, Simontornya nk. 2, Szakcs nk. 2, Tamási nk. 2, Tolna nk. 2, Ujdombóvár nk. 2.
8. 6335/1919. ME. sz. rendelet MRT 1919.
9. TmL FI. 2415/1919.
Tolnavármegye és a Közérdek 1918. december 27.
10. TmÚ. 1919. szeptember 14. Az újság fő célkitűzésének tartotta, hogy az "egységes keresztény nemzeti társadalom létrehozásának munkájában kalauzként haladjon a megye társadalma előtt."
11. TmÚ I/1. 1919. szeptember 14. 2. o.

<u>Választókerület</u>	<u>Székhely</u>	<u>Ügyvezető neve</u>
I.	Bonyhád	ifj. Perczel Béla
II.	Dombóvár	Börzsönyi Gyula
III.	Gyönk	Dr. Diszberger Jakab
IV.	Paks	ifj. Kovács S.Endre
V.	Szekszárd	Vendl István
VI.	Tamási	Dr. Frühwirth Jenő
VII.	Tolna	Veszprémi Győző

12. TmÚ. 1919. október 25. I. évf. 7. sz.
Meglepő, hogy Klein nem lett első vagy 2. számú vezető.
Feltehetően a párt más funkciót szánt neki. A választá-
sok után ő lett a főispán-kormánybiztos.
13. TmÚ. 1919. november 22. I/11. sz. 1. o.
14. TmL. FI. 40/1920. távirat és levél.
E levelet már 3 példányban küldte el a kormánybiztos: bel-
ügyminiszternek, Pallavicini főkormánybiztosnak és Kara-
fiath min. elnökségi államtitkárnak.
15. TmÚ. 1919. december 24. I/11. sz.
16. U.o.
17. U. o.
18. TmL. FI. 2551/1919.
19. TmL. FI. 2551/1919. Gróf Apponyi Géza Tolna vármegye leg-
gazdagabb földbirtokosa. A Tolna vármegyei törvényhatósá-
gi bizottság 1920. évben készített kiigazított névjegyzé-
ke szerint az első helyen állt az adózók között.
/TmL. FI. 132/1920./ 1920-ban 41 029,37 korona adót kellett
fizetnie, ami több mint kétszerese volt a 2. legtöbbet
fizető lengyeli nagybirtokos gróf Apponyi Sándor adójának.
Tehát gróf Apponyi birtokain meglehetősen sok választó dol-
gozott. Támogatása nem hagyható figyelmen kívül a jelölt
számára. 15.543 kh. földjének nagy része a gyönki választó-
kerület területén volt.
20. Dr. Orbán Márton 1919. augusztusában a KNEP egyik gyönki
szervezője volt. Mivel nézetei nem teljesen egyeztek meg
Friedrichék elképzeléseivel, ezért önmaga mellett kezdett
agitálni. 1919. szeptemberében törölték a KNEP-ből.
/TmÚ. 1918. szeptember 21./ Végül kisgazdapárti jelöltként
indult a választáson.
21. TmL. FI. 40/1920.
22. TmL. FI. 2020/1919.
23. U.o.
24. U.o.
25. U.o.

26. 5987/1919. M.E. sz. rendelet 19. prf. MRT 1919. 891.old.

27. TmÚ. II. évf. 2. szám. 1920. január 10.

28. TmL FI. 2603/1919.

29. U.o.

30. TmL. FI. 40/1920.

Tolna megyében a biztosi teendőket a következők látták el:

I. Bonyhádi választókerület:	Ruzinczky Richárd járásbíró
II. Dombóvári	" Gebhardt Antal járásbíró
III. Gyönki	" Schennerer Károly járásbíró
IV. Paksi	" Báthory Géza táblabíró
V. Szekszárdi	" Wágner Andor táblabíró
VI. Tamási	" Balta Béla járásbíró
VII. Tolnai	" Wachter Károly járásbíró

31. TmL. FI. 45/1920.

32. TmÚ. II/3. sz. 1920. január 17.

33. TmÚ. 1920. január 17.

A megyei lap valószínűleg még nem tudott arról, hogy az SZDP választmánya 1920. január 15-én a választásokon való indulás ellen foglalt állást. Így természetesen a szekszárdi és a bonyhádi választókerületben sem indítottak jelöltet. A hír lehetett "hirlapi kacsa" is, mert sehol nem találtak SZDP-s jelölt fellépésére utaló nyomot.

34. TmÚ. II/4. sz. 1920. január 24.

35. U. o.

36. TmL. FI. 40/1920.

37. U. o.

38. U. o.

39. TmÚ. II/3. 1920. január 17. 2.o.

Tiltja a rendelkezés a választók ingyenes szállítását, el-
látását, pénz vagy bármilyen előny ígérését.
A megszegők 3 havi elzárással vagy 1000 korona birsággal
büntethetők.

Tilos szónokolni, rábeszélni valakit és szeszesített forgalmazni január 24-én 18 órától.
Megszegőket 15 napig elzárhatják vagy 2000 koronára büntethetik.

40. TmL. FI. 40/1920.

Példaként ime egy jegyzőkönyv, amely a paksi választókerület, a györkönyi körzet, Bikács községében készült:

Jegyzőkönyv

felvételre Bikácson az 1920. évi január hó 25-én tartott nemzetgyűlési képviselőválasztás alkalmával.
A kiküldött szavazatszedő bizottsági elnök a szavazatszedő bizottsági tagok előtt, szavazást megelőzően letette az esküt, mely után az elnök a szavazatszedő bizottsági tagoktól kérte az esküt.

k.m.f.t.

Dachert Jakab
jegyző

Rátz Ágoston Károly
szav.biz.elnök

Hauzinger György
h. jegyző

Blázer Ferenc
szav. biz. h. elnök

A szavazáskor a választói névsor megfelelő kockájába bejegyezték, hogy "szavazott". Aki nem szavazott, annak a neve mellett a kockát üresen hagyták, illetve több községben a rubrikát átlósan áthúzták.

Külön jegyzéket kellett készíteni azokról, akik igazoltan maradtak távol a választásról.

A szavazást követően megtörtént a szavazatok összeszámlálása. Egy jegyzékre felírták a képviselőjelölt, illetve jelöltek nevét. Ha érvényes szavazatot kapott, mindig eggyel növekvő szám került a neve után. Pl.:

Jegyzék Dr. Erdélyi Aladár képviselőjelöltre leadott szavazatokról: 1, 2, 3, 4, 5 ..... 84 .

Jegyzék Bodor György képviselőjelöltre leadott szavazatokról: 1, 2, 3, 4, 5 ..... 355.

Nem szavazott, valamint érvénytelen szavazatot adott le: 71.

41. Tvm. Hiv. Lapja XII. évfolyam 20. szám, 1914. május 4.
TmL. Alispáni Iratok /továbbiakban: AI/ 1074/1921.

A szaggatott vonallal aláhúzott települések a választóke-
rületen belüli újabb választókörzetet, illetve annak
központját jelölik. E választókörzetek azonosak az 1914-
ben kialakított körzetekkel. Akkor az volt a cél, hogy egy
választókörzetbe 1000 körüli legyen a szavazati joggal
rendelkezők száma. A település lakóinak számát lásd köz-
igazgatás restaurációjánál, 64. jegyzet.

Szavazásra jogosultak

1914. 1920. nem szavazott /1920/

I. Bonyhádi vk.

<u>Bonyhád</u>	942	2814	336	12,0 %
Börzsöny	65	222	32	14,4 %
Majos	228	611	44	7,2 %

<u>Nagymányok</u>	201	655	64	9,9 %
Mucsa	177	404	38	9,4 %
Izmény	166	539	46	8,5 %
Györe	157	396	34	8,5 %
Máza	95	399	34	8,5 %
Váralja	303	748	72	9,6 %
Kismányok	123	329	31	9,4 %

<u>Tevel</u>	322	810	76	9,3 %
Kisvejte	143	369	48	13,0 %
Lengyel	133	413	46	11,1 %
Závod	183	473	34	7,1 %
Kovácsi	24	75	3	4,0 %
Kisdorog	191	556	96	17,2 %
Bonyhádvarasd	120	344	30	8,7 %
Tabód	30	168	21	12,5 %
Apar	156	425	33	7,7 %
Hant	94	248	10	4,0 %
Nagyvejte	96	294	30	10,0 %

<u>Mórág</u>	323	950	164	17,2 %
Cikó	224	835	131	15,7 %
Mőcsény	95	244	35	14,3 %
Palatinca	17	52	11	21,1 %
Grábóc	121	305	26	8,5 %
Szálka	147	576	60	10,4 %
Bátaapáti	234	586	47	8,0 %

Szavazásra joga- sultak összesen:	5110	14840	1635	11,0 %
--------------------------------------	------	-------	------	--------

=====

Az I. választókerület nem esik egybe a völgyiségi járás területével, mert Zomba, Dőrypatlan, Belac, Kakasd és Lado-mány a tolnai választókerülethez került.

II. Dombóvári választókerület

	szavazásra jogosultak száma		nem szavazott /1920/	
	1914.	1920.		
<u>Dombóvár</u>	926	3227	344	10,6 %
<u>Ujdombóvár</u>	304	1428	556	38,9 %
Döbrököz	490	1658	429	25,8 %
Nak	173	629	44	7,0 %
Lápafő	88	232	13	5,6 %
Várong	78	200	11	5,5 %
<u>Kocsola</u>	246	1137	177	15,5 %
Szakcs	448	1541	229	14,8 %
Koppányszántó	217	722	94	13,0 %
Pári	241	586	28	4,2 %
<u>Kurd</u>	213	739	51	6,9 %
Gyulaj	408	1415	206	14,0 %
Csibrák	101	320	13	4,0 %
Mucsi	262	878	47	5,3 %
<u>Hőgyész</u>	231	1551	132	8,5 %
Dúzs	93	282	29	10,3 %
Szakály	307	956	105	10,9 %
<hr/>				
Szavazásra jogosultak összesen:	5126	17501	2508	14,3 %
<hr/>				

Az 1914-es és a korábbi választásoknál a választókörzete-
ket a kerületen belül úgy határozták meg, hogy azok a kör-
zeti székhelyhez viszonylag közel legyenek. Tolna megyében
a szavazókörzet központjához a legnagyobb távolságok az
ujdombóvári körzetben voltak, ahol Nak 16,2 km-re, Lápafő
pedig 19,7 km-re volt Ujdombóvártól.

III. Gyönki választókerület

	szavazásra jogosultak száma		nem szavazott /1920/	
	1914.	1920.		
<u>Gyönk</u>	579	1466	121	8,2 %
Szakadát	156	431	38	8,8 %
Szárasd	169	470	33	7,0 %
Keszőhidegkút	132	410	37	9,0 %
Diósberény	184	556	37	6,6 %
Nagyszékely	446	765	26	3,4 %
Simontornya	382	1417	188	13,2 %
Belecska	105	308	32	10,3 %
Görbő	27	283	35	12,3 %
Tolnanémedi	290	922	114	12,3 %
Kisszékely	194	551	59	10,7 %
<u>Kölesd</u>	344	863	81	9,3 %
Kistormás	228	563	43	7,6 %
Kalaznó	182	484	38	7,9 %
Varsád	274	628	45	7,1 %
<u>Kajdacs</u>	263	850	74	8,7 %
Uzdborjád	117	440	124	28,1 %
Gindlicsalád	308	1516	201	13,2 %
Udvari	190	552	64	11,6 %
Miszla	213	550	55	10,0 %
Szavazásra jogosultak összesen:	4783	14025	1445	10,3 %

IV. Paksi választókerület

<u>Paks</u>	1186	3901	418	10,7 %
Dunakömlőd	293	864	89	10,3 %
Dunaföldvár	1297	4975	717	14,4 %
<u>Bölcske</u>	508	1923	273	14,7 %
Madocsa	417	1081	109	10,0 %
<u>Györköny</u>	457	1136	289	25,4 %
Bikács	186	512	65	12,7 %
Németkér	190	827	91	11,0 %
Kistápé	34	104	7	6,7 %

	szavazásra jogosultak száma		nem szavazott /1920/	
	1914.	1920.		
<u>Nagydorog</u>	486	1393	113	8,1 %
Sárszentlőrinc	283	846	24	2,8 %
Pálfa	333	842	78	9,2 %
Pusztahencse	16	335	30	8,9 %
Szavazásra jogosultak összesen:	5668	18739	2303	12,2 %
=====				

V. Szekszárdi választókerület

<u>Szekszárd</u>	2041	6002	478	7,9 %
Decs	524	2119	223	10,5 %
Őcsény	370	1687	192	11,3 %
Sárpilis	136	447	63	14,0 %
<u>Bátaszék</u>	917	+		
Várdomb	154	419	18	4,3 %
<u>Báta</u>	556	+		
Alsónyék	242	+		
Alsónána	272	686	41	5,9 %
Szavazásra jogosultak összesen:	5212	11359 ⁺	1015	8,9 %
=====				

+ = Bátaszék, Báta és Alsónyék községek a választói névjegyzékek készítésekor és a választások idején szerb megszállás alatt álltak. Ezért választói névjegyzékek nem készültek és a választáson 1920-ban nem evettek részt. Becslésem szerint a 3 településen kb. 5.000 választóval lehetett volna számolni.

VI. Tamási választókerület

	szavazásra jogosultak száma		nem szavazott 1920.	
	1914.	1920.		
<u>Tamási</u>	671	2280	396	17,3 %
Regöly	460	1222	74	6,1 %
Majsamiklósvár	253	827	154	18,6 %
Ozora	461	1537	246	16,0 %
Pincehely	398	1287	100	7,8 %
Nagyszokoly	461	1057	121	11,4 %
Felsőnyék	276	374	66	17,6 %
Fürged	69	200	42	21,0 %
Magyarkeszi	273	899	147	16,3 %
<u>Felsőíreg</u>	515	1287	102	7,9 %
Szemcséd	70	478	38	7,9 %
Tengőd	272	627	38	6,0 %
Kánya	141	421	36	8,5 %
Értény	288	850	92	10,8 %
Nagykónyi	370	1042	62	5,9 %
Bedeg	176	277	33	11,9 %
Magyarkér	141	146	8	5,4 %
Szavazásra jogs- sultak összesen:	5295	14811	1555	10,5 %

A szavazólistákon szereplő bejegyzések szerint a "szavazott" igazolás 1555 név mellől hiányzik. Tehát a szavazati jogukkal nem élők a jogosultak 10,5 %-át teszik ki. Meglepetést az jelenti, hogy a hivatalos közlemény szerint a választáson induló 3 jelölt 13.373 szavazatot kapott. Vagyis a jogosult szavazók és a szavazatukkal élő szavazók között a különbség kisebb, mint a szavazati jogukkal a lista szerint nem élők száma /1438, illetve 1555/. Ráadásul az sem hihető, hogy az egész választókörzetben egyetlen érvénytelen szavazat sem fordult elő. Feltehetően valamiféle kozmetikázás történt. Hogy kinek a javára, az a szavazócédulák és a közégi összesítések hiányában kideríthetetlen.

VII. Tolnai választókerület

	szavazásra jogosultak száma		nem szavazott 1920.	
	1914.	1920.		
<u>Tolna</u>	825	3819	831	21,7 %
Simonmajor	92	309	46	14,7 %
Szedres	64	356	17	4,8 %
Mözs	280	921	58	6,3 %
<u>Fadd</u>	605	2184	226	10,3 %
Gerjen	288	754	44	5,7 %
Dunaszentgyörgy	440	1250	70	5,6 %
<u>Zomba</u>	338	1000	150	15,0 %
Dőrypatlan	118	529	115	21,7 %
Belac	76	295	30	10,1 %
Kakasd	201	607	75	12,3 %
Ladomány	20	64	1	1,5 %
Harc	115	435	47	10,8 %
Sióagárd	307	822	49	5,9 %
<u>Kéty</u>	264	570	7	1,2 %
Felsőnána	296	790	44	5,5 %
Medina	257	723	58	8,0 %
Murga	106	319	19	5,9 %
Szavazásra jogosultak összesen:	4692	15767	1887	11,9 %

- 42.x=Természetesen a szerb megszállás alatt lévő Bátaszék, Bába és Alsónyék adatai nem szerepelnek, hiszen ott a választói névjegyzékeket nem készíthették el és a választásokat nem tarthatták meg.
43. x=A szavazók és nem szavazók számának összege nem egyezik a szavazásra jogosultak számával. Az eltérés 117. Valamiféle kozmetikázás vagy véletlen elszámolás történt a jelöltekre leadott szavazatok összeszámolásánál.
44. TmÚ. II/5. 1920. január 31. 1-2. o.
45. A dombóvári választókerületben 18001 szavazó neve került fel a választói névjegyzékekre. Pallavicini 8775 szavazata az érvényes szavazatoknak 59,2 %-a. A szavazati joggal

rendelkezők számához viszonyítva alig haladja meg az 50 %-ot. /50,1 %/ Nem szavazott, illetve érvénytelen szavazatot adott le 2728 fő /15,5 %/.

46. Meglepő a párton kívüliség, a tárgyilagosság hangoztatása, hiszen a Tolnamegyei Újságnak, mint Szekszárdon megjelenő Keresztény-Keresztyén Nemzeti Párt politikai és társadalmi hetilapja megalakítására bocsájtották ki 1919. szeptember 1-én a részvényaláírási felhívást. A felhívást aláíró 38 személynek mindegyike az ellenforradalmi rendszer lelkes híve volt. Közöttük szerepelt pl.: Forster Zoltán alispán, Dr. Éry Márton vármegyei főjegyző, Dr. Örfly Gyula ügyvéd, Pataki Jákó gimnázium igazgató, valamint a város és központi járás számos birtokosa, üzemtulajdonosa. A lapban megjelent cikkek hangvétele mindig az ellenforradalmi rendszer kormánypolitikájának megfelelő volt. Erős konzervativizmus érződött az időnként megnyilvánuló látszatellenzé-
kiség mögött.
47. TmÚ. II. évfolyam 8. szám 1920. február 21. 2-3. o.
Az egyesült megyei párt két közös megválasztott jelöltje, míg az országos fuziót előkészítő tárgyalások folytak, nem tartozott hivatalosan egyik párthoz sem, azaz mind a KNEP, mind a Kisgazda Párt saját képviselőjének tekintette Dr. Örflyt és Pallavicinét. Mivel az egyesítési tárgyalások nem jártak sikerrel, a nemzetgyűlés összehívása előtt mindkét képviselőnek véglegesen tisztáznia kellett pártállását. A nemzeti ügy nagy bajnoka több kifutási lehetőséget látva, a kisgazdákhoz kért befelvételét. Pallavicini, mivel nem sikerült a Kisgazda Pártban vezető szerephez jutnia, átlépett a KNEP-be.
48. TmL. FI. Biz. 10/1920.
49. U.o.
A Levéltár anyagában a szekszárdi polgármester és a tamási főszolgabíró levele nem található.
50. TmL. AI. 1074/1921.

II. Választókerület, ujdombóvári választókörzet:

1. szavazókör:	szavazásra jogosultak száma	nem szavazott
Ujdombóvár	255	36
Csurgó-pusztá	11	11 /11 !/
Mászlony-pusztá	82	24
Nagykonda-pusztá	59	8

Naki-major	6	2
Szilfás-puszta	172	129
Szarvasd-puszta	67	20
Tüske-puszta	151	20
	<hr/> 803	<hr/> 250

2. szavazókör:

Alsóleperd-puszta	68	36
Borjád-puszta	39	17
Felsőleperd	125	67
Ódalmánd-Csáblény-puszta	101	40
Sütvény-puszta	76	50 /28 nő/
Szakcsi major és erdészlak	54	35
Tárkány-puszta	31	12
Ujdalmánd, Német-Dalmand ujbirádi erdészlakás	61	19
Ürgevár-puszta	43	16
Vörösegyháza-puszta	38	14
	<hr/> 625	<hr/> 306

Ha Ujdombóvár adatait leszámítjuk, az 1173/szavazásra jogosultból nem szavazott /44,3 %/.

A zömében a herceg Esterházy-hitbizományhoz tartozó birtokok cselédsége semmit sem remélt e választástól, tehát nem is szavazott. A férfi és női arány szinte azonos.

III. Választókerület /gyönki/:

Gindlicsalád szavazókörei:	jogosultak száma	nem szavazott
1. Gindlicsalád	505	83
Kishidja pusztá	59	6
Középtengelic	67	8
Jegenyész pusztá	82	2
Alsóttengelic	53	3
Felsőttengelic	98	4
Apáti pusztá	80	18
2. Tengelici hegy	249	39
3. János major	83	4
Alsóhidvég	54	2

Hidja puszta	93	19
Középhidvég	38	6
Katalin puszta	55	7
	<hr/> 1516	<hr/> 201

Alsótengelicen Wéber János /a bonyhádi vk. jelöltje/ volt a nagybérló. Felsőtengelic gróf Benyovszky Rezső, Középtengelic Csapó Vilmos, Alsóhidvég báró Jeszenszky József birtoka volt, nem véletlen tehát, hogy kevés a szavazástól távolmaradó, Katalin puszta Schell báró érdekeltségi területe, Hidján a politikával nem foglalkozó özvegy Bezerédj Pálné birtokai voltak.

Ahol tehát a puszták urai érdekeltek voltak ~~abban~~, hogy cseledeik voksait leadják, ott egészen más a szavazáson résztvevők száma. Azt azonban nem lehet megállapítani, hogy arra is szavaztak, akire uruk szerette volna.

IV. Paksi választókerület:

Pakson 6 szavazóközrzetben folyt a szavazás. Az összes szavazónak /3901/ mindössze 10,7 %-a /418 fő/ nem szavazott. Ám ha 6. szavazókör eredményeit vesszük figyelembe, akkor a nem szavazók aránya a külterületen, a Paksot övező pusztákon 21,1 %-ra ugrik:

Paks 6. szavazókör:	szavazásra jogosultak száma	nem szavazott
Cseresznyés	98	28 /1/
Gyapa	131	33 /1/
Kanacs	66	5
Magyari puszta	13	2
Faluhely puszta	20	9 /1/
Csámpa	139	25
Hegyes puszta	39	8
Biritó puszta	33	10 /1/
	<hr/> 547	<hr/> 114

Mig a hivatalos értékelés azt hangoztatja, hogy Erdélyi Bodor hazájában, Dunaföldváron több szavazatot kapott, mint Bodor, arról nem szólnak, hogy a hangsúlyosan "köztiszteletben" álló keresztény párti jelöltről saját birtokán más volt a vélemény. Dr. Erdélyi Aladár birtokát övező pusztákon 20 % felett maradt a nem szavazók száma és Gyapán, ahol birtoka is volt a szavazásra jogosultak 25,1 %-a el sem ment véleményt nyilvánítani.

VI. Tamási választókerület: Majsamiklósvár

	szavazásra jogosultak száma	nem szavazott
1. Miklósvár	42	2
2. Bogaras puszta	37	3
3. Károly major	20	5
4. Martinoza	41	9
5. Adorján	41	1
6. Fornád	34	8
7. Zsigmond	25	2
8. Mohartelek	12	1
9. Keszi	60	14
10. Uj major	15	1
11. Döbrönte	46	15
12. Sárallás	26	9
13. Gyánt	75	14
14. Csollányos	24	1
15. Kecsege	65	7
16. Fornád-kecsegei állomás	4	-
17. Erdőőrök	16	2
18. Kistava	42	6
19. Majsa	46	36 /1/
20. Medgyes	67	2
21. Bencze	10	2
22. Kulcsár	25	5
23. Ság puszta	22	3
24. Eledény	5	1
25. Komlós	127	5
	927	154

A birtokok jelentős része hitbizományi birtok, illetve bér-
lőké e területeken.

A pusztai nem szavazók között nagyon sok a nő. Gyakran még
az intéző, főintéző, vagy a bérlő felesége sem szavazott.
Majmán szinte csak jelképes szavazás történt: szavazott a
főintéző, intéző, főgépezs, két fűtő, a tanítónő /egyetlen
nő a szavazók között! / és a cselédek közül négy férfi, te-
hát a 46 szavazóból mindössze 10 fő /21,8 %/ és 36 /78,2 %/
nem vett részt a szavazáson.

51.	választókerület	érvényte- len szav.	nem+érv.t.	nem+érvényte- len szavazat össz. %-ában
	I. Bonyhád	2280	3915	26,5
	II. Dombóvár	220	2728	15,5
	III. Gyöng	492	1937	14,0

IV. Paks	1026	3329	17,8
V. Szekszárd	387	1402	12,4
VI. Tamási	x	1438 x	9,7
VII. Tolna	552	2439	15,5
	<hr/> 4957	<hr/> 17188	<hr/> 16,0

x= Nem + érvénytelen szavazatnál azért szerepeltetem a 1438-at, mert a jelöltekre leadott szavazatok és az a szám adja a listában felvett szavazók számát. Ez a szám, vagy a jelöltek által kapott szavazatok száma hamis.

52. TmL Kjgyk.1920. április 13.

53. 1920. április 12-én Friedrich kilépett a KNEP-ből és 6 társával megalakította a Keresztény Nemzeti Pártot.

54. Hirn László: Tolnavármegyei fejek Dombóvár 1930. 17. p.

55. TmÚ 1920. május 8.

J e g y z e t e k

c./ A megye gazdasági élete, szociális viszonyok

1. Magyarország története 1919-1945. Ak. 1976. Az országos áttekintés adatainál e műre támaszkodtunk.
2. Simonffy E: Kaposvár a várossá alakulás útján.
Szerk.: Kanyar József Várostitörténeti tanulmányok Kaposvár 1975. 288.o.
3. Lásd a következő oldalon!
4. MSÉ 1919-1922. Bp. 1925. 6. oldal
5. U.o. 14. oldal
6. Fent István: A magyar selyemtenyésztés 250 éves múltjából Bp. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt. 1930. 237, 247. c./ Két selyemfeldolgozó működött/ Szekszárd, Tolna és a vizsgált időszakban a selyemtenyésztésben 1000-3200 ember dolgozott. E munka évente 6-8 hétre terjedt ki és kiegészítő jövedelmet jelentett a selyemhernyót tenyésztők számára:

	1919.	1920.	1921.	1922.	1923.
községek, puszták	135	139	139	134	134
termelők	1056	2032	3034	3252	2756
termelt selyemgubó kg	18222	32476	69301	76051	70750
jövedelem a termelés után	523029	4168080	4838405	9940796	95603987
K					
=====					

7. Fent. im. 247. o. takács, kertész, szabó foglalkozású szerepel a 10 legtöbb selyemgubót beadó között.
8. MSK új sorozat 71. kötet.

Magyar Statisztikai Közlemények 1920. évi népszámlálás Budapest 1925. II. rész 19-21. oldal

	TOLNA MEGYE				D. VARMEGYÉK ATL.				ORSZAGOS OSSZES			
	1910.		1920.		1910.		1920.		1910.		1920.	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Foglalkozás szerinti megoszlás keresők + eltartottak együtt	179302	67,1	185087	70,4	66,2	66,2	1,7	1,1	56,0	55,8		
Östermelők: fm, halászat, erdészet, vadászat, szőlő- és méhteny.	1189	0,4	2003	0,8	1,3	1,3	1,7	1,1	1,1	1,5		
Bányászat és kohászat	42277	15,8	35603	13,5	15,7	15,3	15,3	20,1	19,1	19,1		
Ipar	7546	2,9	6875	2,6	2,9	3,0	3,0	4,6	5,1	5,1		
Kereskedelem és hitel	8518	3,2	9030	3,4	3,1	3,7	3,7	4,1	4,4	4,4		
Közlekedés												
Közfoglalkoztatás és szabadfoglalkozás	7767	2,9	7477	2,8	2,8	3,1	3,1	4,0	4,7	4,7		
Védő	754	0,3	2735	1,0	0,4	1,1	1,1	0,8	1,6	1,6		
Napszámosok	5117	1,9	2701	1,0	2,3	1,1	1,1	2,4	1,2	1,2		
Nyugdíjasok és tőkepénzesek	5029	1,9	5234	2,0	1,5	1,9	1,9	1,9	2,4	2,4		
Házicserélések	4601	1,7	3600	1,4	2,0	1,6	1,6	2,8	2,2	2,2		
Egyéb és ismeretlen	5159	1,9	2767	1,1	1,8	1,3	1,3	2,2	2,0	2,0		

9. Emberveszteségben országos 6. Tolna megye, hadifogságba kerülteket tekintve országos 5. a sorban. Foglalkozás szerinti csoportosítás szerint a meghaltak és eltűntek 23 %-a iparral foglalkozott. Könnyen levezethető az összes ipari foglalkoztatott számának csökkentése.
/Dr. Mike Gyula: A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztesége a világháborúban = Magyar Statisztikai Szemle 1927. 7. sz. 630-631. o.
10. /TmL. FI. 364/1920. kötegből 511-1919. levél/
k-b
11. /TmL. FI. 364/1920. kötegből: 1942/1919. sz. főispáni levél és kéziratos melléklete: Dátum: 1919. december 19./
12. MSK. 71. kötet 1920. évi népszámlálása, második rész A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községenként Budapest Pesti Nyomda Rt. 1925. 148-149.o.
13. TmL. 364/1920. kötegből az 1942/1919. sz. távirat és alispáni értékelő levél.
14. TmL. VjF. Biz. 536/1920.
15. TmL. FI. 364/1920. kötegből 1942/1919.
16. TmL. FI. 364/1919. kötegből az 1942/1919. sz. FI. Kimutatás:
- A Molnár-féle Nyomdai Műintézet és Szabadalmazott Íróaljat Gyár Rt. Szekszárdon 40-45 alkalmazottal dolgozott. Ez a létszám a háború előtti 120 főnek töredéke.
  - Esztergom-Szászvári Kőszénbánya Rt. nagymányoki bányafelügyelőséghez 576 munkás tartozott
/Augusztusban a sztrájk időszakában még 700 a létszám. A szeptemberi sztrájkot követően sokan átmentek szerb területre, illetve illegálisan Nyugatra vándoroltak./
  - Bonyhádi Gőzmalom Rt. 42 munkást foglalkoztatott.
  - Tejgazdasági Vállalat Részvénytársaság Bonyhád 30 fős üzemét a Budapesti Kereskedelmi Bank alapította.
  - Dőry Konzervgyár Dőry Etelka tulajdona, Ujdombóvár, ekkor 35 fővel működött, de az átlagos létszámát 80 főben jelzik.
  - Hercegi Téglagyár Ujdombóvár, amelyet Hg. Eszterházy hitbizomány üzemkezelő hercege műszaki hivatala üzemeltet rendszerinti létszáma 60 fő, de a jelentés idején, valószínűleg üzemanyag hiányában nem működött.
  - MÁV Talpfatelítő-telep Ujdombóvár 45 fővel működő állami üzem, amelynek rendszerinti létszáma 60 fő.

- Fried Bernát és fiai Bőrgyár Simontornya Fried Pál és Imre, valamint az angol állampolgár, Szaborszky József tulajdona ekkor 35 munkással dolgozott.
17. Közölte Nemes: Iratok: I. 41. o.
  18. MNH fővezérség 3007/1919-VI. levele, amely október 21-én kelt és a 364/1920. kötegen található/
  19. Gergely Ferenc-Kőhegyi Mihály: Pécs-Baranya-Baja háromszög történelmi problémái 1918-1921. között. Bajai dolgozatok I. Baja 1974. 89. o./
  20. TmL. Közig. Biz. iratai IV. 737/1919. A Gazdasági Felügyelőség aug. - szept. jelentése/
  21. /TmL. Közig. Biz. iratai 937/1919./
  22. /TmL. Közig. Biz. iratai 737/1919./
  23. Nemes I: Iratok. 131. p.
  24. /4278/1919. ME. sz. rendelet MRT. 1919. II. kötet 684. o./ Bp. 1919. Kiadja a Pesti Könyvnyomda Rt./
  25. TmÚ. 1919. október 11. I/5. sz.
  26. TmL. AI. 639/1923., megtalálható még: Tvm. Hivatalos Lapja XVII. évf. 1919. október 23. 47. sz. 3. p.
Gaál Gaszton rendelet a gazdasági év idejét Somogyban 1920. április 24-től 1921. április 23-ig, Tolna és Baranya megyékben a naptári évnél megfelelően határozta meg. /Ez a szokásos szerződötési gyakorlattól eltérő!/
A cselédek 400 korona pénzt, továbbá 16 q szemes terményt /búza, rozs, árpa, tengeri/ kapnak, 20 kg kőszót, 6-10 m³ puha vagy kemény dorongfát, 1200 négyszögöl kukorica földet, 1 tehéntartás, szaporulatával fél éves korig, nyáron eltartás a legelőn, téli tartásra pedig kaszáló adható.
Ahol nincs lehetőség tartásra, ott napi 2 liter tejet kell adni vagy megváltást. Sertéstartás 2 göbe szaporulatával egy éves korig. Kinttartásért pásztorbért fizetni kell. Baromfit megegyezéssel lehet tartani, de lúd pl. nem tartható!/.
27. Magyarország földbirtokosai és földbérlői Bp. 1925. 466. o.
  28. Pallavicini György őrnagy 5623 kh. földje volt. A család több tízezer holdon gazdálkodott. Pallavicini Károlynak pl.: 66 000 kh. birtoka volt. Lásd Magyarország földbirtokosai és földbérlői Bp. 1925. 439 és 410. oldal.
  29. TmL. AI. 10639/1923., 1923. V. 29.

30. TmÚ. 1919. október 25.
A termelő szükséglete feletti mennyiséget csak az Országos Burgonyaközvetítő Irodának és a vásárlási igazolvánnyal rendelkező termelőknek adhatja el. Maximált ár november 30-ig étkezési 60 K, takarmány 30 K. Vasúton, hajón, autón csak szállítási engedéllyel lehet burgonyát szállítani. Büntetés: 6 hónapig, 2000 K-ig!
31. TmL. FI. 1887/1919. gyűjtő
32. TmL. 1897/1919. gyűjtő
33. TmL. Tolnanémedi előlj. iratai 1700/1919. megtalálható FI. 1887/1919. köteggben.
34. TmL. FI. 1887/1919.
35. TmL. FI. 1887/1919. köteggből a 9508/1919. sz. alispáni levél.
36. TmL. FI. 1887/1919. köteggből GOK 9/1919. sz. levele.
37. TmL. 1887/1919. FI. köteggből 9508/1919. sz. alispáni levél.
38. TmL. FI. 1887/1919. köteggből a 10 700/1919. sz. alispáni rendelet és az eljárási utasítást tartalmazó melléklete.
39. TmL. FI. 2306/1919.
40. TmL. FI. 41/1920.
41. TmL. FI. 519/1920. III. 16.
42. Közli Nemes: Iratok I. 42/430. bevezető tanulmányában kivonatolva.
43. Közgazdasági Szemle 1920. Jutassy Ödön felszólalása. Lásd a Magyarország gabonaellátása c. tanulmányt. Az idézetet közli: A külkereskedelempolitika Magyarországon 1919-1924. 39-40. o.
44. TmL. FI. 439/1920.
45. U. o.
46. Reményi Lajos: Külkereskedelem politika Magyarországon 1918-1924. Budapest Akadémia Kiadó 1969. 40. oldal.
47. TmÚ. 1919. szeptember 27. I/3. sz.
48. TmÚ. 1919. november 29. I/ sz.

49. TmÚ. 1920. június 26. II/27. sz.
50. A magyar szent korona országainak 1901-1915. évi mezőgazdasági termelési Budapest 1924. Megjelent az MSK 66. kötete-ként. Tolna megye 58. o. Tolna megyében 1911-1915 között őszi búzából 8,61 q, tavaszi búzából 7,52 q volt az átlag-termés.
51. MSÉ 1919, 1920, 1921, 1922. Kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Bp. 60-62. p.
Megjegyzem, hogy az ott közölt adatok hektárra vonatkoztak, amelyet át kellett számolnom katasztrális holdra 1 h = 1,73 kh.
52. TmL. AI. Biz. 35/1920. TmL. VjF. 45/1920.
53. TmL. AI. 80/1920.
54. TmL. VjF. 3211/1921.
55. Klein kisgazdapárti politikus volt, aki maga is gazdálkodott. A KNEP- párti Battlayt váltotta fel az 1920-as nemzetgyűlési választások után. Ez természetes volt, hiszen a kisgazdák 6 mandátumot szereztek a megyében.
Az idézet forrása:
TmL. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1920.
56. TmÚ. 1920. november 20. II. 49.
57. TmL. AI. 63. biz./1920. és Bonyhádi Elöljárósági Iratok 37/1920. biz. = VjF 85/1920.
58. TmL. Közig. Biz. ir. I/4155/1920.
59. TmL. Közig. biz. IV/163/1920.
60. TmL. Alispáni időszaki jelentés a T.vm. az 1921. március 22-i rendes közgyűlésre.
61. TmL. Közgyűlés jegyzőkönyvek 1921. időszaki jelentés az 1921. november 8-i őszi rendes közgyűlésre.
62. O.L. Minisztertanács jkv. 1922. augusztus 4.
63. TmL. AI. /Időszaki jelentések 1922. augusztus 8./
64. U. o. 1922. október 31.
65. U. o.

66. Nemes: Iratok I. 51. o.
67. TmL FI. 1945/1919.
68. Nemes: Iratok-I. 51. o.
69. TmÚ 1920. március 27. II. évf. /13. szám.
70. TmÚ. II/18. 1920. április 24. TmÚ. II/21. 1920. május 15.
71. TmÚ 1920. október 23. /44./
72. Belügyi Közlöny 1920. 1918. o.
73. TmL. Simontornyai főszolgabíró iratai 1388/1921.
74. TmL. AI. 5492/1921.
75. TmL. FI. 2225/1921.
76. TmÚ. 1921. december 17.
77. TmL. FI. 800/1921.
78. TmÚ. 1923. június 2. V. évf. 22. sz.
79. TmÚ. 1923. szeptember 22. V. évf./38. sz.
80. TmL. Közigazgatási Bizottság iratai 102/1920.
81. TmL. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1926. 42 oldal az alispán jelentéséből.
82. TmL. Kgyk. 1927. 8. o.
Földreform: Az egész megművelt területnek mindössze 8 %-át 16,6 millió kh-ból 1,3 kh-t osztottak ki.
Ebből országosan jegyzői-, lelkeszi- és tanítói javadalmakra, csendőrségi és vitézi birtokokra, közlegelőkre 14 %-ot, kishaszonbérletre kb. 12 %-ot vettek igénybe. A megmaradt kb. 900 000 kh. földet 425 000 kh-t kimértek az igénylők között, ebből törpe- és kisbirtokot, valamint 259 733 ház helyet létesítettek....
Országosan kb. 1,5 millió embert /családtaggal együtt/ érintett, de a nagybirtokot nem szüntette meg, a gazdálkodásra legalkalmasabb birtoktesteket nem érintette....
/Összehasonlításként: a 45-ös földosztás több mint 6 millió kh-t érintett az ország össz földterületének több mint 1/3 részét....
1925-1937 között árverésre került 15 500 földbirtok, ezek zöme azon törpebirtokosok közül került ki, akik a Nagyatádi-féle földreformkor kaptak földet.

83. Közgyűlési jegyzőkönyv 1926, 1927 gazdasági jelentés az alispáni összegezésből.
84. TmL. Közgyűlési jegyzőkönyv 1927. 8. o.
85. 1919. augusztus 20-án jelent meg a kormány 3954/1918. MK. sz. rendelete /TmL. FI. 1848/1919./
86. TmL. FI. 1908/1919.
87. TmL. FI. 2033/1919.
88. U. o.
89. TmL. FI. 2293/1919.
90. TmL. 2044/1919. FI.
91. TmL. FI. 247/1920.
92. TmL. FI. 185/1920.
93. TmL. FI. 533/1920.
94. TmL. au.o.
95. TmL. FI. 595/1920.
96. TmL. FI. 364/1920. köteg
97. TmÚ. 1920. október 23.
98. TmÚ. 1920. december 25.
99. TmL. VjF. 91. biz./1922.
100. TmÚ. 1923. november 3.

J e g y z e t e k

d./ A két választás közötti időszak néhány kérdése

1. TmL. Kjgyk. 1920-1921.
2. TmÚ. 1921. szeptember 3.
3. TmÚ. 1921. szeptember 10.
Idézet Nagyatádi Szabó István kalocsai beszédéből
4. TmÚ. Kjgyk. 1920.
5. Forster Zoltán már 1912. november 7-től betöltötte az alispáni funkciót. A Tanácsköztársaság alatt elmozdították állásából, de az ideiglenes kormányzat után visszatért. 1922. január elsejével hivatalosan kinevezték főispánná.
6. Alsónyék, Bata, Báticasék 1919. októberétől megszállás alatt állott. Először még augusztusban a szerbek csupán Báticasékre vonultak be, vasúti csomóponti szerepe miatt. Ezzel elvágták a megye többi részétől Bátát is. Alsónyék pedig egy határmenti csetepatét követően került szerb megszállás alá.
7. TmÚ. 1920. szeptember 25.
8. HL. VKF. VI-I. 2435/1921. július 25.
9. TmÚ. 1921. augusztus 20.
10. TmÚ. 1921. augusztus 22. Egy lapos különkiadás!
11. Forster, mint megbízott főispán vett részt.
12. Nemes: Iratok... II. 1921-1924. 191. o.
13. TmÚ. 1921. augusztus 22.
14. HL. VKF VI-I. /1921. augusztus 21./ Ugyanezen a napon a mórági állomásfőnök jelezte, hogy a táviró és telefon összeköttetés Báticasékkal helyreállt.
15. TmL. FI. 470/1920.
16. Bartal család története 216. o.
17. TmL. FI. 708/1921. kötegből 1022/1921. sz. levél.

18. U.o.
19. A minisztertanács 1921. november 1-én, a nemzetgyűlés november 3-án hagyta jóvá a trónfosztást.
20. TmL. Kjgyk. 1921. és TmÚ. 1921. november 12.
21. MRT 1920. 6650/1920-as ME. sz. rendelet
22. TmL. FI. 90/1922.
23. A kötöttforgalmu birtok elidegenítését, felosztását vagy megterhelését jogszabály korlátozta. Amennyiben az utód megfelelt a vitézi tagfelvétel kritériumainak, akkor apja vagy testvére vitézi telkét örökölhette...
24. TmL. FI. 90/1922. köteg
25. TmL. FI. 90/1922. kötegből a 10 303
ME. III. sz. levél
26. TmL. FI. 90/1922. kötegből 155/T-1921.
27. TmL. FI. 154/1921.
28. TmL. FI. 90/1922-ből az 1485/1921. sz. levél
29. Pesti Hirlap 1921. május 24.
30. TmL. FI. 90/1922. köteg
31. TmL. 1922. augusztus 5.
32. TmÚ. 1922. augusztus 6. Ez az esemény már nem került a címoldalra
33. TmÚ. 1922. október 14.
34. TmL. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1926. 42. oldal /alispáni jelentésből/
35. Nemes: Iratok I. 90. o.
36. Nemes: I. 373. o.
37. TmL. VjF. 48. biz/1921. gyűjtő
38. TmL. FI. biz. 81/1921-es levél a VjF 48. biz/1921. kötegben

39. VjF. 16. biz./1922./FI. 13.biz./1922. július 6.
40. Közli Nemes: Iratok I. 371. o.
41. TmL. VjF. 1/1921.
42. TmL. AI. Bizalmas 60/1922.
43. TmL. VjF. 18. Biz./1922-AI 12.biz./1922.
44. TmL. VjF. 77. biz./1922. kötegből az 56/n.m.v./1922. szigorúan bizalmas levél
45. TmL. VjF. 94. biz./1922. AI. 59. biz./1922.
46. VjF. 109. biz./1922.
47. VjF. 125. biz./1922.
48. TmL. VjF. 10. biz./1923.
49. TmL. VjF. 61. biz./1923. - AI. 19. biz./1923.
50. MRT. 1921. I. köt. 332. o.
51. MRT. 1922. 218. o. 6000/1922. M.kir. belügyminiszter rendelete a gyülekezési jog szabályozásáról alkotott 11004/1921. ME. sz. rendelet végrehajtásáról.
52. Belügyi Közlöny 1922. 8. sz.
53. 1922. január 13. Klébesberg. sk. TmL. AI. Bizalmas 1/1922.
54. TmL. VjF. 407/1922. Követelték az önkényes vizsgálat nélküli elbocsátások megszüntetését.
55. TmL. VjF. 761/1922.
56. TmL. VjF. 121. bizalmas /1922/
57. FI. Bizalmas 18/1922. megtalálható VjF. 26. biz./1922.
58. TmL. AI. biz. 75/1922.
59. TmL. VjF. 121. biz. 1922.
60. TmL. FI. 380/1922.

J e g y z e t e k

e./ Az 1922-es választások Tolna megyében

1. 1922. február 4. IV. évf. 6. sz.
2. TmÚ. 1922. február 11. IV. évf. 7. sz.
3. 2200/1922. ME. sz. választójogi rendelet /Megjelent a Budapesti Közlönyben 1922. március 3./
4. TmL. FI. 100/1922.
5. U.o.
6. TmL. AI. 3694/1922.
7. TmL. 23/kpv. 1922.
8. TmL. 213/kpv. 1922.
9. TmL. 2/kpv. 1922.
10. TmL. ABI 35/1922.
11. U.o.
12. VjF. Biz. 1293/1922.
13. TmÚ. 1922. február 25. IV. évf. 9. sz.
14. TmL. ABI 18/1922.
15. TmÚ. 1922. április 1.
16. TmÚ. 1922. április 8. IV. évf. 15. szám
17. TmÚ. 1922. április 15. IV. évf. 16. sz.
18. TmÚ. 1922. április 22. IV. évf. 22. sz.
19. TmÚ. 1922. május 6. IV. évf. 19. sz.
20. TmÚ. 1922. május 25. IV. évf. 22. sz.
21. TmL. ABI. 22/1922. /Lásd fénymásolt mellékleten!/
22. TmÚ 1922. március 18. IV. évf. 12. sz.

23. TmL. Kpv. 8/1922. /gyűjtőszám/
24. TmL. FI. 228/1922.
25. TmL. AI. 7439/1922.
26. TmL. FI. 228/1922.
27. TmÚ. 1922. április 29. IV. évf. 18. szám
28. TmL. Kpv. 8/1922. /gyűjtő/
29. Az egész megyére kiterjedően itt történt a panaszok elbírálása. Valamennyi panaszt elutasították és a Központi választmány döntését erősítették meg, hagyták jóvá.
30. TmÚ. 1922. május 13. IV. évf. 20. szám
31. TmÚ. 1922. május 25. IV. évf. 22. szám /Bár a lap szombatonként jelent meg, ez alkalommal - a választások miatt - már csütörtökön eljuthatott az olvasóhoz.
32. TmL. Kpv. 429/1922.
33. TmÚ. 1922. május 20. IV. évf. 21. szám
34. TmÚ. 1922. május 25. IV. évf. 22. szám
35. TmL. VjF. Biz. 2393/1922.
36. TmL. FI. 100/1922.
37. TmL. FI. 258/1922.
38. TmL. FI. 240/1922.
39. Nemes: Iratok II. 70-71.o.
40. Az SZDP országos választmánya 1922. március 21-én a párt választásokon való részvétele mellett döntött. Ez a döntés helyes volt, hiszen a körülmények között a választási küzdelem, a munkásság tömegeivel való szoros kapcsolat kialakítását segítette és a parlamentbe való bejutást közvetítő parlamenti küzdelem, a munkásság problémáinak legfelsőbb fórumon való közzétételének egyetlen, nagyon fontos lehetőségét jelentette a legális magyar munkáspárt számára.
Országosan az SZDP 69 jelöltet állított a választmány által eredetileg jóváhagyott lista alapján. Később ez a szám 30 fővárosi és 30 vidéki jelöltre csökkent, részben

visszalépés miatt, részben mert a szükséges ajánlást nem tudták megszerezni.

V.ö. Serfőző Lajos: Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben 1922-1926. Akadémia Kiadó Budapest 1967. 39-50. oldal.

A megyei vezetés előtt világos volt, hogy a lengyeli nagybirtokos, Apponyi Antal választási legyőzése szinte lehetetlen. A kerületben fekvő birtokai jelentették szinte az egyetlen földreform során kiosztható birtokot, valamint a család másik ágáé, hőgyészi Apponyi birtokai, így a községek nagyon is érdekeltek voltak a gróffal való jó kapcsolatban.

Az egységes párt jelöltet szinte kizárólag azzal a céllal állított, hogy a járásban ismert Dr. Einbach Bonyhádon és környékén minél több voksot hódítson el az SZDP jelölttől. Csernák csak abban az esetben számíthatott sikerre, ha a terület munkásságának egésze él szavazati jogával és résztvesz a szavazáson.

41. 1922. május 30-i ülés jegyzőkönyve TmL. Kpv. 8/1922.
A Tolnamegyei Újság 1922. június 3-i számában szintén közölte a képviselőválasztás eredményeit. A lapban a dombóvári választókerület eredményei némileg eltérnek a központi választmány jegyzőkönyvi adataitól, természetesen a választmányi jegyzőkönyv adatait kellett hivatalosnak tekintenem. /A megyei lap adatai: Petrichevich 3515, Pallavicini 3860 és Balogh 3897 sz. szavazatot kapott/
42. TmL. FI. 100/1922. és Kpv. 458/1922.
43. TmÚ. 1922. június 3. IV. évf. 23. sz.
44. TmL. Választói névjegyzékek, sorozási jegyzőkönyvek 1922.
45. OL.ME. 1922-es választások 243.o. - Fogalmazvány -
Megjelent: Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945. II. kötet. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Nemes Dezső, 292. p.
A számjeltáviratban szereplő Tamássy egy Budapest környéki kerületben szerzett képviselői mandátumot. Valószínűleg Bethlen a választókerületet /Tolna megyei VI. vk = Tamási/ és a Tamássy nevű képviselőjelöltet összekeverte. Tamásiban az első fordulóban Battlay, az egységes jelölt kiesett és a korábban is képviselő kisgazda, Nagy János szerezte meg a képviselőséget a 2. menetben.
46. TmL. FI. 100/1922.

47. Bethlen István titkos iratai. MOL. Az iratokat sajtó alá rendezte: a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Szinai Miklós és Szücs László Kossuth Könyvkiadó 1972. 95-96. p. /Forster főispán levele Gömbös Gyulához, aki támogatta és ismerte a párt érdekében Szulimánnal Dr. Örfly győzelme érdekében kötött megállapodást. A levél júliusban íródott, amikor közeledett a belügyminiszter által adott 2 hónapos halasztás lejártja. Hivatkozik a 46/Bizalmas 1922. sz. alatt az igazságügyminiszterhez küldött levelére, amelyre válasz nem jött. Ha Szulimánnak büntetését le kell töltenie, ez a párt tekintélyét nagyban csorbitaná. Gömbös ajánlósorokkal továbbította a levelet Bethlenhez. Mivel további iratok nem foglalkoznak a Szulimán ügygel, valószínűleg a kegyelmi elengedést Szulimán "érdemeire" való tekintettel megkapta.
48. TmL. FI. 100/1922. /Havranek csendőrparancsnok eseményjelentése a főispán 310 számú 1922. június 19-i levelére, amelyben a belügyminisztériumot is megjárt választás alatti ügyről kér jelentést/.
49. TmL. AI. 50/1922.
50. TmL. AI. Biz. 50/1922. A járási főszolgabírók jelentései a választások alatti ellenzéki mozgalmakról.
51. U.o.
52. Bethlen István titkos iratai Petrichevich államtitkár június 3-i levele a miniszterelnökhöz.
53. U.o. Balogh levele a miniszterelnökhöz. 90-92. p.
54. TmL. FI. 100/1922.
55. U.o., valamint FI. 284/1922.
56. U.o. két távirat, amelyet Exp. 1922. VI. 2. du. 1/2 6^h-kor
57. TmL. Kpv. 8/1922. /Köteg/
58. Lásd 53. jegyzet
59. Lásd 47. jegyzet
60. TmÚ. 1922. június 3. IV. évf. 23.
61. TmL. Alispáni Bizalmas Iratok 1/1922.
Ez az anyag Klebesberg belügyminiszter 1922. január 13-i körlevelét tartalmazza, amely a 11004/1921. ME. sz. gyüle-

kezési jogot szabályozó rendelet végrehajtási utasításként megjelenő 6000/1922. BM. VII. számú rendelet egységes értelmezésével foglalkozik.

Ebben szerepel a következő:

"..... a Szociáldemokrata Pártnak az ipari- és bányamunkásság körében való szervezkedését gátolni nem kívánom. Ügyelni kell azonban arra, hogy a párt agitációja a mezőgazdasági népességre át ne terjedhessen."

62. TmL. VjF. Biz. 2418/1922.

63. Bethlen István titkos irataiból Balogh levele 90-92. p.

3. N é v m u t a t ó

Gróf Apponyi Antal: 1883-ban született Marcheggen. Apja gróf Apponyi Antal jabláncai és Montenuovo Mária hercegnő voltak. A piaristáknál érettségizett. Innsbruckban jogot hallgatott. Ezt követően önkéntesként szolgált a Nádasdy huszárezredben. Kereskedelmi pályára lépve a berlini Dresdener Bankban dolgozott, majd 9 évet töltött Londonban a Cityben. A lengyeli uradalmat atyai nagybátyjától, gróf Apponyi Sándortól örökölte. 1922-ben pártonkívüliként a bonyhádi kerületben képviselői mandátumot szerzett.

Bartal Aurél: Lásd kormánybiztosi ténykedésénél.

Batthyány Tivadar, gróf nagybirtokos. 1905-től a Függetlenségi és 48-as párt tagja. 1910-ben Szekszárdon országgyűlési képviselőnek választják. 1917-ben tárcanélküli miniszter az Esterházy-kormányban. 1918-ban a Nemzeti Tanács egyik vezetője. A Tanácsköztársaság idején Bécsben ellenforradalmi tevékenységet fejt ki. 1921-ben megalakított Függetlenségi és 48-as Kossuth pártjával 2 mandátumot szerez a választásokon. Tolna megyében is kíván indítani jelölteként, de mind a szekszárdi, mind a gyönki kerületben sikertelen lesz az akciójuk.

Becht Ödön: Bonyhádon született 1872-ben. Jogtudományi egyetemet végzett. 1903-ban tb. szolgabíró Bonyhádon, majd 1917-től a dunaföldvári járás főszolgabírója.

Drózdý Győző: 1918. őszén a Károlyi Párt titkára, majd a kisgazdákhoz csatlakozott. 1920. októberében kilépve a Kisgazdapártból Rassay Károllyal megalakította a Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot. 1922-ben a kiskomáromi kerületben választották képviselővé. A párt jelöltjének Dr. Sebestyénnek támogatására többször járt a szekszárdi választókerületben.

Dr. Einbach Kornél: Gyógyszertártulajdonos és gyógyszerész. 1914-től a Bonyhádvidéki Takaré- és Gazdaszövetségi Bank vezérigazgatója. Sok testületnek volt tagja, többek között a megyei törvényhatósági bizottságnak is. 1922-ben a kormánypárt hivatalos jelöltjeként alulmaradt gróf Apponyi Antallal szemben a képviselőválasztáson.

Dr. Erdélyi Aladár: 1880-ban született a Zala megyei Tótszerdahelyen. Apja nagybirtokos és a Szabadelvű Párt megyei elnöke volt. Győrött a bencésekénél érettségizett, majd Budapesten szerzett ügyvédi oklevelet. 1919-től Paks-Máriatelep birtokosa.

1915-től Az Erzsébet Tudományegyetem magántanára. 1918. novemberében megalakította a Kisgazdapártot. 1920-ban a Keresztény Párt egyik járási szervezője. Bodorral szemben alulmaradt a nemzetgyűlési képviselőválasztásokon 1920-ban. 1921-től a Szent István Akadémia rendes tagja. 1922-ben az Egységes Párt színeiben a paksi kerület képviselője lett.

Dr. Éri Márton /1865. Döbrököz-Tolna megye/: Aljegyzőként kezdte szolgálatait a vármegyénél. 1918. és 1922. között a vármegye főjegyzője. 1922-1926-ig Tolna megye alispánja. 1926-ban a dombóvári kerületben nagy többséggel előzte meg Pallavicini György örgrófot és lett országgyűlési képviselő.

Fisch Simon: Udvari lakos. A fehér tisztek 1919. szeptember 6-án a győnki sorozáson bevonulás ellenes agitációja miatt agyonlőtték.

Forster Zoltán: 1912. november 7-ig vármegyei főjegyző. Ekkor alispánná választották. 1921. júniusától Klein visszavonulásától először megbízott, majd kinevezett főispán. 1923-ban nyugdíjba vonult.

Frühwirth Jenő dr. /Dombóvár 1856./: 1888-tól működött ügyvédként Tamásiban. Virilis jogú vármegyei törvényhatósági tag volt. A KNEP jelöltjeként az 1920-as választáson Nagy János Kisgazdapárti képviselőjelölttel szemben alulmaradt.

Dr. Gaál Dezső: 1889-ben született Nagymáson. Jogi egyetemet végzett. 1915-ben a kir. törvényszék jegyzője, 1921-től titkára, majd bíró. 1929-től a kir. ügyészség vezetője.

Gaál Gaszton: 1919-ben területi kormánybiztosi teendőket lát el Kaposváron. A Kisgazdapárt egyik vezetője. Később az Egységes Pártban folytatta tevékenységét. 1922. augusztusában a földadó-javaslat miatt kilépett az Egységes Pártból és lemondott a Nemzetgyűlési elnökségről. 1930-ban az újjáalakult Kisgazdapártnak lett az elnöke.

Hagymássy Zoltán: A vizsgált időszakban a völgyiségi járás főszolgabírója. A huszas évek közepétől vármegyei főjegyző.

Haypál István: Tótkéren született 1873-ban. Tolnanémediben gazdálkodott. A Nagyatádi-Szabó féle Kisgazdapárt egyik megyei újjászervezője, majd elnöke. 1920-ban a simontornyai kerület képviselője. A vármegyei törvényhatósági bizottság tagja.

Dr. Klein Antal /1885-ben Gádon, Bácsbodrog vármegyében született/. 1919-ben Tolna megyében a Sokorópátkai-Szabó-féle Kisgazdapárt egyik szervezője. Erdemeiért 1920. márciusától

1921. júniusáig Tolna vármegye főispánja. 1922-es választáson mint hivatalos jelölt megbukott. 1926. szeptember 28-án Renczes János halála után a tolnai választókerületet képviselte a parlamentben.

Dr. Kovács Sebestyén Endre /1882, Budapest/: A családnak Gyapusztán, Tolna megyében voltak birtokai. Paks képviselőtestületének, a megyei törvényhatósági bizottságnak tagja. 1918. novemberében a Kisgazdapárt, 1919. augusztusában a Keresztény Párt egyik szervezője. 1922-ben a paksi választókerületben a választási bizottság elnöke volt. 1927-től felsőházi póttag, majd Tolna vármegye felsőházi követe lett 1929-től.

id. Orbán Márton dr. /1870. Máriakéménd Baranya megye/: 1905-től vezetett ügyvédi irodát Gyönkön. A megyei törvényhatósági bizottság tagja volt.

Dr. Örfly Imre /1884-ben Szekszárdon született/: 1920-ban választották először képviselővé a szekszárdi választókerületben Szulimán György ellenében. Attól kezdve több cikluson át volt a megyeszékhely országgyűlési képviselője. Az országgyűlések aktív résztvevője, gyakran írt cikkeket az országos és megyei lapokban.

Pallavicini György: örgróf, földbirtokos, Somogyban és Tolnában komoly birtokkal rendelkező legitimista politikus. 1919-1920. Dunántúli főkormánybiztos 1920, 1922-ben a dombóvári kerület képviselője.

Perczel Béla /1862-1929/ Bonyhádon született. Gyáros és Földbirtokos. 1912-től a völgysegi járás főszolgabírája, 1917-ben egészségi okból e tisztségéről lemondott. 1920-ban képviselőjelölt volt a bonyhádi kerületben. 1927-ben felsőházi póttag, majd 1929-től felsőházi rendes tag lett.

Dr. Pesthy Pál: /Uzdborjád 1873. július 9. - Sárszentlőrinc 1952. V. 7./ 1908-tól Járásbíró, 1914-től törvényszéki elnök Szekszárdon. Kuriai birói címmel 1922-ben nyugdíjba ment. A gyönki kerület egységespárti képviselője 1922-től, később a nemzetgyűlés alelnöke lett. 1924-től 1929-ig igazságügyminiszter, majd az Egységes Párt elnöke.

Rassay Károly: a Huszár-kormány igazságügyi államtitkára. Az egyesült pártból 1921-ben kilépett és megalakította a Függetlenségi Kisgazda-, Földműves- és Polgári Pártot. 1922-ben Budapesten szerzett mandátumot. Sebestyén támogatására többször járt a szekszárdi választókerületben.

Reich Oszkár: 1871-ben született Főherceglak pusztán. Iskoláit Pécsen végezte. 1898-tól szolgabíró Dombóváron, 1916-tól a simontornyai járás főszolgabírója. Pesthy Pál fő kortese az 1922-es választáson.

Renczes János: Tolna megyei nagygazda: 1920-ban a Kisgazdapárt, 1922-ben az Egységes Párt képviselőjeként juttatja be a parlamentbe a tolnai választókerület.

Dr. Sebestyén Jenő ügyvéd: Rassay-Drózdy párti programmal 1922-ben a pótválasztáson éles küzdelemben alulmaradt az egységes párti Dr. Örfly Imrével szemben.

Schneider János: /1875. Szekszárd/ Szekszárd és Vidéke h. szerkesztője, majd 1904-ben Bodnár Istvánnal megalapították a "Közérdek" c. lapot. 1919. szeptemberétől a Tolnamegyei Újság fellelős szerkesztője volt. A szekszárdi népbank igazgatója majd, mint a legnagyobb vidéki szövetkezet vezérigazgatójává választották.

Szévald Oszkár: /Dunaföldvár 1871. földbirtokos/ 1916-tól Dombóvár-i főszolgabíró. 1922. március 14-től Tolna vármegye főjegyzője, 1927. március 3-tól alispán.

vitész Tihanyi Szilárd: /Arad 1885./ Hivatásos katonaként harcolt az olasz és szerb fronton.

A háborúban tanúsított magatartásáért Horthy mint szkv. őrnagyot, a tolnavármegyei Vitézi Szék kapitányává nevezte ki. Korábbi neve Tipula, amelyet a szokások szerint magyarosítania kellett.

vitész Vendel István: /Szekszárd 1883. szeptember 25. - Szekszárd 1967. III. 6./

Jogügyi tanácsos, majd helyettes polgármester volt Tolna megye székhelyén. 1921. decemberében Szekszárd polgármesterének választották. A vitézi cím elnyerése előtt neve: Vendl volt.

15-65/1984.
.....bksz.

Tárgy: Dobos Gyula
.....
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr. Serfőző Lajos elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Dobos Gyula: Ellenforradalom és konszolidáció Tolna megyében
1919-1922
.....

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1984. okt.5.
.....

Indulás

.....
dékánhelyettes

A kiadmány hiteles:

Dr. Serfőző Lajos
.....
főelőadó

Kapták: Dr. Serfőző Lajos prof.
.....

Dr. Bárány Ferenc prof.
..... társbiráló